

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta**

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Moderní hospodářské a sociální dějiny

Disertační práce

Mgr. Bohumil Melichar

Srp a kladivo versus hvězdy a pruhy. Dělnická třída v meziválečném

Československu mezi komunistickým a kapitalistickým

modernizačním projektem

Sickle and Hammer versus Stars and Stripes. The Working Class in

Interwar Czechoslovakia between Soviet and American Project of

Modernization

Vedoucí práce Doc. PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.

2024

Obsah

1. Úvod	6
1.1 Cíle výzkumu	8
1.2 Metodologie: Analýza dobového tisku jako náhled do formování mentálních horizontů	10
1.3 Tištěná média jako pramen: Konfliktní kvality americké a sovětské společnosti jako odraz práce stranických novinářů	16
1.4 Aktéři výzkumu: vývoj klíčových politických stran české a slovenské levice ve sledovaném období	20
1.5 Kontext analyzované diskuse: USA a SSSR jako vzor moderních společností stojících na špičce lidského pokroku	29
1.6 Stav dosavadního poznání: analýza symbolických světů československého stalinismu a (ne)spojitost s bádáním o meziválečné éře	35
1.7 Struktura práce	39
2. Lenin a Wilson jako inspirátoři československé demokracie	41
2.1 Ozvuky bolševické revoluce	44
2.2 Demokratická republika jako dar Spojených států střední Evropě	51
2.3 Bolševismus jako příčina rozštěpení levicové scény	57
2.4 Hegemonie příběhu o ukradené revoluci	65
2.5 Shrnutí	68
3. Země spravedlnosti	69
3.1 Spravedlivý přístup k rozhodování o věcech veřejných	72
3.2 Spravedlivý přístup k životním šancím: gender, etnicita a rasa	81
3.3 Spravedlnost před soudem: justice a kriminalita	91
3.4 Koróze obrazu amerického rovnostářství a posílení důvěry v sovětskou spravedlnost	101
3.5 Shrnutí	104
4. Země prosperity	107
4.1 Ovládnutí přírody	111
4.2 Zázraky masové výroby	119
4.3 Moderní lidé: americký selfmademan a sovětský stachanovec	128
4.4 Poválečný konsenzus na kolektivistické definici blahobytu	134
4.5 Shrnutí	137
5. New Deal vs. Sovětská pětiletka: hledání vzorů řešení velké hospodářské krize	140
5.1 Strádání a bída v centru kapitalismu i socialismu	142
5.2 Úctyhodné experimenty	146
5.3 Spojenectví a měřítko úspěchu	154
5.4 Víra v sovětské metody a poválečná národohospodářská rozhodnutí	161
5.5 Shrnutí	164
6. SSSR a USA jako záštita Československa před fašismem?	167
6.1 Napětí na východě a závody ve zbrojení	168
6.2 Sabotéři a špioni	175

6.3 Klíčoví spojenci	180
6.4 Stalin vítězem mnichovské krize	189
6.5 Shrnutí	192
7. Epilog: Postupné znehodnocení kritické argumentace vůči SSSR protektorátními médii	196
7.2 Říše český národ brání před židovským kapitalismem i asijským bolševismem	198
7.3 Sjednocení slovanstva v boji proti odvěkému německému nepříteli	202
7. 4 Shrnutí	205
8. Závěr	208
8.1 Představy o hlubší demokracii dělnických rad rozštěpily levici a americký republikanismus ukázal své limity	209
8.2 Čtenář levicového tisku snadno mohl vnímat SSSR jako spravedlivější společnost než USA.	211
8.3 Sovětský kolektivismus byl i demokratické levici bližší než americký individualismus	215
8.4 Zatímco New Deal levici zklamal, sovětská plánovaná ekonomika byla považována za životaschopnou variantu	218
8.6 Pro poválečná levicová média byl sovětský stalinismus prakticky nekritizovatelný	223
9. Seznam pramenů a literatury	227
9.1 Dobový tisk	227
9.2 Online zdroje	228
9.3 Filmy	229
9.4 Vydané prameny a paměti	229
9.5 Literatura	235

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. 7. 2024

Mgr. Bohumil Melichar, v. r.

Abstrakt

Předkládaná disertační práce se věnuje analýze a interpretaci mediálních obrazů americké a sovětské společnosti v tisku meziválečných politických stran, které se identifikovaly jako zástupci dělnické třídy. Výzkum stojí na kvalitativní diskurzivní analýze deníků tří největších levicových politických stran působících ve sledovaném období, tedy analýze *Českého slova* vydávaného národními socialisty, *Práva lidu*, orgánu sociálně demokratické strany a komunistickém *Rudém právu*. Opomenuta však nebyla ani další stranická periodika a materiály určené veřejnosti podílející se na tvorbě politicky strukturovaného diskurzu jednotlivých stranických subjektů. Základní hypotéza, kterou projekt ověřuje, zní: Binární diskurz hodnotící americkou společnost jako strukturálně nespravedlivou, krutou a bezohlednou a Sovětský svaz jako místo rovnosti, otevřenosti, pokroku a spravedlnosti, který se prosadil v období rané studené války po nastolení stalinistické mediální hegemonie, se v prostředí československé levice utvářel během předcházejících třiceti let. Prameny ve formě jednotlivých textů vztahujících se k americké či sovětské politice, každodennosti či kultuře byly interpretovány na základě analytických kategorií spravedlnosti, prosperity či přátelství a spojenectví, které se rovnají jednotlivým komponentům základní dobově sdílené představy o ideální společnosti. Meziválečný mediální obsah byl konfrontován s poválečnou a raně stalinskou mediální adorací SSSR a silící kritikou USA s cílem obnažit kořeny takto polarizovaného symbolického systému. Úplně stranou nemohl být ponechán ani vývoj během druhé světové války. Exkurzem v podobě analýzy oficiálního i ilegálního protektorátního tisku navazujícího na předválečná levicová média se podařilo identifikovat mechanismus delegitimace veřejné kritiky sovětského stalinismu pro těsně poválečný mediální provoz a také aktualizaci symbolů slovanské vzájemnosti, které doplnily levicí dlouhodobě produkováné obrazy dekadence amerického kapitalismu a nadějného, dobrého jádra sovětského socialismu. Práce tak hájí tezi, že vznik a další prohlubování studenovělečného binárního diskurzu postaveného na jednostranné adoraci SSSR a naprostém odmítnutí USA přímo navazoval na sdílené levicové představy o těchto moderních civilizačních okruzích formující se od konce první světové války.

Klíčová slova

Meziválečné Československo – politická levice – mediální analýza – USA – SSSR – studená válka

Abstract

The proposed dissertation analyzes and interprets media images of American and Soviet society in the press of interwar political parties that identified themselves as representatives of the working class. The research is based on a qualitative discursive analysis of the daily newspapers of the three major left-wing political parties active in the period under study, i.e., an analysis of the *České slovo* published by the National Socialists, *Práva lidu*, the organ of the Social Democratic Party, and the communist *Rudé právo*. However, other party periodicals and materials addressed to the public involved in the creation of the politically structured discourse of individual party subjects were not omitted. The basic hypothesis that the project tests is: The binary discourse evaluating American society as structurally unjust, cruel and ruthless and the Soviet Union as a place of equality, openness, progress and justice, which was established in the early Cold War period after the rise of Stalinist media hegemony, had taken shape in the environment of the Czechoslovak left over the previous thirty years. Sources in the form of individual texts relating to American or Soviet politics, everyday life, or culture were interpreted on the basis of analytical categories of justice, prosperity, or friendship and alliance, which amounted to individual components of a basic contemporary shared notion of the ideal society. The interwar media content was confronted with the post-war and early Stalinist media adoration of the USSR and the growing criticism of the USA in order to expose the roots of such a polarised symbolic system. Nor could the developments during the Second World War be left completely aside. Through an examination of the official and illegal Protectorate press, linked to the pre-war leftist media, it was possible to identify the mechanism of the inflation of public criticism of Soviet Stalinism, as well as the actualization of symbols of Slavic mutuality that complemented the images of decadence of American capitalism and the promising, good core of Soviet socialism long produced by the left. The work thus defends the thesis that the emergence and further deepening of the Cold War binary discourse built on the unilateral adoration of the USSR and the outright rejection of the US was directly related to shared leftist ideas about these modern civilizational circuits taking shape since the end of the First World War.

key words

Interwar Czechoslovakia – political left – media analysis – USA – USSR – Cold War

1. Úvod

V únoru 2018 jsem měl za sebou první měsíce analýzy obsahu deníků a dalších periodik největších meziválečných československých levicových politických stran – sociálních demokratů, národních socialistů a komunistů. Blížilo se kulaté sedmdesáté výročí Února 1948, kdy komunisté využili specifické poválečné situace československé společnosti a chopili se moci. Média tehdy plnily komentáře novinářů a historiků až na výjimky vysvětlující tuto událost jako selhání vedoucích představitelů demokratických stran Národní fronty, slabost Edvarda Beneše či jako důsledek naivity amerických diplomatických zástupců působících v Praze. Americký velvyslanec v Československu měl fatálně podcenit situaci, když v polovině roku 1946 referoval svým nadřízeným, že Klement Gottwald je „člověk se zdravým selským rozumem, který disponuje vrozenou bystrostí a je ochotný se učit. Je to skrz naskrz československý vlastenec. Není pravděpodobné, že by chtěl podnikat nějaké extremistické avantury.”¹ Historik Jaroslav Rokoský pro Český rozhlas tehdy na základě výsledků voleb z roku 1946 shrnul, že „česká a slovenská společnost byla rozdělená. KSČ měla podporu téměř poloviny národa, takže to byla stále menšina. Ale ozbrojená menšina.“² Podobně historik Prokop Tomek uvažoval při zodpovídání dotazů čtenářů serveru aktualne.cz nad tím, že pokud by komunisté nepřevzali moc v únoru 1948, v příštích parlamentních volbách by mohli ztratit část své podpory a Československo by se mohlo ocitnout na opačné straně železné opony.

Podobná tvrzení se opírala o starší respektované výzkumy. Vždyť například Václav Veber vysvětloval Benešovu snahu demokracii definovat jako systém politické a zároveň hospodářské rovnosti, jeho kritický postoj ke kapitalismu a prosazování spojení se SSSR jako naivní snahu Stalina přehyčat a psal o zoufale nerealistických iluzích prezidenta o možnosti rovnocenného partnerství s totalitní režimem.³ Poukazem na naivní a falešné Benešovo čtení vývoje stalinismu v polovině třicátých let vysvětloval jeho sympatie k SSSR také historik

---

¹ Vít Pohanka: *Američané a únor 1948 v Československu: naivita a špatná odhad situace*, Český rozhlas Plus, 25. 2. 2018 (<https://plus.rozhlas.cz/ameriane-a-unor-1948-v-ceskoslovensku-naivita-a-spatny-odhad-situace-7164830>).

² Ivana Chmel Denčevová: *Únor 1948: KSČ měla podporu téměř poloviny národa, byla to ale ozbrojená menšina říká historik*, irozhlas.cz, 22. 2. 2018 (https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/unor-1948-ksc-mela-podporu-temer-poloviny-naroda-byla-ale-ozbrojena-mensina_1802221035_jak). Je však třeba připomenout, že se do mediálního prostoru dostaly i interpretace počítající s kořeny února ve společenské situaci velmi příznivě nakloněné jak omezování principů liberální demokracie, tak myšlenky socialismu. Viz např. Veronika Pehe: *Únor 1948 přestává být součástí živé paměti. Rozhovor s historičkou Christiane Brenner*, a2larm.cz, 16. 2. 2018 (<https://a2larm.cz/2018/02/unor-1948-prestava-byt-soucasti-zive-pameti/>).

³ Václav Veber: *Osudové únorové dny 1948*, Praha: NLN 2008, s. 17–21.

československé kulturní scény Alexej Kusák.⁴ Podobně kritický byl i Karel Kaplan, když Beneše nepřímo označil za neprozíravého politika držícího se své vize přátelských vztahů mezi Východem a Západem až do chvíle, kdy se ze spolupráce stala podřízenost sovětskému diktátu a země spadla do sovětské sféry vlivu.⁵ Navzdory tomu výsledky prvotní fáze mého bádání vyvolávaly sílící pochybnosti, které podobná tvrzení problematizovaly. Přes úctyhodnou roli, kterou citovaní odborníci sehráli ve výzkumu etablování a provozu socialistické diktatury období stalinismu, se mi podobná hodnocení zdála schematická a sporná z hlediska historické kauzality.

Již první výsledky analýzy hlavních deníků nejsilnějších meziválečných levicových stran napovídaly, že předpoklady pro poválečnou preferenci východního stalinského socialismu před západním americkým individualismem se formovaly v této části politického spektra více než dvě desetiletí. Řada badatelů si povšimla, že významný vliv na vývoj společnosti v polovině dvacátého století měl prožitek třicátých let, a to zejména kolektivní traumata zhroucení ekonomiky velké hospodářské krize a mnichovské krize. Většinou však tyto faktory vytyčili před závorku jako dílčí vlivy působící na historický vývoj, jehož hlavní kauzalitu vedoucí k nastolení stalinismu v Československu hledali v krátkém čase mezi roky 1945–1950, případně 1943–1950 (viz podkapitola 1.6). Bylo by příliš troufalé tuto perspektivu otočit a zaměřit se na veřejně deklarované názory levice ve dvacátých a třicátých letech a tyto dekády považovat za dobu, kdy se utvářely zásadní symbolické obrazy vzorů moderní společnosti, k níž jak revoluční komunistický, tak demokraticky reformní socialistický projekt národních socialistů a sociálních demokratů směřoval? Myslím si, že nikoliv. Právě naopak. Mé přesvědčení, že právě tento přístup může dodat další cenný díl pro složení pomyslného obrazu umožňujícího pochopit vývoj Československa ve dvacátém století s postupem heuristické fáze projektu sílilo. Ptal jsem se tedy na to, jakou roli hrály představy levicových novinářů o sovětském socialismu a americkém meritokratickém individualismu nejen v době, kdy se čtenářům vysvětlovali příčiny masové nezaměstnanosti třicátých let či otázku míru a války v době prvních agresivních kroků nacistického Německa, ale také před tím. Například, když se snažili ve dvacátých letech definovat cesty pro kultivaci vztahu mezi dělnictvem a zaměstnavateli či ukotvit žádoucí podobu republikanismu v prvních letech po vzniku Československa. Fakt, že právě průběžné utváření představ o potenciálu amerického a sovětského principu svobody a prosperity pro budoucí spravedlivější společnost rámoval nejen jednání politických aktérů, ale také celou

---

⁴ Alexej Kusák: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*, Praha: Torst 1998, s. 123.

⁵ Karel Kaplan: *Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948*, Brno: ÚSD 1994, s. 99.

kolektivní zkušenost druhé světové války a poválečného vývoje byl s tím, jak výzkum postupoval stále zřejmější.

1.1 Cíle výzkumu

Opravdu bylo tak překvapivé, že Gottwald působil jako československý vlastenec a zároveň připravoval plán na převzetí moci ze strany KSČ a podřízení země politice sovětského vzoru? Nemohl být prostě přesvědčen, že jedná v nejlepší zájmu národa a lidu, jak byl dobově chápán? Opravdu byl Edvard Beneš slabý a naivní, protože dospěl k názoru, že kapitalismus selhal a cesta vede směrem k nastolení socialismu? Vskutku sovětský systém řízení ekonomiky, politiky a společnosti vnímali pozitivně pouze komunisté, které volilo v roce 1946 necelých 38 % voličů?⁶ Nesdíleli členové a sympatizanti všech levicových politických stran Národní fronty přes vyhocenou volební kampaň na jaře 1946 základní přesvědčení o civilizační převaze silného státu, kolektivismu a celkové krizi kapitalismu?⁷ Při čtení periodik sociálních demokratů, národních socialistů a komunistů, která vycházela v období třiceti let, od roku 1917 do přelomu čtyřicátých a padesátých let, jsem začal mít výrazné pochybnosti o tom, že by v roce 1948 bylo vůbec myslitelné vyměnit sovětský socialismus za americký kapitalismus nejen pro komunisty, ale pro všechny tři jmenované politické strany, jejichž souhrnná podpora v roce 1946 dosahovala 68 % všech voličů.⁸ Míru legitimacy sovětského socialismu v prostředí Národní fronty ilustruje například fakt, že v listopadu 1945 redakce časopisu *Obzory*, tedy listu spojeného s Československou stranou lidovou, který obecně vnímáme jako dobově nejsilnější kritický hlas vůči komunistické politice, nabídla čtenářům následující shrnutí výsledků bolševické revoluce v Rusku: “Hlavní výsledky Ruské revoluce jsou: Výstavba společnosti, která nezná vykořisťování dělníků kapitálem; výstavba nové zemědělské soustavy, ve které patří úroda všem. Výstavba ústavy, která se pokusila vyřešit rozpor mezi právem kolektivu a právem jednotlivce.”⁹ Citované číslo časopisu s Leninovým portrétem na obálce vzniklo speciálně k výročí říjnové revoluce 1917 a jeho obsah měl vůči SSSR velmi pozitivní vyznění.

---

⁶ Zde míněn součet hlasů Komunistické strany Československa a Komunistické strany Slovenska.

⁷ Jiří Kocián s Vít Smetanou popisovali rozklad jednotného politického postupu stran Národní fronty už v závěru roku 1945, které následoval velmi vypjatá volební kampaň, kterou zvláště národní socialisté zaměřili proti komunistům. Jiří Kocián – Vít Smetana: *Květnové volby a jejich důsledky*, Jiří Kocián – Vít Smetana (eds.): *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří*, Praha: Euroslavica 2014, s. 12.

⁸ Jakub Charvát: *Analýza průběhu a výsledků voleb do národního shromáždění konaných v roce 1946*, In: tamtéž, s. 42.

⁹ Václav Sládek: *K výročí velké sovětské revoluce*, *Obzory*. Týdeník pro politiku a kulturu, roč. 1, č. 11, 7. 11. 1945. K vnímání časopisu *Obzory* jako kritického hlasu vůči postupným tlakům na sovětizaci

Můžeme ale obhájit radikální tezi, že kořeny přijetí studenoválečného diskurzu dělícího USA jako jasně záporného aktéra a SSSR jako jedinou cestu k moderní budoucnost se ustavovaly v prostředí politické levice během meziválečné éry, tedy desítky let před ovládnutím státního aparátu stalinisty? Mohl se tento politický jazyk zdát čtenářům na konci čtyřicátých let díky tomu naprosto srozumitelný a logický?

V textech vzniklých v meziválečných, protektorátních, exilových i poválečných redakcích jsem se rozhodl hledat odpovědi na následující soubor výzkumných otázek, skrze jejichž formulování budu vysvětlovat logiku procesu ustavení studenoválečného bipolárního diskurzu: 1) Jakou roli hrál obraz amerického republikanismu a sovětskému systému dělnických rad při snaze definovat československou demokracii? 2) Jakou roli hrály představy o sovětském socialismu a americkém kapitalismu ve vnímání ideálu spravedlivé společnosti? 3) Jak byla vnímána prosperita a jaké cesty k ní americké a sovětské vzory nabízely? 4) Jaký vliv na obraz USA a SSSR ve sledovaných médiích měly dostupné informace o projektech stalinských pětiletých a Rooseveltova New Dealu? 5) Jaký vliv měla na obraz USA a SSSR nacistická hrozba a průběh mnichovské krize? 6) Jak ovlivnila nacistická mediální hegemonie poválečný obraz USA a SSSR v obnoveném levicovém tisku?

Podobné tázání jde záměrně na rovinu ohledávání základních hodnot a názorů, které pro politickou levici definovaly přístup k problémům ve snaze dosáhnout společenskou harmonii. Základním kamenem vycházejícím z rovnostářského světónázoru byla utilitární představa o spravedlnosti vyznačující se přesvědčením, že je možné a žádoucí omezit svobodu jednotlivce v zájmu potřeb celku.¹⁰ Tu sdíleli jak komunisté, tak sociální demokraté i národní socialisté, přičemž se samozřejmě lišila míra připravenosti k využití násilných prostředků. Právě toto přesvědčení představovalo rastr, skrze který média vybraných politických stran sovětskou a americkou realitu popisovala. Cílem mého snažení bylo problematiku přípustnosti přebírání sovětských vzorů a míru dobově vnímané inspirativnosti americké civilizace nahlížet z neotřelé perspektivy postupného utváření symbolického světa politické levice, v jehož hranicích se odehrála série rozhodnutí vedoucí k prosazování či alespoň akceptaci poválečné orientace země na Sovětský svaz.

---

země viz např. Christiane Brenner: *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945–1948*, Praha: Argo 2015, s. 153–157.

¹⁰ K utilitaristické definici spravedlnosti viz Michael Sandel: *Spravedlnost. Co je správné dělat*, Praha: Karolinum 2015, s. 273–276.

Předkládaný výzkum byl tedy inspirován nejistotou ohledně toho, jestli dosavadní bádání analyzující nástup socialistické diktatury v Československu dostatečně zohlednilo fungování fenoménu nazývaného sociology Thomasem Luckmanem a Peterem Bergerem symbolickým světem, který je základem kolektivní identity.¹¹ V prostředí československé levice se tento symbolický svět určující hranice představitelného formoval celá desetiletí a diskuze nad povahou a mírou inspirativnosti americké verze meritokratického demokratického kapitalismu a sovětského kolektivistického socialismu byla důležitou součástí tohoto procesu.

Přijmeme-li, že realita je sociálním konstruktem utvářeným uvnitř specifických kontextů,¹² můžeme bez pochyb tvrdit, že význam pojmů socialismus či kapitalismus je sociálně relativní a ustavuje se až v průběhu osvojování si informací přicházejících z obou těchto center industriální modernity. Právě SSSR byl prvním příkladem společnosti snažící se dosáhnout socialistického modelu, zatímco USA představovaly nejrozvinutější a nejlépe prosperující kapitalistický systém světa. Proto se na ně obracela značná pozornost levicových politiků a teoretiků, kteří byli v meziválečné a poválečné éře páteří stranické žurnalistiky. Jejich tvrzení jsou podmíněná historickým kontextem, v němž byla pronesena, a to z nich činí velice zajímavý výzkumný materiál. Jakkoliv se shovívavost vůči diktátorovi Stalinova ražení či podceňování síly americké společnosti může zdát překvapivé, cílem mého snažení bylo vysvětlit mechanismy, kterými se veřejné diskurzivní střety dostaly do stavu, kdy mohl být stalinismus označen nejen za akceptovatelný, ale dokonce za logický důsledek společenského vývoje v Československu.

1. 2 Metodologie: Analýza dobového tisku jako náhled do formování mentálních horizontů

Nabízí se otázka, jestli obsah dobových deníků a časopisů představuje vhodný zdroj informací pro pokus ohledat mentální horizonty příslušníků meziválečné levice a jejich sympatizantů. Navzdory okřídlenému výroku, který je připisován Karlu Čapkovi, že nic není nudnější než včerejší noviny, jsem přesvědčený, že obraz světa utvářený stranickými médii byl klíčovou komponentou politického vědomí utvářejícího hranice imaginace sociálních

---

¹¹ Peter Berger – Thomas Luckman: *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, s. 98.

¹² K definici sociální konstrukce reality viz též Vivien Burr: *An Introduction to Social Construction*, London – New York: Routledge 1995, s. 2–6.

demokratů, národních socialistů a komunistů.¹³ Připomeňme, že dle teorie sociálního imaginárna – ta stojí na promyšlení Durkheimovy konceptualizace kolektivních reprezentací¹⁴ – hranice myslitelného určuje systém sociálních reprezentací utvářející složitou zásobárnu kolektivních představ zakládajících pojetí identity individuů i celých kolektivů.¹⁵ Prostředky, které tyto kolektivní představy modelují, jsou veškeré způsoby komunikace, jež si lidská společnost dokázala vytvořit.¹⁶ Netřeba pak zdůrazňovat, že tištěná média v situaci neexistence televizního vysílání a teprve postupného prosazování rozhlasu hrála v procesu (re)konstrukce společenské představivosti klíčový význam.

Walter Lippmann, který stál u zrodu teorie veřejného mínění, přišel již v roce 1922 s tezí, že povědomí o světě, v němž jedinec žije, je závislé na informacích, které o něm dostává, a protože většinu událostí nemůže zažít přímo, musí se spoléhat na média jako zprostředkovatele. Novináři mu tak pomáhají vytvářet mentální mapu reality, jež jej osobně přesahuje, včetně míst, která nikdy nenavštívil, a lidí, jež osobně nepoznal.¹⁷ Drtivá většina čtenářů tisku levicových stran nikdy nenavštívila ani SSSR ani USA a jejich představy o těchto zemích byly téměř z naprosté většiny závislé na zprostředkovaných informacích z médií, cestopisů či na vyprávění těch, kdo v nich žili či je alespoň navštívili v rámci pracovní nebo turistické cesty. Jak ve své paradigmatické knize *Rozum a kultura* poznamenal Ernest Gellner, komunitní a kulturní poznání, do jehož sféry zde patří kolektivní představy o USA a SSSR, funguje v jiném módu racionality než věda a tedy není překvapivé, že silně ideologicky zatížené a často vnitřně

---

¹³ K základnímu vymezení pojmu politické imaginace jako motoru politické změny i zásobníku strategií pro udržování statu quo viz např. Avshalom Schwartz: *Political Imagination and Its Limits*, Synthese 2021, 199/1-2.

¹⁴ Emile Durkheim byl jedním z průkopníků teorie o sociální konstruovanosti reality. Ve svém základním spisu *Pravidla sociologické metody* napsal, že “Kolektivní představy, city, a snahy nemají své tvůrčí příčiny v jistých stavech vědomí jednotlivců, nýbrž v podmínkách, v nichž se nalézá společenský organismus ve svém celku.” Emile Durkheim: *Pravidla sociologické metody*, Praha 1969, s. 135. Ke konceptu kolektivní reprezentace viz též David Bloor: *Collective Representations as Social Institutions*, In: Durkheim and Representation, W. S. F. Pickering (ed.), London – New York: Routledge 1999.

¹⁵ Velice inspirativně aplikovala teorii sociální imaginace vzniklé v prostředí sociální psychologie Lucie Dušková během svého výzkumu kulturních dějin vnímání noci a temnoty ve stalinském Československu. Viz Lucie Dušková: *Noc v Československu 1945 – 1960: Reprezentace a sociální praxe*, disertační práce, Praha: Univerzita Karlova, ÚHSD 2019, s. 16–23. K paradigmatickým dílům této sociálně psychologické teorie, kde se zdůrazňuje teze o sociální konstruovanosti hranic myslitelného, patří např. Serge Moscovici: *Social Representations: Explorations in Social Psychology*, New York: New York University Press 2001, s. 18–77.

¹⁶ Ke konceptu sociálního poznání zakládající tezi o kulturně-společensky podmíněné představě jedince o světě viz Ivana Marková: *Dialogičnost a sociální reprezentace. Dynamika myslí*, Praha: Academia 2017, s. 181–193.

¹⁷ Walter Lippmann: *Veřejné mínění*, Praha: Portál 2015, s. 12–13; 32.

rozporné či nespojité narativy stranických novinářů či autorů cestopisů měly nezanedbatelný persvazivní potenciál.¹⁸

Klíčový je vliv médií v procesu sociální konstrukce reality, která je postavena na vytváření a sdílení právě tohoto typu vědění. Média nabízejí tyto informace skrze svůj specifický jazyk a tím umožňují čtenářům orientovat se v rozmanitém světě. Denní tisk tedy vyprávěl zkušenosti lidí ze vzdálených zemí, které hodnotil v kontextu, v jakém žili novináři a čtenáři, tedy v rámci jejich symbolického světa. Ten svým působením neustále dotvářel a dílčím způsobem přetvářel.¹⁹ Použité komunikační prostředky v podobě metafor a silných definic klíčových konceptů, jakými byly blahobyt či spravedlnost, zásadně ovlivňovaly čtenářovo osvojování si politické agendy či ideologie a utváření jeho světonázoru. V procesu čtení a interpretace novin a časopisů nabízejících politické diskurzy se tak rodily kulturní, politické i hodnotové preference čtenářstva.²⁰

Je třeba zdůraznit, že důkladná analýza dobového tisku se neomezuje čistě na uzavřenou sféru textů novinových článků. Naopak cílem mého výzkumu bylo využít tyto texty k promýšlení významného vlivu dobových médií na politické směřování levice s reálnými důsledky na vedení země. Mediální teorie už od 60. let pracuje s tezí, že masová média nejsou příliš úspěšná ve snaze přímo ovlivňovat postoje a hodnoty čtenářů, ale rozhodně mají velký vliv na to, o čem přemýšlejí a co je předmětem veřejné diskuse. Teorie nastolování agendy (agenda-setting) pracuje s tezí, že veřejnost považuje za důležitá taková témata, o kterých novináři píší. Redaktoři mohou formulovat problémy a následně je rámovat, aby jejich vyznění a nastíněná podstata odpovídala jejich světonázoru i mentalitě stálých čtenářů listu. Drží tedy v rukou jeden ze základních mocenských mechanismů spočívající ve vlivu na formulování společenských priorit a v důsledku toho i ovlivňování politických rozhodnutí.²¹ Podobně teoretici zaměřující se na vliv jazyka a moci v moderních sdělovacích prostředcích využívající metodologii diskurzivní analýzy mluví spíše o skryté, než zjevné moci médií a o vyjednávání čtenářů s jejich tendencí silově ovlivňovat sociální reprodukci přesvědčováním či manipulací s

---

¹⁸ Ernest Gellner: *Rozum a kultura. Historická úloha racionality a racionalismu*, Brno: CDK 1999, s. 137–146.

¹⁹ Peter I. Berger – Thomas Luckman: *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, s. 99.

²⁰ James W. Underhill: *Creating Worldviews. Metaphor, Ideology and Language*, Edinburgh: Edinburgh University Press 2011, s. 5–6.

²¹ František Kalvas: *Nastolování agendy. Role masové a interpersonální komunikace, osobní zkušenosti a genderu*, Plzeň: ZČU 2009, s. 13–22 či Maxwell McCombs: *A Look at Agenda-setting: Past, Present and Future*, *Journalism Studies*, 2005 6/4, s. 543–557.

fakty. Význam každého novinového článku je tedy průsečíkem čtenářovy mentální výbavy a diskurzu, který na něj působí.²²

Navzdory tomu, že obsah analyzovaných deníků vznikal mnohdy překotně a ve spěchu, čtenáři nezbývalo než na informace, které přinášely, více méně spoléhat a využít je k vlastní interpretaci tušené reality. Připomeňme například slova národně socialistického redaktora a ekonomického experta Jiřího Hejdy: “Budiž mi dovoleno říci při této příležitosti několik slov o novinářské práci. Bank of England opustí zlatý standard a novinář k tomu musí ihned, teď, v několika minutách, zaujmout stanovisko. Toto jeho stanovisko si druhý den pohodlně při kávě a doutníku přečtou páni bankovní ředitelé, univerzitní profesori národního hospodářství, politikové a budou o něm uvažovat i diskutovat. Možná že za dva, tři dny, za týden nebo ještě později, dojdou na podkladě zkušeností a rozmluv, vývoje událostí k jinému stanovisku.”²³ Práci redakcí sledovaných médií ztěžovalo často také nedostatečné materiální zázemí. Nejhorší situace v tomto ohledu panovala patrně v prostředí KSČ. Například komunistka Marie Švermová vzpomínala, že redakce stranického časopisu *Rozsévačka* měla ve třicátých letech jedinou placenou redaktoru a přesto se ucházel o důvěru čtenářek jako hlavní radikálně levicový magazín pro ženy.²⁴

Důvěra čtenářů v daný list a jeho vydavatele, v případě tohoto výzkumu v politickou stranu, jejíž názory hlásal, vedla k tomu, že se na něj obraceli, aby zjistili, co je pro společnost i pro ně samé důležité. Viděno touto optikou deníky a časopisy byly v zásadě arénou, v níž byly vedeny spory ohledně závažnosti určitých společenských jevů.²⁵ Například obraz kolektivizace, která představovala jeden z klíčových momentů pro vnímání Sovětského svazu ve třicátých letech, můžeme považovat za typické konfliktní téma dobově formulované čistě na základě ideologických východisek zainteresovaných novinářů.²⁶ V demokratickém prostředí meziválečného Československa, v němž existovala mediální pluralita zajišťující čitelnost politické orientace jednotlivých titulů a zároveň míry jejich důvěryhodnosti, spolehlivě fungoval přenos zpráv o sovětské modernizaci či amerických metodách boje proti velké

---

²² Norman Fairclough: *Language and Power*, New York: Longman Inc. 1989, s. 54–55.

²³ Jiří Hejda: *Žil jsem zbytečně*, Brno: Machart 2010, s. 116–117.

²⁴ Marie Švermová: *Vzpomínky*, Praha: Futura 2008, s. 92.

²⁵ James W. Dearing – Everett M. Rogers: *Agenda-Setting*, London: Sage 1996, s. 1–23.

²⁶ Například Gusta Fučíková vzpomínala, jak Julius Fučík vedl na počátku třicátých let polemiky s redaktorem *A-Zetu* Františkem Klátilem o situaci v SSSR jak v tisku, tak osobně na schůzích a přednáškách o Sovětském svazu Gusta Fučíková: *Život s Juliem Fučíkem*, Praha: Svoboda 1971, s. 221–223.

hospodářské krizi do veřejné debaty a téměř okamžitě do sféry politiky.²⁷ Tento proces přepisu rozhodně urychloval fakt, že postava novináře, aktivisty či politika v médiích řízených politickými stranami v zásadě splývala.

Hovoří-li Benedict Anderson ve své analýze moderního nacionalismu o tom, že četba denního tisku měla zásadní důsledky pro utváření národní sounáležitosti, můžeme o této sociální praxi analogicky uvažovat v kategoriích identitárního přihlášení se čtenářů analyzovaných tiskovin k agendě politických stran, které je vydávaly. Anderson ve své knize *Představy společnosti* píše: “Čtenář deníku, který vidí, jak přesné kopie jeho vlastních novin konzumují jeho bližní v metru, u holiče či v sousedství, je zároveň neustále ubezpečován o tom, že vytvořená představa světa je zcela viditelně zakořeněná v každodenním životě.”²⁸ Proces nastolování agendy se tak propojil vědomím existence širokého spektra lidí s podobnými politickými názory, jejichž orientace ve světě je dána podobnými vodítky. Vědomí existence tohoto sociálního mechanismu zvyšuje důležitost analýzy obsahového posunu v tom, jak deníky politických stran informovaly o předmětech mého výzkumného zájmu, s cílem pojmenovat změny hranic vyslovitelného.

Stranická levicová média v meziválečné éře vytvářela bytostně politické diskurzy ovlivněné redakční praxí vycházející ze specifické formy ideologie a prosazující jako svůj cíl nastolení socialismu. Každá ze tří politických stran, jejichž tisk je v této práci analyzován, měla velice specifický názor na americký kapitalismus a jeho limity i sovětský socialismus a jeho možnosti. Jazykově konstruované obrazy těchto společností pak řečeno slovy Michela Foucaulta vytvořily konfliktní diskurzivní formaci: „Různá díla, jednotlivé knihy, celá ta masa textů, jež patří k téže diskurzivní formaci – a tolik autorů, kteří se navzájem znají nebo ignorují, kritizují, jeden druhého znemožňují, vykrádají, setkávají se, aniž by si toho byli vědomi a tvrdošijně vplétají své jedinečné diskursy do osnovy, v níž zdaleka nejsou pány, její celek nechápou a o její šíři mají jen mlhavou představu [...] komunikují formou pozitivivity svého diskursu [...] pozitivita tu tedy hraje roli toho, co bychom mohli nazvat historické apriori.”²⁹ Přímé i nepřímé vztahy, konflikty a vývoj diskurzivních formací vypovídajících v daném období o USA a SSSR představují náplň analýzy předkládaného výzkumu. Foucaultova metoda archeologie

---

²⁷ Teorie nastolování agendy je závislá na existenci pluralitní společnosti. V prostředí diktatury kontrolující veškerá média tento přenos významnosti nefunguje, protože čtenáři je postupně přestávají vnímat jako věrohodný nástroj orientace ve světě. Viz Maxwell McCombs: *Agenda setting. Nastolování agendy: masová média a veřejné mínění*, Praha: Portál 2009, s. 70.

²⁸ Benedict Anderson: *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha: Karolinum 2008, s. 50.

²⁹ Michel Foucault: *Archeologie vědění*, Praha: Hermann & synové 2016, s. 194.

podpořená tezí, že symbolické systémy jsou sociálními výtvoři s vlastní historií, představuje klíčový nástroj pro obnažení vývoje a architektury konfliktní argumentace interpretující SSSR či USA na škále zahrnující jejich vnímání od ideálního vzoru až po odstrašující příklad řešení aktuálních společenských problémů.

Řečeno s klasikem kulturní antropologie Cliffordem Gertzem: Před historikem stejně jako před antropologem stojí v tomto případě “mnohovrstevnatý soubor pojmových struktur, z nichž mnohé se navzájem překrývají a proplétají, některé jsou současně neznámé, nezvyklé a explicitně nevyjádřené”³⁰ a ty je třeba vysvětlit. Dávno zašla vydání deníků a časopisů jsou oním cizím, vybledlým rukopisem plným nejasností, o kterém Geertz píše jako o metafoře vztahů ve společnosti.³¹ Právě tištěná média tyto vztahy na politické úrovni zkoumaného období utvářela a nadále je i přes propast času odrážejí, a proto je potřeba je kontextualizovat a vysvětlit důsledky, které historicky měly. Cesta k analýze a interpretaci jejich obsahu vede skrze využití nástrojů historicky laděné kritické diskurzivní analýzy, jejímž hlavním cílem je popsat vzájemný vztah mezi jazykem, mocí a ideologií a zvýraznit tak praktiky spojené s jejich vznikem a čtením, jež nasvědčují jejich politickou agendu.³² Tato metoda umožňuje zachytit jednotlivé promluvy jako svébytné diskurzivní události, usuzovat na existenci velkých diskurzivních formací týkajících se klíčových témat či dějinných událostí a následně interpretovat diskurzivní strategie aktérů dobové debaty.³³ Ta spočívala v mocenském soupeření jednotlivých levicových politických stran a s nimi spjatých novinářů o právo definovat “zdravý vztah” Československa k americké a sovětské modernitě a tak spoluvytvářet i přetvářet pojetí racionální politické volby, jak v zahraniční politice, tak skrze aplikování sovětských či amerických vzorů v politice domácí.³⁴

Během dlouhých třiceti let mezi roky 1917 a 1948 v této debatě docházelo k tříbení argumentů i překotnému umlčování některých významných hlasů, aby vyústila v nástroj legitimizace nástupu sovětskou praxí inspirované stalinské diktatury. Argumenty vynášené

---

³⁰ Clifford Geertz: *Interpretace kultur*, Praha: SLON 2000, s. 20.

³¹ tamtéž

³² David Machin – Andrea Mayr: *How To Do Critical Discourse Analysis. A Multimodal Introduction*, Los Angeles – London: Sage 2012, s. 4 a násl.

³³ Zde je využita pojmová výbava umožňující sledovat vývoj diskurzu od jednotlivé promluvy o určitém tématu až k popisu tzv. epistémé, souhrnné představě o světě dané typem kanonizovaného vědění, které se do určité míry kryje s náplní kolektivní mentality. Michel Foucault: *Archeologie vědění* s. 291–292.

³⁴ Snaha závazně definovat normalitu či zdravý rozum je souhrnným úkolem politického jazyka užívaného z mocenských pozic, v němž se prolíná sféra ideologie (hodnot a postojů) s diskurzem věnujícím se konkrétním událostem jako příkladům vyvolávajícím hodnotové soudy. K tomu viz Norman Fairclough: *Language and Power*, s. 84–102 či též: *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*: London – New York: Routledge 2003, s. 42.

levicí v rámci debaty odehrávající se po roce 1945 stály často na zpětném pohledu na nedávno minulé jevy, jakými byla hospodářská krize třicátých let, fungování či disfunkčnost meziválečné demokracie nebo průběh mnichovské krize. Tyto reprezentace minulosti byly založeny na narrativech (re)interpretujících postoje aktérů této debaty známých z dob, kdy popisované události byly žhavou současností. Tvrzení, že dějiny ukázaly cestu k tomu, že např. spojení se SSSR je nevyhnutelnou nutností, pak ukazuje na sociální konstruovanost představ i o nedávné minulosti, skrze níž významní aktéři veřejného života osmyslňovali překotné společenské změny, ke kterým po roce 1948 docházelo.³⁵

1. 3 Tištěná média jako pramen: Konfliktní kvality americké a sovětské společnosti jako odraz práce stranických novinářů

Výše popsané schéma procesu nastolování agendy bylo v prostředí meziválečné československé mediální scény poněkud deformované silnou politickou identitou tisku.³⁶ Nastolování témat těmito médii často nepředcházelo jejich zahrnutí do politické agendy vládnoucích či opozičních stran, ale bylo do značné míry odrazem jejich stávající politiky a rozhodně byla tato témata rámována ideologií strany, k níž redakce spadala. Tento stav byl důsledkem utvoření rozsáhlých organizačních struktur politických stran čítajících stovky tisíc členů, na něž byla navázána tištěná média a nakladatelství, volnočasové spolky, odborové ústředny či výrobní a spotřební družstva.³⁷ Deníky *Rudé právo*, *Právo lidu* a *České slovo*, které platí za hlavní prameny předkládané analýzy, umožňovaly politikům levicových stran – komunistické, sociálně demokratické a národně socialistické – vykládat svým členům a sympatizantům domácí a mezinárodní dění prizmatem jejich specifických politických cílů.³⁸ O jejich vlivu svědčí také relativně vysoký náklad, který se u všech pohyboval v řádech

---

³⁵ K formování reprezentací minulosti a jejich přetavení v nástroj politické debaty a kontroverze v nejširším slova smyslu viz Constance de Saint Lauren: *Social Thinking and History: A Sociocultural Psychological Perspective on Representation of the Past*, London – New York: Routledge 2021.

³⁶ K základnímu přehledu médií svázaných s meziválečnými politickými stranami viz Barbora Osvaldová – Jana Čeňková: *Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami*, Praha: Academia 2017, s. 17–23.

³⁷ Peter Heumos popisuje “snahu politických stran vytvořit z jimi ovládaných segmentů (článků) státního a společenského organismu co možná uzavřená a nepropustná sociální prostředí, která se ohraničují vůči jiným, podobně stranickopoliticky ovládaným segmentům státních a společenských struktur.“ Peter Heumos: *Strukturální prvky první Československé republiky. Politicko-sociální systém, intermediární organizace a problém stability*, Soudobé dějiny, roč. 2, č. 2–3, 1995, s. 160.

³⁸ K vlivu tohoto fenoménu na média viz např. Petr Bednařík – Jan Jirák – Barbara Köpplová: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*, Praha: Grada 2011, s. 158–172.

desetitisíců výtisků.³⁹ Podobnou funkci měly i další časopisy a regionální periodika, které vycházely s přímou podporou těchto politických stran.

Například v roce 1924 vydávala sociální demokracie 44 periodik. Mimo ústředního deníku *Právo lidu* slovenskému čtenářstvu určené *Robotnické noviny*, na ženy zaměřené *Ženské noviny* a desítky regionálních týdeníků.⁴⁰ Národní socialisté v roce 1921 vydávali 32 regionálních týdeníků, dva deníky a *České slovo* vycházející dvakrát denně, přičemž značný dosah měl se stranou sympatizující časopis s názvem *A-Zet*.⁴¹ Komunistická strana, která jako jediná politická organizace sdružovala všechny národnosti multinacionálního Československa, vydávala v průběhu dvacátých a třicátých let stovky titulů v češtině, slovenštině, němčině, rusínštině, maďarštině či polštině, jejichž názvy se často měnily, protože antisystémová orientace tohoto hnutí znamenala neustálé spory s cenzurou spojené s finančními těžkostmi.⁴² Vlivným médiem spoluutvářejícím obraz SSSR byly také časopisy *Nové Rusko*, *Svět sovětů* a *Země sovětů*⁴³ vydávané organizací Společnost pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem založené v roce 1925 a Svazu přátel SSSR fungujícím od počátku třicátých let.⁴⁴ Právě tyto tiskoviny přinášely do mediálního diskurzu velice pozitivní texty o sovětském socialismu, které často přejímaly i analyzované deníky či se k nim vyjadřovaly. Obě organizace a redakce těchto tiskovin byly dlouhodobě poznamenány rostoucím vlivem KSČ na jejich činnost ve smyslu podpory dobré pověsti SSSR a také snahou získat sympatizanty s komunistickým projektem mezi členy, mezi něž patřili vedle předních komunistů často intelektuálové z řad

---

³⁹ Dle časopiseckého katalogu z roku 1936 dosahovalo *Večerník Práva lidu* nákladu 76 000 kusů, *Večerní České Slovo* 565 300 kusů a *Rudé právo* 80 000 kusů. Dle podobných údajů z roku 1935 populární národně socialistický časopis *A-Zet* dosáhl nákladu 135 000 výtisků a deník *České slovo* 25 000 výtisků. Nicméně dle Mileny Beránkové redakce záměrně v podobných dotazníkových šetřeních tyto údaje navyšovaly, aby přilákaly inzerenty a reálný náklad mohl být asi o třetinu nižší. Milena Beránková: *Dějiny československé žurnalistiky, Díl III. Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*, Praha: Novinář 1988, s. 59, 165.

⁴⁰ Jan Kuklík: *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004*, Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., Brno: Doplněk 2005, s. 683–707.

⁴¹ Josef Harna: *Český národní socialismus*, In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004*, Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., Brno: Doplněk 2005, s. 763–778.

⁴² K historii vydávání komunistického tisku, chodu redakcí a konfliktech s cenzurou viz Martin Dolejský – Bohumil Melichar – Jakub Rákosník – Jakub Vrba (eds.): *„Došlo na slova komunistů“*. *Edice komunistického meziválečného tisku*, Praha: FF UK 2023, s. 24–62.

⁴³ Časopis *Nové Rusko* vycházel v letech 1925–1930, *Svět sovětů* 1932–1938 a *Země Sovětů* 1931–1936.

⁴⁴ Jiří Křesťan: *KSČ, Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR*, In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 2, Praha: Dokořán – ÚSD AVČR 2004 a Jan Lomíček: *Světlem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století*, In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 6, eds. Praha 2009, s. 46–71.

nestraníků i členů sociální demokracie či národních socialistů.⁴⁵ Například postupné směřování Zdeňka Nejedlého ke klíčové pozici architekta stalinské kulturní politiky v meziválečné éře silně ovlivnila právě aktivita v těchto spolcích.⁴⁶ Pro tento výzkum jsou zmíněné tiskoviny důležitým pramenem, který nemohl být opomenut. Navzdory tomu, že se nejednalo přímo o stranické tiskoviny KSČ, jejich obsah často s komunistickým diskurzem splýval a podporoval ho. Proto o něm mluvím jako o produktu sympatizantů se sovětským socialistickým projektem.

Analyzovaná periodika největších levicových stran utvářela obraz USA a SSSR na základě informací od reportérů, politiků či cestovatelů, kteří osobně navštívili tyto země či v nich po nějaký čas žili.⁴⁷ Právě oni se stali experty, které si redakce povolávaly jako komentátory politického vývoje či glosátory tamní každodennosti. Za všechny jmenujme alespoň Jiřího Beneše, který po svém diplomatickém pobytu v Moskvě pravidelně dopisoval do národně socialistických periodik,⁴⁸ stálého dopisovatele *Rudého práva* z Moskvy Julia Fučíka⁴⁹ či sociálně demokratického politika Zdeňka Fierlingera působícího od roku 1937 na postu československého vyslance v Moskvě.⁵⁰ Podobným specialistou na USA se stal například Vojtěch Berty Ženatý, který žil od roku 1918 v USA, aby se o deset let později vrátil jako

---

⁴⁵ Zatímco Společnost pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem (SKHS) byla spíše kulturní a vzdělávací institucí volně navázaná na komunistické organizace, Svaz přátel SSSR byl založen otevřeně jako komunistická satelitní organizace a také pro svoji nekritickou adoraci stalinismu čelila po založení až do poloviny třicátých let perzekuci státních úřadů. Viz *Příruční slovník k dějinám KSČ sv. 2, P–Ž*, hesla *Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s SSSR a Svaz přátel SSSR*, Praha: NPL 1964, s. 833–834 a 876–877.

⁴⁶ Zdeněk Nejedlý patřil k zakládajícím členům Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem a byl velmi aktivním přispěvatelem do časopisu *Nové Rusko* vydávaného touto organizací. Viz Jiří Křesťan: *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl: Paseka 2012, s. 186–193. K Nejedlého pozici v komunistické intelektuální elitě viz též Alexej Kusák: *Kultura a politika v Československu*, s. 87–90.

⁴⁷ K základnímu přehledu o cestopisné literatuře o SSSR Kateřina Šimová – Daniela Kolenovská – Milan Drápala (eds.): *Cesty do utopie. Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, Praha: Prostor 2017. Autobiografická próza či cestopis byly hlavními literárními žánry s americkou tematikou, jejichž autoři utvářeli české stereotypy o této zemi. Viz Josef Švéda: *Země zaslíbená, země zlořečená. Obrazy Ameriky v české literatuře a kultuře*, Příbram: Pistorius a Olšanská 2016, s. 17.

⁴⁸ Jiří Beneš pracoval jako zpravodaj Českého slova v Moskvě v letech 1934–1936. Viz Výběr z jeho reportáží Jiří Beneš: *Svaz sovětských socialistických republik (SSSR)*, Praha: České slovo 1937.

⁴⁹ Julius Fučík poprvé navštívil SSSR v roce 1931 jako člen dělnické delegace. V polovině třicátých let pak působil v Moskvě jako stálý dopisovatel *Rudého práva*. K Fučíkově žurnalistické práci s tématem SSSR viz např. Tomáš Glanc: „*Příliš rychle, příliš rychle, příliš silný je ten dojem*“ (*Enthusiasmus a extáze Julia Fučíka v jeho textech o Sovětském svazu*), In: Julek Fučík věčně živý, F. A. Podhajský (ed.), Brno: Host 2010.

⁵⁰ Zdeněk Fierlinger pravidelně o SSSR psal do sociálně demokratických periodik a od roku 1937 se stal stálým československým vyslancem v Moskvě. Viz alespoň jeho zásadní práci s touto tematikou Zdeněk Fierlinger: *Sovětské Rusko na nové dráze*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (Ant. Svěcený) 1932.

tiskový specialista Tomáše Bati zpět do Československa. Jeho fejetony otiskovala řada médií bez ohledu na stranickou příslušnost a všechny redakce analyzovaných listů se k jeho práci opakovaně vyjadřovaly.⁵¹ Podobně byla vnímána zkušenost Čechoameričanů s dlouholetým životem v USA. Vlivné byly například názory Tomáše Čapka, rodáka z jižních Čech, prožívajícího svůj americký sen v pozici bankéře české komunity.⁵²

Zatímco sovětský systém péče o zahraniční návštěvníky, západní novináře, diplomaty a dělnické delegace dovedně kombinoval předem připravený program předvádějící úspěchy socialismu s nepřetržitým dohledem, USA neměly žádné podobné instituce ochraňující univerzální civilizační poslání tamního společenského zřízení, a proto mnoho reflexí krátkodobého pobytu vyznívalo o dost kritičtěji.⁵³ Zároveň byly za vysoce autentický zdroj informací považovány dopisy Čechoslováků dlouhodobě pobývajících v USA či SSSR, jejichž obsah zpravidla osciloval mezi krajními póly adorace a excesivní kritiky. Většinu běžného zpravodajství však tvořily zprávy převzaté z amerických či sovětských deníků, a to často ještě přes zprostředkovatele v podobě vlivného zahraničního, většinou německého tisku. Tyto informace byly v redakcích následně reinterpretovány či zveřejňovány v kontextu modelovaném ideologickými východisky stranických redakcí.

Nejen novináři sedící v pražských redakcích, ale i reportéři, kteří se vydávali přímo na místo, zpravidla k realitě přistupovali s pevně danými hodnotovými soudy, skrze které ji popisovali. Když například komunista Egon Erwin Kisch zavítal do USA i do SSSR, vnímal realitu optikou přesvědčeného marxisty, a to samozřejmě výrazně ovlivnilo jeho pozorování i výklad vlastní zkušenosti s pobytem v těchto zemích.⁵⁴ Lze bez nadsázky konstatovat, že obraz zmiňovaných civilizačních center vznikl nikoliv na základě problémů, výzev a úspěchů tamních společností, ale jako odraz stavu té československé a tužeb zástupců levicových projektů stojících před naléhavostí tuzemských krizí. Hlavními problémy, na něž hledali odpověď nejen v americkém či sovětském příkladu, byly národnostní napětí a ekonomické problémy. Historička Mary Heimann přišla s tezí, že právě neschopnost vyřešit bezproblémové soužití Čechů s Němci a

---

⁵¹ Viz soubor Ženatého fejetonů Berty Ženatý: *Země pruhů a hvězd, díl I. a II.*, Praha: Fr. Borový 1929.

⁵² Tomáš Čapek: *Moje Amerika. Vzpomínky a úvahy (1861–1934)*, Praha: Fr. Borový 1935.

⁵³ K organizaci zahraničních návštěv a kulturních výměn v SSSR viz např. Michael David-Fox: *Showcasting the Great Experiment. Cultural Diplomacy and Western Visitors to the Soviet Union, 1921–1941*, Oxford: Oxford University Press, 2012 či Ludmila Stern: *Western Intellectuals and the Soviet Union 1920–1940. From the Red Square to the Left Bank*, London – New York: Routledge 2007.

⁵⁴ K obrazu USA a SSSR v reportážích E. E. Kische viz Egon Erwin Kisch: *Caři, popi, bolševici*, Praha: Pokrok 1929 a Egon Erwin Kisch: *Egon Erwin Kisch dovoluje si předvésti Americký ráj*, Praha: Pokrok 1930.

Slováků s Maďary spolu s nepříliš přesvědčivou konstrukcí čechoslovakismu byla příčinou selhání Československa jako politického projektu.⁵⁵ Vedle receptů na organizaci společnosti, která by zajišťovala rovné šance k přístupu k materiálním statkům, tedy novináři a jejich čtenáři posuzovali koncepcce řešení problému vztahu různých etnik a národností ve formě amerického „tavicího kotle národů“ a sovětského svazového uspořádání formálně zajišťujícího kulturní rozvoj různých národů v mezích socialistického společenství.

Je třeba zdůraznit, že předkládaný výzkum se věnuje analýze největších českých levicových stran, které se snažily působit s různou mírou úspěchu také mezi Slováky. Jedinou výjimkou je KSČ s jejím charakterem internacionální strany sdružující v jedné organizaci všechny československé národnostní menšiny.⁵⁶ Nicméně i v případě komunistického tisku jsem se zaměřil výlučně na česky a slovensky psané prameny. Jedná se tedy o analýzu českého náhledu na americkou a sovětskou jinakost, a to z důvodů snahy ohledat archeologii diskurzu československého stalinismu, který se plně etabloval ve své autoritativní podobě až po poválečném vyhnání Němců a částečně i Maďarů. Míra shod a rozdílností ve vnímání SSSR a USA například u československých sociálních demokratů a těch německých či maďarských představuje zajímavé téma, které ale nebylo předmětem mého zkoumání.

1.4 Aktéři výzkumu: vývoj klíčových politických stran české a slovenské levice ve sledovaném období

Všechny politické strany bez rozdílu vnímaly tisk jako klíčovou součást své sebe prezentace, o čemž svědčí mimo jiné fakt, že post redaktorů či přispěvatelů do těchto stranických listů tvořila politická elita a jednalo se o odrazový můstek pro dosažení těch nejvyšších kariérních postů. Tisková základna těchto politických stran podobně jako ta organizační se vyvíjela v průběhu první poloviny dvacátých let, kdy se také po vzniku republiky ustavilo znovu levicové politické pole. Během první světové války jako jediná levicová strana legálně působila sociální demokracie, která austromarxistickým programem podporovala zachování rakousko-uherského státního celku a vyhlížela příležitost k jeho důsledné rekonstrukci do socialistické podoby, jež měla po válce přijít. Hlavní pretendent této politiky Bohumír Šmeral však podcenil potenciál

---

⁵⁵ Mary Heimann: *Československo: stát, který zklamal*, Havlíčkův Brod: Petrkov 2020. K dějinám identitární a politické koncepce čechoslovakismu viz Michal Kopeček: *Čechoslovakismus: zastřené dějiny jednoho pojmu*, In: *Čecho/slovakismus*, Adam Hudek – Michal Kopeček – Jan Mervart (eds.), Praha: NLN – ÚSD 2019.

⁵⁶ Viz alespoň následující případové studie k postavení slovenských a německých komunistů v KSČ: Juraj Benko: *Komunisti medzi demokraciou a diktaturou*, In: *Dva režimy jednej krajiny*, Jaroslava Roguľová (ed.), Bratislava: Veda 2017 a Jakub Vrba: *Komunistická strana Československa na Liberecku mezi lety 1921–1935*, *Paginae Historiae*, 2020,28/2.

českého hnutí za samostatnost a na podzim 1917 se z vysoké politiky stáhl, aby o několik let později pod vlivem bolševického příkladu stál za založením československého komunistického hnutí.⁵⁷ Naopak národní socialisté zaujali důsledně autonomistické pozice, za což si vysloužili věznění vůdců strany a zastavení stranického deníku *Českého slova*, které mohlo začít vycházet znovu až v říjnu 1918. Poslední týdny Rakouska-Uherska naznačovaly, že budoucnost bude patřit triumfálnímu nástupu politické levice. Socialistická rada složená ze zástupců dělnictva byla schopna zorganizovat generální stávkou a národní socialisté plánovali sloučení se sociálními demokraty spojené se získáním hegemonního postavení. Na jaře 1918, kdy národní socialisté rekonstruovali svou stranickou organizaci, odsouhlasili nové jméno “Česká strana socialistická”, přijali do svých řad anarchokomunistickou radikální skupinu a přišli s programem počítajícím s rozsáhlým znárodněním velkých provozů s jasně patrnými prvky francouzského syndikalismu.⁵⁸ V sociální demokracii se prosadilo nacionální křídlo podporující vznik Československa a přicházelo s vizí sociálně spravedlivé republiky. V prvních volbách samostatné republiky v červnu 1919, kdy se rozhodovalo o složení místních zastupitelstev, levice zaznamenala drtivé vítězství a sociální demokraté spolu s českými socialisty získali téměř 50 % všech hlasů. Volby si dokonce vynutily rekonstrukci kabinetu, kde vznikla pod vedením sociálně demokratického premiéra Vlastimila Tusara tzv. rudozelená koalice levice a agrárníků. Tyto výsledky následně potvrdily první parlamentní volby v roce 1920.⁵⁹

Nicméně v průběhu roku 1919 a 1920 vnitřní spory v těchto dvou velkých levicových stranách nejenže zabrzdlily proces jejich sloučení, ale vedly až k vnitřním organizačním rozkolům a štěpení. Sociální demokracie jako celek sice sledovala jeden cíl a tím bylo nastolení socialismu, ale její členové se rozcházel v názorech, jakým způsobem jej dosáhnout. Zatímco vedení strany a starší generace nabízela cestu postupných reforem skrze změnu legislativy a parlamentní politiku, sílil hlas většinou mladých radikálů silně inspirovaných příkladem ruských bolševiků usilujících o nastolení diktatury proletariátu a rychlejší řešení prudkého nástupu i za cenu přímého střetu s buržoazií a politického násilí. Konflikt postupně zrál, až vyvrcholil sporem mezi už samostatně organizovanou levicí s vedením strany o redakci *Práva lidu*, ústředního deníku, která se nacházela v pražském Lidovém domě. Poté, co vedení pravice

---

⁵⁷ Jan Galandauer: *Bohumír Šmeral 1914–1941*, Praha: Svoboda 1986, s. 11–323.

⁵⁸ Viz *Program českého socialismu z roku 1918*, In: *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*, Josef Harna (ed.), Praha: HÚ 1998, s. 71–82.

⁵⁹ K výsledkům voleb do obecních zastupitelstev z roku 1919 a do Národního shromáždění z roku 1920 viz *Statistická příručka republiky Československé*, č. 1, Praha: Státní statistický úřad 1920, s. 102–103.

nechalo z objektu za pomoci policie a státních úřadů levicové aktivisty vystěhovat, zahájilo radikální křídlo strany generální stávkou, která sice nevedla k úspěšné revoluci, ale zahájila postupné slučování komunistických skupin v jednu organizaci, jejich oficiální přistoupení k moskevské komunistické internacionále a vznik samostatné Komunistické strany Československa, kam přešla většina dosavadních členů sociální demokracie.⁶⁰ Štěpný proces však probíhal i v Československé straně socialistické, kde docházelo pod tlakem každodenních politických problémů k postupnému rozvolňování maximalistického socialistického programu, což vyústilo v odchod anarchistů, kteří v roce 1923 odmítli hlasovat pro zákon na ochranu republiky uschopňující státní struktury po atentátu na Aloise Rašína tvrdě zakročit proti politickým extrémistům.⁶¹ Podporou tohoto zákona se strana rozhodla být oporou tehdejší podoby republiky, v roce 1924 se přejmenovala na Československou stranu národně socialistickou a po vyloučení jednoho z mužů 28. října, Jiřího Stříbrného v roce 1926 se pod vlivem silné osobnosti Edvarda Beneše, který do strany vstoupil v roce 1922, stali národní socialisté levicovým spojencem Hradu v parlamentu. Ve své politice prosazovali nemarxistickou vizi demokracie socializující, počítající s postupným budováním vyšší rovnosti na základě spolupráce všech sociálních tříd v národě, tedy ideály konvenující Masarykovu myšlení.⁶²

Zatímco komunisté se přijetím 21 podmínek pro vstup do komunistické internacionály zavázali k tomu, že budou následovat sovětský revoluční vzor a jejich směřování i každodenní politiku určoval výklad bolševické teorie a praxe, národní socialisté i sociální demokraté během dvacátých let rezignovali na formulaci koncepčního politického programu a věnovali se hlavně každodenní reálné politice. Umožňoval jim to mocenský kartel, který vznikl v průběhu roku 1920 v reakci na chaos generální stávkou i iredentistických snah národnostních menšin

---

⁶⁰ K rozštěpení sociální demokracie jako generačnímu sporu Lukáš Fasora: *Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920*, Brno: CDK 2015. Viz též Bohumil Melichar: *Levicový aktivismus na hraně zákona. Právně-politické ideje a snahy komunistického hnutí*, In: Společnou silou. Aktéři společenské změny v českých zemích 1918–1925, Jan Kober – Stanislav Holubec (eds.), Praha: Academia 2023.

⁶¹ K rozchodu anarchistů se socialistickou stranou viz např. Václav Tomek – Ondřej Slačálek: *Anarchismus: svoboda proti moci*, Praha: Vyšehrad 2006, s. 247–270 či Stanislav Holubec: *Nešťastná revolucionářka: myšlenkový svět a každodennost Luisy Landové-Štychové (1885–1969)*, Praha: NLN 2021, s. 100–113.

⁶² Např. v prosinci 1924 se ve svém referátu s názvem Organizace průmyslové a zemědělské výroby odvolával Alois Tučný jak na Masarykovi myšlenky etického socialismu postaveného na spolupráci celého národního těla, tak na amerického teoretika vědeckého řízení práce E. S. Cowdricka, který ve dvacátých letech propagoval americký model vysokých mezd a podílu na zisku jako nástroje smíření práce a kapitálu. Viz Alois Tučný: *Organizace průmyslové a zemědělské výroby. Referát pronesený na valném sjezdu Československé strany socialistické 7. – 8. 12. 1924*, In: Politické programy českého národního socialismu, Josef Harna ed., Praha: Historický ústav 1998, s. 104–118.

vykládaný prosystémovými českými stranami jako přímé ohrožení stability demokracie mladé republiky.⁶³ Tento mocenský kartel se nazýval “Pětka” a byl neformálním fórem, kde pod dohledem prezidenta vznikaly mimo parlamentní diskuze kompromisy mezi levicí – národními socialisty a sociálními demokraty – a pravicí představovanou agrárníky, lidovci a národními demokraty napojenými na finanční elity Živnobanky.⁶⁴ Parlament tak přišel o svou klíčovou rozhodovací moc ve stanovování priorit společnosti a vlády byly sestavovány téměř bez ohledu na výsledek voleb, jakkoliv se sociální demokraté a národní socialisté umísťovali na předních příčkách a zachovávali si stabilní voličskou podporu. Tento stav brzdil změny státních a společenských struktur, které by pod tlakem opozice s reálnou nadějí na získání moci musely vláda iniciovat. Zároveň brzdil generační a názorovou obměnu uvnitř vládních levicových stran a upevňoval pozici politiků, kteří se do čela dostali na počátku dvacátých let. Zatímco komunisté, jejichž vliv byl z pohledu mocenského kartelu redukován na pozici křiklounů na ulicích a kverulantů v parlamentu, prodělali těsně před příchodem velké hospodářské krize bouřlivou generační výměnu spojenou s příchodem stalinských praktik a rostoucí radikalitou,⁶⁵ sociální demokraté a národní socialisté neměli potřebu omezovat svoje možnosti na poli vládního vyjednávání přesnými programovými zásadami a generační výměna v těchto stranách byla v nedohlednu.⁶⁶

Na počátku třicátých let však ekonomické a sociální problémy vyvolané hospodářskou krizí a rapidně rostoucí nezaměstnaností dotlačily vládní levicové strany k formulování nejen ucelených protikrizových receptů, ale také vizí do budoucna. Vůdčům národních socialistů a sociálních demokratů byla připisována hlavní odpovědnost za bídu pracujících, což platilo nejen pro ministra sociální péče, jehož post byl dlouhodobě obsazován sociálně demokratickými kandidáty.⁶⁷ Komunisté prosazující radikální tezi o sociálfašismu spočívající v tvrzení, že sociální demokraté jsou zrádci dělnictva zneužívající jejich důvěry pro zákulisní

---

⁶³ Peter Heumos: *Strukturální prvky první Československé republiky*, s. 161–165.

⁶⁴ Masaryk i Beneš považovali prosazení své vize demokracie za natolik klíčové, že byly pro její ochranu a rozvoj v budoucnosti ochotni obházet výsledky voleb a reálnou politiku podřizovat zákulisnímu vyjednávání. Viz Andrea Orzoff: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*, Oxford – New York: Oxford University Press 2009, s. 55.

⁶⁵ K vývoji v KSČ na přelomu dvacátých a třicátých let viz Jacques Rupnik: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha: Academia 2002, s. 89–102.

⁶⁶ S touto tezí přišel ve své přehledové práci Zdeněk Kárník. Viz Zdeněk Kárník: *České země v éře První republiky (1918–1938), sv. II. Československo v krizi a o v ohrožení (1930–1935)*, Praha: Libri 2002, s. 350–352.

⁶⁷ K důsledkům velké hospodářské krize na formování politiky národních socialistů a sociálních demokratů viz Jakub Rákosník: *Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha: Auditorium 2012, s. 241–258.

podporu stability kapitalismu, situace využívali k neustálým útokům na tyto “socialistické ministry”. Nutno poznamenat, že ochota sociálních demokratů vyjednávat překvapivé dohody k podobným interpretacím přímo vybízela. Například na jaře 1930 bylo v parlamentu na základě jejich vzájemné dohody schváleno zvyšování cel na potraviny prosazované agrárníky výměnou za jejich hlasy pro sociálně demokratický návrh na zvyšování podpory v nezaměstnanosti.⁶⁸ Jádro problému však pro sociální demokraty a národní socialisty spočívalo v bezradnosti, s jakou stáli před stavem hospodářství i společnosti jako celku. Obě strany proto iniciovaly programové debaty, z nichž vzešly klíčové programové texty, zejména tzv. Benešův program národních socialistů⁶⁹ a dokument s názvem “Co chtějí socialisté?”⁷⁰ sociálních demokratů. Přes rozdíly spočívající v otázce vztahu k marxismu, třídnímu boji a diktatuře lze vysledovat důležité názorové styčné plochy umožňující pozdější spolupráci celé levice včetně komunistů. Jednalo se o přesvědčení, že krize je způsobená nadvýrobou, kterou mělo mít na svědomí chaotické řízení nástrojů masové výroby v rukou omezené a chamtivé skupiny kapitalistů. Všechny tři uvedené strany prosazovaly etatistický názor, že stát má pevně řídit a plánovat výrobu, ať už příkladem byl stalinský koncept centrálně plánovaného hospodářství, plannistické vize Hendrika de Manna nebo keynesiánská teorie investičního multiplikátoru. Podobně se všechny tři strany shodovaly na názoru, že bez sociální rovnosti nemůže být nikdy dosaženo plnohodnotné politické demokracie a svobody. Klíčovým prvkem shody však byl rozhodný antifašistický postoj všech tří subjektů.⁷¹

Komunisté se postavili do čela hnutí nezaměstnaných a stávkujících dělníků během protestů proti snižování mezd a omezování pracovní doby, čímž nesmiřitelně útočili na vládu až do poloviny třicátých let, kdy se prioritou mezinárodního komunistického hnutí stalo budování lidových front, koalic levicových demokratických sil ochotných bránit demokracii proti fašismu. Letitá snaha přesvědčit veřejnost, že sociální demokraté a národní socialisté jsou ve skutečnosti zákeřnější hrozbou pro dělnictvo než samotní fašisté, však měla za následek neochotu reformistické levice ke spolupráci s komunistickými radikály. Postupnými kroky se

---

⁶⁸ Jakub Rákosník: *Odvračená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha: FF UK 2008, s. 219.

⁶⁹ K vlivu Edvarda Beneše na tvorbu programu národních socialistů na podzim 1930 viz např. Jindřich Dejmek: *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první Revolucionář a diplomat (1884–1935)*, Praha: Karolinum 2006, s. 500–506.

⁷⁰ *Co chtějí socialisté?*, Praha: Dělnický výzkumný ústav při Dělnické akademii 1934.

⁷¹ Srov. *Program českého národního socialismu ve 30. letech*, Politické programy českého národního socialismu 1897–1948, Josef Harna (ed.), Praha: HÚ 1998 s *Co chtějí socialisté?*, Praha: Dělnický výzkumný ústav při Dělnické akademii 1934 a *Jediná záchrana – Sověty*, Praha: Komunistická strana československá 1934.

však jednotu dařilo budovat, ale do doby, kdy byla během zářijové krize roku 1938 lidová fronta na dosah a komunista Klement Gottwald již diskutoval o společném postupu nejen s národními socialisty,⁷² zasáhlo podepsání mnichovské dohody následované radikálním zjednodušením politického života spočívajícím v rozpuštění KSČ a sloučení národních socialistů a sociálních demokratů do Národní strany práce vedené elitou bývalé sociální demokracie.⁷³ Vznik Protektorátu Čechy a Morava a vyhlášení slovenské samostatnosti s sebou přinesl nacistický teror zaměřený proti všem levicovým proudům, který zahnal vůdce těchto hnutí do emigrace či do ilegality, přičemž řada z nich prodělala dlouhé roky věznění v koncentračních táborech a nad mnohými byl vynesen rozsudek smrti. Zároveň se však v ilegality prosadila ochota všech levicových proudů k jednotnému postupu.⁷⁴

Po napadení Sovětského svazu v létě 1941 začal v prostředí československé emigrace komunikující mezi Londýnem a Moskvou postupný proces utváření nového mocenského kartelu, který spočíval na dělbě moci ne nepodobné československé politické praxi etablované v pětce z roku 1920. Tentokrát však měla dohoda nazvaná Národní fronta integrovat všechny levicové směry na půdorysu názorové blízkosti, jejíž kontury se počaly objevovat ve třicátých letech a která spočívala v etatistickém pohledu na socialistické hospodářství, konceptu politické demokracie opřené o sociální jistoty, antifašismu přetaveného v loajalitu k SSSR jako vůdci válečné koalice a ochotě k radikálnímu řešení československé, německé a maďarské otázky nuceným přesídlením.⁷⁵ Národní fronta naopak vylučovala agrárníky a všechny strany či hnutí napravo od lidovců. Slibovala prohloubení sociálního státu, vyšší podíl státu na řízení hospodářství, zjednodušení nepřehledného politického systému, v kterém mezi válkami

---

⁷² Míněna platforma Výbor na obranu republiky, ve které dominovali nacionalisté ze strany Národní sjednocení, ale důležitou roli zde hráli také národní socialisté, lidovci a komunisté a která 30. 9. 1938 intervenovala proti přijetí Mnichovské dohody u prezidenta Beneše. Viz Věra Olivová: *Zápas o Československo 1938*, Praha: Společnost Edvarda Beneše 1992, s. 51–52.

⁷³ Ke koncentraci odborů a dělnického politického zastoupení viz např. Dušan Janák – Stanislav Kokoška a kol.: *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*, Praha: ÚSD 2019, s. 61–107 či Ladislav Cabada: *Český stranický systém 1890–1939*, Plzeň: ZČU 2000, s. 94.

⁷⁴ Jan Kuklík: *K problematice vzniku národní fronty v domácím odboji. Vývoj odbojové organizace PVVZ na území Čech v letech 1939–1941*, Praha: UK 1976 a také František Janáček – Anna Štvrtecká – Josef Hříbek – Ferdinand Beer: *KSČ a politika národní fronty 1938–1945*, In: *Národní fronta a komunisté. Československo, Jugoslávie, Polsko 1938–1945*, Praha: Naše vojsko 1968. K ochotě ilegálních organizací KSČ ke společnému postupu s ostatními levicovými odbojovými proudy na konci války viz např. Alena Hájková: *Praha v komunistickém odboji*, Praha: Svoboda 1984, s. 407–448.

⁷⁵ Národní fronta vznikla po řadě jednání v březnu 1945 po přijetí tzv. Košického vládního programu, který uvedené hodnoty přetavil do prvních politických kroků po obnovení Československa. Viz *Košický vládní program. Program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků*, Praha: Svoboda 1984. K této interpretaci vzniku a fungování Národní fronty viz též Jakub Rákosník – Matěj Spurný – Jiří Štaif: *Milník moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848–1989*, Praha: Argo 2018, s. 170–173.

figurovala řada malých politických stran, a v neposlední řadě vybudování národního státu Čechů a Slováků bez rozkladných menšin.⁷⁶ V průběhu let 1945–1948 komunistická agresivní politika inspirovaná stalinskými praktikami vedla k ovládnutí tohoto mocenského kartelu a jeho postupné vyprázdňení, se kterým byly ostatní strany národní fronty přeneseny do reality socialistické diktatury.⁷⁷

Vedle zmíněných tří levicových politických stran předkládaný výzkum nemohl opomenout ještě dalšího hráče zastávajícího podstatnou roli pro symbolické ukotvení definice dělnické třídy, kterým byl batismus. Jakkoliv se Tomáš Baťa i jeho nástupce opakovaně od politiky distancovali, jejich náhled na svět, podnikatelské strategie i vize pro ozdravení celé společnosti byly bytostně politické, a to nejen z důvodu, že Tomáš Baťa na komunální úrovni v podstatě řídil celé regiony kolem svých velkých podniků.⁷⁸ Roku 1904 se jako sotva třicetiletý švec rozhodl odjet ze Zlína za zkušenostmi do USA a přivezl si obdiv pro taylorismus, americkou obchodní mentalitu a racionální management. Ihned po svém návratu začal s proměnou svého podniku.⁷⁹ Stupňoval požadavky na kvalitu i kvantitu práce svých zaměstnanců, kteří v jeho počínání spatřovali neoprávněnou šikanu a pod vedením sociálně demokratických odborů vstoupili do stávk. Baťa všechny vzbuřence bez milosti propustil a nahradil polovinu svých dělníků nekvalifikovanými nováčky.⁸⁰

Zásadním zlomem na cestě k napodobení jeho vzoru Henryho Forda však byl zisk válečných zakázek pro výrobu vojenské obuvi pro rakousko-uherskou armádu v roce 1914. Baťa se stal brzy klíčovým dodavatelem ozbrojených sil a můžeme jej bez nadsázky považovat za jednoho z hlavních vítězů první světové války v ekonomické oblasti.⁸¹ Své mohutné podnikatelské impérium začal budovat ve dvacátých letech, kdy díky masové výrobě a dostatku kapitálu začal

---

⁷⁶ Výčet faktorů ovlivňujících poválečný příklon většiny československé společnosti k levicové politice přinesl např. Kevin McDermott. Figuruje mezi nimi zejména delegitimizace českých a slovenských středních a vyšších tříd pro kolaboraci, válečné ztráty a mnichovský komplex. Viz Kevin McDermott: *Communist Czechoslovakia 1945–89. A Political and Social History*, London: Palgrave Macmillan 2015, s. 22–27.

⁷⁷ K tomuto procesu viz Karel Kaplan: *Národní fronta 1948–1960*, Praha: Academia 2012, s. 9–46.

⁷⁸ K Baťovým podnikům a jejich vlivu na lokality, kde vznikly viz Martin Jemelka – Ondřej Ševeček: *Tovární města Baťova koncernu. Evropská kapitola globální expanze*, Praha: Academia 2016. K situaci ve Zlíně Ondřej Ševeček: *Baťovský Zlín*, In: *Dějiny města Zlína 2, Moderní město, Zlín: Statutární město Zlín 2023*.

⁷⁹ A. Cekota: *Baťa. Myšlenky, činy, život a práce*, Praha 1929, s. 238.

⁸⁰ Baťa toto jednání popsal ve svém projevu z roku 1926. Viz Tomáš Baťa: *Úvahy a projevy*, Praha: Institut řízení 1990, s. 215–216 viz též Bohumil Lehár: *Dějiny Baťova koncernu (1894–1945)*. Praha 1960, s. 24–25.

⁸¹ Martin Jemelka: *Centrum válečné výroby: proměna zlínské ekonomiky za Velké války*, In: *Dějiny města Zlína 2, Moderní město, Zlín: Statutární město Zlín 2023*.

prodávat levné produkty, skupovat maloobchodní síť a drtit konkurenci. Dle amerických vzorů dělnickou loajalitu kupoval individuálním zainteresováním na chodu podniku, zavedl účast zaměstnanců na zisku a ztrátě, vysoké mzdy, za které zaměstnanci kupovali hlavně firemní zboží a přebytky ukládali do podnikové banky. Od poloviny dvacátých let po vzoru Fordova River Rouge rostly ve Zlíně železobetonové výrobní haly a v roce 1927 byla zavedena pásová výroba umožňující opravdu moderní produkci v ohromných objemech.⁸²

Tomáš Baťa zemřel v roce 1932 při letecké nehodě. Jeho nástupce Jan Antonín Baťa začal s ohromnou expanzí do příbuzných výrobních odvětví – výroby pneumatik, strojů pro textilní výrobu či strojírenství. Batismus byl jako varianta fordismu silou postavenou na individualistickém úspěchu ve smyslu amerického snu.⁸³ Tomáš Baťa věřil, že dává šanci mladým, chudým a nadaným lidem dosáhnout jejich vysněného úspěchu skrze sebedůvěru, nezlomnou vůli, píli a práci na sobě. Jeho představa o nových lidech moderní éry, jež ve svých kolezích z Baťovy školy práce viděl, byla závislá zejména na praktičnosti, energičnosti, ochotě k činu a důsledně kalkulovaném riziku. Vycházela přímo z amerických hodnot dravých selfmademanů pohrdajících formální a knižní vzdělaností i kolektivismem levicových politických směrů.⁸⁴ Své zaměstnance se o správnosti této cesty snažil přesvědčit nejen továrním vzděláváním, ale také podnikovým tiskem. Vydával časopis s názvem *Zlín*, který je hlavní analyzovaným pramenem souvisejícím s batismem v tomto výzkumu.

Tomáš Baťa i jeho nástupce v pozici „šéfa“ věřili, že fordismus spojený s paternalistickým systémem péče o zaměstnance může úspěšně negovat třídní boj.⁸⁵ Odporem vůči odborům si znepřátelili nejen sociální demokraty, ale do značné míry i národní socialisty, kteří však zároveň měli blízko k myšlence spolupráce všech tříd k dosažení socialismu. Komunisté v něm viděli nejhoršího třídního nepřítel a nejzákeřnějšího vykořisťovatele cílevědomě bohatnoucího z práce svých zaměstnanců i nerovných obchodů, které s nimi jeho banka uzavírala.⁸⁶ Původní

---

⁸² K vlivu fordismu na Baťovu výrobu viz např. Martin Kohlrausch – Helmut Trischler: *Building Europe on Expertise. Innovators, Organizers, Networkers*, London: Palgrave 2014, s. 125–132.

⁸³ Zachary A. Doleshal: *In the Kingdom of Shoes. Bata, Zlín, Globalization 1894–1945*, Toronto – London: Toronto University Press 2021.

⁸⁴ *Vědomosti, kapitál, svoboda. J. A. Baťa mladým mužům, vystupujícím z letošního třetího ročníku Baťovy školy ve Zlíně*, Zlín Časopis pro šíření zásad služby veřejnosti, roč. 1, č. 25, 1932 či Stanislav Holubec: *Silní milují život. Utopie, ideologie a biopolitika baťovského Zlína*, Kuděj 2009, 11/2 a Georg Feindt: *Making the „new man“: Baťa, Batism and Ideologies of Social Engineering in Interwar Czechoslovakia*, In: Multiple Sacralities. Rethinking Sacralizations in European History, Bernhard Gissibl – Andrea Hofmann (eds.), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2023.

⁸⁵ Martin Jemelka – Ondřej Ševeček: *Tovární města Baťova koncernu. Evropská kapitola globální expanze*, Praha: Academia 2016, s. 90–102.

⁸⁶ Viz např. Jan Zika – Gustav Breitenfeld: *Baťa bankrot*, Praha: Průmyslový svaz kožedělníků 1932.

baťovské vize dále rozvinul Jan Antonín, který podnik převzal v době vrcholící hospodářské krize. V roce 1938 publikoval knihu s názvem *Budujeme stát pro 40 000 000 lidí* představující v mnohém konkrétnější a uchopitelnější politický program, než nabízely konvenční politické směry.⁸⁷ Předestřel v ní smělé plány na propojení republiky mohutnou sítí dálnic, železnic a průplavů, které si svojí náročností, přístupem k přírodě či představě o organizaci pracovní síly ohromnými státními institucemi nezdaly s projekty sovětské či nacistické plánované ekonomiky. Jeho utopie dokonalé industriální společnosti československého stříhu se však nikdy nenaplnila.

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava Baťa odešel ze země a pokusil se své politické vize naplnit v Jižní Americe, kde zakládal celá nová města. Československé továrny zatím vyráběly vojenský materiál i zbraně pro německý Wehrmacht a na podzim 1945 byly ve značně poškozeném stavu po spojeneckém bombardování zestátněny.⁸⁸ Když byl v roce 1949 podnik přejmenován na Svit, stala se z politické vize batismu jen vzpomínka v mnoha ohledech nepříjemná architektům stalinského socialismu.⁸⁹ V meziválečné éře však batismus silně ovlivňoval mediální náhled na symbolickou roli dělnické třídy a její možnou budoucnost a svým přiznaným amerikanismem šířil na institucionální bázi pozitivní symbolický obraz USA v československé společnosti.

Zhuštěný popis vývoje vztahů nejsilnějších československých politických hráčů o definici budoucnosti dělnictva dokládá, že během sledovaného období se periodicky dostávali do situace, kdy bylo nutné v krizích a vzájemném soupeření stále znovu definovat základní hodnoty a politické pojmy, jakými byly představy o socialismu, sociální rovnosti či demokracii. Podobné momenty utvářely prostředí, v němž bylo lákavé hledat inspiraci v zahraničních vzorech a není překvapivé, že jejich média často v této souvislosti tematizovala Sovětský svaz a Spojené státy americké, jež představovaly na jednu stranu první socialistickou společnost na

---

⁸⁷ Jan Antonín Baťa: *Budujeme stát pro 40 000 000 lidí*, Zlín: Marek Belza 1938.

⁸⁸ Martin Marek: *Druhá světová válka a letecký nálet na Zlín*, Zlínský architektonický manuál (<https://zam.zlin.eu/studie/druha-svetova-valka-a-letecky-nalet-na-zlin-martin-marek/1>).

⁸⁹ Ke snaze symbolicky delegitimizovat batismus na přelomu čtyřicátých a padesátých let viz poslední nedokončený rukopis E. E. Kische s reportáží z nového Zlína a také aktualizaci románu Svatopluka Turka z roku 1933, který se stal manifestem komunistické kritiky batismu. Turek se po jeho publikování dostal do soudního sporu s Baťou a jeho kniha přestala být prodávána. V padesátých letech zažil román svou renesanci a byl dokonce zfilmován. Srov. Egon Erwin Kisch: *Továrna na boty (socializovaný Baťa)*, Gottwaldov: Svit 1949 a Svatopluk Turek: *Botostroj*, Praha: Sfinx 1933 (v letech 1946–1955 vyšla 3 česká vydání a kniha byla přeložena do ruštiny, ukrajinštiny či polštiny). K filmovému zpracování *Botostroj*, rež. K. M. Walló 1954.

planetě a na druhou stranu kolébku republikánské demokracie a domov amerického snu meritokratické rovnosti.

1.5 Kontext analyzované diskuse: USA a SSSR jako vzor moderních společností stojících na špici lidského pokroku

Příběh postupu modernity stále lze (i přes rozsáhlou kritiku tohoto konceptu) označit za vůdčí narativ o vývoji společnosti od rozkladu feudalismu do nástupu neoliberalismu v sedmdesátých letech dvacátého století.⁹⁰ Proces založený na technologickém pokroku, desakralizaci, racionalizaci a byrokratizaci lidské společnosti však může nabývat rozmanitých podob a scénářů v závislosti na kulturních axiomech dané společnosti.⁹¹ Adaptace osvícenského intelektuálního dědictví, jež definovalo pokrok ve smyslu nepřerušného vědeckého a ekonomického růstu, i tradice zakládající moderní nacionalismus jako mýtus o původu společenství, v různých kontextech vedla ke vzniku alternativních modelů a strategií. Politická hnutí snažící se posílit svůj vliv, stejně jako komerční uskupení usilující o zisk, vycházela vstříc dobové poptávce a svou vážnost odvíjela od schopnosti vytvářet nové scénáře budoucnosti. Inspiraci jejich ideoví vůdci nacházeli v modernizačních centrech, jejichž geografickou polohu přeznačila realita prvních let po ukončení bojů v zákopech první světové války. Éra ohraničená roky 1914–1945 znamenala pro československou společnost gradaci bolestivého posunu od liberální k organizované modernitě.⁹² V průběhu tzv. třicetileté

---

⁹⁰ Soudobé syntetické výklady částečně reflektují změny ve výkladu modernizačního procesu včetně připouštění alternativních scénářů, zároveň však modernizační proces zůstává dominantním výkladovým schématem umožňujícím přemýšlet o dějinách v globálním měřítku. Viz Walter Demel – Hans Ulrich Thamer (eds): *Dějiny světa. Globální dějiny od počátků do 21. století. Díl 5. 1700–1914*, Praha: Vyšehrad 2014 a Hans Ulrich Thamer (ed.): *Dějiny světa. Globální dějiny od počátků do 21. století. Díl 6. Od roku 1880 do dneška*, Praha: Vyšehrad 2014. Nicméně např. z díla F. Lyotarda a jeho generačních soupeřů vyplývá, že právě fakt, že se modernizačního procesu chopili historikové, nasvědčuje zániku modernity a její odsunutí do sféry dějin. Viz Francois Lyotard: *O postmodernismu*, Praha: AV ČR 1993.

⁹¹ Dlouho udržovaná představa v podstatě jednotného modernizačního procesu se zde střetává s teorií různých cest procesu modernizace. První skupinu bychom mohli označit za pokračovatele Maxe Webera, opačné stanovisko zaujímá například Shmuel Eisenstadt. Srov. např. Danilo Martuccelli: *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*, Brno: CDK 2008, s. 153–302 s Shmuel Eisenstadt: *Multiple Modernities*, Daedalus, 2000, 129/1.

⁹² Peter Wagner ve svých dějinách modernity pojímá první polovinu dvacátého století jako dlouhou krizi, která měla vést k rozšíření plodů moderní společnosti směrem dolů v sociální hierarchii. Zatímco v éře tzv. omezeně liberální modernity mohl osobní svobody užívat pouze muž ze středních vrstev, éra organizované modernity měla rozšířit práva a výhody na méně privilegované vrstvy. Přechodová krize byla dána zejména boji kolektivních aktérů zastupujících dělnictvo o podíl na plodech modernity. Výsledkem bylo zpřetrhání vazeb a zpochybnění institucí budovaných v 19. století. Krizové období chronologicky vymezující probíhající výzkum se vyznačovalo hledáním alternativních cest vývoje skrze různou ideologickou nabídku formující nové instituce organizované modernity. Viz Peter Wagner: *A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline*, London – New York: Routledge 1994.

občanské války⁹³ a krizí, které toto období přineslo, se oči československých vizionářů promýšlejících jejich adekvátní řešení obracely stále častěji k Washingtonu či Moskvě.

Rychle rostoucí průmyslová základna spolu se zvyšováním konzumních standardů učinily z USA model hodný následování.⁹⁴ I díky vlivu amerického kapitálu v Evropě se mohly evropské společnosti v rámci jejich přeorientování z válečné na mírovou výrobu v praxi pokusit o zavedení amerického racionálního řízení. Značný vliv si vzor USA získal v oblasti marketingu a americká kultura určovala evropský vkus.⁹⁵ USA tak vystřídaly Británii v roli světového hegemonu na poli kultury a hospodářství.⁹⁶ Synonymem pokroku a prosperity byly velké racionálně řízené továrny zajišťující výrobu zboží v masovém měřítku. Podnikatelský model použitý při výrobě automobilů v provozech Henryho Forda v Detroitu stojící na koncentraci celého výrobního procesu, standardizaci součástek, organizaci práce s cílem získat z dělníka nejvyšší možnou míru produktivity doplněný o politiku vysokých mezd umožňující zaměstnancům nakupovat výrobky vlastního zaměstnavatele rychle přijala řada dalších provozů v USA a možnosti masové výroby uchvátily politické vizionáře v Evropě.⁹⁷ Dvacátá léta byla rozkvětem americké civilizace individualistického úspěchu stojící ale výrazně na investicích velkých finančníků v evropských podnicích. Evropa se seznamovala s americkou komercí a země získala postupně nimbus vzdáleného centra moderního životního stylu.⁹⁸ Navzdory tomu, že v USA došlo v průběhu druhé a třetí dekády dvacátého století k razantnímu omezení

---

⁹³ Ke konceptu třicetileté občanské války viz Enzo Traverso: *Fire and Blood. The European Civil War 1914–1945*, London: Verso 2016. Kontinuitu mezi krizí první světové války a procesy vedoucími k druhému válečnému konfliktu ve čtyřicátých letech akcentují i další autoři např. Eric Hobsbawm: *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914–1991*, Praha: Argo 1998, s. 14–29 či Ian Kershaw: *Do pekel a zpět. Evropa 1914–1949*, Praha: Argo 2017.

⁹⁴ Peter Clemens: *Prosperity, Depression and the New Deal*, London: Hodder Education 2005, s. 51–82.

⁹⁵ Roland Marchand: *Advertising the American Dream. Making Way for Modernity 1920–1940*, Berkeley – London: University of California Press 1986.

⁹⁶ Meziválečná éra pro Británii znamenala úpadek jak reálného, tak symbolického postavení země stojící na civilizační výspě západního světa. V důsledku rozvolňování imperiálních vazeb a posilování role společností z USA na světových trzích došlo k přesunu ekonomického a technologického potenciálu do severní Ameriky. Viz Kevin H. O'Rourke: *From Empire to Europe: Britain in the World Economy*, In: *The Cambridge Economic History of Modern Britain, Volume II., 1870 to the Present*, Roderick Floud – Jane Humphries – Paul Johnson (eds.), Cambridge: Cambridge University Press 2014 či Paul Kennedy: *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*, Praha: NLN 1996, s. 343.

⁹⁷ Historik Stefan J. Link vnímá Detroit jako hlavní město dvacátého století, továrnu jako definiční budovu masové výroby a druhou světovou válku jako souboj ekonomické organizace SSSR a nacistického Německa stojících na fordistickém uvažování. Viz Stefan J. Link: *Forging Global Fordism. Nazi Germany, Soviet Russia and the Contest over the Industrial Order*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2020.

⁹⁸ David W. Ellwood: *The Shock of America. Europa and the Challenge of the Century*, Oxford: Oxford University Press 2012, s. 74.

přistěhovalectví, přetrvávala v kolektivní paměti nedávná vzpomínka na masovou emigrační vlnu z přelomu století motivovanou pověstí Ameriky jako země neomezených možností.⁹⁹

Úspěchy americké industriální civilizace byli oslněni i sovětští bolševici promýšlející od konce občanské války konkrétní podobu socialistické verze moderní společnosti. Lenin spojil ve svých představách vládu lidu s technologickou výbavou k přetavení potenciálu ruského impéria v zemi dostatku a formuloval heslo “komunismus je sovětská vláda plus elektrifikace země”.¹⁰⁰ Výstavba mamutích elektráren a dalších infrastrukturních staveb měla být první fází na cestě SSSR k dosažení mety nejvyspělejší industriální civilizace na světě. Debaty mezi Stalinem a jeho kritiky ve dvacátých letech se sice týkaly problematiky výstavby průmyslu, ale věnovaly se čistě praktickým otázkám tempa tohoto projektu a vztahu jednotlivých hospodářských sektorů, přičemž obecný cíl v podobě výstavby průmyslu fordistického vzoru nikdo nezpochyboval.¹⁰¹ Vize postavená na centrálním řízení masové výroby, moderním, vysoce technologicky vybaveném zemědělství a intenzivní těžbě nerostných surovin byla realizována v podobě prvního pětiletého plánu.¹⁰² Ten byl spuštěn v roce 1929, kdy se v USA začaly objevovat první příznaky hluboké ekonomické krize a země tak přišla o pověst společnosti, kde kapitalismus dokázal zajistit blahobyt dělnictva.¹⁰³

Rooseveltův pokus řešit nezaměstnanost, předlužení amerických farmářů i přílišnou moc finanční a podnikatelské elity reformním balíčkem s názvem New Deal, který spojoval budování institucionálních základů sociálního státu, snahu státní administrativy ovlivňovat produkci i pracovněprávní vztahy s velkými projekty infrastrukturních staveb, nahrával dobově rozšířenému mínění o překonání ekonomického liberalismu.¹⁰⁴ Zatímco se v USA staly hranice státního vlivu na chod společnosti předmětem vyhrcované veřejné debaty omezující vliv Rooseveltova kabinetu, stalinská diktatura neváhala ve svém modernizačním tažení sáhnout k

---

⁹⁹ K emigraci do USA na přelomu století viz např. Martin Boček: *S nadějí za oceán. Soupeření lodních společností o zákazníky v habsburské monarchii na přelomu 19. a 20. století*, Plzeň: ZČU Plzeň 2019. Sama zkušenost s cestou do USA potvrzovala třídní hierarchie bez ohledu na touhu po beztřídní společnosti rovných příležitostí. Viz např. Ruth Oldenziel – Mikael Hard: *Consumers, Tinkerers, Rebels. The People Who Shaped Europe*, Basingstoke: Palgrave MacMillan 2013, str. 83–122.

¹⁰⁰ Elektrická energie a světlo žárovky se staly klíčovým symbolem pro sovětskou modernizační kampaň. Viz Julia Bekman Chadaga: *Light in Captivity: Spectacular Glass and Soviet Power in the 1920s and 1930s*, *Slavic Review*, 2007, 66/1.

¹⁰¹ Stephen Kotkin: *Stalin, Vol. 1 Paradoxes of Power*, New York: Penguin Press 2014, s. 569–592.

¹⁰² Robert C. Allen: *Farm to Factory. A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2009, s. 89–186.

¹⁰³ K vlivu velké hospodářské krize na společnost v USA viz např. Robert S. McElvaine: *The Great Depression. America 1929–1941*, New York: Crown Publishing Group 1984.

¹⁰⁴ Viz např. Kenneth J. Bindas: *The New Deal and American Society 1933–1941*, London – New York: Routledge 2022, s. 19–39.

extrémním formám státního násilí v podobě hromadných represí a nucené práce.¹⁰⁵ Oficiální sovětská prezentace významných staveb, jakými byly například magnitogorský metalurgický kombinát, přehrada Dněprostroj či stalingradský traktorový závod, zastírala podíl vězeňské práce a heroizovala úděsně nízkou životní úroveň a bídné pracovní podmínky dělníků. Vyvolávala tak dojem, že sovětský model centrálně organizované rovnostářské struktury představuje budoucnost lidského soužití.¹⁰⁶ Pod tlakem sociálních problémů souvisejících s krizovým momentem modernizačního procesu, jenž doprovázel přechod k organizované modernitě, se v USA utvořil blok prosazující biopolitické zásahy ve snaze omezit sociálně patologické jednání občanů formou prohibice a s ní spojeného boje proti kriminalitě.¹⁰⁷ Tuto tendenci zasahování státu do soukromí formálně svobodných individuí lze vykládat v analogiích se sovětskými osvětovými kampaněmi namířenými proti alkoholismu, za zlepšení pracovní morálky a zvýšení gramotnosti známých pod dobovým termínem kulturnost.¹⁰⁸

Okouzlení mocí vědy a techniky bylo společné všem vizionářům projektujícím cestu k lepší budoucnosti.¹⁰⁹ Nejinak tomu bylo u zastánců fašistických hnutí, kteří z evropské myšlenkové tradice mimo racionalizačního étosu vědeckého řešení společenských otázek vyzdvihovali myšlenku exkluzivního nacionalismu a sociálního darwinismu.¹¹⁰ Za ideologickými rozpory, jež odlišovaly jednotlivé verze organizované modernity, však stály sdílené mechanismy řešení

---

¹⁰⁵ Ohledně základního rámování americké debaty o legalitě New Dealu a jeho hrozeb pro hodnoty svobody jednotlivce viz např. Erich Rauchway: *The Great Depression and the New Deal. A very short Introduction*, Oxford – New York: Oxford University Press 2008, s. 105–125. K praxi nucené práce a státního násilí během sovětské modernizace viz např. Anne Applebaum: *Gulag: dějiny*, Praha – Plzeň: Beta Dobrovský 2004, s. 35–360.

¹⁰⁶ K životní úrovni sovětského dělnictva během stalinských třicátých let viz Sheila Fitzpatrick: *Každodenní stalinismus: obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech*, Praha: Academia 2018, s. 97–154. K podobě sovětské mediální prezentace industrializace a kolektivizace s cílem mobilizovat dělnictvo k budovatelskému nadšení viz Matthew Lenoe: *Stalinist Culture, Social Revolution and Soviet Newspapers*, Cambridge – London: Harvard University Press 2004, s. 221–244.

¹⁰⁷ Problém lze pojímat jako vztah individua, velkých korporací a státu. K tomuto trojúhelníku na hřišti ekonomických zájmů od počátku dvacátého století do roku 1929 Ladislav Tajovský: *Hospodářská politika USA mezi světovými válkami 1918–1938*, České Budějovice: Kopp 2014.

¹⁰⁸ David L. Hoffmann: *Stalinist Values. The Cultural Norms of Soviet Modernity (1917–1941)*, Ithaca – London: Cornell University Press 2003, s. 15–37.

¹⁰⁹ V tomto ohledu je zajímavé srovnání dvou ústředních děl adorující USA a SSSR, která v meziválečném období vznikla. Srov. Julius Fučík: *V zemi, kde zítra již znamená včera*, Praha: K. Borecký 1932 s Berty Ženaty: *Země pruhů a hvězd, díl I., II.*, Praha: František Borový 1927.

¹¹⁰ I za fasádou konzervativních nacionálních a na minulost zaměřených odkazů fašistických hnutí se skrývala vnitřní logika, která byla navýsost modernistická. V odkazech na minulost a tradici krystalizovaly silné vize budoucnosti obrozující Evropu. Viz Roger Griffin: *Modernismus a fašismus. Pocit začátku za Mussoliniho a Hitlera*, Praha: Karolinum 2015. Otázku odkazu tradice a moderní technologie symbioticky koexistující v nacistické ideologii Jeffrey Herf označil za paradox reakčního modernismu. Viz Jeffrey Herf: *Reactionary Modernism. Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*, Cambridge: Cambridge University Press 1985.

palčivých problémů.¹¹¹ Z perspektivy dobového recipienta různých diskursů o žádoucí budoucnosti se tak ideologické linie mohly zdát prostupné a fluidní.¹¹²

V roce 1948 se narativ o USA a SSSR jako aktérech souboje dobra se zlem stal úhelným kamenem autoritativního diskurzu stalinistické fáze socialistické diktatury.¹¹³ Spíše než tlustá čára cenzorské tužky, která by ze dne na den definovala diskurzivní pozice, byla adorace sovětského svazu výsledkem procesu posílení levice a odklonu od západních vzorců.¹¹⁴ Pro vysvětlení tohoto procesu je, dle mého názoru, zásadní revize diskurzivního vztahu obou uvedených velmocí v předválečných i protektorátních levicových médiích, o kterou se tato práce pokouší. Místo Američanů a Sovětů v kolektivní paměti příjemců poválečných výpovědí definovaly debaty ohledně amerického snu, sovětských pětiletok či válečném úsilí obou stran. Kolem symbolů mrakodrapu¹¹⁵ a mamutích továren se ustavovala síť významů, která činila realitu studené války představitelnou. Ve sledovaném období tuto symbolickou síť budovalo mnoho aktérů, kteří do diskurzu přispívali v různých fázích a s různými motivacemi. Často se

---

¹¹¹ V tomto ohledu je zajímavá zejména srovnávací studie analyzující organizování veřejných prací pro nezaměstnané v USA a nacistickém Německu. Viz Kiran Klaus Patel: *Soldiers of Labor. Labor Service in Nazi Germany and New Deal America 1933–1945*, Cambridge: Cambridge University Press 2010. V tomto ohledu je také příznačné, že nároky kladené ideology Sovětského svazu a nacistického Německa na obyvatelstvo vykazují mnohé shodné rysy v technooptimismu, racionalistickém přístupu apod. viz Peter Fritzsche – Jochen Hellbeck: *Nový člověk stalinského Ruska a nacistického Německa*, In: *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, Michael Geyer – Sheila Fitzpatricková (eds.), Praha: Academia 2012.

¹¹² Například tváře diktátorů, které klasický narativ o dějinách dvacátého století staví do ostrého kontrastu, mohly dobově vedle sebe pouze symbolizovat významné státníky doby. Viz F. Bauer – J. Karas – J. Koudelka – J. Slavík: *Státníci dneška. První díl Hitler, Mussolini, Roosevelt, Stalin*, Praha: L. Mazáč 1937.

¹¹³ Michail Bachtin rozlišuje tzv. autoritativní diskurz a vnitřně přesvědčivou ideologickou promluvu, které staví do antagonického vztahu. Autoritativní diskurz je soubor vyjádření, který je podepřen mocenskou autoritou dávající mu punc naprosté závaznosti. Je velice těžké tyto interpretace rozvíjet či je zasazovat libovolně do nových kontextů. To vede k postupnému ustrnutí tohoto souboru vyjádření sloužícího pouze k rituálnímu opakování. Pro tento výzkum je zajímavé, jak se vyjádření o realitě SSSR mění z vnitřně přesvědčivé ideologické promluvy vyznačující se persvazivní silou, otevřeností interpretace a inspirativním nábojem měnící vědomí příjemců v oporu autoritativního diskurzu získávající legitimitu postupně výhradně skrze instituce moci. Viz Michail M. Bachtin: *Román jako dialog*, Praha: Odeon 1980, s. 114–126. Do bádání o socialismu zavedl pojem autoritativní diskurz Alexej Jurčak ve své práci zkoumající kulturu pozdního socialismu. K jeho pojetí autoritativního diskurzu viz Alexej Jurčak: *Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo. Poslední sovětská generace*, Praha: Karolinum 2018, s. 28.

¹¹⁴ K obratu doleva jako širšímu trendu v Evropských dějinách viz Tony Judt: *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945*, Praha: Prostor 2017, s. 13–230. K československé veřejné debatě o poválečném uspořádání viz Christiane Brenner: *Mezi východem a Západem*.

¹¹⁵ K americké architektuře jako symbolu modernity jako takové viz Jean Louis Cohen: *Scenes of the World to Come. European Architecture and the American Challenge 1893–1960*, Montreal: Canadian Centre for Architecture 1995.

jednalo o příslušníky politických stran a hnutí, oficiálních státních institucí a aktéry masové kultury.

V období vzniku samostatné Československé republiky, jejího sužování velkou hospodářskou krizí, dramatického zániku a poválečného obnovování po roce 1945 se na prastaré mentální vzorce nového počátku a apokalyptického zhroucení nabalovaly nové významy dodávané skrze ideologickou produkci politických stran.¹¹⁶ Spektakulární výdobytky socialismu v podobě vzorových staveb pětiletky i technologické úspěchy USA a jejich symboly měly na imaginaci dobových aktérů nezanedbatelný vliv. Analyzované diskurzivní formace jsou proto určitými stopami pro rekonstrukci cest kulturního transferu spočívajícího v uchopení příkladů alternativních verzí modernity tvůrci československé levicové žurnalistiky.¹¹⁷ Jejich politické koncepce se bez výjimky točily kolem dělnické třídy či pojmu “pracující”, který ji měl v případě nemarxistického socialismu národních socialistů nahradit. Marxistický koncept dějin přisuzoval dělnické třídě zásadní místo ve vlastním projektu socialistické modernity. Třídní boj, hnací motor dějinného pohybu, nedával ani nejmenší naději na podíl v budoucím vývoji aktérům z jiných pater společnosti.¹¹⁸ O privilegovaném postavení dělnictva v sovětském modernizačním úsilí proto nelze pochybovat. Postava neprivilegovaného byla však ústřední i pro americkou vizi nevyčerpatelných příležitostí pro každého jedince. I mýtus amerického snu a kulturní typ selfmademana můžeme kvůli důrazu na úspěch z tvrdé práce v určitém ohledu považovat za rovnostářský.¹¹⁹

Krise směřující k budování struktur organizované modernity byla způsobena zejména tlakem nižších společenských tříd vyžadujících přístup k plodům pokroku.¹²⁰ Po zavedení všeobecného rovného hlasovacího práva se stali příslušníci neprivilegovaných vrstev objektem persvaze téměř všech politických stran. Nejen ty, které se zaměřovaly přímo na dělnictvo, ale i omezeně socioprofesionální (agrárníci) a nacionální (fašisté) strany jim musely ve svých koncepcích

---

¹¹⁶ Mircea Eliade: *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*, Praha: Oikumene 1993 a Frank Kermode: *Smysl konců. Studie k teorii fikce*, Brno: Host 2007.

¹¹⁷ V tomto ohledu se zdá být zásadní stále v pozadí vnímat kontext globálních procesů překračujících národní hranice a jejich vliv na zkoumanou problematiku. K teorii transnacionálních dějin viz Akita Irye: *Global and Transnational History. The Past, Present and Future*, New York: Palgrave MacMillan 2012.

¹¹⁸ Viz např. Paul Blackledge: *Reflections on the Marxist Theory of History*, Manchester – New York: Manchester University Press 2006.

¹¹⁹ K dobovému pohledu na dělnictvo v USA a SSSR v československé perspektivě viz např. Antonín Sum: *Americký dělník*, Praha: Státovědecká společnost 1924 a *Stachanovské hnutí v zemi osvobozené práce. Výbor z řečí na poradě stachanovců v Moskvě*, Praha: Pavel Prokop 1936.

¹²⁰ K zásadní charakteristice procesu přechodu mezi omezeně liberální a organizovanou modernitou P. Wagner: *A Sociology of Modernity*, s. 78–82.

nabídnout představu lepší budoucnosti. Otevírá se tak zajímavé téma uchopení kolektivního projektu sjednoceného úsilí vedoucího k určité formě rovnosti a na individuuum zaměřeného příslibu sociální prostupnosti různými politickými stranami.¹²¹ Postupující rozšiřování základny konzumentů masově vyráběného zboží znamenalo stále silnější symbolickou roli reklamy, která dokázala ze zboží učinit předměty touhy, již nebylo vždy možné ukojit.¹²² To vyvolávalo z perspektivy aktéra nutnost zaujmout postoj, který vyžadoval podporu kolektivistického projektu budování nové společnosti zajišťující přísun blahobytu pro všechny, nebo strategii vlastního individuálního vzestupu. Právě v tomto ohledu byly americké a sovětské příklady ve své protichůdnosti na ose demokratičnosti a revolučnosti dobově považovány za inspirativní.

1.6 Stav dosavadního poznání: analýza symbolických světů československého stalinismu a (ne)spojitost s bádáním o meziválečné éře

Krise liberálního řádu a nástup organizované modernity byly procesy, jež se odehrávaly v průběhu dlouhých desetiletí napříč běžně užívanými milníky československých národních dějin. Vlivy sociálních mechanismů nastartovaných během první světové války, dvacátých a třicátých let na události přelomu čtyřicátých a padesátých let historiografie přiznává již několik dekád. Připomeňme, že Jakub Rákosník svoji monografii s názvem *Kapitalismus na kolenou* věnující se analýze různých evropských a amerických teoretických a politických přístupů k velké hospodářské krizi zakončil kapitolou s názvem “Na cestě k poválečnému světu”, ve které k návaznosti vývoje třicátých, čtyřicátých a padesátých let napsal následující: “Třicátá léta s sebou přinesla zásadní změny nejen v ekonomické teorii, nýbrž právě i v koncepcích společenského uspořádání. Tyto tendence se dále rozvíjely za druhé světové války a po jejím skončení v podobě formování smíšené ekonomiky západního typu či centrálně plánovaného hospodářství užívaného ve východním bloku. Na obou stranách železné opony byly tyto ekonomické procesy provázány budováním univerzálních sociálních států.”¹²³

---

¹²¹ Nebylo výjimkou, že docházelo k nepravděpodobným diskurzivním strategiím. Jako příklad lze uvést narativ sociálních demokratů o nevšedním individuálním úspěchu prezidenta Masaryka v mnohém připomínající klasický motiv selfmademana. Viz František Soukup: *Syn dělníka vítězem nad Habsburky. K sedmdesátým narozeninám prezidenta Československé republiky T. G. Masaryka*, Praha: Ant. Svěcený [1920].

¹²² K roli reklamy v československé společnosti viz např. Helena Maňasová Hradská: *Moc snů první republiky: vztah reklamy a modernity*, In: *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*, Milena Bartlová (eds.), Praha: UMPRUM 2017, s. 118–129.

¹²³ Jakub Rákosník – Jiří Noha: *Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha: Auditorium 2012, s. 302.

Velice podobnou tezi rozvíjela i Lenka Kalinová, která svoji monografii na téma vývoje české společnosti v letech 1945–1948 otevřela důkladným zhodnocením keynesiánské národohospodářské revoluce, pro níž byl klíčový americký protikrizový program New Deal a také rozbohem sociálního a ekonomického myšlení domácího a zahraničního protinacistického odboje ovlivněného stejnou měrou Beveridgeovou zprávou volající po nemarxistickém sociálním státu jako stalinskou centrálně plánovanou ekonomikou.¹²⁴ Dokonce i trojsvazková syntéza dějin První republiky z pera Zdeňka Kárníka, kterou již dnes považujeme za klasickou práci, v závěru čtenáři připomíná vliv tlaků třicátých let a mnichovského syndromu na poválečný vývoj československé společnosti.¹²⁵ Igor Lukeš ve svém výzkumu aktivit amerických tajných služeb v Československu v letech 1945–1948 napsal, že kořeny rozuzlení ideologického souboje mezi silami liberální demokracie zastupované USA a komunismu sovětského typu tkvěly v “mnichovském debaklu”.¹²⁶ Jeho kolega a zároveň tvrdý kritik Vít Smetana s tímto tvrzením souhlasí a svoji stěžejní práci analyzující mezinárodní postavení Československa na prahu studené války otevírá právě interpretací politiky appeasementu.¹²⁷ Pokud v některých pracích týkajících se zpravidla politických dějin etablování stalinismu podobný popis této kauzality chybí, zásadně jim toto opomenutí ubírá na srozumitelnosti.¹²⁸

Velice naléhavě otázky kontinuity a diskontinuity třicátých a padesátých let tematizují ve svých výzkumech zahraniční badatelé. Kevin McDermott v syntetické práci o československých dějinách druhé poloviny dvacátého století popisuje politické uspořádání první československé republiky a zážitek velké hospodářské krize jako jeden z klíčových faktorů poválečného směřování k socialistické diktatuře.¹²⁹ Německá historička Christiane Brenner věnovala značnou pozornost během své analýzy mediální debaty let 1945–1948 otázce,

---

¹²⁴ Lenka Kalinová: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*, Praha: ÚSD 2004, s. 15–40.

¹²⁵ Zdeněk Kárník: *České země v éře první republiky, sv. III. O přežití a o život (1936–1938)*, Praha: Libri 2018, s. 647.

¹²⁶ Igor Lukeš: *Československo nad propastí. Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945–1948*, Praha: Prostor 2014, s. 32.

¹²⁷ Vít Smetana: *Ani vojna, ani mír. Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války*, Praha: NLN 2016, s. 18–75. Vít Smetana s Igorem Lukešem vedli v letech 2015 a 2016 na stránkách časopisu *Soudobé dějiny* polemiku ohledně výše citované Lukešovy knihy. Viz Vít Smetana: *Na pomezí historického románu*, *Soudobé dějiny*, 2015, 22/3–4; Igor Lukeš: *Československo nad propastí: Odpověď*, tamtéž, 2016, 23/1–2 a Vít Smetana: *Komentář k odpovědi profesora Lukeše*, tamtéž.

¹²⁸ Příkladem může být např. Veberova práce o Únoru 1948 či Kaplanova monografie o dějinách Národní fronty. Viz Václav Veber: *Osudové únorové dny*, Praha: NLN 2008 a Karel Kaplan: *Národní fronta 1948–1960*, Praha: Academia 2012.

¹²⁹ Kevin McDermott: *Communist Czechoslovakia 1945–1989. A Political and Social History*, London – New York: Palgrave 2015, s. 1–14.

jak tehdejší tvůrci politických diskurzů vnímali tradici meziválečné demokracie.¹³⁰ Andrea Orzoff dokonce ve svém výzkumu československého demokratického mýtu stojícího na důkladné analýze Hradní politiky a její mediální sebe prezentace rámovala vývoj let 1914–1948 jako silně provázané dějinné období.¹³¹ Podobně přistoupila k dějinám československého feminismu Melisa Feinberg.¹³² Tyto práce byly díky své silné informační hodnotě nejen empirickou oporou mého výzkumu, ale zájmem o analýzu politických symbolů, mediální komunikace, ohledávání hranic československé demokracie či přímo využitím metody historické diskurzivní analýzy také klíčovou metodologickou inspirací.

Předkládaný výzkum byl realizován jako snaha o dialog s bouřlivě se rozvíjejícím výzkumem symbolického systému československého stalinismu využívajícího přístupy a metody kulturních dějin a dějin médií. Například Vít Schmarz ve své práci *Země lyr a ocele* za pomoci Althusserova konceptu ideologických aparátů a v přímé návaznosti na sémiotické práce Vladimíra Macury analyzoval kulturní produkty československého stalinismu a hledal v nich kolektivně sdílené obrazy mládí či hrdinství.¹³³ Podobné badatelské otázky si kladla Denisa Nečasová ve svých dvou na sebe navazujících monografiích o mediálním obrazu socialistického člověka a nepřítele ve stalinském oficiálním diskurzu, v nichž shrnula svoji analýzu korpusu propagandistických, žurnalistických a vzdělávacích textů vzniklých v letech 1948–1956.¹³⁴ Podobně inspirativní přínos do debaty o symbolickém světě stalinismu představuje také disertační práce Lucie Duškové ohledávající tehdejší hranice politické a kulturní imaginace.¹³⁵ Přes přesvědčivou metodologickou základnu těchto výzkumů a velice inspirativní přístup k historické práci, z něhož moje bádání vycházelo, je třeba připomenout, že jejich zásadní slabinou zůstává naprostá absence genealogie zkoumaných diskurzů. Jejich autoři a autorky se drží analýzy velice rozsáhlého korpusu pramenů, který je ale dle datace vzniku omezen na krátké období necelých deseti let československého stalinismu od nástupu KSČ k moci po počátek destalinizace v druhé polovině padesátých let.

---

¹³⁰ Christiane Brenner: *Mezi Východem a Západem*, s. 64–95.

¹³¹ Andrea Orzoff: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe 1914–1948*, Oxford – New York 2009.

¹³² Melissa Feinberg: *Elusive Equality. Gender, Citizenship, and Limits of Democracy in Czechoslovakia 1918–1950*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press 2006.

¹³³ Vít Schmarz: *Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*: Praha: Academia – ÚČL AV ČR 2017.

¹³⁴ Denisa Nečasová: *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*, Brno: Host 2018 a *Táž: Obrazy nepřítele v Československu 1948–1956*, Praha: NLN 2020.

¹³⁵ Lucie Dušková: *Noc v Československu 1945–1960: Reprezentace a sociální praxe*, disertační práce, Praha: Univerzita Karlova, UHSD 2019.

Zatímco tedy sociální a hospodářské dějiny určitou návaznost historických procesů, které odstartovaly během první světové války a akcelerovaly ve třicátých a čtyřicátých letech, přiznávají a pracují s ní jako s jedním z mnoha faktorů vysvětlujících nástup a podobu stalinismu v Československu, kulturní dějiny se až na výjimečné příklady uvažování o kontinuitách a diskontinuitách vyhýbají. Předkládaný výzkum se zaměřuje právě na analýzu dobových médií s cílem hledat archeologii studenoválečného diskurzu hluboko v meziválečné éře a tím vysvětlit nejen utváření symbolického jazyka politické levice, ale také jeho vysoký persvazivní potenciál a jeho roli v postupném utváření hranic myslitelného u příslušníků a sympatizantů s levicovými politickými stranami, kteří byli těmi, kdo tento diskurz utvářel, konzumoval a také v rámci jeho hodnotového vymezení politicky jednal.

Zároveň ponechává stranou ahistorické hodnotící soudy nad údajnou naivitou či prozíravostí aktérů veřejných debat utvářející tento spleť symbolický systém, s nimiž k tématu přistoupil v devadesátých letech implicitně a místy i explicitně například historik Ivan Pfaff. Ten ve své práci *Česká levice proti Moskvě* na jednu stranu průkopnický analyzoval mediální vyjádření československých levicových stran k tématu sovětského velkého teroru, ale zároveň aktéry tehdejší debaty hodnotil z hlediska toho, nakolik dokázali prohlédnout totalitní povahu stalinismu.¹³⁶ Podobně se k tématu vztáhl ve svém nedávném přehledu meziválečného zpravodajství historik Jan Horník, který svůj článek uvedl tvrzením, že “kdo chtěl ve třicátých letech vědět o pronásledování politických odpůrců v Sovětském svazu a o existenci systému trestaneckých táborů Gulagu, mohl v domácím tisku najít dostatek informací.”¹³⁷ Vzhledem k tomu, že mým zásadním metodologickým východiskem nastíněným výše je teze o sociální konstruovanosti reality, v níž se tato debata odehrála, se stává nesmyslné vynášet hodnotící soudy nad těmi, kdo měli zavírat oči před stalinskými brutálními praktikami či je jednoznačně odsuzovali a je potřeba se soustředit na důvody různých postojů aktérů diskuse, jakkoliv se například schvalování politických monstrprocesů v Moskvě ze strany demokratické levice zdá ve zpětném pohledu nesmyslné a politicky chybné.

Hodnoty a hodnotící soudy jsou součástí předkládané analýzy a pramenný materiál je obsahuje, avšak řečeno slovy francouzského historika a sociologa Paula Veyna: “Historik se nemůže vyhnout hodnotovým soudům. Jistě, je to, jako kdyby člověk zamýšlel napsat román, ve kterém by hodnoty nehrály v jednání postav žádnou roli; tyto hodnoty však nejsou hodnotami

---

¹³⁶ Ivan Pfaff: *Česká levice proti Moskvě 1936–1938*, Praha: Naše vojsko 1993.

¹³⁷ Jan Horník: “Barbarství Čingischánovo obživlo”. *Politické represe v SSSR na stránkách československých meziválečných novin*, Paměť a dějiny, 2023, 17/3.

historika či romanopisce, jsou to hodnoty jejich hrdinů. Problém hodnotových soudů v historii není vůbec problémem faktických soudů v tváři v tvář soudům hodnotovým; je to problém hodnotových soudů v nepřímé řeči.”¹³⁸ Výrazovým prostředkem nepřímé řeči, který je pro text této práce typický, vyjadřuji to, s jakými hodnotami, zkušenostmi a znalostmi přistupovali ke zprávám o SSSR a USA účastníci dobové mediální debaty. Skrze popis a následnou interpretaci jejich příspěvků práce přispívá do výzkumu tématu nástupu socialistické diktatury analýzou procesu postupného utváření politické imaginace levice, jež v čase krize předznačila možnosti konkrétního politického jednání. Na této úrovni práce navazuje na dosavadní výzkumy a dále je rozvíjí.

1.7 Struktura práce

Práce je strukturována dle jednotlivých témat, kterými jsou demokracie, spravedlnost, prosperita a spojenectví. Spravedlnost je vnímána ve smyslu rovnosti před zákonem, a to nejen v oblasti potírání kriminality, ale také z hlediska politické inkluзивity a rasové či genderové identity. Prosperita odkazuje ke snaze dotčených politických stran o co největší hojnost pro co nejvíce občanů, tedy k definici blahobytu dle měřítek politické levice. Tato široká definice prosperity a spravedlnosti vychází z ideálů rovnosti a bratrství, které stály u jejího vzniku na konci 18. století a hledání jejich konkrétního praktického obsahu bylo pro tento politický směr klíčové po celé dvacáté století.¹³⁹ Politické a kulturní spojenectví pak tematizuje rovinu diplomacie a pocit civilizační blízkosti, pro jehož navození byla symbolická rovina zásadní.

Zároveň řazení kapitol odpovídá klasické periodizaci národních dějin první poloviny dvacátého století. Přičemž první z nich otevírá téma první světové války a vzniku Československé republiky, následují dvě kapitoly zaměřené na koncept spravedlnosti a prosperity vysvětlující roli SSSR a USA v tisku levicových stran na širokém pásmu dvacátých a počátku třicátých let. Na ně navazuje kapitola věnující se debatě o americkém New Dealu a sovětské první pětiletce ve vztahu k levicovým receptům na zvládnutí velké hospodářské krize. Poslední kapitola tematizuje druhou polovinu třicátých let, která byla ve znamení zostřující se mezinárodní situace, diplomatického sblížení se SSSR a krizových okamžiků kolem podepsání mnichovské dohody. Každá z těchto kapitol je strukturována tak, že v úvodu je nastíněn stav, v němž se dané téma nacházelo ve chvíli, kdy byl nastolen binární studenoválečný diskurz přelomu čtyřicátých a padesátých let. Následně je tento stav skrze archeologickou

---

¹³⁸ Paul Veyne: *Jak se píšou dějiny*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2010, s. 250.

¹³⁹ Viz Geff Eley: *Forging democracy. The History of the Left in Europe 1850–2000*, Oxford – New York: Oxford University Press 2002, s. 17–32.

analytickou sondu do mediální vrstvy meziválečné éry vysvětlován. Důležitou součástí argumentace tvoří vedle závěru také epilóg, jehož cílem je nastínit, jaké důsledky na symbolické úrovni měla na vnímání SSSR a USA protektorátní pronacistická média specializující se na vytváření nepřítele.¹⁴⁰ Celek ohledává, do jaké míry platí hypotéza, že bipolární diskurz studené války šířený na počátku padesátých let médii všech levicových stran Národní fronty měl své kořeny v symbolickém světě meziválečné éry.

---

¹⁴⁰ Zde míněno ve smyslu, který předznačil ve své slavné eseji Umberto Eco. Viz Umberto Eco: *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty*, Praha: Argo 2013, s. 9–29.

2. Lenin a Wilson jako inspirátoři československé demokracie

Na jaře 1945 přivezla politická emigrace z Moskvy a Londýna nové Československo. Prezidentem se stal Edvard Beneš zažívající po překotném odchodu do exilu na podzim 1938 velký návrat zpět do čela státu. Z poníženého neúspěšného vůdce se stal vítěz, který dostal příležitost napravit chyby systému, u jehož zrodu v roce 1918 stál.¹⁴¹ Právě Beneš byl živoucím pojátkem meziválečné demokracie a poválečné budoucnosti. Historička Christiane Brenner upozorňuje, že během prvních poválečných let byl diskurz o první republice rozpolcený mezi negací liberální demokracie považované protagonisty Národní fronty za chaotickou či paralyzující (podobně byl kritizován i kapitalismus a individualismus meziválečné éry) a pozitivním obrazem otců zakladatelů samostatného Československa.¹⁴² Zdálo se, že mýtus o „tatíčku Masarykovi“, který během první světové války přesvědčil vůdce nejvlivnějších světových mocností o moudrosti své vize demokratického národního státu Čechů a Slováků, přetrvává.¹⁴³ Dokonce i komunisté, kteří si během dvacátých a na začátku třicátých let vybudovali pověst nesmiřitelných kritiků meziválečného politického systému, navázali v roce 1945 na svoji taktiku z druhé poloviny třicátých let zahrnující akceptaci masarykismu.¹⁴⁴ Tehdy se totiž snažili spojit s ostatními demokratickými subjekty v obraně republiky proti hrozícímu nacismu a mediálně bránili i její čelní představitele.¹⁴⁵

Například Václav Kopecký na jaře 1946 popisoval v *Rudém právu* Masaryka jako symbol lidu bojujícího proti „německé tyranii“ a tvrdil, že Národní fronta obnovuje Masarykovo dílo uhájené před nacismem. Vztah občanů k prvnímu československému prezidentovi měl být „hluboce procítěný a pevný“, protože odboj a naděje na konec Třetí říše byly spojeny se vzpomínkou na jeho činnost. Kopecký čtenářům nabízel následující pohled propojující Masaryka s realitou třetí republiky: Československá buržoazie „zbaběle zapřela a nanejvýš

---

¹⁴¹ K poválečné stylizaci Beneše jako moudrého vůdce, jehož vláda přinese Čechům prosperitu a „ještě hlubší demokracii“, viz např. Edvard Bring Hitchcock: *Zasvětil jsem život míru. Životopis Edvarda Beneše*, Praha: Jaroslav Podroužek 1947, s. 339–341.

¹⁴² Christiane Brenner: *Mezi východem a Západem*, s. 66–67.

¹⁴³ Andrea Orzoff: *Battle for the Castle*, s. 207–212.

¹⁴⁴ K paradoxnímu postoji nejen KSČ, ale také sociální demokracie a národních socialistů zdůrazňujícímu kontinuitu s masarykismem a zároveň kritizujícímu meziválečný systém jako třídně nespravedlivý viz např. Josef Harna: *Nad reflexí první republiky v české společnosti po druhé světové válce (1945-1948)*, In: K počtě Jaroslava Marka. Sborník prací k 70. narozeninám prof. dr. Jaroslava Marka, Lubomír Slezák – Radomír Vlček (eds.), Praha 1996, s. 219–225.

¹⁴⁵ K postoji KSČ k Masarykovi ve druhé polovině třicátých let viz např. Viliam Široký: *Hlásime sa k jeho odkazu*, Slovenské Zvesti, roč. 2, č. 180, 19. 9. 1937 či Antonín Zápotocký: *T. G. Masaryk jako zastánca robotníckých požiadavek*, tamtéž.

bídně zradila T. G. Masaryka“, protože souhlasila s Mnichovskou dohodou. Hácha byl v jeho očích lokajem Němců a naprostým protikladem prvního československého prezidenta. Pokud by dělnická třída nepovstala, Němci by Masarykův odkaz zadupali do země a spolu s celým českým národem by se stal pouhou vzpomínkou. Avšak naštěstí na východě Evropy válku rozhodla slovanská síla sovětského lidu a svobodu Čechoslovákům navrátila. V závěru pak vysvětlil, že stalinský koncept demokracie sovětského vzoru je v podstatě dotažením myšlenek T. G. Masaryka do důsledků.¹⁴⁶ Masarykova role jako symbolu státnosti byla zachována navzdory tomu, že se s ním spojovalo volání po sovětizaci.

Nicméně již po třech letech se obraz Masaryka a s ním i narativ o založení republiky v komunistických stranických médiích radikálně proměnil.¹⁴⁷ V říjnu 1949, ve výročním čísle *Rudého práva*, stranický novinář Miroslav Kárný čtenářům vysvětloval, že na podzim 1918 nepřišla svoboda ze Západu, ale zrodila se v „srdcích a jednání lidu“, který byl inspirován bolševickou revolucí odehrávající se v Rusku. Podle něj historická fakta dokazují, že bez 7. listopadu 1917 by nebylo 28. října 1918. Naopak obvinil Masaryka, že svůj výklad vzniku státu postavil na falšování dějin a tím z něj učinil nejsilnější ideologickou zbraň meziválečné buržoazie. Ta tvrdila, že Československo si existenci muselo vyprosit u mocných zemí Dohody a tím vysvětlovala, že zavlekla stát do područí „západních imperialistů“ a zároveň pěstovala v lidu pocit malosti, čímž v zásadě připravovala Mnichovskou kapitulaci dlouhé roky dopředu. Podle Kárného realita vypadala tak, že Masaryk – stejně jako ostatní buržoazní politici – před rokem 1917 vznik samostatného českého státu odmítal, protože se neshodoval s jeho třídními zájmy. Naopak Stalin si již v roce 1913 uměl představit svobodnou střední Evropu bez Rakouska a jasně prosazoval myšlenku seburčení národů. Sovětské Rusko mělo vždy tuto zásadu ctít a rozbití Rakouska podporovalo na rozdíl od Britů i Francouzů. Posléze však právě tyto imperialistické mocnosti využily české nacionální buržoazie, podpořily program nezávislosti Československa a poslali Masaryka, aby dělnictvo oloupil o jeho vítězství vydobyté na ulicích a ve stávkách podzimu 1918. Podobné krádeži naštěstí mohla v roce 1945 při obnovování Československa zabránit komunistická strana s podporou silného SSSR.¹⁴⁸

---

¹⁴⁶ Václav Kopecký: *Masaryk a nová republika*, Rudé právo, roč. 26, č. 56, 7. 3. 1946

¹⁴⁷ Ke genezi obrazu vzniku Československé republiky v říjnu 1918 po únoru 1948 viz Jan Hálek – Jakub Štofánik: *Interpreting the Creation of Czechoslovakia between 1948 and 1989*, Soudobé dějiny, 2022, 29/3, s. 773–780. Podobně Stanislav Holubec identifikoval 9 typů negativních narativů o meziválečné československé republice legitimizujících stalinský systém. Viz Stanislav Holubec: *A 'Golden Twenty Years', or a bad Stepmother? Czech Communist and Post-Communist Narratives on Everyday Life in Interwar Czechoslovakia*, Acta Poloniae Historica 2014/110, s. 28–33.

¹⁴⁸ Miroslav Kárný: *Bez 7. listopadu 1917 by nebylo 28. října 1918*, Rudé právo, roč. 29–30, č. 254, 28. 10. 1949.

Tento narativ se stal kanonickým a v zásadě jediným přijatelným nejen v období československého stalinismu, ale po svém krátkém zpochybnění v šedesátých letech i pro období normalizace.¹⁴⁹

Pokud toužíme porozumět nejen příčinám této radikální diskurzivní změny, ale i srozumitelnosti a uvěřitelnosti podobných tvrzení pro příjemce stalinského mediálního diskurzu, musíme se vrátit do období let 1917–1922 a ohledat reakce české levice na tehdejší klíčové události a roli nových hráčů na evropském jevišti: Sovětského Ruska a USA. Vstup USA do bojů první světové války, a naopak radikální vize okamžitého míru ruských bolševiků totiž nebyly pouze převratem na rovině diplomacie a válečných plánů, ale zejména klíčovou změnou v oblasti motivací aktérů nejvyšší politiky. Woodrow Wilson se jako americký prezident rozhodl nechat umírat americké vojáky ve francouzských zákopech nikoliv ve snaze získat území či ochránit své koloniální zájmy, ale z naprosto idealistických důvodů.¹⁵⁰ Wilson totiž na celou válku, a hlavně na cíle bojů pohlížel velmi rozdílně než jeho spojenci. Velkou válku si vysvětloval jako vrchol krize nedemokratických politických struktur Evropy a tajné diplomacie. Namísto starého uspořádání zahraniční politiky navrhoval, aby se vztahy mezi státy řídily transparentním mezinárodním právem a demokratickými principy. Američtí vojáci měli Spojeným státům vybojovat právo na ústřední roli v procesu šíření demokracie do Evropy. Svě okolí a veřejnost přesvědčoval, že snaha „vybudovat bezpečný svět pro demokracii“ je morální povinnost USA.¹⁵¹

Podobně i V. I. Lenin a jeho soudruzi z bolševické strany byli vedeni naprosto idealistickými motivy. Věřili, že mohou rozpoutat globální proletářskou revoluci, ze které vzejde nový spravedlivý socialistický svět.¹⁵² Tento univerzální cíl dle jejich mínění ospravedlňoval nejen krutý revoluční teror, zavlčení země do občanské války, ale také opuštění ruských válečných spojenců, vyhlášení okamžitého míru a odevzdání podstatné části pro ruský stát do té doby naprosto klíčových území do rukou nepřítele. Nevýhodný Brest-litevský mír Lenin uzavřel po

---

¹⁴⁹ Viz např. Oldřich Říha: *Ohlas Říjnové revoluce v ČSR*, Praha: SNPL 1957 či Čestmír Amort: *Mezinárodní ohlas Velké říjnové socialistické revoluce*, Praha 1977.

¹⁵⁰ K Wilsonově motivacím pro vstup USA do války pod pacifistickým heslem “mír bez vítězství” viz Barry Hankins: *Woodrow Wilson. Ruling Elder, Spiritual President*, Oxford: Oxford University Press 2016, s. 143–161.

¹⁵¹ Ruth Henig: *Versailles and after: 1919–1933*, London – New York: Routledge 2001, s. 9–13.

¹⁵² K Leninově myšlení o globální proletářské revoluci a konceptu socialismu viz Tamás Krausz: *Reconstructing Lenin. An Intellectual Biography*, New York: Monthly Review Press 2015, s. 281–354.

bouřlivých debatách mezi bolševiky jen proto, že byl přesvědčen o tom, že posílí světovou revoluci, a tím převrátil pravidla diplomacie vzhůru nohama.¹⁵³

Historik Arthur Herman přišel s tezí, že rok 1917 byl klíčovým momentem celého dvacátého století. Objevily se totiž síly prosazující vizi moderního světa budoucnosti. USA se díky válečným ekonomickým i politickým ziskům staly globální silou jednající v zájmu demokracie na celém světě. Bolševici se pokusili o radikální verzi moderní socialistické společnosti. Tyto navzájem protichůdné vize podle Hermana ovlivňovaly svět až do konce studené války.¹⁵⁴ Lze konstatovat, že reakce na tyto nové myšlenky byla mezi příznivci tuzemské politické levice bouřlivá a vyjasňování názorů nejen na roli bolševické revoluční praxe, ale i na perspektivy americké demokracie bylo jedním z klíčových faktorů ovlivňujících utváření levé části politického spektra během prvních let existence Československé republiky. Vystoupíme-li z obecně přijímaných narativních rámců, můžeme pozorovat, na kolik názor na bolševickou revoluci či politiku Woodrowa Wilsona ovlivňoval štěpení v sociální demokracii a utváření mentálních a organizačních struktur komunistického hnutí. Hledání kořenů stalinského studenoválečného diskurzu musíme začít právě v tomto dějinném okamžiku.

2.1 Ozvuky bolševické revoluce

Informace o ruské revoluci přicházely do českých zemích v době, kdy vrcholila krize centrálních mocností na domácí frontě. Příkladový systém provázený chronickým nedostatkem jídla přivedl během roku 1917 několikrát pracující do ulic. Množily se stávky a demonstrace proti nedostatečnému zásobování i tvrdé pracovní disciplíně vyžadované militarizovaným zbrojním průmyslem. Potyčky lidí čekajících před zavřenými pekárny a obchody s potravinami mezi sebou i s četnictvem byly takřka na denním pořádku.¹⁵⁵ Rostoucí ztráty na bojišti i povaha bojů moderní války, které neměly nic společného s hrdinstvím kavalírských soubojů, přinášely všeobecnou únavu a touhu po obnově míru a prosperity.¹⁵⁶ Levicové politické strany v této situaci čelily zvýšenému dohledu státních orgánů. Zatímco sociální

---

¹⁵³ Viz Victor Sebestyen: *Lenin. Osobnost, ideologie, teror*, Praha: Maraton 2021, s. 292–299.

¹⁵⁴ Arthur Herman: *1917: Lenin, Wilson and the Birth of the New World Disorder*, New York: Harper 2017, s. 1–32. S podobnou interpretací operoval i Jan Křen, který vnímal přesun centra bohatství a moci na konci 1. sv. války z Británie do USA a zároveň klíčový význam nového bolševického státu jako první moderní totalitní diktatury. Viz Jan Křen: *Dvě století střední Evropy*, Praha: Argo 2005, s. 452–457.

¹⁵⁵ Rudolf Kučera: *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha: NLN 2013.

¹⁵⁶ Jiří Hutečka: *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké vlastenecké války 1914–1918*, Praha: NLN 2016. K vlivu válečných ztrát a problémům se zásobováním na vývoj politického mobilizace v českých zemích viz též Jiří Štaif: *Modernizace na pokračování. Společnost v českých zemích 1770–1918*, Praha: Argo 2020, s. 307–342.

demokracii jako instituci chránil austromarxistický postoj jejího vedení prosazující radikální změny vedoucí k solidárnější společnosti uvnitř velkého státní celku na půdorysu tehdejší monarchie,¹⁵⁷ autonomistické názory a veřejně vyjadřovaný antimilitarismus národních socialistů měl za následek perzekuci jejich hnutí včetně zákazu vydávání jejich ústředního periodika.¹⁵⁸ Vedení sociální demokracie se od Masaryka a jeho zahraničních aktivit několikrát distancovalo a jako prioritu vytyčilo obranu platných politických svobod a za cenu kompromisů chtělo získat čas připravit stranu na její roli v poválečné obnově společnosti. Navzdory tomu, že sociálně demokratičtí levicoví radikálové byli marginalizováni, posíláni do bojů na frontách či nuceně nasazováni v továrnách mimo velká města, deník *Právo lidu* na rozdíl od *Českého slova* stále vycházel.¹⁵⁹ Jeho redakce pád carské říše s nadšením uvítala.

V březnu 1917 vyšla v *Právu lidu* série článků, která se snažila dění v Rusku přiblížit českým čtenářům. Car v nich byl jednoznačně označen za neschopného autokrata, který zemi dovedl do stavu totálního rozvratu, hladomoru a zhroucení státních struktur.¹⁶⁰ Revoluce byla dle redakce klíčovým dějinným zvratem, který nastartoval cestu Ruska k demokratizaci. Přičemž očekávání radikálnějších změn se den ode dne navyšovalo. Zatímco ještě 16. 3. redakce mlhavě předvídala, že „tam, kde opratě státu uchvátíla revoluce, a začal divoký let přes dosavadní autority a tradice, nemůže nikdo říci, kdo na rozjetý vůz naskočí zítra, aby uvolněné opratě dále uchvátí a hnal se kupředu snad v letu ještě divočejším“¹⁶¹, o dva dny později již vyšel článek předvídající přerod buržoazní revoluce v revoluci proletářskou. Autor dovozoval, že třídní rozpory se musí během překotných změn rychle projevit a lid rozhodně podpoří své zájmy v podobě míru a chleba, které zastává politická levice menševiků a trudoviků.¹⁶² Jedinou kartou liberálů měla být podpora Dohody koupená za ochotu setrvat ve válce.

Zajímavé je, že rakouská cenzura informace o ruské revoluci nijak nezadržovala. Sociální demokraté v *Právu lidu* psali nadšené články o vzpourách vojáků popravujících důstojníky a

---

¹⁵⁷ K základní charakteristice austromarxismu jako preference jednoty sociálně demokratického hnutí před nacionálními požadavky jednotlivých národností monarchie, která dala základ zvláštní škole marxistického myšlení nebolševického typu viz Mark E. Blum – William Smaldone (eds.): *Austro-Marxism: The Ideology of Unity. Austro-Marxist Theory and Strategy*, Boston – Leiden: Brill 2015.

¹⁵⁸ Zdeněk Kárník: *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral*. Praha: Karolinum 1996, s. 30–33.

¹⁵⁹ Rakousko-Uherští úředníci se zaměřovali zejména na levicové a pacifistické kruhy uvnitř strany, které ale nebyly příliš organizované, a proto se omezovali na postihy vůči jednotlivcům. K vývoji v české sociální demokracii během první světové války viz Zdeněk Kárník: *Socialisté na rozcestí*, s. 47 a násl.

¹⁶⁰ *Petrohrad za dnů revoluce*, *Právo lidu*, roč. 26, č. 75, 18. 3. 1917.

¹⁶¹ *Revoluce v Rusku*, tamtéž, č. 73, 16. 3. 1917.

¹⁶² *Z revoluce politické k revoluci sociální*, tamtéž, č. 75, 18. 3. 1917

aristokraty, dělnících entusiasticky podporujících republikánské hodnoty, prvních porevolučních všeobecných rovných volbách s účastí žen či o věznění carské rodiny.¹⁶³ Zvláště útoky na aristokracii a panovnickou rodinu byly v habsburské monarchii těžko tolerovatelné a po zkušenostech Alžběty Bavorské či Františka Ferdinanda d'Este představovaly ožehavé téma. Avšak výhody plynoucí z líčení chaosu v zázemí nepřátelské mocnosti, jež mohly domácí frontě i bojišti slibovat brzké vítězství na východě, převážily nad rizikem, že se ruským příkladem mohou čtenáři inspirovat. Revoluční diskurz, který by za jiných okolností byl naprosto nepřijatelný, se tak potkal s prioritami zahraniční politiky a potřebami armád centrálních mocností.¹⁶⁴ Stažení se Ruska z války bylo vnímáno jako velký diplomatický triumf centrálních mocností, který je přiblížil nejbližší k vítězství od zastavení ofenzívy na západní frontě v prvním roce války.¹⁶⁵ Ruská revoluce navíc přišla na jaře 1917, kdy Karel I. znovu svolal říšský sněm a částečně obnovil demokratické principy konstituční monarchie.¹⁶⁶

Příznačné však bylo, že od začátku revoluce sociálně demokratickým novinářům chyběly čerstvé spolehlivé informace. Tápali i v pro ně tak důležitém tématu, jakým byl postoj ruské levice k válce. Jako zřejmé se zdálo, že „měšřanští revolucionáři“ jako Miljukov by nejraději ve válce pokračovali, ale sociální demokraté a zejména stranická levice agituje pro rychlé uzavření míru. Ještě na konci března redakce *Práva lidu* považovala za ty, kdo budou určovat budoucnost Ruska Plechanova či Kropotkina. Lenin pro ně byl jen radikální emigrant, který se sice netajil svým pacifismem, ale zároveň mu nepřisuzovali žádný vliv a připomínali, že jeho „malý list“ nikdo nečte.¹⁶⁷ Naopak velkou budoucnost prorokovali Eserům, od nichž se čekalo, že využijí ve svůj prospěch demokratickou mentalitu a touhu po zlatém věku bez panstva, kterou si dle této konstrukce měl mužik osvojit ve správě ruského miru a obščiny.¹⁶⁸ Sympatie sociálních demokratů na jaře 1917 patřily, soudě dle obsahu jejich deníku, Kerenskému představujícímu reformního socialistu, který naslouchal prostému ruskému rolníkovi.¹⁶⁹

---

¹⁶³ Viz *Revoluční převrat v Rusku. Všeobecné hlasování lidu v celém Rusku*, tamtéž, č. 78, 21. 3. 1917; *Převrat v Rusku: samospráva pro Estonsko – volební právo žen – Rusko republikou vlivem dělnictva*, tamtéž, č. 84, 27. 3. 1917; *Převrat v Rusku: Ruští vojáci si budou volit výbory z důstojníků a mužstva*, tamtéž, č. 86, 29. 3. 1917; *Rusko má nejdemokratičtější volební řád*, tamtéž, č. 245, 7. 9. 1917.

¹⁶⁴ Krystalicky například zde: *Urychlí ruský převrat konec světové války*, tamtéž, č. 85, 28. 3. 1917 či *Celé Rusko manifestuje pro mír*, *Právo lidu*, roč. 26, č. 179, 2. 7. 1917.

¹⁶⁵ Viz Robert Gerwarth: *Poražení: Světová válka byla jen jedna*, Praha: Paseka 2018, s. 26

¹⁶⁶ K politickému uvolnění v Rakousko – Uherské monarchii v roce 1917 viz např. Ivan Šedivý: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha: NLN 2014, s. 285–322.

¹⁶⁷ *Ruská sociální demokracie a její stanovisko k válce*, *Právo lidu*, roč. 26, č. 84, 27. 3. 1917.

¹⁶⁸ *Ruský sedlák o revoluci*, tamtéž, č. 86, 29. 3. 1917.

¹⁶⁹ *Kerenský*, tamtéž, č. 87, 30. 3. 1917.

Bolševici začali být sociální demokracií vnímáni jako důležitá součást dění až v létě 1917, kdy si *Právo lidu* začalo všimnout Lenina. Ten byl popisován jako radikální řečník prosazující fanaticky konec buržoazie.¹⁷⁰ Hodnotové zabarvení popisu aktivit bolševiků i Lenina osobně již v létě 1917 na stránkách *Práva lidu* lavírovalo mezi opatrnými sympatiemi k radikálnímu revolučnímu postupu a nesmiřitelné mírové politice a obranou rodících se demokratických mechanismů vyznívajících spíše pro esery či menševiky. Ruská revoluce byla vnímána jako velice komplikovaný podnik bojující s rozkladem státních struktur, armády i nároky různých národností bývalé carské říše na autonomii.¹⁷¹ Po neúspěšném červencovém pokusu bolševiků převzít moc sociálně demokratická žurnalistika situaci rámovala jako zásadní ohrožení ruské revoluce, kterou musí zachránit umírnění menševici. Doslova s pocitem ulehčení *Právo lidu* konstatovalo, že Lenin je na útěku a předpovídalo úplný rozpad bolševické strany, jejíž radikální mírová politika zapříčinila neschopnost vlády Sovětů hájit nový režim.¹⁷² Na druhou stranu *Právo lidu* dalo prostor i hodnocení varujícímu před tím, že zákrok proti bolševikům dělá z konstituční vlády krvavou diktaturu potlačující legitimní nároky vojáků a dělníků vyjadřované Leninovým prostřednictvím.¹⁷³ Objevily se texty, jejichž autoři považovali bolševismus za logický plod ruské revoluční tradice a odmítali denunciaci bolševiků jako německých agentů.¹⁷⁴ Takto rozporuplné hodnocení událostí na stránkách jednoho deníku na příkladu ruské revoluce dosvědčuje, že ideové základy stranického sporu ohledně legitimacy revoluční či reformní politiky byly položeny již před říjnovou revolucí.

Naopak sympatie sociálních demokratů získal radikálně obranný postoj bolševiků vůči pokusu Kornilova převzít moc nad armádou. Jeho počínání odsoudili jako pokus o zavedení pravicové vojenské diktatury. Ruská revoluce byla v *Právu lidu* explicitně označena za pozitivní hodnotu. V polovině září se čtenáři mohli dočíst, že „zvrát do starých poměrů [v Rusku] by znamenal neštěstí celého světa, toužícího po světle demokracie. Reakce by všude ožila [...]“¹⁷⁵ Devátého listopadu 1917 se na stránky *Práva lidu* dostala zpráva o tom, že bolševici převzali v Petrohradě moc, okamžitě propouští politické vězně a po odsouzení Kerenského jako sabotéra pozemkové reformy a válečného štváče slibují mír a půdu pro

---

¹⁷⁰ *Nové Rusko: Když mluví Lenin*, tamtéž, č. 183, 6. 7. 1917.

¹⁷¹ *Nová revoluční krise v Rusku*, tamtéž, č. 197, 20. 7. 1917.

¹⁷² *Obnova klidu v Petrohradě*, tamtéž, č. 200, 23. 7. 1917.

¹⁷³ *Potlačení revoluce bolševiků*, tamtéž, č. 201, 24. 7. 1917 či *Zachrání Kerenský revoluční Rusko?*, tamtéž, č. 203, 26. 7. 1917.

¹⁷⁴ Viz např. *Ruský tisk o vzpouře bolševiků*, tamtéž, č. 233, 25. 8. 1917.

¹⁷⁵ *Vývoj událostí v Rusku*, tamtéž, č. 251, 13. 9. 1917 podobně *Nejosudnější okamžiky revolučního Ruska*, tamtéž, č. 253, 13. 9. 1917.

každého. Klíčová se zdála následující otázka: „Znamená Petrohrad první počátek vlády dělnické třídy v Rusku, či bude nešťastnou novou ruskou komunou?“¹⁷⁶ Na stránkách sociálně demokratického tisku se mísil děs nad krutostmi začínající občanské války s nadšením z bolševického programu.¹⁷⁷ Ten dokonce ve formě provolání bolševické vlády *Právo lidu* otisklo. Počítalo se všeobecným revolučním osvobozením dělníků a sedláků, koncem autokratických generálů, nabízelo půdu rolníkům a továrny dělníkům. Proklamovalo svobodnou alianci všech národů Ruska postavenou na právu na sebeurčení.¹⁷⁸ Podobná vize blízké budoucnosti byla pro českého dělníka patrně velmi lákavá.

Obsah ústředního sociálně demokratického deníku ukazuje, že v sociální demokracii posílilo levicové křídlo. Redakce uveřejňovala texty, které v polemikách s nepolitickým či pravicovým tiskem vysvětlovaly, že „lid vidí, že nikdo z těch, kteří stát vedou, není schopen přivoditi mír, na nějž všichni utiskovaní čekají jako na spasitele. Samé tahanice mezi diplomaty, štvání do vydržení, anexe a nikde žádného upřímného činu, který by vedl k cíli. Přišli bolševici, lidé, kteří by uplatnili prostého člověka a hned zastavuje se nepřátelství a jedná o mír s největším urychlením dle jednoduchých zásad spravedlnosti pochopitelných každému člověku. Tato prostá upřímnost a mravní samozřejmost imponuje každému, kdo nemá zájmu na nesmírném pokrytectví, které udržuje válku.“¹⁷⁹ Sociálně demokratičtí novináři bránili bolševiky před agrárním tiskem a dalšími konzervativci, kteří je odsuzovali jako židovské spiklence.¹⁸⁰ Základní linie sporu o bolševické Rusko byly narýsovány již během prvního roku revoluce.¹⁸¹ Spočívaly v debatě mezi levicí ohledně přípustnosti revoluční cesty spojené s násilím a terorem a současně se rozvinula debata mezi levicí a pravicí ohledně socialismu, antisemitismu a i proveditelnosti socializace průmyslu jako takové.

Vliv zpráv o říjnové revoluci na protestní potenciál českých dělníků v průběhu let 1917 a 1918 zůstává diskutabilní. Badatelé se kloní spíše k interpretaci určitého nepřímého vlivu na chování stávkujících, zvláště během velkých protestů v létě 1917, v lednu a říjnu 1918.¹⁸² To

---

¹⁷⁶ *Nová revoluce v Rusku*, tamtéž, č. 302, 9. 11. 1917 a také *Převrat bolševiků v Rusku*, tamtéž, č. 309, 10. 11. 1917.

¹⁷⁷ Srov. *Občanská vláda v Rusku*, tamtéž, č. 311, 12. 11. 1917 a *Občanská válka v Rusku. Kerenský nebo Lenin?*, tamtéž, č. 312, 13. 11. 1917 s *Tvoření se socialistické koaliční vlády v Rusku*, tamtéž, č. 317, 18. 11. 1917.

¹⁷⁸ *Proklamace svobod ruskou revolucí*, tamtéž, č. 324, 25. 11. 1917.

¹⁷⁹ *Bolševické „nebezpečí“ u nás*, tamtéž, č. 354, 30. 12. 1917.

¹⁸⁰ K diskuzi mezi *Právním lidu* a *Venkovem* srov. např. *Bolševici a český národ*, tamtéž, č. 330, 1. 12. 1917 a *Setba psanců*, *Venkov*. Orgán České strany agrární, roč. 13, č. 28, 2. 2. 1918.

¹⁸¹ S touto tezí přišel již Zdeněk Kárník. Viz Zdeněk Kárník: *Socialisté na rozcestí*, s. 429–436.

¹⁸² V kontextu celé střední Evropy stávkové a protestní kolektivy vyjadřovali svoje sympatie k mírovým nabídkám bolševiků zejména během stávkové vlny ledna 1918. Viz Michal Pullmann: *Spravedlnost a*

potvrzují i paměti Karly Pfeiferové pracující v roce 1917 jako textilní dělnice v Tanvaldu (později se stala komunistickou aktivistkou). Ta vzpomínala na to, jak velmi mlhavé představy pracující o bolševismu měli: „Každý čerpal ze zpráv, které přicházely z Ruska, naději, že i u nás musí válka skončit a že dojde k velkým změnám. Prosakovaly dokonce zprávy, že bolševici jsou už na Kladně a že nám jdou na pomoc. My dělnice jsme tehdy o bolševicích a socialismu nevěděly téměř nic, ani jsme nevěděly, kdo je Lenin, ale srdce nám říkalo, že vítězství revoluce v Rusku bude mít veliký vliv na skončení války i v jiných zemích i na náš příští život.“¹⁸³ Zatímco pro radikální dělníky byla ruská revoluce zdrojem nadějí, úřady měly z šíření bolševismu strach. Platilo to jak o rakouské státní správě, tak o zástupcích vznikajícího československého státu.¹⁸⁴

Do debaty nad ruskou revolucí se zapojili národní socialisté jako klíčový subjekt československé levice až v říjnu 1918, kdy bylo obnoveno vydávání *Českého slova*, jejich ústředního deníku.¹⁸⁵ Měli od založení samostatného státu jasně definovaný postoj státotvorné levice prosazující socializaci nenásilnou cestou parlamentní reformní politiky. *České slovo* hned na konci října velice ostře kritizovalo bolševickou vládu. Uveřejnilo například dopis Čecha žijícího v Charkově vyjadřující naprosto otřesnou zkušenost z revoluční praxe. Jeho autor varoval, že to, co se děje na Ukrajině, je „proti Bohu“. Státní struktury se hroubí, v oběhu jsou čtyři měny zároveň a peníze už nemají hodnotu. Lidé nemají co jíst ani čím topit a za vše může „německo-židovský bolševismus“ a všichni už se těší na příchod intervenční Dohodové armády.¹⁸⁶ Jiří Skorkovský, poslanec revolučního národního shromáždění, shrnul v listopadu oficiální postoj národních socialistů k bolševismu následovně: Bolševismus byl podle jeho názoru „kletba ruského národa“, která se rychle šíří Evropou. Nechybělo mnoho a mohla zničit i „jaro československého národa“. Naštěstí národní socialisté přesvědčili dělníky, aby stáli pevně a organizovaně za svými racionálními a realistickými požadavky. Nenechali dojít národní revoluci k bolševickému rozvratu a pod jejich vedením si lid bez krveprolití vzal jen „vše, co nám za staletí ukradli Habsburkové a jejich sluhové“. Skorkovský zároveň varoval, že

---

demokracie v moderní době. Přelom roku 1918 mezi revolucí a reformou, In: Spravedlnost a demokracie v evropské integraci, Marek Hrubec (ed.), Praha: Filosofia 2005, s. 122–124.

¹⁸³ Karla Pfeiferová: *Paměti: stará textilačka* vypravuje, Praha: SNPL 1964, s. 35.

¹⁸⁴ Od začátku roku 1919 československé úřady sahaly při pouhém podezření, že nově příchozí do republiky je agent bolševismu k jeho vyhoštění a ministerstvo vnitra varovalo samosprávy a regionální bezpečnostní složky o snaze Moskvy o agentech přicházejících z Ruska. Viz Juraj Benko: *Bolševismus mezi východem a západem (1900–1920)*, Bratislava 2012, s. 138.

¹⁸⁵ Vydávání *Českého slova* bylo obnoveno na přelomu let 1917 a 1918. Viz Jiří Malíř – Pavel Marek: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004*, sv. I, Brno: Doplněk 2005, s. 775.

¹⁸⁶ *Co se děje na Rusi?*, Večerní České slovo, roč. 10, č. 1, 30. 10. 1918.

přízrak bolševismu neztratil nic ze své hrozivosti a je potřeba se mu bránit rozumnou sociální legislativou. Ta dle něj měla spočívat v důsledném omezení velkého kapitálu, postizích pro válečné zbohatlíky a v sociálním programu pro potírání bídy. Pokud mladý stát v této oblasti selže, zhoubná bolševická revoluce jej smete.¹⁸⁷ Mírnější ve svých soudech byl jeho stranický kolega Josef Kadlec, který upozorňoval, že za kořeny revolučního násilí v Rusku je zodpovědná zejména autokratická carská vláda a Češi by neměli příkře soudit ruský národ a obviňovat ho ze zrady slovanské myšlenky. Rozhodně ale nabádal, aby se čeští dělníci sovětské vzory nepokoušeli napodobovat.¹⁸⁸

Veřejně distancovat od bolševismu se snažila i pravice sociální demokracie. V lednu 1919 *Právo lidu* referovalo o snaze hájit na půdě parlamentu levicovou politiku před „buržoazií, která háže její poslance do jednoho pytle s bolševiky“. Zaznívalo jasné přihlášení se k demokratické cestě, k socialismu i podpora boje československých legionářů proti rudoarmějcům a odsouzení činnosti československých komunistů v Rusku.¹⁸⁹ Národní socialisté právě české komunisty v Rusku označovali jako přední škůdce československé diplomacie a zrádce legionářů. Hlavní zápornou postavou byl pro ně Alois Muna, kterého obviňovali z věznění československých demokratů v Rusku a zákeřných útoků na pověst předních národních hrdinů T. G. Masaryka a Bohdana Pavlu. Právě jeho činnost měla mít za následek eskalaci konfliktu legií s Rudou armádou.¹⁹⁰ Vůdce pravice v sociální demokracii Josef Stivín se na počátku roku 1919 snažil vytvořit prostor pro integraci československých navrátilců z Rudé armády do struktur strany. Veřejně se vyjadřoval, že je bude hájit před kriminalizací, kterou navrhovali „buržoazní politici“. Zároveň zdůrazňoval, že se s jejich metodami osobně neztotožňuje, protože se dle jeho názoru nehodí do Československa vynikajícího vyspělou demokratickou kulturou. Zároveň však levicové radikály ujistňoval: „Víme, že vaše názory se po zkušenostech ruské revoluce změnily, ale přece zůstali jste sociálními demokraty, víme, že rozpory mezi námi a vámi týkají se pouze sporů o metody socialismu. Nikdo vám nebude uvnitř strany překážet v přípustné propagaci vašich názorů, jako tu nepřekáží nikdo hlásání zcela protichůdných názorů revolučnímu socialismu [...] Vaše součinnost ve straně bude vám ukládati jisté závazky a povinnosti, bude vás omezovat v samostatných akcích [...]“¹⁹¹ Přesto vývoj směřoval

---

¹⁸⁷ Jiří Skorkovský: *Bolševism kapitalismu*, tamtéž, č. 10, 11. 11. 1918.

¹⁸⁸ Josef Kadlec: *Rusové*, tamtéž, č. 20, 22. 11. 1918.

¹⁸⁹ *Z národního shromáždění*, *Právo lidu*, roč. 28, č. 15, 17. 1. 1919.

¹⁹⁰ *Českoslovenští bolševici na Rusi*, *České slovo*, roč. 10, č. 51, 11. 12. 1918.

¹⁹¹ Josef Stivín: *Slovo k českým komunistům*, *Právo lidu*, roč. 28, č. 12, 14. 1. 1919.

k rozkolu v sociální demokracii, protože levicové křídlo odmítalo vizi demokratického vývoje poválečného Československa.

2.2 Demokratická republika jako dar Spojených států střední Evropě

Na začátku roku 1917 probíhal poslední pokus centrálních mocností o uzavření příměří s dohodovými mocnostmi. Selhání těchto jednání následovalo německé vyhlášení neomezené ponorkové války s cílem přerušit dodávky pro britskou ekonomiku ze zámoří. Útoky na americká plavidla přiměly kongres k odsouhlasení prezidentova návrhu na vstup USA do bojů v Evropě.¹⁹² Příchod prvních expedičních sborů do francouzských zákopů v létě 1917 je obecně považován za přelomovou událost poskytující důležitou výhodu britským a francouzským silám v závěru války.¹⁹³ *Právo lidu* americké kroky vedoucí k vyhlášení války pečlivě sledovalo. Na začátku roku 1917 redakce vydala několik textů pracujících s příslibem brzkého míru zprostředkovaného americkou diplomacií. Avšak Wilsonovy mírové požadavky byly sociálně demokratickými novináři na konci ledna tvrdě kritizovány. Americký prezident byl karikován jako naivní idealista vystupující „více jako prorok, nežli praktický státník“. Jeho teze o národnostním sebeurčení autorovi článku zněly směšně, protože byly pronášeny z úst prvního muže státu, který národní identitu rozpustil v tavícím kotli „nekonečné směsi krve všech národů světa“, a proto nemůže pochopit letité nánosy křivd a tlaků nahromaděné mezi evropskými národy.¹⁹⁴ Tento text plně odpovídal postoji rakouských médií (např. Neues Wiener Journal, Zeit, Neue Freie Presse), jejichž články na toto téma dokonce *Právo lidu* přetiskovalo. Na stránkách tohoto deníku se objevily dokonce příspěvky, které německou ponorkovou válku plně schvalovaly. Německo zde vystupovalo jako oběť britské blokády, která zapříčinila hlad a nedostatek. Němci včetně vlády měli toužit po míru, ale Francouzi chtěli střední Evropu dobýt a rozdělit si ji. Proto pokud Němci touží po snesitelném míru, musí tvrdě bojovat, dokud se nepřítel nebude chtít dohodnout.¹⁹⁵

Čeští sociální demokraté se snažili postup USA vedoucí k válce delegitimizovat s pomocí kritiky explicitního amerického imperialismu. Texty z konce února obviňovaly Wilsona z cynismu. Zatímco oficiálně měl kritizovat touhu Německa po koloniích, byl představitelem

---

¹⁹²O cestě americké diplomacie k vyhlášení války Německu viz např. Justus D. Doenecke: *Nothing Less than War. A New History of Americas Entry into World War I*, Lexington: University Press of Kentucky 2011.

¹⁹³ Američané na podzim 1918 vedli na západní frontě slibnou ofenzivu. Viz Martin Gilbert: *První světová válka. Úplná historie*, Praha: BB Art 2005, s. 630–631 a 643–644.

¹⁹⁴ *Po Wilsonově mírovém poselství*, *Právo lidu*, roč. 26, č. 22, 24. 1. 1917.

¹⁹⁵ Viz např. *Odpověď Německa Wilsonovi. Bezohledný boj na souši i na moři!*, tamtéž, č. 30, 1. 2. 1917.

země poháněné „kapitalistickou chtivostí“, která vyhubila původní obyvatele amerického kontinentu a utlačuje Kubánce či Mexičany. Následující vyjádření nemělo nechat čtenáře na pochybách, kdo představuje záporného aktéra mezinárodního dění: „Spojené státy nejsou tedy jistě legitimovány, aby četly někomu lekce o imperialismu, poněvadž je-li který stát světa prodchnut ovzduším politiky imperialistické, jsou to dnes Spojené státy v první řadě.“¹⁹⁶ Podobně příznivě pro válečné cíle Rakouska-Uherska vyznívala kritika amerického kapitalismu skrze vysvětlení ochoty USA vstoupit do války jako výsledku lobbistických tlaků amerických finančníků a podnikatelů, kteří chtěli dál vydělávat na zbrojení a obchodu s dohodovými státy.¹⁹⁷

Na podzim 1917 se však způsob mediální prezentace amerických válečných cílů změnil. Redakce *Práva lidu* dávala mnohem větší důraz na vizi demokratizace střední Evropy, kterou rámovala jako pozitivní hodnotu. Na začátku září byl uveřejněn článek popisující americké motivace jako snahu bojovat s „pruským militarismem“ a nikoliv s německým lidem či monarchií. Cílem USA mělo být zavedení důvěryhodných demokratických institucí.¹⁹⁸ Velice sympaticky jim zněla zejména snaha Woodrowa Wilsona o „měkký mír“ bez anexí počítající jen s odškodněním reálných válečných škod způsobených vítězům.¹⁹⁹ Na stránkách *Práva lidu* se dokonce objevily i zprávy o americké podpoře myšlenky nezávislého českého státu.²⁰⁰ Podobné texty jsou dokladem změny postoje vedení sociální demokracie k otázce samostatného českého státu. Zatímco v prvních letech války považovalo autonomistické cíle národních socialistů za nereálné a Masaryka s Benešem za nezodpovědné hazardéry, od září 1917 začalo promýšlet budoucí podobu sociálně reformního Československa a přiklonili se k opatrné podpoře Masarykovy zahraniční akce.²⁰¹

V únoru 1917 Masaryk věřil, že revoluce přinese demokratizaci Ruska a dění zde považoval za doklad vlastní definice Velké války jako souboje demokracie s teokracií ztělesňovanou carským impériem. Nicméně již v průběhu roku 1917 se stávalo čím dál zřejmější, že Rusko je v tak zásadních ekonomických a politických problémech, že nebude ve válce schopno pokračovat. Bolševická revoluce utvrdila Masaryka v názoru, že musí hledat nového silného

---

¹⁹⁶ *Americký imperialismus*, tamtéž, č. 57, 28. 2. 1917.

¹⁹⁷ *Vyvrcholení americké krise. Wilson požádal senát a kongres o zmocnění k použití branné moci Ameriky*, tamtéž, č. 57, 28. 2. 1917.

¹⁹⁸ *Amerika vynucuje demokratisaci Německa*, tamtéž, č. 245, 7. 9. 1917.

¹⁹⁹ *Válečné cíle Ameriky*, *Právo lidu*, roč. 26, č. 279, 11. 10. 1917 či *Amerika vypoví válku všem spojencům Německa*, tamtéž, č. 335, 7. 12. 1917

²⁰⁰ *Wilson pro český stát i jihoslovanskou říši*, tamtéž, č. 232, 14. 10. 1917.

²⁰¹ Z. Kárník: *Habsburk, Masaryk či Šmeral*, s. 235–236.

spojence, který nabídne alternativní vizi k Leninově programu podřizujícímu právo na sebeurčení středoevropských národů diktatuře proletariátu. Tímto spojencem se stal Woodrow Wilson, který ve svých Čtrnácti bodech podobnou alternativu nabídl.²⁰² Masaryk jej nakonec dokázal přesvědčit o tom, že demokratické nezávislé Československo je lepším poválečným řešením pořádku ve střední Evropě, než zachování Rakouska-Uherska.²⁰³ Klíčovou okolností pro nacionální větev československé levice byla Wilsonova ochota podpořit vznik celistvého československého státu včetně Sudet pod podmínkou, že zde žijící Němci dostanou garance omezené autonomie a národnostních práv.²⁰⁴ Masaryk ve svém prvním poselství v úřadu prezidenta v prosinci 1918 vysvětloval Velkou válku jako vítězství Lincolnovy a Wilsonovy demokratické koncepce nad „theokratickou autokracií a pruským militarismem“.²⁰⁵ Velkorysou americkou podporu po deseti letech shrnul následovně: „Američan nemá strachu před novým, je si vědom, že jeho stát a národnost vznikly revolucí; odsud také ta opravdová Sympathie ke všem národům, kteří se osvobozovali. Také my jsme v Americe našli Sympathie pro svůj odboj proti Rakousku, jak před námi jiní národové.“²⁰⁶ Důsledně se tak připojil k budování mýtu o W. Wilsonovi jako otci československé demokracie. Masarykův názor na Wilsonovu politiku se hluboce propsal do diskurzu národně socialistického tisku. V roce 1920 například vyšlo v *Českém slově* hned několik textů o součinnosti dvou velkých politických génů – Masaryka a Wilsona, kteří dali nesmyslnému krveprolití Velké války demokratický cíl.²⁰⁷

Reformní levice představovaná pravicí v sociální demokracii a národními socialisty Wilsona mohla navíc využít jako symbol nenásilného boje proti negativním sociálním jevům spojeným s globalizovaným kapitalismem a jeho vizi demokratické společnosti rovných příležitostí postavit na místo Leninova konceptu násilné revoluce. Na konci roku 1917 vyšla v *Právu lidu* velice pozitivní recenze na knihu Wilsonových předválečných projevů, která se na pultech

---

²⁰² K Wilsonově definici práva na sebeurčení viz Derek Heater: *National Self-Determination. Woodrow Wilson and his Legacy*, Basingstoke: Macmillan Press 1994.

²⁰³ Viz Věra Olivová: *Dějiny první republiky*, Praha: Karolinum 2000, s. 23–35 či Robert Kvaček: *První světová válka a česká otázka*, Praha: Triton 2003, s. 139.

²⁰⁴ *Wilson pro celistvost Čech*, České slovo, roč. 10, č. 46, 5. 12. 1918. K okolnostem vývoje politiky Wilsonova kabinetu směrem k Rakousku–Uhersku a jeho následné podpoře československého autonomistického projektu viz Václav Hořčíčka: *Vztahy Rakouska–Uherska a Spojených států amerických v období první světové války*, Praha: Karolinum 2007, s. 239–320.

²⁰⁵ První prezidentovo poselství z 21. 12. 1918, In: Milan Machovec: *Tomáš G. Masaryk*, Praha: Melantrich 1968, s. 268.

²⁰⁶ Tomáš Garrigue Masaryk: *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, Praha: Orbis – Čin 1928, s. 273.

²⁰⁷ Viz *American Independence Day*, České slovo, roč. 12, č. 154, 4. 7. 1920 a Josef Dýma: *Politický genij*, tamtéž, č. 57, 7. 3. 1920.

českých knihkupců objevila pod názvem „Nová svoboda“.²⁰⁸ Její obsah staví amerického prezidenta do pozice rozhodného bojovníka proti americkému velkému kapitálu tyranizujícímu obyčejného občana. Wilson kritizoval zejména prorůstání finančního a ekonomického sektoru do politiky. Mocní muži z Wall Street měli ovlivňováním zákonodárství a nečistou konkurencí připravit neprivilegované Američany o možnost zažít vlastní úspěch a tím podle Wilsona podrývali základní americké hodnoty.²⁰⁹ Wilsona tedy bylo možné vyvázat z obrazu USA jako sobecké země dolaru a postavit jej do pozice reformního socialisty vedeného silnou vírou v humanitu. Když v roce 1921 opouštěl Bílý dům, mohli se čtenáři *Českého slova* seznámit s následující charakteristikou jeho osoby: „Demokrat, jenž v každém odstavci své řeči měl vroucí slovo pro dělnictvo a mladý lid a slovo sžíravé kritiky pro vlády jsoucí v zajetí trustů a objetí kapitalismu [...]“²¹⁰ Volby do kongresu konané na podzim 1918 národní socialisté rámovali jako souboj pretendentů neomezené moci kapitálu s Wilsonovou vizí státního socialismu a sociálně spravedlivější Ameriky, přičemž varovali, že porážka Demokratů by patrně měla za následek posílení finanční oligarchie, na které budou dělníci reagovat zvýšeným zájmem o politiku amerických bolševiků.²¹¹ Sociální demokraté si všímali „statečné snahy“ amerického prezidenta řešit sociální otázku i v průběhu jeho náročných poválečných diplomatických jednání.²¹²

Na konci války byl tiskem národních socialistů i sociálních demokratů Wilson vnímán jako nejdůvěryhodnější postava ze všech vůdců světových mocností. Jeho náčrt mírového uspořádání měl být, podle jejich názoru, veden čistě idealistickými a humanistickými motivy. Představoval protiváhu francouzského tvrdého postupu vůči poraženým mocnostem a byl zárukou demokratizace Evropy.²¹³ USA měly představovat klíčového spojence mladého Československa, a to jak na diplomatické úrovni, tak v ekonomické oblasti. Země byla vyčerpaná dlouhou válkou, přidělový systém nebyl schopen zajistit dostatek kvalitních potravin ani spotřebního zboží. Americká ochota pomoci Československu v rámci aktivit American Relief Administration byla vnímána velice pozitivně. Zprávy o tom, že masivní dodávky

---

²⁰⁸ *President severoamerické republiky o vládě demokracie*, Právo lidu, roč. 26, č. 354, 30. 12. 1917

²⁰⁹ Woodrow Wilson: *Nová svoboda. Výzva k vymanění ušlechtilých sil národa*, Praha: Josef Springer 1917.

²¹⁰ Cyril Merhaut: *K Wilsonovu odchodu z Bílého domu*, České slovo, roč. 13, č. 54, 5. 3. 1921.

²¹¹ *Volby do kongresu amerického. Americký socialism a bolševism*, České slovo, roč. 10, č. 23, 8. 11. 1918.

²¹² *Wilsonovo poselství kongresu*, Právo lidu, roč. 28, č. 120, 22. 5. 1919.

²¹³ Srov. např. *Wilson odpovídá*, České slovo, roč. 10, č. 2, 16. 10. 1918; *Americké projevy proti dalšímu vyjednávání s Německem*, tamtéž, č. 9, 24. 10. 1918 s *Mírový program Ameriky – nadějí světa*, Právo lidu, roč. 28, č. 50, 27. 2. 1919.

nedostatkového zboží budou brzy proudit přes oceán se začaly v médiích objevovat již na sklonku roku 1918.²¹⁴ *České slovo* své čtenáře přesvědčovalo, že právě USA je garantem nejen zásobování prázdných pekáren, ale také vnitřní stability Evropy, kterou materiální pomocí chrání před pádem do osidel bolševického chaosu.²¹⁵ *Právo lidu* upozorňovalo, že „pomocnou ruku, kterou nám zde velká Amerika poskytuje, můžeme jen s velkou vděčností přijati a stisknouti. Bude to mítí význam nejen ten, že přes nejkritičtější dobu naší republiky bude možno přenést se nám bez velkých fyzických a hospodářských škod, ale bude to znamenati i vydatnou pomoc našemu hospodářskému životu v jeho znovuvybudování, v jeho rozšíření a současně i navázání blízkých obchodních styků s Amerikou.“²¹⁶ Amerika představovala naději na „vzkříšení kultury a lidství“.²¹⁷

Nicméně naděje vkládané do Wilsonovy politiky československou reformní levicí byly více méně zklamány jeho porážkou v prezidentských volbách na jaře 1921. Tento pocit deziluze z mírového uspořádání můžeme vnímat jako symptom tehdejšího poválečného stavu Evropy. Jak píše Modris Eckstein “příbytky slibované válečným hrdinům zůstaly imaginárními paláci” a Wilsonovy vize se rozsypaly pod náporom nezaměstnanosti, bídy a inflace.²¹⁸ Již v polovině roku 1919 *Právo lidu* popisovalo obrovskou míru koncentrace amerického kapitálu dávající moc nad celou zemí hrstce privilegovaných majitelů továren a finančním magnátům. Jejich zvláště přináší tvrdé pracovní podmínky pro dělníky a obrovskou sociální nerovnost. Text je uzavřen nepřímou kritikou Wilsonových snah problém řešit. Autor totiž konstatoval, že snahy kartely a koncerny v USA regulovat zákony jsou letité, ale nevedou ke kýženému cíli.²¹⁹ Podobným zklamáním byl návrat Spojených států k Monroeově doktríně, který vedl k opuštění Wilsonova projektu Společnosti národů i účasti USA na řešení poválečných záležitostí Evropy. Národně socialistické žurnalistice se zdálo, že americká demokracie se stala překážkou pokroku, když americký senát odmítl ratifikovat mírové smlouvy.²²⁰ Woodrow Wilson se stal tragickým hrdinou,²²¹ jehož porážka ve volbách zapříčiněná jeho neschopností najít kompromis v otázkách zahraniční politiky znamenala „bezesporně vítězství kapitalismu v Americe“.²²²

---

²¹⁴ *Obrovské zásoby z Ameriky pro Československý stát*, *České slovo*, roč. 10, č. 44, 3. 12. 1918.

²¹⁵ *Pomoc Ameriky Evropě*, tamtéž, roč. 11, č. 171, 27. 7. 1919.

²¹⁶ *Pomoc Ameriky republice*, *Právo lidu*, roč. 28, č. 111, 11. 5. 1919.

²¹⁷ *Amerika vzkřísí kulturu a lidství*, *České slovo*, roč. 10, č. 48, 7. 12. 1918.

²¹⁸ Viz Modris Eckstein: *Svěcení jara. Velká válka a zrod moderní doby*, Praha: Argo 2019, s. 261.

²¹⁹ *Jak se kapitalisté organizují*, *Právo lidu*, roč. 28, č. 137, 12. 6. 1919.

²²⁰ *Amerika: Boj o mírové smlouvy*, *České slovo*, roč. 12, č. 74, 27. 3. 1920.

²²¹ Ke konci Wilsonovi politické kariéry a marginalizaci jeho politických plánů viz Barry Hankins: *Woodrow Wilson.*, s. 194–215.

²²² *Porážka politiky Wilsonovy*, *Večerní České slovo*, roč. 12, č. 249, 5. 11. 1920.

Podobně rámovalo odchod presidenta Wilsona z úřadu *Právo lidu*. Dle mínění redakce byla jeho vize shrnutá ve 14 bodech vrcholem humanity uprostřed hrůzy války. Wilson však prohrál v diplomatické hře a nechal mírové dohody z Versailles pohřbit původní ideál Společnosti národů i jeho další nápady na nápravu světa. Wilsonova antiimperialistická etika nakonec nebyla žádoucí ani v USA, ani ve Francii a Británii, a proto byl odstaven na druhou kolej.²²³

Listopadu 1923 otisklo *Právo lidu* Wilsonovo poselství, které napsal pod tlakem dlouhodobé nemoci. Hlavním sdělením bylo, že odmítnutí základních cílů mírové konference v podobě budování trvalého míru a sociální spravedlnosti mělo za následek úpadek Evropy do chaosu a autoritářství. Wilson za tento stav činil zodpovědnými nacionalisty a cynické kapitalisty, kteří místo pomoci s naplněním jeho idealistických plánů nechali sobecky Evropu padnout.²²⁴ Navzdory trpkosti, s jakou národní socialisté a sociální demokraté přijali Wilsonův odchod z vrcholné politiky, jeho osoba se stala pevnou součástí zakladatelského mýtu československé demokracie, který jako zástupci státotvorné levice plně respektovali.²²⁵ Masaryk spojení Wilsonových myšlenek s hodnotovým zakotvením československé demokracie sám aktivně podporoval. Ve svých pamětech na první světovou válku napsal: „Význam Wilsonova rozhodnutí proti Rakousku náš národ ocenil dobře a spontánně; budovy, ulice, náměstí a instituce všude v naší zemi po něm pojmenované jsou zračitým důkazem naší vděčnosti.“²²⁶ Podobně Wilsonovu postavu vnímal i Edvard Beneš, když v polovině 20. let tvrdil, že jeho ideálům patří budoucnost.²²⁷ Právě Benešovu smuteční řeč pronesenou při zvláštní tryzně k příležitosti Wilsonova úmrtí, v níž složil hold demokratické orientaci zemřelého, přetisklo národně socialistické *České slovo*.²²⁸ V roce 1928 jak sociální demokraté, tak národní socialisté plně podporovali vztyčení pomníku prezidenta Wilsona v Praze a uznali i zpětně jeho zásluhy na vzniku Československa a šíření demokracie.²²⁹

---

²²³ *Wilson odešel*, *Právo lidu*, roč. 30, č. 59, 11. 3. 1921.

²²⁴ *Wilsonovo poselství*, *Právo lidu*, roč. 32, č. 271, 20. 11. 1923.

²²⁵ K pozici Wilsonových ideálů ve veřejném obrazu Hradu viz např. Andrea Orzoff: *Battle for the Castle*, s. 119.

²²⁶ Tomáš Garrigue Masaryk: *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, s. 373. Viz též Tomáš Garrigue Masaryk: *Velicí mužové*, Praha: Státní nakladatelství 1926, s. 183–188.

²²⁷ Viz Benešovu předmluvu ke knize: Ray Stannard Baker: *Woodrow Wilson a úprava světa*, Praha: Čin 1925.

²²⁸ *Smuteční slavnost na paměť Woodrova Wilsona*, *Večerní České slovo*, roč. 6, č. 38, 11. 2. 1924. Kompletní text projevu E. Beneše k Wilsonovu úmrtí zde *Památce Woodrow Wilsona národ Československý*, Praha: Národní rada Československa 1924, s. 7–13.

²²⁹ *Odhalení Wilsonova pomníku*, *Právo lidu*, roč. 37, č. 158, 5. 7. 1928 a *Wilsonův pomník darem amerických Čechoslováků vlasti*, *České slovo*, roč. 20, č. 140, 16. 7. 1928 či *Československá Amerika rodné vlasti*, tamtéž, č. 155, 4. 6. 1928.

2.3 Bolševismus jako příčina rozštěpení levicové scény

Mluvíme-li o inkorporaci Wilsonova kultu do mediálního diskurzu státotvorné levice popisujícího vznik a první roky republiky, nesmíme zapomínat na silnou skupinu, která tento přístup odmítla. V roce 1920 začala krystalizovat revoluční levice v sociální demokracii odmítající kapitalismus a mezinárodní uspořádání z něj vycházející jako celek. Zatímco porážku Wilsona v prezidentských volbách a nástup Warrena Hardinga do Bílého domu vnímala celá levice jako porážku sociální spravedlnosti a triumf reakce, rodící se komunistické hnutí odsuzovalo jednoznačně jakékoliv kompromisy odvádějící dějinný vývoj od radikální změny společenské struktury.²³⁰ V listopadu 1920 na stránkách *Rudého práva* americký prezident Wilson vystupoval jako přední třídní nepřítel. František Albert tvrdil, že „ministerstva jsou družiny bursovních dravců; Kautský, Henderson, Longuet etc. etc. bídí zrádcové socialismu. Lloyd George kejklř, Wilson pokrytec, parlamenty jsou žvanírny.“²³¹ Harding dle komunistů jen obnažil bez pokrytectví letité snahy USA o ekonomickou nadvládu nad Evropou.²³² Radikalizaci většiny členstva sociální demokracie, která vyvrcholila na přelomu let 1920 a 1921, tak můžeme vnímat jako důsledek odmítnutí vize demokracie postavené na Wilsonových amerických ideálech podporovaných a uznávaných novým establishmentem následovaný vyjádřením podpory leninského konceptu sociální revoluce.

Konec války byl doprovázen rozkladem Rakousko-Uherské válečné ekonomiky s tvrdými důsledky na životní úroveň běžných občanů, kteří se nacházeli za hranicí otevřeného hladovění. Případný spor, jestli na podzim 1918 mobilizovala davy k demonstracím touha po nacionálním snu Čechů o samostatném státu nebo spíše snaha zabránit vývozu potravin do jiných částí monarchie, nelze uspokojivě rozřešit.²³³ Sociální demokracie od svého vzniku rozkročená mezi třídní a nacionální identitou se nakonec přiklonila k prioritizaci národních cílů a ústy Socialistické rady, kde zasedaly i klíčové osobnosti budoucího komunistického hnutí např. Bohumír Šmeral, uznala svrchovanost Národního výboru.²³⁴ Nicméně materiální nedostatek

---

²³⁰ Srov. např. *Porážka politiky Wilsonovy*, Večerní České slovo, roč. 12, č. 249, 5. 11. 1920 s *Amerika a Evropa*, Rudé právo, roč. 2, č. 234, 6. 10. 1921.

²³¹ František Albert: *Kreml a Hradčany*, Rudé právo, roč. 1, č. 46, 14. 11. 1920.

²³² *Amerika a Evropa*, tamtéž, roč. 2, č. 234, 6. 10. 1921

²³³ Michal Pullmann mluví o provázanosti požadavků sociální spravedlnosti a národního sebeurčení vedoucí k tomu, že v českém prostředí stávkové a protestní kolektivy implicitně předjímalý, že nový stát bude sociálně spravedlivý v rámci národních hranic. Michal Pullmann: *Spravedlnost a demokracie v moderní době. Přelom roku 1918 mezi revolucí a reformou*, s. 127–128.

²³⁴ Již od přelomu 19. a 20. století se otázka místa dělnické třídy v národním tělese stala definičním polem pro interpretaci třídního útlaku. K tématu viz Jakub Beneš: *Workers and Nationalism. Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria 1890–1918*, Oxford: Oxford University Press 2017.

přetrval i přes krátkou euforii národní jednoty října 1918. Na jaře 1919 proběhla vlna divokých demonstrací a stávek, jejíž aktéři požadovali spravedlivé ceny potravin, ponižovali továrníky, nadřízené, sedláky a obchodníky, přičemž jim hrozili oběšením, pokud se nepřestanou obohacovat na jejich zoufalé situaci.²³⁵ Pocitu zklamání se pokusili využít levicoví radikálové vyhlášením generální stávky a zakládáním dělnických rad v prosinci 1920, které vyústilo v založení Komunistické strany Československa vzniklé rozštěpením sociální demokracie. Svoje motivace k antisystémovému postoji shrnul jeden z předních komunistických politiků a organizátorů Václav Vacek poukazem na to, že „spoluvláda dělníků a malých rolníků, což byla původně myšlenka páně prezidentova, se zvrhla v autokracii agrární, v samovládu válečných zbohatlíků.“²³⁶

Prostředí levicové inteligence bylo hladové po informacích jak o praktických krocích bolševické vlády, tak o základních Leninových spisech. V roce 1920 vyšly jeho klíčové práce *Stát a revoluce* či *Měšťácká demokracie a proletářská diktatura*, v nichž definoval vztah bolševismu k demokratickým mechanismům.²³⁷ Národní socialisté se od Leninovy revoluční teorie jednoznačně distancovali. *České slovo* uveřejnilo velmi kritickou recenzi na knihu *Stát a revoluce*, jejíž autor označil Lenina za nepříliš originálního myslitele omílajícího Marxovy citáty bez snahy vztáhnout je k politické realitě Evropy či jim vůbec porozumět. Lenin se podle něj totálně mýlil nejen ve víře v revoluční násilí, které povede jen k dlouhým krvavým válkám, ale hlavně v představě, že jeho chápání teorie o odumírání státu může prakticky uskutečnit. Zatím totiž Rusko uvrhl do diktatury násilnické menšiny.²³⁸ Naopak marxistická levice sociální demokracie se snažila vydáváním Leninových spisů řešit vlastní chybějící ideologickou výbavu pro podobnou revoluční akci, jakou provedli bolševici. Pražský komunista Karel Salich vzpomínal na intelektuální zmatek konce první světové války a prvních let republiky, kdy vznikaly náboženské sekty promýšlející komunismus či intelektuální kroužky čtoucí Lenina zároveň s Husovými spisy.²³⁹

K činnosti Socialistické rady a roli B. Šmerala v ní viz Jan Galandauer: *Bohumír Šmeral 1914-1941*, Praha 1986, s. 177–183.

²³⁵ Ota Konrád – Rudolf Kučera: *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha: Academia 2018, s. 271–276.

²³⁶ Václav Vacek: *Po návratu z kriminálu*, Rudé právo, roč. 2, č. 25, 30. 1. 1921.

²³⁷ Vladimír Iljič Lenin: *Stát a revoluce. Učení marxismu o státu a úkolech proletariátu v revoluci*, Praha: Sociální demokrat 1920 a týž: *Měšťácká demokracie a proletářská diktatura*, Praha: Tiskový výbor č. komun. strany – R. Rejman 1920.

²³⁸ *Literatura: Mikuláš Lenin, Stát a revoluce*, České slovo, roč. 12, č. 207, 4. 9. 1920.

²³⁹ Vzpomínka Karla Salicha, *Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů. Obvodní výbor Prahy 2*, Praha 1961, s. 19.

Členstvo sociální demokracie tehdy řešilo s rostoucí naléhavostí dlouhodobě palčivou otázku tohoto politického uskupení, a to jestli se přiklonit k diktatuře proletariátu či demokratické cestě postupných socializačních reforem. Rok před publikováním zmíněné zdrcující recenze Leninova stěžejního spisu v *Českém slově* vyšel v *Právu lidu* článek, jehož autor mírnil stranickou levici velice pragmatickým poukazem na diplomatickou nevýhodnost odpoutání Československa od západních spojenců. Válku vysvětloval podobně jako Masaryk a viděl v ní světovou demokratickou revoluci. Označil explicitně tuto celoevropskou „buržoazní revoluci“ jako zásadní dějinný pokrok v boji proti zpátečnickému militarismu a monarchismu. Bolševické pokusy pro něj byly symptomem chaosu způsobeného porážkou centrálních mocností.²⁴⁰ Československému proletariátu důsledně doporučoval se do podobných dobrodružství nepouštět, protože místo výhod spojení s válečnými vítězi by vyvolaly jejich intervenci. Takle válka by byla revoluční a proletářská, ale zároveň likvidační, protože unavený československý lid už nemůže dál trpět. Zároveň byl přesvědčen, že socialismus je dějinnou nutností a není potřeba hazardovat s životy i se získanými svobodami a doporučoval vyčkávací taktiku.²⁴¹ Naopak pro levici se pevný spojenecký svazek s dohodovými mocnostmi rovnal zařazení Československa do spolku připravujícího a schvalujícího intervenci proti sovětskému Rusku.

Klíčovým problémem se v tomto kontextu jevila aktivita čs. legionářů proti Rudé armádě. Texty dehonestující Denikina a Kolčaka jako „protidělnické“ a konzervativní síly usilující o návrat cara na trůn naprosto odmítající jakoukoliv účast českých legionářů na dohodové intervenci proti Leninově vládě můžeme vnímat jako ukázkou postupného názorového štěpení ve straně.²⁴² Zároveň však byla stále patrná snaha o zachování jednotného kompromisního postoje a role v krystalizujícím konfliktu nebyly předem jasně dané. V červenci 1919 se na jednom pódiu při projevech proti intervenci do sovětského Ruska postavil vedle anarchokomunisty S. K. Neumanna tehdejší předseda strany Antonín Němec a prohlásil: „Já nepovažuji diktaturu proletariátu za věc dobrou, ani za štěstí, ale prohlašuji, že není o nic horší než diktatura buržoazie. Když není možno dělnictvu zjednatí takové podmínky, aby se mohlo volně vyvíjeti, když proti dělnictvu používá se násilí – pak násilí proti násilí.“²⁴³ Němcův postoj

---

²⁴⁰ Autor narážel na vlnu revolučních pokusů v Německu a Maďarsku. K tématu viz např. Chris Harman: *The Lost Revolution. Germany 1918 to 1923*, London: Bookmarks 1983 a Tibor Hajdu: *The Hungarian Soviet Republic*, Budapest: Akadémiai 1979.

²⁴¹ *Diktatura rad nebo demokracie*, *Právo lidu*, roč. 28, č. 78, 1. 4. 1919.

²⁴² *Intervence v Rusku a naše armáda sibiřská*, tamtéž, č. 153, 1. 7. 1919.

²⁴³ *Velké projevy dělnictva pro návrat sibiřské armády, pro mezinárodní sbratření proletariátu, proti intervenci*, tamtéž, č. 171, 22. 7. 1919.

Ize označit za symptomatický pro celou československou nerevoluční levici, která na jedné straně prosazovala nezasahování do bolševické revoluce v Rusku, protože návrat cara na trůn by posílil mezinárodní reakci, ale zároveň násilné leninské metody vnímala v kontextu Československa za nevhodné až nebezpečné.

Jak již bylo řečeno, jednoznačně odsoudili bolševismus národní socialisté. *České slovo* kritizovalo bolševiky nejen za chabou znalost marxismu a jeho chybnou interpretaci, ale také celý jejich koncept socialismu, který se snažili diktátorsky prosadit v zemi nevzdělaných rolníků naprosto nepřipravených na život v takto vyspělé sociální struktuře. To je nakonec mělo dovést k instalaci tyranie postavené na teroru.²⁴⁴ Pro Československo nabízeli postupnou socializaci dolů a velkých výrobních podniků prováděnou na základě demokraticky diskutované a pečlivě připravené legislativy.²⁴⁵ Vyjadřovali se tedy v úzké shodě s prezidentem, který české dělnictvo vyzýval k ostražitosti a rozvaze před revolučním romantismem aktivistů, pro které je revoluce fetišem. Upozorňoval, že „se nám Čechům ruský vzor nehodí“, protože levice vytvořila silný demokratický systém dělnických institucí umožňující provést socializaci racionálně a bez násilí. Vyjadřoval při tom samozřejmou víru, že dělnictvo dokáže užívat „rozumu, ne pěstí“.²⁴⁶

Národní socialisté považovali za hlavní zdroj rozvratu radikální aktivisty přicházející v žoldu zahraničních nepřátel skrytých pod pláštíkem socialistické agitace s cílem rozvrátit republiku. Předobrazem takových nezodpovědných buřičů jim byl Alois Muna působící s přímou podporou ruských bolševiků či Antonín Janoušek, který se dle redakce *Českého slova* uvolil postavit se do čela Slovenské republiky rad a napomáhat maďarskému šovinismu maskovanému za rétoriku proletářské revoluce.²⁴⁷ Následující rozhněvaný výkřik zástupce sociálně demokratické levice publikovaný v *Právu lidu* patřil nejen národním socialistům, ale i pravici ve vlastní straně, která měla tendenci vnímat jak maďarský režim Bely Kuhna, tak činnost ruských bolševiků zejména nacionální optikou:²⁴⁸ „Tož po kavárnách, vinárnách válí se spousta mladých, zdravých povalovačů, kteří hájí Slovensko nešli, ale prozatím zachraňují naši

---

²⁴⁴ Viz „*Světlo z východu*“, *České slovo*, roč. 12, č. 145, 23. 6. 1920 či *Současné Rusko*, tamtéž, č. 231, 1. 10. 1920.

²⁴⁵ *Sestátnění a socialisace*, tamtéž, č. 178, 1. 8. 1920.

²⁴⁶ Tomáš Garrigue Masaryk: *O bolševictví*, Praha: Havlíčkovo Všeslovenské knihkupectví 1921.

²⁴⁷ *Válka s Maďary: Antonín Janoušek – diktátor na Slovensku*, *České slovo*, roč. 11, č. 139, 19. 6. 1919.

²⁴⁸ K dějinám Slovenské republiky rad viz Juraj Benko: *Slovenská republika rád 1919 v kontexte povojnovej revolučnej vlny a vojny o Slovensko*, In: *Počátky Československé republiky*, sv. 2, Jan Kober – Stanislav Holubec (ed.), Praha: Academia 2022. Právě názor na cíle Maďarské republiky rad spolu s angažmá sociální demokracie v tzv. rudozelené koalici s agrárníky byly spornými body na nichž se sociální demokracie štěpila. Viz Bohumil Melichar: *Levicový aktivismus na hraně zákona*.

republiku tím, že nadávají bolševikům a jsou samozřejmě pro intervenci. Pánové přihlaste se dobrovolně k expedici do Ruska [...]“²⁴⁹

Často mediálně vyjadřovaná snaha vedení sociální demokracie integrovat do stranických struktur levicové radikály včetně jejich inspirátorů vracejících se s revoluční zkušeností z bolševického Ruska a podřítit je reformistické strategii postupné socializace se nedařila.²⁵⁰ Vedoucí představitelé sovětského režimu v představě o neuzavřenosti revolučního procesu se ve střední Evropě snažili za cenu značných finančních nákladů vyvolat dělnické povstání. V letech 1918–1921 se v rámci repatriačních transportů válečných zajatců dostalo do Československa 468 aktivistů vyškolených Československou komunistickou stranou v Rusku s posláním založit komunistickou stranu.²⁵¹ Jejich snahy zpočátku narážely na silnou loajalitu dělníků k mladé republice.²⁵² Tento konsenzus se však začal v horizontu několika let od října 1918 rozpadat. Mladá generace radikálních socialistů tlačila s podporou emisarů nově založené Komunistické internacionály na své starší kolegy ve straně, aby se distancovali od snahy pravice revoluci zastavit předčasně.²⁵³

Situace využil Bohumír Šmeral, který opustil svoji opatrnou vyčkávací strategii a stal se nejvýraznější osobností rodícího se československého komunistického hnutí.²⁵⁴ Skončení války porážkou centrálních mocností pro něj znamenalo diskreditaci, protože během prvních let konfliktu svoji politiku postavil na předpokladu, že Rakousko-Uhersko zůstane zachováno a bude možné podstatnou část střední Evropy dovést k socialismu jako jeden státní celek. Na jaře 1920, kdy se nacházel v politickém ústraní, odjel do Sovětského Ruska a nadšenou reflexi vlastních zážitků nabídl čtenářům v knize s názvem *Pravda o Sovětovém Rusku*.²⁵⁵ Tento spis se stal velice vlivným nejen v prostředí radikální levice. Například veterána brněnské sociální

---

²⁴⁹ *Intervence v Rusku a naše armáda sibiřská*, Právo lidu, roč. 28, č. 153, 1. 7. 1919.

²⁵⁰ Viz např. *Rozpory následkem návratu českých zajatců z Ruska*, Večerník Práva lidu, roč. 28, č. 3, 4. 1. 1919.

²⁵¹ Juraj Benko: *Bolševizmus. Medzi východom a západom*, s. 123–124.

²⁵² Alois Muna se v jednom ze svých projevů vyjádřil, že 90 % proletariátu je vůči revoluci indiferentní z důvodu jejich silného nacionalismu Alois Muna: *Ruská revoluce a československé hnutí na Rusi. Řeč soudr. Muny pronesená na schůzi v Dělnickém domě v Kladně dne 12.1. 1919*, Kladno [1919], s. 53.

²⁵³ O vlivu Kominterny na založení KSČ Miloš Hájek – Hana Mejdrová: *Vznik Třetí internacionály*, Praha: Karolinum 2000; Založení KSČ jako důsledek generační výměny vyložil Lukáš Fasora. Viz Lukáš Fasora: *Stáří k poradě, mládí k boji*.

²⁵⁴ Šmeral se snažil své vystupování v roce 1918 vyložit na ustavujícím sjezdu KSČ. Situace v roce 1918 byla, dle něj, pro založení komunistické strany nevýhodná z důvodů zajetí dělnické třídy ve falešném vědomí nacionalismu, které způsobilo, že až do roku 1921 budovala republiku, která je pro ni v konečném důsledku nevýhodná. Viz *Protokoly ustavujícího a slučovacího sjezdu KSČ, 14.–16. května 1921 a 30. října – 2. listopadu 1921*, Praha: SNPL 1981, s. 104–105.

²⁵⁵ Ke Šmeralově pobytu v SSSR viz Jan Galandauer: *Bohumír Šmeral 1914–1941*, s. 247–259.

demokracie Josefa Hybeše ovlivnila jeho četba natolik, že navzdory svému pokročilému věku začal podporovat revoluční politiku.²⁵⁶ Šmeralovo nadšené zvolání „přicházím z jiného světa, přicházím [jako] jiný člověk. Co se děje v Rusku, jest ohromné, závratné, poctivé, rozumné, nutné, nepřemožitelné [...] Nových věcí rodí se nám řád!“²⁵⁷ se pojilo s neméně angažovaným líčením sovětské vlády z pera Ivana Olbrachta.²⁵⁸ Navzdory tomu, že se oba snažili všimati si i nedostatků ve stylu vládnutí, materiálního nedostatku a dalších chyb režimu, jejich rámování těchto zjištění jako přechodných problému, jež nadšení sovětských dělníků brzo překoná, vyprovokovalo řadu kritiků k prudké reakci. Představitel pravice v sociální demokracii, národohospodář Jaromír Nečas odsoudil obě knihy jako zjevné šíření zkresleného pohledu na bolševismus uvádějící dělnictvo v omyl.²⁵⁹

Nastíněný konflikt o popis reality Sovětského Ruska můžeme vnímat jako pokračování již více než rok trvajících sporů mezi levicí a pravicí v sociální demokracii, jehož stopy můžeme zřetelně vysledovat na stránkách stranického deníku *Právo lidu*. Na jedné straně zde vycházely provolání k dělnictvu, aby zahájilo sabotáže a akce pasivní rezistence vůči jakékoliv snaze využít československého průmyslu a infrastruktury pro podporu Poláků čelících rudé armádě či vyjádření českých legionářů obviňující Bohdana Pavlu z perzekuce těch, kteří odmítli bojovat v Kolčakově armádě, na druhé straně zde mohly vycházet texty postavené na vyprávění vracejících se legionářů silně kritických k bolševismu a požadujících okamžité zatčení všech radikálních aktivistů hájících vrahy jejich kamarádů.²⁶⁰ Charakter obsahu článků s tematikou Sovětského Ruska napovídá, že od jara do září 1920 ovlivňovala chod deníků levice.

Vrcholem prosovětského diskurzu na stránkách sociálně demokratického stranického tisku představovalo zpravodajství o Polsko – Sovětské válce z července a srpna 1920. Zatímco národní socialisté se snažili zůstat co nejneutrálnější a omezili se často jen na informace o pohybu fronty, *Právo lidu* přinášelo texty obviňující polské “šlechtické imperialisty” z rozdmýchávání nové války a popisující útoky rudoarmějců vrhající se vpřed s “nadšením

---

²⁵⁶ Lukáš Fasora: *Josef Hybeš (1850–1921). Život, dílo a mýtus*, Praha: NLN 2018, s. 96–100.

²⁵⁷ Bohumír Šmeral: *Pravda o Sovětovém Rusku. Denní záznamy z cesty do proletářské říše*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství 1920, s. 3.

²⁵⁸ Ivan Olbracht: *Obrázky ze soudobého Ruska I–III.*, Praha: František Borový 1920. Některé pasáže Olbrachtovy knihy vycházely v Rudém právu. Viz např. I. Olbracht: *O kulturních poměrech v sovětském Rusku*, Rudé právo, roč. 2, č. 127, 2. 6. 1921.

²⁵⁹ Jaromír Nečas: *Skutečná pravda o Sovětském Rusku. S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, Praha: Vetešník 1920.

²⁶⁰ Srov. *Mezi mírem a pokusy o novou intervenci v Rusku*, Právo lidu, roč. 29, č. 22, 25. 1. 1920; *Polští socialisté pro mír s bolševiky*, tamtéž, č. 24, 28. 1. 1920 a *Ideově zrazená armáda sibiřská*, tamtéž, č. 1, 1. 1. 1920 s *Jasno o ruském o konfliktu*, Večerník Práva lidu, roč. 8, č. 233, 18. 10. 1919.

božích bojovníků”.²⁶¹ V době, kdy Rudá armáda stanula před Varšavou, dokonce redakce vyzývala polský proletariát ke svržení zrádců ve vedení tamější sociální demokracie a převzetí moci ve státě.²⁶² Českoslovenští pracující pak byli vyzváni k nepokojům, aby dali najevo odpor k možné intervenci Dohody do bojů na straně Poláků.²⁶³ Jestliže současný narativ o polských dějinách heroizuje obránce Varšavy jako neohrožené bojovníky proti šíření komunismu, pro čtenáře *Práva lidu* byli hrdiny naopak rudoarmějci, kteří směle odrazili pokus polských militaristů o svržení socialistické revoluce.²⁶⁴ Rostoucí radikalita stranických redakcí byla katalyzátorem štěpného procesu uvnitř sociální demokracie.

Stranická pravice se pokusila nátlakovými prostředky nastalou situaci zvrátit a zamezit levici publikovat radikální texty. Ta reagovala rychlou snahou o vydávání vlastního deníku a 19. září 1920 vyšlo tzv. *Staré Právo lidu*, na jehož stránkách Ivan Olbracht volal po založení československé bolševické strany a odmítal reformní politiku jako „prodlužování kapitalistického blázince“.²⁶⁵ Tentýž den v raním vydání *Práva lidu* Antonín Srba s teoretickou oporou Karla Kautského odsoudil bolševismus jako nebezpečnou „asijskou formu socialismu“.²⁶⁶ Následující den vyšlo první číslo *Večerníku Rudého práva*, jehož redakce na titulní stránce označila chování sociálně demokratické pravice za součást komplotu připravujícího československé dělnictvo k tažení proti sovětskému Rusku.²⁶⁷ Rozdělením stranického tisku se rozštěpení sociální demokracie stalo nevyhnutelným.

Ještě před koncem září 1920 levice v sociální demokracii svolala dlouho odkládaný XIII. sjezd strany, kde deklarovala potřebu rychlého prohloubení národní revoluce z roku 1918 až

---

²⁶¹ Srov. *Varšava před pádem*, *Večerní České slovo*, roč. 12, č. 183, 16. 8. 1920 s *Útěk Poláků – oddech Evropy*, *Večerník Práva lidu*, roč. 9, č. 132, 8. 7. 1920 a *Na naší nejvýchodnější hranici*, tamtéž, č. 133, 9. 7. 1920.

²⁶² *Těžké chvíle polského národa: Nerozhodnost polského proletariátu*, *Večerník Práva lidu*, roč. 9, č. 156, 13. 7. 1920.

²⁶³ *Protestujeme proti nové válce s Ruskem!*, *Právo lidu*, roč. 29, č. 174, 29. 7. 1920.

²⁶⁴ Srov. s Adam Zamoyski: *Varšava 1920. Leninovo neúspěšné dobývání Evropy*, Praha: Academia 2023.

²⁶⁵ Ivan Olbracht: *Revoluce*, *Staré Právo lidu*, roč. 29, č. 222, 19. 9. 1920

²⁶⁶ Antonín Srba: *Dnešní Rusko a sociální demokracie*, *Právo lidu*, roč. 29, č. 223, 19. 9. 1920. Byl tak založen kritický diskurz, který se ve vyhocené podobě projevoval v době probíhajícího rozkolu a ustavování KSČ i ve slovenském sociálně demokratickém prostředí. Viz např. *Kto zachrání Rusko?*, *Robotnické noviny*, roč. 18, č. 15, 21. 1. 1921 či *Jestvuje komunismus v Rusku?*, tamtéž, č. 63, 13.3. 1921

²⁶⁷ *Republika naše má být zatažena do strašlivého komplotu*, *Večerník Rudého práva*, roč. 1, č. 1, 20. 9. 1920.

k nastolení socialismu.²⁶⁸ Následovala snaha stranického vedení převzít kontrolu nad redakcí *Práva lidu* a Lidovým domem, hlavní centrálou strany. Demonstrace a násilné střety s četnictvem následovalo rozhodnutí stranické levice vyhlásit v zemi generální stávkou, která byla provázena snahou o převzetí moci dělnickými radami po sovětském vzoru. Přes dílčí úspěchy znamenající krátkodobé vyřazení státního vlivu nad baštami komunistické politiky na Kladensku či Brněnsku skončila celá akce neúspěchem. Zatímco čelní propagátoři bolševismu Antonín Muna, Břetislav Hůla a Antonín Zápotocký čekali ve vězení na soudní proces, postupovalo slučování komunistických skupin v jednu politickou stranu.²⁶⁹ Dle vedení nově vzniklé KSČ šlo o logickou reakci na vystřízlivění z iluze proletariátu z dob protihabsburské revoluce spočívající v důvěře, že nový stát se pod vedením Masaryka stane společností sociální spravedlnosti, které měla napomoci koaliční spolupráce s buržoazií. Vývoj však v jejich očích jasně prokázal, že podobná taktika nefunguje a jediným řešením je leninská revoluční strategie.²⁷⁰

Mezi říjnem a květnem 1921, kdy se konal ustavující a slučovací sjezd KSČ, se českoslovenští komunisté stali součástí komunistické internacionály, která členství každé organizace podmiňovala bezvýhradnou podporou sovětského socialismu, a to zejména v mediální oblasti.²⁷¹ Rozsudek československé justice nad vůdci prosincové generální stávky odmítl, že se dopustili vlastizrady a nakonec byli odsouzeni pouze k trestům odnětí svobody od dvanácti do osmnácti měsíců za rušení veřejného pořádku, svádění vojáků k porušení služební povinnosti a vydírání. Soud tak vytvořil precedens umožňující komunistům v meziválečné republice působit legálně.²⁷² Ten podpořil svým rozhodnutím i prezident Masaryk tím, že

---

²⁶⁸ *Co chce levice? To jest většina československé sociální demokracie. Výklad a poznámky k usnesení XIII. sjezdu strany, konaného ve dnech 25. až 28. září 1920*, Praha: Ústřední dělnické nakladatelství 1920, s. 5–8.

²⁶⁹ V letech 1918–1921 vzniklo několik menších komunistických skupin. Zároveň je potřeba poznamenat, že proces štěpení levice probíhal rychleji v prostředí národnostních menšin. Více k tématu např. Zdeněk Kárník: *První pokusy o založení komunistické strany v Čechách*, Rozpravy ČSAV, sešit 10, 1966.

²⁷⁰ *Protokoly ustavujícího a slučovacího sjezdu KSČ*, s. 194–195.

²⁷¹ Dvacet jedna podmínek pro vstup do komunistické internacionály zahrnovaly závazek neutuchající propagandy ve prospěch diktatury proletariátu (bod č. 1), závazek přímé podpory Sovětských republik (bod č. 14). Viz *K třetí Internacionále!: akční program sociálně demokratické levice: směrnice, stanovy a podmínky III. (komunistické) Internacionály*. V Praze: Nakladatelství a knihkupectví Tisk. výboru soc. dem. strany dělnické (levice), 1921.

²⁷² Na paradoxní situaci, že v republice působí v mezích zákona antisystémová komunistická strana usilující o změnu systému skrze jeho zničení upozorňovali pravidelně političtí rivalové komunistů, např. sociální demokraté. Viz např. *Bolševici – revolucionáři v medziach čs. zákonov*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 64, 18. 3. 1926.

vězněným udělil milost.²⁷³ V Československu tak začala působit organizovaná politická síla, pro kterou byla kritika kapitalismu a podpora sovětského socialismu základním axiomem. Naopak reformisté setrvávající v sociální demokracii toto štěpení vnímali jako osudovou katastrofu, kdy jim možnost převzít moc a nastartovat socializační reformy zkazili nezodpovědní hazardéři šířící „sugestivní moskevská hesla“.²⁷⁴

2.4 Hegemonie příběhu o ukradené revoluci

Na začátku roku 1924 zemřel V. I. Lenin a krátce po něm i Woodrow Wilson a světová veřejnost bilancovala jejich vliv na válečné dění. Českoslovenští komunisté v *Rudém právu* otiskli esej francouzského levicového spisovatele a veterána první světové války Henri Barbusseho, v níž vyjádřil názor radikální levice na oba státníky. Není překvapivé, že Lenin z jeho srovnání vyšel o mnoho lépe. Barbusse předvídal, že budoucnost bude patřit střetu Wilsonova idealistického, individualistického demokratismu s Leninovou kolektivistickou vizí socialistické revoluční emancipace. Zatímco však vrchol Wilsonova snažení zůstal více méně na papíře v podobě velmi slibně znějících Čtrnácti bodů pro obnovu Evropy, Leninův odkaz dle Barbusseho žil v činech občanů sovětského Ruska a není náhoda, že Wilson zemřel bez vlivu a v zapomnění na rozdíl od Lenina, pro nějž truchlí všichni pracující světa. Odsudek, který měl pro amerického prezidenta, definoval postoj KSČ k myšlenkovému programu, s nímž byla založeno meziválečné Československo: „Wilson nezanechal ničeho. Ať byla sebevětší cena jeho pěkných výroků a hesel, toto umělé a fantastické učení, domněle demokratická výstavba, nedosáhla svého cíle – leda že upevnila měšťanskou reakci.“²⁷⁵ Československý čtenář mohl snadno dovodit, že onou reakcí byli také zakladatelé mladé republiky. Není překvapivé, že prosystémoví sociální demokraté razili naprosto opačný pohled. Čtenáři *Robotnických novin* v únoru 1924 dostali od redakce vysvětlení, že Lenin za sebou nechal tragicky rozvrácené dělnické hnutí, zatímco Wilsonovi demokratické myšlenky byly náčrtem budoucnosti lidstva.²⁷⁶

Promysleme však základ Barbusseho argumentace, na niž stála zmiňovaná esej. Francouzskému spisovateli můžeme dát za pravdu, že v průběhu dvacátých let opravdu probíhal střet mezi demokratickým republikanismem a bolševickým socialismem představovaným

---

²⁷³ Viz Bohumil Melichar: *Levicový aktivismus na hraně zákona*.

²⁷⁴ *Proletáři všech zemí, rozbíjejte sa!*, Robotnické noviny, roč. 18, č. 13, 19. 1. 1921.

²⁷⁵ Henri Barbusse: *Dva mrtví*, Rudé právo, roč. 5, č. 158, 6. 7. 1924, příloha Dělnická besídka.

²⁷⁶ Srov. Woodrow Wilson zomrel, Robotnické noviny, roč. 21, č. 29, 3. 2. 1934 s *Za červeným cárom*, tamtéž, č. 27, 1. 2. 1924.

v československém prostředí na jedné straně postavou Masaryka a odvozeně amerického prezidenta Wilsona a na druhé straně Leninovým sovětským dědictvím. Ptáme-li se, jak vnímaly tyto nové vize jednotlivé proudy české levice a do jaké míry konstruovaly výklad reality během prvních let budování republiky pod jejich vlivem, v odpovědi popisujeme konfliktní povahu ustavování meziválečné společnosti. Příklon či zavržení amerického republikanismu a sovětské diktatury proletariátu bylo klíčovou etapou pro formování politického spektra. Symboly a narativy, jež z tohoto konfliktu vzešly, se staly důležitým prvkem levicového uvažování, které první republiku přežily a objevily se opět v konfliktu o povahu lidové demokracie po roce 1945.

Na rozdíl od národních socialistů a sociálních demokratů, kteří inkorporovali do své mentální výbavy oficiální oslavný příběh o vzniku republiky jako vítězství demokracie nad teokracií a monarchismem, komunisté přišli s kontrarnativem popisujícím dění v říjnu 1918 jako hanebnou zradu na dělnictvu. Zápletka dotyčného vyprávění stála na tom, že národní samostatnost vybojovali dělníci 14. října na ulici během generální stávky, kterou podpořili inspirováni bolševickou revolucí v Rusku. Následně dorazil z exilu Masaryk a za pomoci domácí buržoazie z Národního výboru a jejich zrádnými spojenci z řad pravice v sociální demokracii dělníky připravili o možnost vést vývoj směrem k socialismu.²⁷⁷ Wilsonova nerevoluční vize demokratizace a národního sebeurčení byla jen cynickou zástěrkou velké loupeže. Tento postoj ke vzniku Československa komunisté zastávali až do poloviny třicátých let, kdy k Masarykovi i jeho vizi demokracie zaujali ve snaze o pevné antifašistické spojení mnohem smířlivější stanovisko.

Masarykův nekrolog otištěný září 1937 v *Rudém právu* jej tituloval jako „presidenta Osvoboditele“, jehož pokroková a dělnictvu vstřícná humanistická politika sice selhala v prosinci 1920 během generální stávky, ale v době největšího ohrožení národa se propast mezi zakladatelem nezávislého národního státu a revolučním dělnictvem podařilo zahladit.²⁷⁸ Podobný postoj k Masarykovi jako k symbolu meziválečné demokracie si komunisté zachovali i během války. Například úvodník ilegálního *Rudého práva* z října 1943 shrnul tehdy panující situaci následovně: „První světová válka smetla Rakousko. Masaryk Osvoboditel a jeho lid zvítězili nad černožlutým orlem. Padesát let touženého míru bylo by naši drahou ČSR trvale

---

²⁷⁷ Tento komunistický narativ vznikl během dvacátých let a během meziválečného období se dále rozvíjel. Srov. J. R. Bartoš: *Čtrnáctý říjen a 28. říjen*, Rozsěvačka, roč. 6, č. 20, 1928 s Luisa Landová-Štychová: *Sociálně-revoluční význam 14. října 1918*, Praha: B. Vrbenský a V. Borek 1935.

²⁷⁸ T. G. Masaryk, *Rudé právo*, roč. 18, č. 216, 14. 9. 1937.

zabezpečilo. Dvacet let jsme ji radostně budovali, ale pět let již zase novopohanští Germáni vraždí nejlepší naše hlavy a rabují vše, co naše pilné ruce nahospodařily.“²⁷⁹ Tento diskurz ovšem nepřežil rozpad válečné spojenecké koalice a vznik bipolárního světa.

V úvodu analyzovaný článek Václava Kopeckého z roku 1946, který Masarykův odkaz rámoval pozitivně a snažil se jej interpretovat tak, aby legitimizoval komunistické snažení o sovětizaci společnosti, můžeme vnímat jako doklad pohasínání symbolického světa celonárodní koalice proti nacismu.²⁸⁰ Na počátku padesátých let však již nebylo pro stalinskou komunistickou žurnalistiku přípustné vyzdvihoval osobnost vůdce, který se v minulosti explicitně vyjádřil o Americe jako o „učitelce demokracie“.²⁸¹ Stranická historiografie a žurnalistika začala s dekonstrukcí Masarykova mýtu s využitím meziválečného narativu o ukradené říjnové revoluci, kritice cynismu v pozadí Wilsonova idealismu a přidala tezi, že již v aktu založení republiky skrze podporu západních velmocí byly kořeny pozdější mnichovské zrady.²⁸² Tento příběh rychle převzaly i ostatní strany Národní fronty, jejichž vedení bylo již plně loajální ke komunistické mocenské hegemonii.

V březnu 1950 vyšel v časopisu *Svět práce*, týdeníku sociální demokracie, text z pera Jiřího Pilaře, připomínající sté výročí Masarykova narození. V úvodu textu zmínil, že redakci přišlo několik dopisů čtenářů dotazujících se, jestli smí časopis vůbec o Masarykovi psát. Podobné dotazy rázně odmítl s vysvětlením, že Masaryk je jednou z velice důležitých a pokrokových postav moderní národní historie, a proto se o něm psát musí. Vyzdvihl hlavně jeho humanitní program a kritické myšlení před první světovou válkou. Nicméně ve snaze „odmítnout legendy a nepravdy“ Masaryka ostře zkritizoval, že nikdy nedokázal pochopit revoluční marxismus a zůstal v zajetí třídního vědomí buržoazního prostředí, v němž se pohyboval. To mělo za následek, že se v klíčových rozhodnutích let 1917 a 1920 postavil proti bolševické revoluci, a dokonce dělnictvo zrazoval od revoluce. Bránil tím kapitalismus a postupně odevzdal republiku do rukou reakce, která v roce 1938 národ zradila.²⁸³ Tento text je jedním z názorných příkladů

---

²⁷⁹ *Dvacet pět let ČSR*, Rudé právo, říjen 1943, cit. dle Rudé Právo 1939–1945, Praha: Svoboda 1971, s. 445.

²⁸⁰ Václav Kopecký: *Masaryk a nová republika*, Rudé právo, roč. 26, č. 56, 7. 3. 1946.

²⁸¹ Karel Čapek: *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Fr. Borový 1937, s. 142.

²⁸² KSČ v roce 1953 spustila tzv. kampaň proti masarykismu, do které zapojila nejen stranické historiky, ale celý kulturně-propagandistický aparát. Viz Vitězslav Sommer: *Angažované dějepisectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1967)*, Praha: NLN 2011, s. 130–135. Nejucelenějším dílem stranické historiografie kritizující Masaryka za jeho přístup k bolševické revoluci bylo publikováno na konci padesátých let. Viz Theodor Syllaba: *T. G. Masaryk a revoluce v Rusku*, Praha: Naše vojsko 1959. K hegemonnímu diskurzu o T. G. Masarykovi během socialismu viz též Ivan Šedivý: *TGM. K mytologii první československé republiky*, Praha: NLN 2002, s. 79–88.

²⁸³ Jiří Pilař: *Život a dílo T. G. Masaryk*, Svět práce, roč. 6, č. 9, 2. 3. 1950.

hegemonního postavení meziválečného komunistického diskurzu o zrazené říjnové revoluci původně inspirované Leninovým myšlením v symbolickém universu československého pozdního stalinismu.

2.5 Shrnutí

Vedení komunistické strany v momentu převzetí moci v únoru 1948 i v následujících desetiletích trvání socialistické diktatury opíralo svoji legitimitu o specifický dějinný narativ vysvětlující původ československého komunistického hnutí. Právě v období vymezeném prvními zprávami o ruské revoluci na jaře 1917 po konečné vydělení komunistů z prostředí tehdejší politické levice vznikly základy nejen mýtu o bolševickém socialismu, ale též o americké demokracii, které zůstaly stabilními motivy diskuse o „pravé svobodě“ až do přelomu čtyřicátých a padesátých let. Vznikající parlamentní demokracie, jejíž zakladatelé se napříč politickým spektrem snažili definovat republikánské uspořádání, hledala vzory, s nimiž se mohla identifikovat. Zatímco v prvních poválečných letech státotvorná levice zastoupená národními socialisty a pravíci sociální demokracie interpretovala působení amerického prezidenta W. Wilsona v Bílém domě jako pokus nejen o reformu nespravedlnosti amerického kapitalismu, ale také celoevropského uspořádání směrem k míru a ochraně slabších, probíhala bouřlivá debata o přijatelnosti Leninovi násilné cesty k socialismu.

Wilson byl vnímán jako zhmotnění Masarykova přesvědčení, že první světová válka byl souboj demokratické myšlenky s autoritativním stylem řízení monarchií devatenáctého století. Symbolem nové lepší Evropy pak mělo být Československo jako republika, u jejíhož zrodu stál Masaryk společně s Wilsonem. Národní socialisté i část sociální demokracie navíc v americkém prezidentovi viděla aktivního bojovníka se zbytnělou mocí velkých amerických korporací a zastávce rovnosti příležitostí. Nicméně očekávání československé reformní levice na dalekosáhlé změny v evropské mezinárodní politice a americké společnosti byly více méně zklamány krachem odkazu Wilsonovi politiky, na jehož kritice postavil svoji úspěšnou prezidentskou kampaň Warren Harding ve volbách na jaře 1921. Jejich výsledek novináři československé levice popisovali jako triumf amerických kapitalistů. Dokonce se objevovaly hlasy, že tolik vyzdvihovaná americká demokracie se stala překážkou pokroku, když americký senát odmítl ratifikovat mírové smlouvy a USA tak nepodpořily klidnou obnovu Evropy.

Navzdory tomu, že Leninovu vizi diktatury proletariátu odmítli národní socialisté i reformisté v sociální demokracii s odkazem na nevhodnost násilných a v důsledku destruktivních metod pro vyzrálou československou demokratickou tradici v dělnickém hnutí,

v očích mnoha levicových aktivistů byla Leninova cesta mnohem relevantnější než Wilsonova. Navíc, jakkoliv reformisté setrvávající po rozkolu v sociální demokracii vnímali rozštěpení své strany jako katastrofu a komunisty jako rozvratníky sabotující postupnou socializaci mladé republiky hlásáním falešně radikální moskevské rétoriky, zároveň ve strachu před posílením evropské reakce návratem cara na trůn často hájili specifickou sovětskou cestu k socialismu. Tu sice odmítali napodobovat, ale zároveň pro ně byla mnohem přijatelnější než samoděržaví.

Střet mezi demokratickým republikanismem a bolševickou vizí cesty diktatury proletariátu k politické svobodě, který ve dvacátých letech probíhal v prostředí politické levice, definoval pozice, z nichž vyrůstal další vývoj směrem k pokusu o nastolení socialismu v Československu. Konfliktní povaha vzniku meziválečné republiky, kde se mísily nároky na politické demokratické svobody s požadavky materiální saturace poválečné chudoby či vyšší společenské rovnosti, dala vzniknout důležitému zakládajícímu mýtu československého komunistického hnutí o ukradené revoluci. Narativ o kalkulu buržoazie a zkorumpovaných vůdců pravice sociální demokracie, kteří pod zástěrkou Masarykova a Wilsonova pokryteckého humanismu a republikánství otupili třídní hněv dělnictva a kanalizovali ho ve prospěch nové vládnoucí třídy, vznikl v komunistickém prostředí ve dvacátých letech a byl v jeho žurnalistice kontinuálně přítomný po celé sledované období. Navzdory jeho mírnému upozadění v letech 1935–1945, desetiletí společného boje lidové a posléze národní fronty proti fašismu, se s plnou silou znovu objevil po nástupu stalinské diktatury. Odsouzení Masaryka, kolem jehož odkazu se stejně jako dalších národních symbolů budovala sounáležitost odbojové aktivity i poválečná soudržnost Národní fronty, provázelo také zavržení amerického posla svobody Wilsona. Jazyk, kterým byl kritizován, rozvíjel motivy kritiky „amerického pokrytectví“ šířené komunisty již ve dvacátých letech. Jednalo se o jeden z konkrétních příkladů československého zklamání s americkým politickým a šířeji civilizačním vzorem, který přibližoval globálně laděný binární diskurz studené války respondentům a tím jej skrze dějinnou zkušenost pomáhal legitimizovat.

3. Země spravedlnosti

V roce 1950 vyšly v Praze dvě knihy vyjadřující se diametrálně odlišným způsobem o výkonu spravedlnosti. Zatímco v přehledové knize o Sovětském svazu z pera spisovatele a cestovatele Nikolaje N. Michajlova byl tamní socialismus popisován jako režim schopný zajistit dokonalou spravedlnost, protože právě zde poprvé v dějinách nestojí zákon proti lidu, nýbrž vyjadřuje a hájí jeho zájmy,²⁸⁴ kniha „Američtí komunisté před soudem“ od George Mariona, novináře a aktivisty spojeného s komunistickou stranou USA, popisovala zneužívání zákonodárství a politického systému mocnými špičkami americké buržoazie. Rozdíl mezi uplatňováním spravedlnosti ve světě lidových demokracií a USA shrnul autor předmluvy k jejímu českému vydání následovně: „Ve všech státech dosud kontrolovaných americkým imperialismem byly inscenovány procesy proti komunistickým politikům, proti pokrokovým novinářům, proti obráncům míru, byla rozpoutána divoká štvavá kampaň, žalářování a perzekuce pracujících. A tam, kde se už lid vymanil z kapitalistického svěráků, kde už vykročil na cestu k socialismu, tam posílají vrahy, teroristy a sabotéry, tam se pokoušejí organizovat zbytky rozdrčené reakce a využít jí jako páte kolony k boji proti vlastnímu lidu a proti lidové vládě. Procesy se zrádci, vyzvědači a sabotéry v zemích lidové demokracie jsou toho jasným důkazem. Jak jiný je však obraz soudního líčení v těchto zemích! Není tu smyšlených obvinění, svědků rekrutujících se ze spodiny společnosti, ale konkrétní faktický materiál a přiznání obžalovaných, kteří pod tíhou zdrcujících důkazů nemohou popřít svou vinu [...]“²⁸⁵ Podobná dichotomie mezi americkým kapitalismem, jehož hlavním definičním znakem měl být útlak, a harmonií sovětského socialismu, vůči níž jsou namířeny agresivní destabilizační kampaně Západu, je jedním z charakteristických znaků studenovělečného narativu.

Viděno optikou člověka 21. století se může podobné obrácení hodnotových soudů mezi USA a SSSR zdát absurdní. V evropském kolektivním vědomí je přece stalinský Sovětský svaz zemí, v níž diktátor zneužíval justici k potlačování zjevných i domnělých odpůrců a šířil atmosféru nejistoty a podezírání.²⁸⁶ Navzdory tomu nelze upřít nejen citovaným knihám, ale celému komplexu podobných tvrzení určitý persvazivní potenciál. Ten se totiž opíral o zavedené

---

²⁸⁴ Nikolaj Nikolajevič Michajlov: *Čtení o SSSR. Kniha o sovětské zemi a lidu, jeho dějinách, společenském zřízení a národním hospodářství*, Praha: Svět sovětů 1950, s. 491.

²⁸⁵ George Marion: *Američtí komunisté před soudem Wall Streetu*, Praha: Orbis 1950, s. 6.

²⁸⁶ Již období destalinizace po roce 1956 můžeme vnímat jako éru sovětského vyrovnávání se s kolektivním traumatem stalinského státního násilí, které je takto negativně zapsáno do evropské kolektivní paměti dodnes. Viz Polly Jones: *Myth, Memory, Trauma. Rethinking the Stalinist Past in the Soviet Union 1953–1970*, New Haven – London: Yale University Press 2013.

propagandistické strategie, například navození autenticity využitím očitého svědectví (tak jako v knize George Mariona pojednávající o konkrétním soudním procesu s jedenácti americkými členy komunistické strany z roku 1949) a zároveň získával sílu z kulturního kontextu, ve kterém vznikal. Přesvědčení o bytostné nespravedlnosti amerického systému a spravedlivé podstatě sovětského socialismu, které si po roce 1945 osvojili nejen českoslovenští komunisté, ale i celá politická levice, bylo utvářeno po celá desetiletí.²⁸⁷ Jeho kořeny vyrůstající z tlaků a výzev meziválečného období ohledáme za pomoci mediálních diskurzů tehdejší politické levice, které analyzujeme skrze filtr pojmu spravedlnosti jako analytické kategorie. Představa o spravedlivém lepším světě moderního amerického republikanismu a sovětského socialismu se manifestovala na třech základních úrovních: a) spravedlivém podílu na rozhodování o věcech veřejných b) spravedlivé možnosti participovat na emancipačních procesech modernity c) spravedlivého přístupu státu k občanům při vymáhání společenských norem a zákonů.²⁸⁸

Vize spravedlivé společnosti na úrovni politické participace, přístupu ke vzdělání, moci či kultuře stejně jako představa státu zajišťujícího zákon a pořádek byly důležitými stavebními kameny při promýšlení nové společenské architektury v situaci revoluční změny přelomu čtyřicátých a padesátých let, kdy proti sobě v realitě počátku studené války stály vzory americké a sovětské modernity. Obrazy o jejich fungování vznikající v průběhu dvacátých a třicátých let tak můžeme považovat za pomyslný zásobník politické imaginace představitelů a sympatizantů levicového projektu Národní fronty. Následující kapitola se tedy zaměří na analýzu obsahu meziválečného levicového tisku popisujícího postavení sovětských a amerických občanů vůči státu na hodnotové škále mezi spravedlností a nespravedlností v kategoriích definovaných genderem, rasou a etnicitou. Centrem zájmu pak budou zprávy popisující příklady represivního a emancipativního jednání, které byly dobově rámovány jako příklady hodné následování či naopak jako doklady o zavrženíhodné praxi útlaku nebo společenského ohrožení.

---

²⁸⁷ Např. Vít Smetana upozorňuje, že jednou z příčin oslabování zájmu USA pomáhat československé ekonomice v poválečných letech byly neustálé mediální útoky na americký styl života a nekritické vyzdvihování sovětského stalinismu nejen v komunistických, ale i sociálnědemokratických médiích. Viz Vít Smetana: *Ani vojna, ani mír. Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války*, Praha: NLN 2016, s. 429–430.

²⁸⁸ Kapitola je rozvedením tezí studie věnující se obrazu sovětského socialismu jako spravedlivé společnosti v meziválečném komunistickém tisku Srov. s Bohumil Melichar: *Socialismus jako spravedlivá společnost. Obrazy sovětské reality v tisku meziválečné KSČ*, Střed/Centre 2023, 15/2, s. 24–58.

3.1 Spravedlivý přístup k rozhodování o věcech veřejných

Americká demokracie v prvních letech existence Československa platila za vzor republikanismu, demokracie a svobody v politice. Masaryk se explicitně hlásil, jak bylo řečeno již v předchozí kapitole, ke konceptu demokratické participace v režimu individuální svobody. V roce 1928 v knize *Světová revoluce* čtenářům vysvětloval, že „v Americe se můžeme a musíme učit nejen strojnictví, nýbrž také lásce k svobodě a individuální samostatnosti.“²⁸⁹ Obraz americké ústavy jako ideálního kodexu svobodné a demokratické společnosti byl stabilní součástí československé žurnalistiky popisující americkou společnost. O rok později Berty Ženatý, novinář dopisující o tematice Spojených států do různých československých periodik, ve sbírce svých reportáží tvrdil, že americká ústava byla postavena na „skalách zdravých silných mozků“ a stojí na pilířích v podobě individuální svobody svědomí a demokracie.²⁹⁰ Mýtus otců zakladatelů americké svobody se propisoval z těchto zdrojů i do levicového tisku. Nejenže lze ve *Večerním Českém slově* dohledat hodnocení žurnalistiky Berty Ženatého jako velice zajímavé a podnětné, ale také se zde vyskytovalo volání po tom, aby se československá demokracie co nejvíc přiblížila té americké.²⁹¹ Podobně popisovali kolektivní mentalitu občanů Spojených států sociální demokraté. V *Právu lidu* si čtenáři v roce 1932 mohli přečíst, že americká civilizace vznikala v rovnostářství pionýrů osidlujících panenskou zemi a jejich čisté mravní cítění stále v americkém národu přetrvává navzdory všem problémům moderní společnosti.²⁹² Amerického prezidenta pak představovali jako strohého, prostého, ale moudrého muže, řídicího stejně jednoduše jako byznys největší demokracii světa.²⁹³ Podobný obraz státníka byl ostatně jejich čtenářům blízký, protože plně odpovídal konstrukci Masarykova obrazu moudrého starce v čele státu.²⁹⁴

Nicméně tento pozitivní obraz americké demokracie byl konstruován spíše na rovině abstraktních kategorií „amerického charakteru“ či ideových základů typických pro „nejstarší demokracii světa“. Ovšem každodenní zkušenost Američanů měla dle národně socialistických a sociálně demokratických žurnalistů nádech neustálého zápolení prostých občanů s tlaky kapitalismu o naplňování ideálů individuální svobody. *Robotnické noviny* v létě 1926 publikovaly článek o stávkách textilních dělníků v New Yorku, jehož autor obvinil továrníky z

²⁸⁹ Tomáš Garrigue Masaryk: *Světová revoluce za války a ve válce*, s. 270.

²⁹⁰ Berty Ženatý: *Země pruhů a hvězd, díl I.*, s. 95.

²⁹¹ Viz Inž. Berty Ženatý *odchází od Bati*, *Večerní České slovo*, roč. 12, č. 161, 11. 7. 1930 a *Evropa a Amerika jsou spolu svázány*, *České slovo*, roč. 24, č. 46, 23. 2. 1932.

²⁹² *Z Ameriky: Filadelfie – kolébka americké nezávislosti*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 139, 14. 6. 1930.

²⁹³ *Z Ameriky: V Bílém domě*, tamtéž, č. 142, 18. 6. 1930.

²⁹⁴ Srov. s Ivan Šedivý: *TGM. K mytologii první československé republiky*, s. 35–36.

toho, že si najímají policii, aby bojovala proti dělnickému protestu slzným plynem a přední organizátory dokonce popravovala přímo na ulici. Spojené státy Americké pro něj byly zemí, kde svobodně žijí jen bohatí a mocní.²⁹⁵ O dva roky později *Právo lidu* kritizovalo americký kongres jako místo cynické hry na demokracii, která měla maskovat fakt, že se jedná o stejně neproduktivní instituci jako evropské parlamenty, navíc ve vleku podnikatelské loby deformující legislativní proces a manipulující s informacemi a médii v zájmu individuálního zisku.²⁹⁶

Podobně kritické vůči praktickému uplatňování americké demokracie bylo *České slovo*. Například při popisu komunálních voleb v Chicagu si redakce rozhodně nebrala servítky a popisovala je jako tragikomické představení. Dle článku z dubna 1927 se do propagačních předvolebních kampaní masivně zapojovala média a politici často mluvili na obrovských mítincích, aby deklarovali, jestli patří v otázce prohibice mezi mokré či suché nebo jestli jsou rasisty nebo přáteli černochů. To vše však pouze maskovalo pravou povahu a cíle americké politiky spočívající v manipulaci s veřejným míněním se záměrem prosadit vlastní korupční klientelisticke sítě napojené na organizovaný zločin a velký kapitál.²⁹⁷ Podobnou kritiku uveřejnili i sociální demokraté. *Robotnické noviny* psaly během následujícího roku o násilnostech během amerických voleb i korupční roli podnikatelských kruhů a vlivu mafie v rozhodovacím procesu, a to jak na komunální, tak na federální úrovni.²⁹⁸ Obyčejní Američané tak neustále sváděli boj o možnost podílet se spravedlivě na správě věcí veřejných s mocí trustů a finančního velkokapitálu. Postavy americké politiky, rámované národně socialistickými a sociálně demokratickými médii jako pozitivní, stály na straně lidu v tomto nerovnoměrném boji. V konfliktu s mocnými kvazi politickými hráči z Wall Street, ovlivňujícími v zákulisí vše, nejdříve lid zastupoval Woodrow Wilson a ve třicátých letech jej v této symbolické pozici nahradil Franklin Delano Roosevelt (viz též kap. 1 a 4).

V roce 1919 se do USA vypravila Marie Majerová jako delegátka sociální demokracie na Sjezd ochrany práce ve Washingtonu. Účastnila se tamních jednání jako poradkyně pro ženskou a dětskou práci a zároveň zasedala na Prvním mezinárodním sjezdu pracujících žen tamtéž. Ve

---

²⁹⁵ *V Americe mají slobodu len boháči*, *Robotnické noviny*, roč. 23, č. 160, 18. 7. 1926.

²⁹⁶ *Congressmeni*, *Právo lidu*, roč. 37, č. 89, 13. 4. 1928

²⁹⁷ *Jak se volí v Americe: Před volbou starosty v Chicagu*, *České slovo*, roč. 19, č. 81, 5. 4. 1927.

²⁹⁸ *Divoké volby v Chicagu*, *Robotnické noviny*, roč. 25, č. 86, 13. 4. 1928; *Prezidentské volby v Spojených státech amerických, to je vzájomný boj dvoch konkurenčných skupin podnikatelských*, tamtéž, č. 168, 26. 7. 1928 a *Americké volby – so 14 mrtvými a 10 ranenými*, tamtéž, roč. 30, č. 177, 9. 8. 1933.

svých reportážích, které psala pro *Právo lidu* a sociálně demokratický časopis *Ženské noviny*, uvedla, že zde pohlédla „na rub oné vychvalované a vyhlášené americké demokracie a svobody, která spočívá hlavně v tom, že tam kapitál může svobodně a bez jakéhokoliv omezování státem nebo zákonem vykořisťovat dělníka.“²⁹⁹ Jako sympatizantka s levicovým křídlem ve straně svojí silně kritickou reflexí potenciálu amerického politického systému zajistit svobodu pro pracující občany narýsovala obrysy odmítavého postoje československých komunistů k USA. KSČ, do které sama hned po jejím založení vstoupila, vnímala od raných dvacátých let Spojené státy jako baštu světového kapitalismu, ve kterém svobodná participace na politické debatě nepřipadala vůbec v úvahu.

V srpnu 1921 přineslo *Rudé právo* tvrzení, že jednou z důležitých propagandistických metod pravice v sociální demokracii během procesu vzniku Československé republiky byla snaha tendenčně vychvalovat americkou demokracii jako vzor hodný následování. A to přesto, že její zástupci věděli, že není ničím jiným než velikým podvodem. USA naopak měly být společností, kde je dělník soustavně klamán tiskem ovládaným bohatými vlastníky, který jej udržuje neinformovaného, a to mu znemožňuje politickou aktivitu ve prospěch jeho třídních zájmů.³⁰⁰ Na příkladu cenzury a omezování činnosti levicového spisovatele Uptona Sinclaira pak komunisté dovozovali, že „nyní snad již jen místo sochy Svobody před newyorským přístavem dají postavit žok zlatých dolarů, skropený dělnickou krví, aby každý, kdo vchází do země zaslíbené, věděl: Blahobyt, rozkoš a radovánky bohatých, krvavé utrpení chudých.“³⁰¹ Dle redakce *Rudého práva* se navíc stávala americká demokratická fasáda zakrývající třídní útlak i evropským fenoménem. Zadlužení dohodových států u amerických bank mělo omezovat vliv jakéhokoliv voleného politika natolik, že se stal pouhou loutkou v rukách Wall Street podobně jako placené figury amerického kongresu.³⁰²

Alternativou ke globální nadvládě amerického kapitálu a západní iluzi demokracie byla komunistům sovětská představa o politice praktikované v dělnických a rolnických sovětech. Redakce stranických a sympatizujících periodik vysvětlovaly, že moc v sovětském Rusku vychází z aktu práce. To znamená, že kdo se podílí aktivně na díle celku, má volební právo. Politické instituce měly být navíc budovány tak, aby programově omezovaly vliv intelektuálů, a to jak technických expertů, tak stranických ideologů. To mělo zaručovat dělnicky přímou

---

²⁹⁹ Marie Majerová: *Dojmy z Ameriky*, Praha: Knihovna holubice 1920, s. 119–120.

³⁰⁰ *Jest v kapitalistické demokracii svoboda tisku?*, *Rudé právo*, roč. 2, č. 196, 23. 8. 1921.

³⁰¹ *Upton Sinclair*, tamtéž, roč. 4, č. 118, 25. 5. 1923.

³⁰² *Demokracie nebo bankokracie*, tamtéž, roč. 6, č. 288, 10. 12. 1925.

správa státu, rychlou a energickou.³⁰³ Čtenáři komunistických médií se mohli dozvědět, že svobodný přístup pracujících ke správě věcí veřejných je v sovětské realitě nejen inkluzivnější, ale také mnohem důležitější než v československé. Stát byl totiž v SSSR klíčovým garantem cesty k socialismu. Byl nejen preferovaným hospodářem všech movitých i nemovitých věcí, a zvláště výrobních kapacit, ale hlavně měl fungovat jako institucionální základna lidové hospodářské správy schopné přerozdělovat spravedlivě plody dělnické a rolnické práce.³⁰⁴ Komunisté tedy čtenářům svých periodik představovali obraz sovětské společnosti řízené samotnými pracujícími, kteří ze svých řad vybírali ty nejlepší. Reportáže o sovětské demokracii byly často založeny na konkrétních příbězích prostých kuchařek, uklízeček či dělníků a traktoristů pracujících ve výborech nejvyššího sovětu.³⁰⁵

Obraz socialistické demokracie jako demokracie vyššího typu, který vycházel z Leninova myšlenkového dědictví, narušoval tisk ostatních levicových stran poukazem na neslučitelnost diktatury proletariátu s fungováním demokratických institucí a postupů. Redakce národně socialistického *Českého slova* podobný postoj pevně zastávala v průběhu celých dvacátých a na počátku třicátých let. Například v roce 1924 sděloval poslanec Igor Hrušovský čtenářům, že postoj národních socialistů k sovětskému socialismu je odmítavý hlavně z toho důvodu, že z nedostatku argumentů a strachu ze slabé volební podpory bolševici rozpoutali krutý teror s cílem umlčet jakoukoliv názorovou opozici a centralizovat pod svůj vliv média. Tento postup podle něj „musí pobouřit každého demokraticky cítícího člověka“.³⁰⁶ O devět let později publikoval Jan Slavík na stránkách *Českého slova* svůj text označující stalinismus za „otrokářství ducha“. Popisoval v něm kriminalizaci odlišných názorů v bolševické straně, represivní postupy vedoucích činitelů proti svým kolegům a praxi ponižující sebekritiky funkcionářů odsoudil jako příznak „byzantinské podlézavosti“.³⁰⁷ Sociální demokraté měli na tuto problematiku velice podobný názor. V březnu 1921 přinesly *Robotnické noviny* zprávy o Kronštadtském povstání, které interpretovaly jako boj pravých revolucionářů proti rozehnutí ústavodárného shromáždění a dalšímu pošlapávání socialistické demokracie Leninovou diktaturou.³⁰⁸

---

³⁰³ Josef Hrdina: *Demokracie v Rusku*, Nové Rusko, roč. 1, č. 1, únor 1925.

³⁰⁴ Vladimír Procházka: *Vlastnické právo v sovětském Rusku*, Nové Rusko, roč. 1, č. 1, únor 1925.

³⁰⁵ „Každá kuchařka musí umět řídit stát“, *Rudé právo*, roč. 13, č. 251, 30. 10. 1932. Motiv nabídky přehlíženým ženám podílet se na správě státu využil pro svoji pozitivní reflexi i Julius Fučík. Viz Julius Fučík: *Volíme hospodyně. Volební kampaň v Sovětském svazu*, tamtéž, roč. 15, č. 228, 30. 12. 1934.

³⁰⁶ Igor Hrušovský: *Náš poměr k Rusku*, *České slovo*, roč. 16, č. 4, 1. 1924.

³⁰⁷ Jan Slavík: *Stalinovo otrokářství ducha*, tamtéž, roč. 25, č. 88, 13. 4. 1933.

³⁰⁸ *Nová ruská revolúcia a Kronštát*, *Robotnické noviny*, roč. 18, č. 18, 2. 3. 1921.

Sociální demokraté doufali v demokratický vývoj uvnitř bolševické strany a sovětskou diktaturu sice kritizovali za její násilnost, ale nevolali po jejím vyvrácení zvenčí, protože pád socialismu v Rusku by mohl posílit evropskou reakci, která nepřipouštěla žádnou naději na budování demokratického socialismu.³⁰⁹ V květnu 1925 otisklo *Právo lidu* text, jehož tvrzení byla opřena o autoritu britské odborářské delegace pobývající po omezený čas v SSSR. Jejich zprávu redakce interpretovala následovně: na papíře sice sovětský systém vypadá velmi otevřeně a demokraticky, ale reálně zde lidu vládnou diktátoři opírající se o hierarchii komunistické strany. Jedná se o nepočetnou hrstku spolehlivých oddaných aktivistů, kteří jsou neustále periodicky pročišťováni, aby byl zajištěn jejich nekritický postoj ke generální linii strany. Naprosto absurdní se delegaci mělo zdát, že Leninův kult zbytněl tak, že je tento stranický vůdce uctíván více než car. Výsledkem měl být stav, kdy je svoboda zadupána do země a intelektuální elita je v exilu či pronásledována.³¹⁰ Podobně šokujícím dojmem mohl na čtenáře působit text publikovaný v únoru 1932 ve *Večerníku Práva lidu*, který připisoval Stalinovi moc likvidovat svévolně kulturní a intelektuální elitu země.³¹¹

Zjevný rozpor mezi exkluzivním postavením Lenina a Stalina jako vůdců diktatury proletariátu s tezemi o sovětské demokracii jako dokonalé instituci kolektivního vládnutí, na který upozorňovali kritici z řad demokratické levice, se komunisté pokusili překlenout rétorickou konstrukcí o roli vůdce jako strážce správné revoluční cesty, po které kráčí dělnická třída jako autonomně jednajících kolektivní hrdina. Na jednu stranu měl Sovětský svaz dle novinářů spjatých s KSCB být zemí, kde se v rámci dělnického kolektivu, strany a zejména soustavy sovětů mohl politického života účastnit každý pracující. Zároveň však již během Leninova života byl konstruován obraz jeho osobní neomylnosti. Českoslovenští komunisté tak od raných dvacátých let šířili názor, že Lenin je politický genius své doby.³¹² Byl pro ně personifikovanou pravdou, výlučným inspirátorem projektu elektrifikace Ruska, na nějž přímo

---

³⁰⁹ *Ruské udalosti*, tamtéž, roč. 21, č. 291, 20. 12. 1924.

³¹⁰ *Anglická delegace v Rusku*, *Právo lidu*, roč. 34, č. 105, 6. 5. 1925.

³¹¹ *Stalin uštvál literáta Sluckého k smrti*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 38, 13. 2. 1932. Podobný obraz Stalina byl běžný i v národně socialistickém tisku viz např. *Stalinova msta až do třetího kolena*, *A-Zet*, č. 13, 19. 1. 1933.

³¹² Viz např. Olbrachtův popis Leninovy dějinné role: Ivan Olbracht: *Obrazy ze soudobého Ruska*, s. 9. Tento názor sdílelo mezinárodní komunistické hnutí po celá desetiletí. K obecné genezi Leninova kultu viz Kevin Morgan: *International Communism and the Cult of the Individual. Leaders, Tribunes and Martyrs under Lenin and Stalin*, London: University of Manchester – Palgrave 2017, s. 25–40.

navazovala industrializace třicátých let, a dokonce jeho jméno zastupovalo celý revoluční pohyb v komunistických pohádkách pro děti.³¹³

Několik let po Leninově smrti využil institucionalizované doktríny leninismu jako závazného souboru rad ohledně dalšího rozvíjení socialismu Stalin a prohlásil se za jeho nejvěrnějšího žáka. Od počátku třicátých let se snažil úspěšně budovat svoji pověst intelektuála v čele státu a za tím účelem poskytl například slavná interview s Emilem Ludwigem, H. G. Wellsem a G. B. Shawem, která přetiskla média spjatá s KSČ.³¹⁴ Konečný výraz dostal Stalinův kult osobnosti v roce 1934, kdy probíhaly bohaté oslavy připomínající desáté výročí Leninova úmrtí. Novináři KSČ deklarované symbolické spojení mezi Leninem a Stalinem naprosto zvnitřnili. Například Jožka Jabůrková v roce 1936 napsala, že „Lenin zemřel, ale jeho učení žije v srdcích milionů. Veliké a prosté jako pravda! Uskutečnění na jedné šestině světa bolševickou stranou pod vedením největšího Leninova učedníka Stalina [...]“³¹⁵ Podle jejich přesvědčení byl vůdce Sovětského svazu schopen inspirovat a často přímo řídit velký projekt industrializace a kolektivizace, ale zároveň si našel čas, aby poradil obyčejné pěstitelce řepy či se stal soudcem v místním ideologickém sporu jedné z organizací komsomolu.³¹⁶

Podobně nekritický obraz Stalina byl pro nekomunistickou levicí silně problematický. Například Jan Slavík na stránkách *Českého slova* na podzim 1932 připomněl, že Stalin Leninovy myšlenky a vize účelově dezinterpretoval, aby jejich vyznění podporovalo jeho politické kroky. Slavík argumentoval, že Lenin věřil v nutnost šířit revoluci dál do střední a západní Evropy a agrární Rusko že považoval za nevhodné pro rychlou cestu ke komunismu. Stalin ukradl a překroutil Leninovy ideje a Trockého, který na tento postup veřejně upozorňoval, politicky zničil. Slavík svůj výpad uzavíral tvrzením, že vedoucí funkcionáři jsou totální machiavelisté a diktátoři pokračující v uskutečňování svých vizí na účet všech obyvatel SSSR.³¹⁷ V roce 1928 uzavřel J. E. Šrom, novinář a diplomat spjatý s národními socialisty, svoji reportážní knihu o SSSR v éře raného stalinismu následovně: „Dosavadní stav Sovětského

---

³¹³ *Náš Mikuláš*, Proletárka, roč. 3, č. 3, 15. 2. 1924; *Jako si Lenin s cárom ľud rozdelili. Mužička legenda o Leninovi*, Ročenka slovenskej chudoby, 1925; O. E. Berger: *Za Leninem*, Rudé právo, roč. 5, č. 21, 24. 1. 1924, *Vladimír Iljič Lenin mrtev*, tamtéž, roč. 5, č. 19, 23. 1. 1924.

³¹⁴ Oba rozhovory se pro komunistickou žurnalistiku staly referenčními body a vyšly ve stranickém tisku viz *Rozmluva Stalina s H. G. Wellsem*, tamtéž, roč. 15, č. 163, 12. 10. 1934 a *G. B. Shaw u Stalina*, tamtéž, roč. 12, č. 151, 31. 7. 1931.

³¹⁵ Josefa Jabůrková: *Je prostý jako pravda*, Rozsevačka, roč. 11, č. 4, 22. 1. 1936.

³¹⁶ *Stalin o cestě vítězů*, Včela, roč. 11, č. 11., 15. 11. 1934; A. Hodek, *Stalin*, Rozsevačka, roč. 11, č. 11, 11. 3. 1936; *Maria Demčenko píše Stalinovi*, tamtéž, roč. 10, č. 46, 13. 11. 1935 a *Stalin sa shovára s komsomolcom Ivanovom*, Slovenské zvesti, roč. 3, č. 36, 20. 2. 1938.

³¹⁷ Jan Slavík: *Vůdci revoluce proti své vůli*, České slovo, roč. 24, č. 262, 6. 11. 1932.

svazu není takový, že by jím byl podán důkaz o proveditelnosti socialistického řádu výrobního, spotřebního a společenského vůbec, právě těmi a jedině těmi metodami a cestami, k nimž v Rusku sáhl Lenin a sním sovětští komunisté. Spíše naopak!³¹⁸ Důvodem k tomuto tvrzení mu nebyly jen ekonomické problémy sovětské modernizace či neuspokojivá životní úroveň dělníků, ale také absence demokracie v režimu tvrdé diktatury bolševické strany, která z celého pokusu o nastolení socialismu v Rusku v jeho očích dělala nedokončený projekt.

Sociální demokraté od počátku třicátých let vnímali Sovětský socialismus v příznivějším světle. Zdeněk Fierlinger v roce 1932 vydal knihu s názvem *Sovětské Rusko na nové dráze*, v níž vyjádřil nejen svůj obdiv k mnoha aspektům industrializace a sovětské civilizační mise, ale také názor, že brzy dojde pod tlakem změn k rozsáhlé demokratizaci veřejné správy a hospodářského života.³¹⁹ Avšak je třeba připomenout, že v době vydání této knihy bylo přesvědčení o demokratizaci SSSR v sociální demokracii spíše menšinovým názorem.³²⁰ Situace se začala měnit v druhé polovině třicátých let. Zatímco ještě v říjnu 1932 *Večerník Práva lidu* kritizoval tvrdé postupy Stalina proti svým kritikům a ve výročním článku k Leninově smrti z ledna 1934 zdůrazňoval, že Stalin Leninovu vznešenou vizi socialismu doslova znásilnil a svoji vládu postavil na strachu a pochlebování, v létě 1934 již redakce *Práva lidu* vítala novou sovětskou ústavu jako první krok SSSR k demokracii.³²¹

O několik měsíců později vedl Hubert Ripka první delegaci československých novinářů do SSSR. V rámci této cesty se setkal s Maximem Litvinovem, který jej jako komisař zahraničí ubezpečil o snaze zachovat mír pro Československo. Ripka odjel přesvědčený, že v SSSR sice ještě panovala diktatura, ale pouze z toho důvodu, že země prodělávala bouřlivou společenskou a ekonomickou přestavbu, která by v demokratických podmínkách byla nemyslitelná. Proto v jeho očích odsouzeníhodná stalinská politická praxe přes všechny stíny sloužila lidskému pokroku. Velmi oceňoval sovětské budovatelské úsilí, ale zároveň zdůrazňoval, že bolševické

---

³¹⁸ Josef Eduard Šrom: *V říši Stalinově*, Praha: Melantrich 1929, s. 281.

³¹⁹ Zdeněk Fierlinger: *Sovětské Rusko na nové dráze*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství 1932, s. 188.

³²⁰ Kritika tvrdého postupu Stalina vůči opozici se v soc. dem. tisku objevovala od poloviny dvacátých let, kdy se tvrdě vymezil proti trockému, Zinověvovi a tzv. dělnické opozici. Viz např. *Zinovjev odstráněn z Internacionály*, *Trocký z Politbyra*, *Robotnické noviny*, roč. 23., č. 244, 26. 10. 1926; *Před 9 roky v Rusku*, tamtéž, č. 255, 10. 11. 1926 či *Stalin vypovídá z Ruska svojich odporcov*, tamtéž, roč. 25, č. 9, 12. 1. 1928.

³²¹ Srov. *Stalin znovu rozbil opoziční hnutí*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 242, 13. 10. 1932, *V Moskvě se nyní čeká obrát vpravo*, tamtéž, příloha k č. 245, 16. 10. 1932 a *Před deseti lety zemřel Vladimír Iljič Lenin ve věku 54 let*, tamtéž, příloha k č. 17, 21. 1. 1934 s *Sovětský svaz na cestě k demokracii*, *Právo lidu*, roč. 45, č. 139, 14. 6. 1936.

metody jsou pro československou demokratickou společnost naprosto nevhodné. Po své návštěvě v Moskvě začal pravidelně přispívat do prosovětsky orientovaných časopisů společností přátel SSSR *Země Sovětů* či *Praha–Moskva*, kam psal velmi vstřícné texty o sovětské diplomacii. Ripka v roce 1935 vstoupil do národně socialistické strany, kde dosáhl významných postů a stál v čele této strany během únorové krize roku 1948.³²² V polovině třicátých let byl přesvědčen, že SSSR se bude vyvíjet směrem k demokracii.

Obraz debaty o nové sovětské ústavě v polovině třicátých let v meziválečném levicovém tisku plně zapadal do trendu postupné akceptace sovětského socialismu demokratickou levicí, která byla podpořena i diplomatickým sblížením SSSR a Československa.³²³ V sociální demokracii vyvolával Stalinův příslib tajného rovného volebního práva opatrné očekávání brzkého uzavření fáze diktatury proletariátu. V prosinci 1936 se na stránkách *Práva lidu* objevil úvahový článek hodnotící, jestli českoslovenští komunisté nepřehánějí, když tvrdí, že nová ústava v SSSR je nejdemokratičtější dokumentem svého druhu na světě. Autor sice nepřijal toto adorační heslo, ale zároveň došel k názoru, že sovětský socialismus udělal k opravdové demokracii několik zásadních kroků. Vyzdvihoval pokrok v tzv. demokracii hospodářské, která měla zajišťovat sociální smír právem na práci a zároveň ochranu drobného soukromého vlastnictví a případně družstevního vlastnictví. Politickou demokracii podle něj však podvazovala neochota komunistů pustit do volebního klání konkurenční uskupení: „Socialistické strany ani za nové ústavy nejsou v SSSR trpěny. Zde jednotná fronta není vůbec připuštěna. Sovětská demokracie – i ta nová – hřeší na tomto úseku dosud proti samému základu demokracie dělnické.“³²⁴

Podobný názor formuloval i Jan Slavík v *Českém slově*. Ve svém článku vyjádřil značnou pochybnost, že by stalinisté v Moskvě plánovali opravdové zavedení demokracie. Spíše dovozoval, že se z jejich strany jedná o snahu vyvolat iluzi větší svobody a zároveň stále vládnout skrze stranický aparát přímo pod vlivem Stalina. Nicméně vyjádřil určitou naději, že by mohlo zavedení rovného hlasovacího práva vést k nezvratným důsledkům znamenajícím oslabení bolševické hegemonie a likvidaci diktatury proletariátu. Protože pokud dostane dělník možnost volit proti svému nadřízenému, nebude se této výsady chtít vzdát a použije ji ve svůj

---

³²² David Pavlát: *Novinář a politik Hubert Ripka. Člověk, který nemlčel*, Praha: Academia 2018, s. 67–72.

³²³ K sovětské debatě o nové ústavě viz Samantha Lomb: *Stalin's Constitution: Soviet Participatory Politics and the Discussion of the 1936 Draft Constitution*, London–New York: Routledge 2018.

³²⁴ *Nová ústava SSSR: Je vskutku nejdemokratičtější ústavou světa?*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 288, 11. 12. 1936.

prospěch.³²⁵ Podobné mírně skeptické očekávání pomalé demokratizace v SSSR vyjádřili i další národně socialističtí experti na sovětské Rusko, například Antonín Houdek či Jiří Beneš.³²⁶

Komunisté se snažili využít nové sovětské ústavy k vlastním politickým cílům spočívajících v kritice zdánlivé svobody západních demokracií, jejichž občané měli trpět pod systémovým útlakem kapitalismu, a zároveň ve snaze ukázat Sovětský svaz jako vzorovou společnost. Komunisté rozdíl mezi tzv. buržoazní demokracií a socialistickou demokracií tematizovali již od dvacátých let a intenzivní pozornost tomuto tématu věnovali právě ve spojitosti se Stalinovou ústavou. V roce 1937 shrnul stanovisko komunistické strany v této otázce na stránkách Tvorby Ladislav Štoll³²⁷. Dle jeho názoru byl suverénem v buržoazních demokraciích kapitál. Jeho držitelé dokázali provádění zákonů vždy ovládnout a deformovat tak, že si udrželi své mocenské postavení. Dokonce v mnoha případech efektivně zbavili volebního práva nezanedbatelnou část obyvatelstva. Podle Štolla ale v beztřídní společnosti SSSR může svobodě volit opravdu každý, a to již od věku 18 let, což dává důležitý hlas mladé generaci. Skutečnost, že v SSSR existuje jen jedna politická strana, vyplýval dle komunistů z podstaty socialismu. Stranické dělení, které Štollovi čtenáři znali z politické reality Československa, pro něj bylo výrazem třídního boje. Sovětský svaz však již dosáhl beztřídní společnosti, a proto jednotlivé třídy nemohou mít ani své politické zástupce. Sovětští občané tedy volí v režimu přímé demokracie jednotlivé kandidáty nominované nejen stranou, ale i dalšími organizacemi, např. odbory, komsomolem či dokonce neformálními pracovními kolektivy. Stav, kdy si továrník koupí noviny a skrze ně ovlivňuje veřejné mínění o politických tématech ve prospěch jeho zájmů, není dle Štolla žádná svoboda.³²⁸

Sovětský volič mohl podle Julia Fučíka dokonce během volebních shromáždění napřímo úkolovat svého kandidáta. Ten se měl povinně řídit během svého mandátu přáními svých voličů. Politika tak měla vyvěrat zdola, přímo z instinktů a třídního vědomí proletářů. Voliči

---

³²⁵ Jan Slavík: *Před volební reformou v SSSR. Co znamená nová ústava*, České slovo, roč. 28, č. 134, 9. 6. 1936

³²⁶ Viz Antonín Houdek: *Nová ústava SSSR*, České slovo, roč. 28, č. 140, 16. 6. 1936 a Jiří Beneš: *Stalinova ústava*, tamtéž, č. 286, 9. 12. 1936. Podobně též *Sověty na cestě k demokracii*, A-Zet, č. 23. 2. 1935.

³²⁷ Ke Štollově žurnalistickému působení ve třicátých letech viz Vojtěch Čurda, *Ladislav Štoll. Příběh komunistického ideologa a formování československé kultury ve 20. století*, Praha: Academia 2022, s. 75–100.

³²⁸ *První skutečná demokracie na světě*, Rudé právo, roč. 18, č. 156, 4. 7. 1937; Sidney Webb: *Demokracie a svoboda ve SSSR*, Tvorba, roč. 8, 23. 3. 1933; *Nejdemokratičtější volby*, tamtéž, č. 255, 31. 10. 1937 či Ladislav Štoll: *Socialistická demokracie*, Tvorba, roč. 12, č. 29, 16. 7. 1937.

mohli sovět neustále dozorovat a zvolení zástupci před nimi museli obhajovat svoji práci.³²⁹ *Rudé právo* svým čtenářům tvrdilo, že i Stalin musel obhájit vlastní podíl na moci před voliči a skromně jim děkovat za důvěru.³³⁰ Právě idealizovaný systém přímé demokracie a důsledné kontroly funkcionářů jejich voliči byl základním kamenem komunistické vize demokracie budoucnosti, který se měl odlišovat od iluze republikanismu maskujícího všeprostopující nadvládu velkého kapitálu sídlícího na newyorské Wall Street.³³¹

3.2 Spravedlivý přístup k životním šancím: gender, etnicita a rasa

Sovětský revoluční projekt byl silně inspirován antietatistickou marxistickou doktrínou, a proto jeho samoučelem nemohlo být pouhé rozšíření možnosti participovat na politickém dění ve smyslu zastupitelské demokracie.³³² Projekt dělnických rad se měl pojit se širší představou politična, která počítala s rozsáhlou emancipací všech pracujících. Brzy se proto pozornost bolševiků zaměřila na aktéry stojící dlouhodobě mimo sféru politiky: negramotné dělníky, ženy a marginalizovaná etnika obrovské mnohonárodnostní sovětské říše. Komunisté velice často referovali ve stranickém tisku a v periodických sympatizujících se sovětským experimentem o kulturních a vzdělávacích akcích bojujících s negramotností i o začleňování žen do struktur politiky a hospodářství. Po celá dvacátá a třicátá léta se objevovaly v tisku spojeném s KSČ nadšené ohlasy sovětských vzdělávacích kampaní, které otevíraly netušené možnosti i těm nejnevzdělanějším a nejzaostalejším – viděno optikou sovětských revolucionářů vycházející z přesvědčení o evropské civilizační nadřazenosti.³³³

---

³²⁹Julius Fučík: *Sovětská demokracie v praxi: Devadesát tisíc přání moskevských voličů*, *Rudé právo*, roč. 16, č. 98, 26. 4. 1935.

³³⁰ *Soudruh Stalin k svým voličům*, *Rudé právo*, roč. 18, č. 291, 14. 12. 1937.

³³¹ Viz například komunistický názor o nemožnosti kompromisu mezi dělníky a kapitálem během Rooseveltova New dealu. *Jak se to v Americe nepovedlo*, *Rozséváčka*, roč. 19, č. 23, 4. 6. 1935.

³³² Lenin a ještě silněji Stalin vnímali silný stát jako nástroj třídního boje využitelný k formování socialistické společnosti. Státní organizace měla být dočasně posílena a využita k prosazení socializačních změn, a proto dostala široké pravomoci tam, kam dosud nemohla zasahovat. Stát tak měl nejdříve posílit, aby pak mohl být překonán. Revoluční idea politična totiž zahrnovala prakticky vše. Ke konceptu státu v Leninově a Stalinově myšlení viz např. John Ehrenberg: *Class Politics and the State: Lenin and the Contradictions of Socialism.* *Science & Society*, 1995, 59/3 či Erik van Ree: *The Political Thought of Joseph Stalin. A Study in Twentieth-century Revolutionary Patriotism*, London – New York: Routledge 2002, s. 136–154.

³³³ Viz např. *Sovietske Rusko: Cítarňa na dedine*, *Pravda chudoby*, roč. 6, č. 66, 3. 6. 1925; L. Görlich: *Školství a osvěta v SSSR*, *Nové Rusko*, roč. 1, č. 7–8, srpen – září 1925; *Lydie Sejfulina o ženách a dětech v Rusku*, *Rozséváčka*, roč. 2, č. 18, 5. 5. 1927; *Lenin o výchově, vzdělání a osvětě*, *Rudé právo*, roč. 17, č. 22, 26. 1. 1936 či *Asie se stává Evropou*, tamtéž, č. 218, 18. 9. 1936. Sovětské snahy v oblasti vzdělávání si získaly sympatie i u sociálně demokratických rivalů. Viz např. *Vysoké školy v Rusku*, *Robotnické noviny*, roč. 23, č. 152, 9. 7. 1926.

Vzorovou hrdinkou, která se mohla stát personifikací úspěšných snach o přetvoření lidí trpících pod tíhou hned několika společenských nerovností se tak stala ideálně typická postava ženy vyrůstající v silně patriarchální, náboženské, často muslimské, společnosti zvyklá nechat se plně ovládat otcem či manželem. Avšak po seznámení s marxismem byla schopná vzepřít se těmto restriktivním společenským normám a s podporou revolučních organizací se stát emancipovaným, vzdělaným, svobodným a politicky aktivním člověkem.³³⁴ V deklarativní rovině komunistického mediálního diskurzu se tak měla socialistická společnost v SSSR postupně vzdávat všem mentálních struktur zavádějících překážky rovnému přístupu ke vzdělávání, politickým a profesním příležitostem. Zároveň také měla směřovat k materiálnímu osvobození žen z pout starostí o domácnost a děti převedením této neproduktivní práce na kolektivní instituce.

Podobná argumentace byla narušována poukazy na v SSSR nízké ohodnocení intelektuálních povolání považovaných v Československu za velmi prestižní. Na podzim 1926 například redakce sociálně demokratických *Robotnických novin* upozorňovala na extrémní zájem studentů o technické vzdělávání vyvolaný jednak důrazem na technickou industrializaci země, ale hlavně tragickou materiální situací lékařů, kteří ze svých výdělků, dle uveřejněných informací, nemohli uživit sebe natož své rodiny.³³⁵ Klíčovým argumentem levicově laděné kritiky bolševické revoluce však byla nedůvěra v proveditelnost cíle mentální přestavby nevzdělaných ruských mužiků na nové socialistické lid.³³⁶ Například T. G. Masaryk se v roce 1920 ptal: „Jak může být na Rusi vědecký socialismus, když tam lidé neumějí číst a psát?“³³⁷ Ještě v roce 1926 připomínal sociálně demokratický tisk, že v Moskvě třetina dělníků pije během práce tvrdý alkohol, podstatná část z nich propije úplně celou výplatu, 60 % školáků pije vodku s železnou pravidelností a tento nápoj je neodmyslitelnou součástí životního stylu tamních rodin.³³⁸

Zatímco Bohumír Šmeral byl nadšen sovětskými dívkami, na kterých oceňoval právě jejich chuť se vzdělávat, přehled o vědě a světové i domácí politice, odpůrce sovětského socialismu

---

³³⁴ Viz Egon Ervin Kisch: „*Já, Chasjada Mirkulanová*, Rozsevačka, roč. 11, č. 10, březen 1936.

³³⁵ *Konjunktúra inženierstva v Rusku*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 268, 25. 11. 1926.

³³⁶ Sociální demokraté viděli jako základní sebedefiniční rys odlišující je od bolševiků nenásilný postup a nahrazení třídního boje postupným vzděláváním lidí, aby byli schopni žít v socialismu. Viz např. *Komunizmus a bolševizmus*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 93, 23. 4. 1926.

³³⁷ Masaryk: O bolševictví, s. 10.

³³⁸ *Alkoholizmus v Rusku*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 135, 16. 6. 1926.

postava mladé emancipované bolševické revolucionářky doslova děsila.³³⁹ V roce 1921 vyšla v *Právu lidu* nadšená recenze na divadelní představení s názvem *Satanisté* uváděné ve Vinohradském divadle.³⁴⁰ Celá hra byla velmi kritická k bolševické revoluci a představovala Rusko jako zemi rozvrácenou anarchií, hladem a bídou. Jednou z nejzápornějších postav byla ošklivá, zlá, mladá Židovka pracující sadisticky pro GPU – archetyp komunistické revolucionářky. Ostatní mladé ženy měly být komunisty nuceny k promiskuitě a děti vzešlé z těchto zvrhlých vztahů či znásilnění měly být umístovány do kolektivní péče děsivých sirotčinců.³⁴¹ Navzdory silně kritickému a přezíravému postoji pravice sociální demokracie k sovětskému Rusku, který byl nejsilnější právě na počátku dvacátých let, kdy probíhal štěpný proces ve straně a rodící se komunistické hnutí si naopak vetklo na štít jednoznačnou podporu bolševickému projektu, sociálně demokratický postoj k emancipačním snahám sovětských bolševiků nebyl vždy jednoznačně negativní.

Sociálně demokratický časopis *Ženské listy* přijímal neutrálně až mírně pozitivně sovětské vize naprostého zrovnoprávnění žen s muži jak v oblasti vztahů, tak v oblasti politiky a pracovního života. Protichůdný stav roku 1920, kdy zde vycházely střídavě texty, které heroizovaly boj bolševiků a osvobození žen, i ty které volaly po umírněnosti a ostražitosti před revolučními romantiky slibujícími nesplnitelné, můžeme jednoduše interpretovat jako doklad probíhající stranické debaty mezi levicí a pravicí.³⁴² Nicméně obraz sovětských emancipačních pokusů nedošel odsouzení v tomto periodiku ani v dalších letech. Například v lednu 1925 zde vyšel článek popisující dělnický soud, který v Moskvě rozhodoval v případě matky a manželky obviněné vlastním manželem z přílišné veřejné aktivity v různých spolcích a stranických fórech a zanedbávání domácnosti a dětí. Soud měl rozhodnout ve prospěch aktivní ženy. Tento rozsudek však nebyl sociálně demokratickou redakcí odsouzen a celý článek vyzněl neutrálně až mírně pozitivně vůči bolševické ženské emancipaci.³⁴³ V červenci 1932 pak časopis uvedl

---

³³⁹Srov. Bohumír Šmeral: *Pravda o Sovětovém Rusku*, s 148–149 s např. *Tragedie žen a dívek v Rusku*, Čech. Politický týdeník katolický, roč. 53, č. 143, 23. 6. 1928. Právě konzervativní křesťanské kruhy představovaly krajní pól kritiky bolševické revoluce a poukazovaly na z jejich pohledu nežádoucí destrukci tradičních ruských, pravoslavných hodnot. Viz např. Karol Lovaš: *Reflexe nástupu komunismu v Rusku očima katolického časopisu Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie v letech 1918–1938*, In: *Meziválečná česká a slovenská žurnalistika (1918–1938)*, Jana Čeňková – Jan Cebe (eds.), Praha: Karolinum 2019.

³⁴⁰ *Literatura a umění: Ruské divadlo v Praze*, *Právo lidu*, roč. 30, č. 305, 30. 12. 1921

³⁴¹ Alexandr Kotomkin: *Satanisté (rudý ráj): Obrazy ze života sovětského Ruska*, Praha: [sn] 1923. Poukazy na promiskuitu sovětské komunistické mládeže se v soc. dem. tisku objevovaly i v pozdějších letech. Viz např. *Mravy komunistické mládeže v Rusku*, *Robotnické noviny*, roč. 25, č. 9, 12. 1. 1928.

³⁴² Srov. N. K. Uljanova: *Práce žen v sovětové republice*, *Ženské noviny*, roč. 2, č. 8, 19. 2. 1920 s Anna Malá: *O výchově k revolučnímu socialismu*, tamtéž, č. 13, 25. 3. 1920.

³⁴³ *Soud nad novým zřízením*, tamtéž, roč. 6, č. 3, 15. 1. 1925.

dokonce biografický článek o Alexandře Kollontaj, který vyzníval velmi pozitivně. Jeho autor si všiml zejména její politické činnosti a chválil energii, s jakou se postavila do čela hnutí za osvobození ruských žen.³⁴⁴ Podobně vstřícný text o ní publikovalo v roce 1921 i *České slovo*.³⁴⁵ Právě ona ale jako autorka knih *Okřídlený éros* a *Rodina v komunistické společnosti* byla v očích kritiků bolševické revoluce teoretickou anarchie volné lásky, promiskuitních kolektivních společenství a rozbití rodiny skrze popření mateřství.³⁴⁶

Podobně pozitivně vyznívala pasáž z Fierlingerovy knihy *Rusko na nové dráze* zabývající se sovětským rodinným právem, kterou časopis *Ženské noviny* otiskl na konci března 1932. Legalizace rozvodů a potratů měla ženy dle Fierlingera osvobodit od závislosti na mužích.³⁴⁷ Tento smířlivý postoj lze vysvětlit faktem, že sociální demokracie měla silnou feministickou složku a šéfredaktorka *Ženských novin* Betty Karpíšková byla jednou z nejvlivnějších političek ve straně.³⁴⁸ Podobně jako její komunistické konkurentky si i ona přála prohloubení ženské emancipace, která sice byla slibně nastartována přiznáním volebního práva ženám v roce 1920, ale v každodenním životě zůstávala ona rovnost pohlaví spíše iluzorní.³⁴⁹ Zprávy o sovětské radikální praxi naprosté sexuální i společenské rovnosti pohlaví tak byly nejen pro komunistky lákavou příležitostí pro promýšlení nápravy tohoto stavu v Československu.³⁵⁰

Sociálně demokratická média tak přinášela shovívavě až lehce pozitivně laděné zpravodajství o sovětských emancipačních záměrech a zároveň poukazovala na neschopnost

---

³⁴⁴ *Ženy na nejvyšších místech: Alexandra Kollontajová*, tamtéž, roč. 24, č. 28, 14. 7. 1932.

³⁴⁵ *Ruské ženy: Alexandra Kolontaj*, *České slovo*, roč. 13, č. 299, 25. 12. 1921.

³⁴⁶ Viz Alexandra Kollontaj: *Rodina v Komunistickém státě*, Chicago: Dělnický kroužek 1920; Alexandra Kollontaj: *Cesta okřídlenému Erosu*, Praha: Kniha 1925. Ke kritice její osoby např.: V únoru 1926 *Venkov* otiskl krátký článek, jehož autor tvrdil, že promiskuita Alexandry Kollontaj ohrožuje sovětskou diplomacii a musí ji umravňovat sám Čičerin. Viz *Fiasko sovětské diplomatky*, *Venkov*, roč. 21, č. 38, 13. 2. 1926.

³⁴⁷ Zdeněk Fierlinger: *Rodinné právo v Sovětském Rusku*, *Ženské noviny*, roč. 14, č. 13, 31. 3. 1932.

³⁴⁸ Betty Karpíšková aktivně v sociální demokracii prosazovala feministickou agendu včetně zavedení sexuální výchovy do škol, propagace antikoncepce či legalizaci potratů. Viz Dana Musilová: *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1938*, České Budějovice: Veduta 2007, s. 39, 102–103. K návaznosti vývoje meziválečného a poválečného vývoje institucí ženského hnutí viz Denisa Nečasová: *Buduj vlast – posílíš mír. Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*, Brno: Matice moravská 2011, s. 26–73.

³⁴⁹ S tezí o nedotažené emancipaci žen v meziválečném Československu operuje např. Melissa Feinberg. Viz Melissa Feinberg: *Elusive Equality*, s. 3–6.

³⁵⁰ V komunistickém prostředí se hojně diskutovalo jako průlomový akt zrušení zákona zakazujícího potraty. K mediálním kampaním KSČ za dekriminální interrupci viz Vivian Šefrna: *The Right to Make Choices About Our Bodies Only Belong to Us! Induced Abortion and the Communist Womens Press in Interwar Czechoslovakia*, *Dějiny – teorie – kritika* 2023 /1, s. 127–159. K širšímu kontextu debat o legalizaci potratů viz Alena Šubrtová: *Umělé potraty v diskusích meziválečného období v Československu (1918–1938)*, *Demografie revue pro výzkum populačního vývoje* 4/2002.

bolševické vlády je v praxi uskutečňovat. Zejména na počátku třicátých let se v *Právu lidu* objevovaly často články popisující naprostou paralýzu sovětských domácností hladem a nedostatkem, v nichž sovětské ženy vystupovaly jako postavy neustále mrznoucí ve frontách na chléb či oblečení, a nikoliv jako sebevědomé budovatelky socialismu.³⁵¹ Zároveň však i zde vycházely texty poukazující na fakt, že ženy v SSSR na revoluci vydělaly, a nyní řada z nich slouží na vysokých postech v armádě či průmyslu.³⁵² Naopak národní socialisté poukazovali zejména neschopnost sovětské vlády své ideály rovnosti naplnit. V roce 1932 uváděla redakce *Českého slova*, že sovětské ženy nenosí kratší sukně z důvodu emancipace, ale protože si nemohou dovolit více látky.³⁵³ V březnu 1934 se čtenáři mohli dočíst, že důvodem, proč ženy pracují v továrnách je materiální nouze. Rodiny se bez jejich příjmů neobejdou, protože jídla a základních potřeb je na trhu nedostatek a je neuvěřitelně drahé. Komunistické popisy závodních kuchyní a kolektivních prádelen zbavujících dělnice domácích povinností byly přitom národně socialistické redakci jen propagandou. Ruské ženy stály zapřaženy do práce v továrně a v primitivních podmínkách se staraly i o domácnost.³⁵⁴

Tento trend se v národně socialistické a sociálně demokratické žurnalistice začal měnit – s výjimkou krátkého období uvolnění v polovině dvacátých let, kdy nádech volného maloobchodu přinesl po občanské válce zlepšení služeb a zábavy –³⁵⁵ až v polovině třicátých let, kdy se ve stranických periodikách začaly objevovat pozitivně rámované texty interpretující stalinský konzervativní obrat směrem k akceptaci zapovězeného buržoazního chování žen (např. zájem o módu či líčení) a fungování rodiny jako kýžený návrat od revoluční radikality k normálním poměrům.³⁵⁶ Ironicky pak vyznívá text uveřejněný v prosinci 1936 ve *Večerníku Práva lidu*, jehož autor popisuje nestabilitu sovětské rodiny z důvodu vysokého vzdělání a profesní kariéry žen, které jsou natolik emancipované, že už si nerozumějí se svými dělnickými manžely.³⁵⁷

Podobnou přezíravost sociální demokraté a národní socialisté vyjadřovali i vůči bolševické snaze ukázat sovětskou realitu jako harmonické soužití různých národů a etnických skupin na

---

³⁵¹ Viz např. *Jak bydlí, žijí a pracují dělníci v sídle bolševické vlády v Rusku*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 35, 9. 2. 1930.

³⁵² *Sovětské ženy*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 197, 21. 8. 1932.

³⁵³ *Reportér v sovětském Rusku*, *České slovo*, roč. 24, č. 238, 8. 10. 1932.

³⁵⁴ *Továrny v sovětském Rusku*, tamtéž, roč. 26, č. 53, 6. 3. 1934.

³⁵⁵ K situaci sovětské společnosti v období NEPu optikou sociálních demokratů viz např. *Tanec v Moskvě a v SSSR*, *Robotnicke noviny*, roč. 23, č. 55, 7. 3. 1926.

³⁵⁶ Viz např. *Pěstění krásy v SSSR*, *České slovo*, roč. 28, č. 179, 2. 8. 1936; *Ideál sovětského manžela*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 232, 4. 10. 1934.

³⁵⁷ *Novodobé problémy v SSSR*, tamtéž, příloha k č. 293, 17. 12. 1936.

základě práva na kulturní autonomii uvnitř Sovětského svazu. Pokud se v jejich žurnalistice objevil v souvislosti se SSSR odkaz na národ, vždy šlo o ruský národ. Jak redakce *Českého slova* či časopisu *A-Zet*, tak redakce *Práva lidu* volně po celá dvacátá léta zaměňovaly pojmy „sovětský“ a „ruský“, přičemž nejčastěji celý SSSR označovaly jednoduše jako „Rusko“. Levicoví kritici sovětského socialismu často poukazovali na perzekuci centra namířenou proti ostatním národnostem SSSR a jasně ji rámovali jako násilí Rusů vůči jím podřízeným etnickým menšinám.³⁵⁸ Tato patrně nereflektovaná kontinuita s imperiálním myšlením carismu je v československém prostředí poměrně překvapivá, připomeneme-li, že komunistická stranická žurnalistika a publicisté sympatizující se sovětským projektem často o sovětské národnostní politice psali. Emancipace od nacionalismu úzce provázaná s emancipací od náboženských předsudků vnímaných do značné míry jako etnicky podmíněná verze téhož falešného vědomí byla totiž dle jejich názoru klíčovou revoluční agendou.

V Rudém právu si již v létě 1923 mohli čtenáři přečíst, že vznikem SSSR dokázali bolševici naprosto uspokojivě vyřešit snad nejpalcivější problém, který Čechoslováky trápil – národnostní otázku.³⁵⁹ Mohlo se zdát, že kulturní autonomie spojená s možností všech bez rozdílu etnicity a národnosti uplatnit se na velkém díle budování socialismu je oním klíčem k řešení soužití různých národností v jednom státě. Zdeněk Nejedlý v časopise *Nové Rusko* vydávaném Společností pro hospodářské a kulturní sblížení s SSSR v roce 1928 psal o ukrajinském národu, který po krátkém usilování o úplnou autonomii našel ideální podmínky rozvoje jako součást Sovětského svazu.³⁶⁰ O dva roky později Karl Kreibich popisoval sovětské civilizační tažení skrze sibiřskou tajgu jako „historickou jarní bouři“, která strhává národy a místní etnika, které si ani vlastní národnost neuvědomovaly, do víru velkých dějin a unášejí je skrze celá století z feudalismu přímo do socialismu, aniž by poznaly kapitalistického útlatku.³⁶¹ Z jeho článku přímo dýchá nejen orientalizující přesvědčení o zaostalosti periferních etnik SSSR a mentalita kulturního kolonialismu naprosto typická pro hypermodernistickou bolševickou představu o pokroku, ale také přesvědčení, že socialistická revoluce umožňuje každému se začlenit do vznikající nové společnosti bez ohledu na jeho rasu či etnický původ.

V tomto ohledu měl být sovětský postoj vzorem Československu v přístupu k Romům. Redakce *Rudého práva* v březnu 1933 uveřejnila článek popisující jak, v SSSR byli „Cikáni“

---

³⁵⁸ Viz např. *Zatýkanie Ukrajincov v Rusku*, Robotnické noviny, roč. 25, č. 73, 27. 3. 1928 či *Ukrajinstí socialisté protestují před celým světem*, Práva lidu, roč. 42, č. 197, 24. 8. 1933.

³⁵⁹ *Svaz socialistických sovětských republik*, Rudé právo, roč. 4 č. 172, 26. 7. 1923.

³⁶⁰ Zdeněk Nejedlý: *Ukrajinská otázka*, Nové Rusko, roč. 3, č. 7, červen 1928.

³⁶¹ Karel Kreibich: *Soutěž ve světovém měřítku na život a na smrt*, Rudé právo, roč. 11, č. 32, 5. 2. 1930.

vítání v továrnách či kolchozech, a i díky tomu, že jim byla dána naprostá svoboda kulturního vyžití, stali se z nich bezproblémoví a potřební členové společnosti.³⁶² Spojení rovných příležitostí pro každého uplatnit se v rámci socialistické společnosti a zachování národních a etnických specifik mělo naprosto spolehlivě odradit od jakýchkoliv pokusů o nacionalistickou politiku.³⁶³ A to dokonce i Němce, kteří žili spokojený a blahobytný život v rámci SSSR a dle komunistické žurnalistiky rozhodně neměli nejmenší tendence naslouchat nacistické propagandě.³⁶⁴

Spojené státy americké měly dlouho budovanou pověst země, kde budou přijati všichni bez ohledu na jejich minulost, etnicitu a další charakteristiky. Tato země neomezených možností měla nabídnout rovné příležitosti i těm, které Evropa odvrhla.³⁶⁵ Redakce sociálně demokratického *Práva lidu* ještě na podzim 1919 věřila v moc vnitřní energie americké společnosti postupně civilizovat kohokoliv bez ohledu na to, jak závažné nešvary si s sebou přinesl.³⁶⁶ To však ve dvacátých letech přestalo platit. V roce 1924 omezil Johnson-Reed Act razantně imigraci do USA, a to na základě etno-rasových předsudků.³⁶⁷ Vlivný interpret života v USA Bertý Ženatý popisoval československému čtenáři důvody omezení imigrace v eugenické logice hierarchizace ras, etnik a národností. V jeho reportážní knize se mohl dočíst následující shrnutí: „...rodilý Američané daleko překonávají přistěhovalce po stránce duševní a tělesné schopnosti – jsouť k tomu prostě vedeni z domu [...] Kdyby všechny ostatní duševní a tělesné nedostatky byly seřaděny a ceny udíleny jako na atletických závodech, první ceny (nejsmutnější) dobyli by Irčané, druhé Rusové a o třetí by se podělila Itálie a Balkán. Odborná analýza ukazuje příčiny defektů: je to skoro úplně a zcela alkohol [...] od vybrání přistěhovalců již na evropském kontinentě si slibuje Amerika rasu mnohem více jednolitou, homogennější než dosud.“³⁶⁸ Zatímco *České slovo* rámovalo debatu o omezení imigrace do USA jako důsledek levicové politiky amerických odborářů, kteří se bojí, že „hordy laciných evropských

---

³⁶² *Také cikánský národ osvobodila proletářská revoluce*, Rudé právo, roč. 14, č. 56, 7. 3. 1933.

³⁶³ Jiří Štěpán: *Sovětské národy*, Rudé právo, roč. 18, č. 301, 25. 12. 1937.

³⁶⁴ *Jediná země, kde kvete německá kultura*, Rudé právo, roč. 16, č. 297, 21. 12. 1935. Povolžští Němci navzdory mediálnímu obrazu o harmonickém soužití této menšiny se zbytkovou populací SSSR mimořádně trpěli během velkého teroru jako apriori podezřelí ze špionážní činnosti viz J. Otto Pohl: *Ethnic Cleansing in the USSR, 1937–1949*, Westport – London: Greenwood Press 1999, s. 27–60.

³⁶⁵ K emigraci z Evropy do USA jako dlouhodobému fenoménu viz Klaus J. Bade: *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*, Praha: NLN 2004, s. 123–153.

³⁶⁶ *Americké mravy*, Práva lidu, roč. 28, č. 3, 3. 1. 1919.

³⁶⁷ Viz např. Mae M. Ngai: *The Architecture of Race in American Immigration Law: A Reexamination of the Immigration Act of 1924*, *The Journal of American History*, 1999, 86/1 či Kenneth M. Ludmerer: *Genetics, Eugenics, and the Immigration Restriction Act of 1924*, *Bulletin of the History of Medicine*, 1972 46/1.

³⁶⁸ Bertý Ženatý: *Země pruhů a hvězd, díl I*, s. 22.

dělníků“ srazí mzdy, a sociální demokraté popisovali krutost převaděčů ilegálních migrantů,³⁶⁹ komunisté vnímali nové omezující předpisy vlády logikou třídního boje. Redakce *Rudého práva* vysvětlovala preferenci Anglosasů na úkor migrantů z východní Evropy v přistěhovaleckých kvótách strachem americké vlády z šíření bolševismu a zároveň kritizovala praxi imigračních postupů ponižující chudé připlovající do New Yorku třetí třídou potupnými prohlídkami a zkouškami gramotnosti na Ellis Island.³⁷⁰ A to navzdory tomu, že se i v československých médiích objevovaly zprávy o více jak čtyřech milionech analfabetů žijících v USA a o dlouhodobých snahách úřadů tento stav řešit.³⁷¹ Podobná třídně definovaná předpojatost vůči příchozím do USA se vyostřila ve třicátých letech, kdy sociální demokraté popisovali kampaně proti nelegálním přistěhovalcům i naprostou neochotu amerických autorit zmírnit imigrační předpisy i přesto, že se měli týkat židovských uprchlíků z Německa po Křišťálové noci.³⁷²

Kritika amerického bílého etnocentrismu byla v levicovém mediálním diskurzu přítomná a pravidelně zaznívala. Komunisté poukazovali na odvrácenou stránku americké mentality vyznačující se bezohlednou sobeckou hamižností a vysvětlovali ji krvavými kořeny americké civilizace stojící na genocidě původních obyvatel kontinentu.³⁷³ Podobně sociální demokraté připomínali, že v základech americké civilizace leží křivda na indiánech vnímaných romantickou optikou vznešených divochů.³⁷⁴ Avšak komplementárně s tímto diskurzem se v hojné míře v levicových periodících vyjadřoval také názorový proud vnímající americkou civilizaci jako sílu, která navzdory dávným křivdám umožnila indiánům participovat na všech výhodách industriální společnosti. Sociální demokraté i národní socialisté popisovali propracovaný systém vzdělávání dětí z indiánských kmenů, plný přístup k moderní medicíně i úspěšné byznysmeny z řad původních obyvatel. Silně se tak blížili kulturně kolonizačnímu přesvědčení sovětských bolševiků o nadřazenosti moderní civilizace dvacátého století, která dokáže divočinu přeměnit na velkoměsto a z divochů udělat vzdělané a platné členy

---

³⁶⁹ Srov. *Přistěhovalectví a sověty hlavními agitačními hesly americké federace práce*, České slovo, roč. 16, č. 179, 31. 7. 1924 s *Jako sa pašujú přistěhovalci do Spojených Státov*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 53, 5.3. 1926 a *100 000 cudzincov vypovedia z Ameriky*, tamtéž, č. 77, 2. 4. 1926.

³⁷⁰ Mašičin: *Poznámky o Americe*, Rudé právo, roč. 2, č. 231, 2. 10. 1921; *Jak se cítí přistěhovalci při vkročení do Nového Yorku*, tamtéž, roč. 4, č. 14, 19. 1. 1923 či *Proti komunistickým přistěhovalcům do Ameriky*, tamtéž, roč. 6, č. 216, 22. 9. 1925.

³⁷¹ *Boj proti analfabetizmu v Amerike*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 112, 17. 5. 1933.

³⁷² *Amerika a deportace*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 192, 13. 8. 1932 a *Amerika nezmění zákon o vystěhovalectví*, Večerník Ranních novin, č. 24, 12. 11. 1938.

³⁷³ *Ta velebená Amerika*, Večerník Rudého práva, roč. 3, č. 52, 3. 3. 1922.

³⁷⁴ *Broodwayí napříč Manhattanem*, Právo lidu, roč. 38, č. 218, 14. 9. 1928.

společnosti.³⁷⁵ Spíše sporadicky se pak v levicovém tisku objevil kritický popis vztahu bílé americké většiny k ostatním etnickým menšinám. V únoru 1927 například redakce *Práva lidu* publikovala text o případu texaského šerifa, který zneužíval svého postavení, aby vydíral a zotročoval mexické imigranty a nabízel je jako otroky místním farmářům.³⁷⁶ Podobně *Rudé právo* otisklo v dubnu 1932 článek tematizující naprosté neporozumění mezi mexickým řemeslníkem a americkým velkokapitálem ohledně hodnoty práce.³⁷⁷ Hlavním a velmi frekventovaným tématem však pro levicová média byly projevy rasismu namířené proti Afroameričanům. Komunisté, národní socialisté i sociální demokraté tematizovali segregáční praxi zvláště v jižních státech USA.

V létě 1930 vyšla v *Právu lidu* série cestopisných článků včetně dvou textů tematizujících tzv. „barevný jih“. Jejich autor popisuje, že rasismus a kult konfederace na jihu USA má stále silnou oblibu. Levná práce otroků na plantážích a textilkách, která se příliš nezměnila od dob otroctví, je klíčem k prosperitě této části USA, kde se segregace dodržuje mnohem důsledněji než prohibice. Následující pasáž ostře kritizuje skrytou amorálnost americké společnosti: „V celku je americký černoch pariem uzavřeným do svého ghetta, pracujícím za pět, deset dolarů měsíčně, žijícím kdo ví z čeho a množícím se přes všechnu svoji degeneraci a zamořenost civilizačními chorobami způsobem, který Američané řadí mezi ony problémy, s nimiž si neví rady.“³⁷⁸ Komunisté stejně jako sociální demokraté sledovali s velkými sympatiemi snahy Afroameričanů organizovat se ve snaze dosáhnout formální i faktické rovnosti včetně požadavku rovných mezd pro černochy a bělochy či stejný přístup k pomoci v materiální nouzi během nezaměstnanosti ve třicátých letech.³⁷⁹ V *Českém slově* vyšel v roce 1936 text, jehož autor si položil klíčovou otázku, nakolik je americký rasismus vyjadřovaný vůči černochům a Asiatům po celých USA přirozený. Výsledkem jeho tázání bylo stanovisko, že rasismus je čistě kulturně podmíněné chování, které si americká bílá střední třída osvojila již před počátky velkého ekonomického rozkvětu.³⁸⁰

---

³⁷⁵ Srov. *Ze světa: Výchova Indiánů*, *České slovo*, roč. 16, č. 16, 18. 1. 1924; *Indiánů vzhledem k době Kolumbově nebylo*, tamtéž, č. 275, 20. 11. 1924 s *Vymírajícího plemene přibývá po 1000 ročně*, *Právo lidu*, roč. 34, č. 10, 11. 1. 1925; *Z Ameriky: Colorado*, tamtéž, roč. 39, č. 172, 24. 7. 1930 a *Nejbohatší Indián v Americe zemřel*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 146, 24. 6. 1934.

³⁷⁶ *Jak se zachází s Mexičany ve Spojených státech*, *Právo lidu*, roč. 36, č. 31, 6. 2. 1927.

³⁷⁷ B. Traven: *Velkopřumyslník*, *Rudé právo*, roč. 13, č. 84, 10. 4. 1932.

³⁷⁸ Srov. *Z Ameriky: Barevný jih*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 147, 24. 6. 1930 a *Z Ameriky: Ještě barevný jih*, tamtéž, č. 155, 3. 7. 1930 srov. s *Černoši v USA s Afrike*, *Pravda*, roč. 9, č. 85, 11. 4. 1928.

³⁷⁹ Srov. *Kongres černých dělníků a rolníků v Chicagu*, *Rudé právo*, roč. 7, č. 1, 1. 1. 1926 s *12 milionů černochů o rovnoprávnost*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 69, 23. 3. 1934.

³⁸⁰ *Záhada amerických rasových problémů*, *České slovo*, roč. 28, č. 67, 19. 3. 1936.

Zároveň však běžně docházelo k tomu, že i autoři článků snažící se o neutrální popis americké reality či dokonce vyjadřující patrně upřímné sympatie k afroamerické kultuře přebírali rasistický jazyk. Například článek publikovaný ve *Večerníku Práva lidu* v listopadu 1932 popisující newyorský Harlem přinášel sdělení, že vyhlášený noční život v této čtvrti je dán „přirozeným temperamentem Negrů“.³⁸¹ V Českém slově zase v roce 1925 vyšel text reflektující ohromné posuny v masové výrobě automobilů. Jeho autor vysvětloval dostupnost tohoto dopravního prostředku tím, že zdůraznil, že „některé ženy, cizinci, černoši, Indiáni i Číňané mají vlastní auta“, čímž stvrzoval přirozenou inferioritu těchto skupin.³⁸²

V únoru 1932 publikovala redakce *Práva lidu* cestopisný článek o Washingtonu, jehož autor uvedl i následující drobnost z americké každodennosti: „Když jsem se vracel dolů, byli kromě mne ve vytahovadle dva Američané a v poslední chvíli přistoupila mladá černoška. Američtí mužové vždycky smeknou klobouky ve vytahovadle, je-li tam žena. Oba Američané byli by tak jistě hned učinili, kdyby to byla žena bílé pleti, ale černoška je uvedla do rozpaků. Nesmeknou-li, projeví tím neúctu k ženě, smeknou-li, zadají své důstojnosti, neboť od černochoů je dělí hranice rasových předsudků. Odložil jsem klobouk. Černoška se na mne vděčna podívala, neboť tím měla vyhráno a oba Američané po krátkém váhání smekli také.“³⁸³ Tento text je dokladem toho, že sociálně demokratická žurnalistika pracovala s tím, že pevně ukotvený obraz americké nezávislé mladé a podnikavé ženy je vázaný na obraz bohaté bílé střední třídy. Právo lidu přinášelo reflexe života žen amerických horníků žijících v chudinských slumech kolem dolů na středozápadě, kde bojovaly s nedostatkem všeho druhu. Jednalo se o komunity těch nejpodřízenějších etnik v USA, jakými byli černoši, Rusíni, Poláci i Čechoslováci.³⁸⁴ V tematizaci ženské práce v USA se svým přímým stylem blížili komunistům, kteří kritizovali sociální nestabilitu a obraz emancipované mladé Američanky žijící moderním životním stylem nové střední třídy bílých límečků, řídí automobil, pracuje v kanceláři a je osvobozena od péče o domácnost racionálním využitím domácích spotřebičů považovali za falešné pozlátko.³⁸⁵

Plně pozitivně rámovali ideální postavu středostavovské nezávislé bílé Američanky jen národní socialisté, jejichž sympatizanti se rekrutovali z prostředí československé nižší střední třídy a dělnické aristokracie. Na stránkách *Českého slova* se opakovaně objevovaly texty, které

---

³⁸¹ *Metropole černochoů ve středu New Yorku*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 272, 18. 11. 1932.

³⁸² *Automobily v Americe*, *České slovo*, roč. 17, č. 218, 18. 9. 1925.

³⁸³ Josef Thomas: *Ve Washingtonu*, *Právo lidu*, roč. 41, č. 44, 20. 2. 1932.

³⁸⁴ R. Charvátová: *Mezi ženami amerických uhlokopů*, *Právo lidu*, roč. 36, č. 55, 6. 3. 1927.

³⁸⁵ Srov. *Přes osm mil. Námezdných žen v Americe*, tamtéž, roč. 34, č. 108, 9. 5. 1925 s *Američanky musí nyní žít rodinu*, *Rudé právo*, roč. 14, č. 152, 4. 7. 1933 či *Žena-robotnička v Americe*, *Proletárka*, roč. 4, č. 14, 15. 7. 1925.

se věnovaly popisu výchovy amerických dívek či každodennosti amerických hospodyň. Ty měly zůstat sebevědomé, svěží a krásné i po padesátce a manžel k nim měl vzhlížet. Tato žena by nikdy nesetrvávala v nefunkčním manželství, protože je nezávislá a snadný rozvod v USA řešil různé vztahové problémy. Zpravidla si žena konec manželství mohla dle podobných článků dovolit, protože byla vykreslována jako vzdělaná, schopná, praktická a s vlastním příjmem a kariérou.³⁸⁶ Američanky si měly podobnou svobodu dovolit díky schopnosti racionálně spravovat domácnost a také protože moderní stravování v USA stálo na konzumaci konzervovaných potravin ohřívaných za pomoci elektrických domácích spotřebičů.³⁸⁷ Marie Majerová popisovala pro sociálně demokratické Ženské noviny americkou domácnost v ostrém kontrastu s československými poměry, v nichž byla většina žen pouhými otrokyněmi domácích prací. Vyjádřila tehdy, že by si přála, aby každá žena mohla mít tyto domácí pomocníky, kteří osvobozují.³⁸⁸ Nicméně komunistické feministické prostředí se brzy začalo vymezovat proti individualismu „americké domácnosti“ a místo toho nabízelo sovětskou praxi kolektivní péče o domácí práce v podobě velkých jídelen či prádelen.³⁸⁹ Inkluzivně nastavený sovětský kolektiv tak umožňoval překlenout jak nerovnosti mezi pohlavími, tak rasové předsudky. V komunistickém slovenském časopise *Slovenské zvesti* se v listopadu 1937 objevil článek o černošce, která z USA odjela do Moskvy, kde konečně mohla být plnoprávným členem společnosti bez strachu z rasového znevýhodnění či sociálních bariér daných genderem.³⁹⁰

3.3 Spravedlnost před soudem: justice a kriminalita

Dle strukturního funkcionalismu je základním měřítkem funkčnosti lidského uspořádání nejen míra její inkluзивity, ale také schopnost řešit spravedlivě konflikty, zacházet se sociálně patologickými projevy a zajistit klid a pořádek.³⁹¹ Viděno optikou meziválečného levicového tisku měly v tomto ohledu Spojené státy opakovaně selhávat. Rasismus, jež se zdál levicově zaměřeným redaktorům odsouzeníhodný, se projevoval v násilných excesech v podobě

---

³⁸⁶Viz *Výchova amerických dívek*, České slovo, roč. 11, č. 132, 8. 6. 1919; *Ze světa: Věčně mladá Američanka*, tamtéž, roč. 18, č. 112, 12. 5. 1926; *Newyorské dámy*, tamtéž, č. 69, 21. 3. 1926; *Dnešní americká žena*, tamtéž, roč. 26, č. 133, 10. 6. 1934.

³⁸⁷ K vlivu průmyslového konzervování jídla na životní styl viz např. Ruth Oldenziel – Mikael Hard: *Consumers, Tinkerers, Rebels. The People Who Shaped Europe*, Basingstoke: Palgrave MacMillan 2013, s. 163–195.

³⁸⁸Marie Majerová: *Americká hospodyně*, Ženské noviny, roč. 2, č. 3, 15. 1. 1920.

³⁸⁹ Viz např. *850 pro 850 000*, Rozsevačka, roč. 10, č. 19, 8. 5. 1935.

³⁹⁰ *Černoška v Moskvě*, Slovenské Zvesti, roč. 2, č. 211, 4. 11. 1937.

³⁹¹ Tyto společenské regulativní funkce vnímal jako jedny ze zásadních např. sociolog Talcott Parsons. Viz Talcott Parsons: *The Social System*, London: Routledge 1991, s. 93–94.

lynčování osob minoritních etnik, často Afroameričanů. Sledovaná média přinášela po celá dvacátá a třicátá léta zprávy o popravách podezřelých ze zločinů se sexuální podtextem, které dav nespokojenců s liknavostí justice vytáhl přímo z vězení a posléze se na nich brutálně mstil. Podobnou praxi odsuzovali jak sociální demokraté a národní socialisté, tak komunisté. Například v roce 1922 se v *Českém slově* objevil text rozhodně podporující snahu afroameričanů přesvědčit prezidenta Hardinga o nutnosti nové legislativy potírající podobné praktiky.³⁹² O rok později v *Rudém právu* komunisté spojili praxi lynčování se všeobecnou násilností americké společnosti a z celého problému obvinili krizi kapitalismu.³⁹³ Podobné vysvětlení komunistické nabízeli čtenářům svého ústředního deníku i v roce 1934, kdy usouvztažnili v prediktivní pasáži rasové násilí v carském Rusku s děním v USA v předtuše blížící se revoluce: „Carské Rusko, když nespokojenost lidu dostoupila vrcholu, pořádalo pogromy na Židy. Také v Americe považují kapitalisté černochoy za dobrý ventil k tomu, aby se jim vypouštěla nastřádaná nespokojenost lidu, která je ohrožuje.“³⁹⁴ Mimosoudní násilné zúčtování s podezřelými vedoucí často k smrti nevinných lidí kritizovali i sociální demokraté. Redakce *Práva lidu* svým čtenářům přinášela detailní rozhořčené zprávy kritizující americké úřady, že postupují proti stávkujícím dělníkům mnohem tvrdším způsobem než proti lynčujícím davům.³⁹⁵ Národně socialistický časopis *A-Zet* pak v březnu 1935 přinesl zprávu o masových výtržnostech v newyorském Harlemu s rasovým podtextem, které vyvolala fáma o lynčování černošského chlapce. Místní Afroameričané rabovali a napadali policii.³⁹⁶

Levicová československá žurnalistika vystavila americké společnosti nelichotivé vysvědčení, když referovala o prorůstání rasismem proslulé organizace Ku Klux klan do politiky a bezpečnostních struktur. V listopadu 1921 referovalo *Právo lidu* o divokém povstání horníků v Hardingu ve státě Colorado, proti nimž se spojili podnikatelé s Ku Klux klanem a fašistickou Americkou unií, jejichž členové běžně odboráře nejkrutějším způsobem vraždili.³⁹⁷ O rok později komunistické *Rudé právo* obvinilo americké politiky ze shovívavosti vůči Ku klux klanu, protože jim mělo konvenovat jeho antibolševické zaměření a porovnávali tuto

---

³⁹² *Pro odstranění Lynche-soudce*, *České slovo*, roč. 13, č. 81, 8. 4. 1921. Viz též *Soudce Lynch*, *Večerní České slovo*, roč. 13, č. 51, 4. 3. 1921.

³⁹³ *Americké drobnosti*, *Rudé právo*, roč. 3, č. 294, 29. 12. 1922.

³⁹⁴ *Hanba bílé rasy*, tamtéž, roč. 16, č. 251, 27. 10. 1935.

³⁹⁵ Viz např. *Amerika země násilí? Černoch ubit žhavými pruty*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 255, 30. 10. 1934, podobně *Soudce Lynch řádí v Tennessee*, tamtéž, příloha k č. 300, 21. 12. 1934; *Před lynčováním se dav pomodlil*, tamtéž, příloha k č. 110, 8. 5. 1932 či *Barbarství i v Americe*, tamtéž, roč. 26, č. 241, 14. 10. 1938.

³⁹⁶ *Krvavé výtržnosti v New Yorku: Vzpoura černých proti bílým*, *A-Zet*, č. 56, 21. 3. 1935.

³⁹⁷ *Třídní válka v Americe*, *Právo lidu*, roč. 30, č. 224, 24. 9. 1921.

organizaci s italskými fašistickými oddíly.³⁹⁸ V září 1924 se redakce *Českého slova* podivovala nad tím, že členové této organizace jsou i vysoce postavení úředníci, a dokonce v Oklahomě na násilí postavená skupina kandidovala do místních voleb.³⁹⁹

Podobně byl rámován celý problém prorůstání amerického organizovaného zločinu do státních struktur. Kritika rozšířeného pašování alkoholu, gangů vybírajících výpalné ve velkých městech či organizovaných skupin únosců byla pro sledovaná média velmi častým tématem. V očích sociálních demokratů byla mafie nejhorším projevem amerického individualismu a honby za slávou a bohatstvím. Právě tato odvrácená tvář americké podnikavosti zničila prohibiční zákon, který vnímali jako velký pokrok v oblasti veřejného zdraví, a zavlekla společnost v USA do spirály násilí a strachu.⁴⁰⁰ V dubnu 1934 si čtenář *Večerníku Práva lidu* mohl přečíst následující shrnutí: „Amerika má tři vládcy: prvním je prezident, druhým bankéř Morgan a třetím – Al Capone, hlava podsvětí, dnes zavřený ve vězení.“⁴⁰¹ Komunisté vysvětlovali, že lupič a zločinec je ve svém individualistickém sobectví pravým Američanem. Protože si pro své podnikání vybírá nezákonné prostředky, jeho úspěch fascinuje masu nebezpečím a násilím. Viděno optikou *Rudého práva*, vládnoucí třída v USA skrytě podporovala obdiv ke zločincům, aby si proletariát nevyvolil za hrdiny vůdce stávek a dělnických demonstrací.⁴⁰² Národně socialistický časopis *A-Zet* ve třicátých letech nejenže odsuzoval popularitu, jakou si „bezohledný zločinec“ Al Capone v USA užíval, ale také referoval o zoufalství amerických policistů, kteří se ve snaze organizovaný zločin rozkrýt měli uchýlovat k nejhoršímu mučení zadržených.⁴⁰³

Obsah deníků největších levicových stran napovídá, že mediální obraz SSSR byl, co se týče bezpečnosti a kriminality, o mnoho světlejší. Není překvapivé, že komunisté opakovaně ve svém tisku zdůrazňovali zásluhy sovětské vlády v boji se sociálně patologickými jevy, zejména s kriminalitou mládeže a prostitucí. Výkladní skříní bylo téma tzv. bezprizorných dětí, které se

---

³⁹⁸ *Ku Klux Klan*, Rudé právo, roč. 3, č. 280, 30. 11. 1922. Ke komunistické kritice této organizace viz též *Ukrutnosti Ku-Klux-Klanu*, Pravda, roč. 9, č. 87, 13. 4. 1928.

³⁹⁹ *Řádění Ku-Klux-Klanu*, České slovo, roč. 16, č. 208, 3. 9. 1924 podobně též *Ku-Klux-Klan v činnosti*, tamtéž, roč. 19, č. 173, 21. 7. 1927

⁴⁰⁰ *Z Ameriky: Chicago*, Právo lidu, roč. 39, č. 177, 30. 6. 1930 či *Amerika vlhkou?*, tamtéž, č. 211, 7. 9. 1930, ale také *Z vianočnej činnosti banditov v Chicagu: 15 mrtvých*, Robotnické noviny, roč. 28, č. 2, 2. 1. 1931 a *Drahý prohibičný boj v Amerike*, tamtéž, č. 191, 23. 8. 1931.

⁴⁰¹ *Loupež na Broadwayi*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 84, 8. 4. 1932.

⁴⁰² *Hrdina naší doby*, Rudé právo, roč. 15, č. 94, 25. 7. 1934.

⁴⁰³ Viz např. *Kdo je Al Capone, obávaný a obdivovaný král chicagského podzemí*, A-Zet, č. 23, 27. 1. 1931 a *Těžké obvinění americké policie*, tamtéž, č. 149, 3. 8. 1933.

ve skupinách toulaly městy a venkovem a živily se žebrotou či drobnými krádežemi.⁴⁰⁴ Komunisté a sympatizanti se sovětským projektem rámovali tento problém jako důsledek občanské války, po které zbyla masa sirotků. Stát jej měl efektivně řešit kolektivní výchovou mladých delikventů.⁴⁰⁵ Ohlas, jaký si v tomto prostředí získal Avdějenkův román „Miluji“, který byl v roce 1934 přeložen do češtiny, dokládá, že jej ženský komunistický časopis *Rozséváčka* přetiskoval na pokračování.⁴⁰⁶ Jeho hlavní postavou byl hoch z havířské rodiny, jehož chudoba téměř připravila o lidství, které získal až po zkušenosti s výchovou v sovětské komuně.⁴⁰⁷ Karl Fridrich v roce 1933 v časopise *Tvorba* vysvětloval, že „když Sovětský svaz zvítězil nad vnitřním i vnějším nepřítelem, přemohl kontrarevoluci, intervence a hlad, počal s likvidací bezprizorných. Metoda je známá. Žádné polepšovny, žádné donucovací pracovny, žádné tělesné tresty, žádné modlení, žádný vojenský dril – nýbrž výchova ke společné práci. Výsledek je známý. Již několik let není více bezprizorných. Problému bezprizorných více není.“⁴⁰⁸ Sociální demokraté sice byli více kritičtí vůči úspěchům kampaní na záchranu toulavých dětí, ale přiznávali sovětské vládě alespoň upřímnou snahu jejich situaci řešit.⁴⁰⁹ Ve *Večerníku Práva lidu* dokonce v květnu 1932 vyšel velmi kritický článek vůči československé sociální péči, která nedokázala řešit problematiku mladistvých nezaměstnaných, poukazující na sovětskou dobrou praxi v přístupu k dané problematice.⁴¹⁰ V *Právu lidu* se o dva roky později objevila velmi vstřícná kritika výše zmíněného Avdějenkova románu, který recenzent pochválil za jeho autentičnost a dokumentárnost.⁴¹¹ Národně socialistický časopis *A-Zet* v červnu 1935 přinesl cestopisné svědectví o redaktorovi sovětských novin, který se jako mladistvý zlodějíček dostal do sovětského vzdělávacího systému a za deset let se mohl uplatnit v intelektuálním povolání.⁴¹² Redakce tohoto časopisu s velkými sympatiemi referovala o zátahu sovětských bezpečnostních složek na moskevské gangy mladistvých jako o dokladu akceschopnosti státu.⁴¹³

---

⁴⁰⁴ K životu sovětských bezprizorných dětí viz např. Alan Ball: *Survival in the Street World of Soviet Russias Besprizotnye*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 1991, 30/1.

⁴⁰⁵ Viz např. *Opuštěné děti a sociální péče o ně*, Nové Rusko, roč. 2, č. 11, červenec 1927.

⁴⁰⁶ Stranický časopis KSČ pro ženy román publikoval na pokračování. Viz *Rozséváčka*, roč. 9, 1934.

⁴⁰⁷ Alexandr Avdějenko: *Miluji*, Praha: Odeon 1934

⁴⁰⁸ K. Friedrich: *Bezprizorní*, *Tvorba*, roč. 8, č. 6, 9. 2. 1933.

⁴⁰⁹ Srov. *Z bolševického raja: Strašlivá bída dětí v Moskvě*, *Robotnické noviny*, roč. 23, č. 43, 20. 2. 1926 s *Opatření k odstranění sovětských dětí bez dozoru*, *Právo lidu*, roč. 37, č. 194, 17. 8. 1928.

⁴¹⁰ „Bezprizorní“ táhnou pražskými ulicemi, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 116, 15. 5. 1932.

⁴¹¹ *Život sovětského úderníka*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 144, 22. 6. 1934.

⁴¹² V. Koenig: *Automobilem po sovětském svazu*, *A-Zet*, č. 105, 4. 6. 1935.

⁴¹³ *Honička na moskevské apače*, *A-Zet*, č. 212, 31. 10. 1933.

Zatčení mladiství se měli dostat do výchovných ústavů. Vzorovou institucí tohoto typu měla být komunisty často popisovaná komuna Bolševu nacházející se na venkově v blízkosti Moskvy. Vzděláváním, prací a sportem se zde měly léčit důsledky kapitalismu, které přivedly místní trestance na scesti.⁴¹⁴ Pozitivní líčení sovětských věznic a pracovních táborů systému Gulag bylo stabilní součástí komunistického mediálního obrazu SSSR. V červnu 1930 například *Rudé právo* otisklo reportážní text z pera Maxima Gorkého o slavné věznici na Soloveckých ostrovech, v němž tvrdil, že je přípravnou fází na život v Bolševu a součástí systému, který má postupně zrušit vězení jako instituci.⁴¹⁵ Není tedy překvapivé, že komunistický reportér Julius Fučík popisoval ve své reportážní knize sovětskou věznici Lefortovo jako svého druhu nemocnici pro léčení kriminality, kde dozorce je zdravotníkem a učitelem přetvářejícím vraha na lékaře a kasaře na zručného zámečníka.⁴¹⁶ Komunisté přijali s nadšením Pogodinovu hru *Aristokrati* oslavující převýchovu prací v sovětských pracovních táborech, kterou uvedlo divadlo D36 E. F. Buriana.⁴¹⁷ Vstřícně, byť méně oslavně, však o sovětských vězeních psal i bývalý legionář Josef Kopta, politicky blízký lidovcům, který si všiml toho, že vězni GPU dostávají k jídlu ovoce, vzdělávají se a mají k dispozici radiový přijímač.⁴¹⁸

V červenci 1936 publikoval Antonín Houdek v *Českém slově* velmi pozitivně laděnou reportáž z komuny Bolševu, ve které popisoval tamní liberální převýchovu vězňů.⁴¹⁹ Podobně sociální demokrat Evžen Štern ve své cestopisné knize z roku 1935 schvaloval tvrdé tresty za korupci, včetně trestů smrti, a stranické čistky vnímal jako ozdravný proces chránící socialismus před pohodlnými zahálčivými byrokraty.⁴²⁰ Toto hodnocení ostře kontrastovalo

---

⁴¹⁴ Viz např. *O umírání hladem v komuně GPU*, *Rudé právo*, roč. 14, č. 194, 24. 8. 1933 či *Továrna na nové lidi*, tamtéž, roč. 17, č. 16, 19. 1. 1936.

⁴¹⁵ Maxim Gorkij: *Solovky*, *Rudé právo*, roč. 11, 1. 6. 1930. K okolnostem vzniku reportáže viz Lukáš Babka: *Návštěva Maxima Gorkého v Soloveckém koncentračním táboře*, *Slovanský přehled*, 2002 88/1.

⁴¹⁶ Julius Fučík: *V zemi, kde zítra již znamená včera*, s. 372–382. Podobně v *Rudém právu* bylo referováno o nechvalně proslulé moskevské věznici Butyrka jako o místě, kde se vězni vzdělávají a je o ně obecně velmi dobře postaráno. Viz *Život dělníka Šebesty. V rukou GPU*, *Rudé právo*, roč. 13, č. 272, 25. 11. 1932. Medicínský diskurz vykreslující čekisty jako obětavé bojovníky proti zločinnosti s cílem udělat z notorických politických i běžných banditů byl typický pro komunistický tisk i na vrcholu velkého teroru. Viz např. *Srdce čekisty*, *Rudé právo*, roč. 18, č. 69, 21. 3. 1937.

⁴¹⁷ Nikolaj Pogodin: *Aristokrati. Komédie o dvou dílech*, Praha: E. F. Burian 1936. K přijetí hry v komunistickém tisku viz Josef Rybák: *Aristokrati v d36*, *Tvorba*, roč. 10, č. 41, 10. 10. 1935 či *Kulturní informace: Pogodinova sovětská komedie Aristokraté*, *Rudé právo*, roč. 16, č. 229, 2. 10. 1935.

⁴¹⁸ Josef Kopta: *Cesta do Moskvy*, Praha: Čin 1928, s. 113–114.

⁴¹⁹ Antonín Houdek: *Bolševu: Z prostředí zločinců do nového života*, *České slovo*, roč. 28, č. 161, 12. 7. 1936.

⁴²⁰ Evžen Štern: *Kam spěje SSSR? Poznatky a úsudky z cesty Sovětským svazem*, Praha: Svaz národního osvobození 1935, s. 83.

s líčením vnitrostranické spravedlnosti v sovětské komunistické straně, které přinesl ve svém románu *Moskva hranice komunista* Jiří Weil. Srovnání Šternova náhledu na tuto problematiku s Weilovými scénami absolutního ponížení charakterních či naopak zranitelných členů stranického aparátu připomíná, že sociální demokraté často byli ke stalinským praktikám vládnutí překvapivě vstřícní.⁴²¹

Pozitivnější přístup levice jako celku k SSSR v polovině třicátých let přinesl odklon od kritiky sovětského vězeňství a justice typické pro sociálně demokratickou a národně socialistickou žurnalistiku v předcházejících letech. *Večerník Práva lidu* například v srpnu 1933 tematizoval problematiku otrocké práce vězňů na stavbě Stalinova průplavu. Jednalo se sice o umírněnou kritiku nesrovnatelnou s naturalistickým líčením očitých svědků fungování těchto táborů, které šířila v Praze bílá emigrace, ale rozhodně šlo o jasné vymezení se proti podobným represivním praktikám.⁴²² V sociálně demokratickém tisku se objevovaly texty popisující nejhrubší zvůli tajné policie s pravomocí kohokoliv roky věznit bez rozhodnutí soudu komplementárně s popisy sovětských věznic jako v zásadě moderních institucí často mnohem humánnějších, než jsou ta Evropská.⁴²³

V červenci 1926 *Robotnické noviny* publikovaly temný nekrolog Dzeržinského, jehož krvelačné povaze připsaly zodpovědnost za všechny hrůzy revolučního teroru a hromadné zavražďování nejen carských úředníků či bývalých bělogvardějců, ale nebolševické levice, disentu uvnitř vlastní strany i nespokojených dělníků.⁴²⁴ Sociální demokraté rozhodně odsuzovali projevy teroru diktatury proletariátu vůči nekomunistické levici v Rusku a pravidelně ve svých médiích přinášeli zprávy o nespravedlivém věznění menševiků či členů Sionistické socialistické strany.⁴²⁵ Sovětské násilné doktrinářství v jejich očích devalvovalo

---

⁴²¹ Srov. Hana Kosáková – Michal Kosák (red.), *Spisy Jiřího Weila: Moskva-hranice, sv. IV*, Praha: Triáda 2021. Kritika stranických čistek stála Jiřího Weila místo v KSČ a byla předmětem tvrdého odsouzení ze strany stalinské kulturní fronty. Viz např. Julius Fučík: *Pavlačový román o Moskvě*, Tvorba roč. 13, č. 3, 21. 1. 1938. K tématu viz také Bohumil Melichar: *Nad sebranými spisy Jiřího Weila: o nadšení a pochybnostech ze sovětského socialismu*, Kontradikce 2023, 8/1.

⁴²² Srov. *Leninův řád zrádcům, škůdcům a sabotážníkům pětiletky*, *Večerník Práva lidu*, roč. 21, 15. 8. 1933 s N. I. Kiselov (Gromov): *Tábory smrti v SSSR*, Praha: Frant. Chudomel 1933. K dobovému kontextu českého vydání knihy *Tábory smrti* a cílům jejího autora a nakladatelů viz Adam Hradílek: *Nikolaj Kiselev a jeho Tábory smrti*, *Paměť a dějiny* 03/2023.

⁴²³ Srov. Ernst Toller: *Obrázky z cesty do Ruska: Tresty GPU, mužské věznice*, *Právo lidu*, roč. 41, č. 36, 11. 2. 1932 a též: *Obrázky z cesty do Ruska: Ženská vězení – setkání s popy*, tamtéž, č. 42, 17. 2. 1932 s očitým svědectvím o mučení v sovětském nápravném systému Karel Benýšek: *Moje cesta do sovětského Ruska*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 119, 20. 5. 1932.

⁴²⁴ *Dzeržinský mrtvý*, *Robotnické noviny*, roč. 23, č. 162, 22. 7. 1926. Tento obraz navazoval na starší texty viz např. *Hrůzy bolševických žalářův*, tamtéž, roč. 21, č. 139, 16. 6. 1924.

⁴²⁵ Viz např. *Ruský zákon na ochranu státu*, tamtéž, roč. 23, č. 79, 7. 4. 1926 či *Persekuce sociální demokracie v Rusku*, *Právo lidu*, roč. 41, č. 4, 5. 1. 1932.

pozitivní snahy vlády o modernizaci země. *Večerník Práva lidu* v dubnu 1932 napsal, že „toto pronásledování uprostřed míru za naprosté bezpečnosti jen ze špiclovské zlovůle a sektářské nesnášenlivosti je něco, co vrhá velmi tmavý stín na situaci v Rusku a co bohužel sebe úspěšnější pětiletku nebude lze vymýtit z lidské paměti.“⁴²⁶

Národní socialisté již v roce 1920 upozorňovali, že vůdce tajné policie Dzeržinský má větší moc než Lenin a pro menševiky, Esery a anarchisty jsou sovětské žaláře nejhorší na světě.⁴²⁷ České slovo se vyjadřovalo velmi skepticky k nestrannosti soudů a pravdivosti důkazů v prvních sovětských monstrprocesech. Například v komentáři k šachtinskému procesu se čtenáři mohli dočíst, že veřejné mínění v Rusku ve vinu odsouzených nevěří, ale justici nelze kritizovat, protože všechna média jsou v rukou vládnoucí strany.⁴²⁸ Proces s členy sociální demokracie z roku 1931 pak odsoudilo jako „smutnou podívanou na to, jak jsou kajícíci nad propastí smrti nuceni plivat sami sobě do tváře.“⁴²⁹ Sociální demokraté sice nerozporovali existenci spiknutí v donské pánvi, ale šachtinský proces *Právo lidu* vidělo jako selhání sovětských kontrolních mechanismu a rozsudky popisovalo jako záměrně drakonicky tvrdé s cílem společnost zastrašit.⁴³⁰ Redakce *Robotnických novin* vysvětlovala, že proces se sabotážním centrem vedeným britskými experty firmy Vickers na jaře 1933 byl zinscenován, aby částečně zakryl a částečně falešně vysvětlil problémy nefunkčního sovětského průmyslu.⁴³¹ Tento kritický přístup kontrastuje se vstřícností, s jakou tato média referovala o procesech velkého teroru druhé poloviny třicátých let (viz kap. 6.2). Jiným příkladem může být zpravodajství *Českého slova* o stavbě bělomořského kanálu, které bylo doslova ambivalentní. Vedle sebe zde v prosinci 1933 vycházely informativní a spíše pozitivní reflexe technologické vyspělosti bělomořského průplavu a kritické články o vykořisťování otrocké práce vězňů pracovních táborů.⁴³²

Jakkoliv je v obecném povědomí zakořeněna představa, že sovětské soudnictví a vězeňství bylo svojí zvláštností a násilností jakýmsi protikladem americké nezávislé justice, viděno optikou meziválečného levicového tisku nevypadalo toto dělení vůbec ostře. Komunisté se snažili

---

⁴²⁶ *Hlas z ruských žalářů*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 97. 23. 4. 1932.

⁴²⁷ *Řádění sovětového teroru*, *Večerní České slovo*, roč. 12, č. 264, 23. 11. 1920.

⁴²⁸ *Moskevský monstre-proces*, *České slovo*, roč. 20, č. 159, 10. 7. 1928.

⁴²⁹ V. Koenig: *Druhý monstreproces*, *České slovo*, roč. 23, č. 60, 11. 3. 1931.

⁴³⁰ *Katanský rozsudek v šachtinském procesu*, *Právo lidu*, roč. 37, č. 159, 7. 7. 1928. K sociálně demokratickému pohledu na špionmání vyvolanou šachtinským procesem viz např. *Obavy v Rusku před kontrarevolúciou hospodárskou*, *Robotnické noviny*, roč. 25, č. 80, 4. 4. 1928.

⁴³¹ *Hromadné popravky a zatýkání v sovjetskom Rusku*, tamtéž, roč. 30, č. 62, 15. 3. 1933.

⁴³² Srov. *Balticko-bělomořský průplav v SSSR*, *České slovo*, roč. 25, č. 300, 23. 12. 1933 s 150 000 trestanců vybuodovalo největší průplav světa, tamtéž, č. 284, 4. 12. 1933.

vykreslit realitu věznic v USA jako absolutní antitezi oficiálního obrazu nápravných zařízení v SSSR. Například Egon Erwin Kisch ve své reportážní knize popisoval slavné americké nápravné zařízení Sing-Sing jako děsivé místo, kde vězni pracují jako otroci a jsou krmeni zkaženým jídlem, které se nedá pozřít.⁴³³ Národní socialisté v *Českém slově* však uveřejnili protikladný popis tohoto slavného vězení. Článek z ledna 1934 vykresluje Sing-Sing jako poklidné místo podobné terapeutické komunitě s rovnostářským přístupem k odsouzeným, kteří poklidně pracují na čerstvém vzduchu a připravují se na návrat do běžné společnosti.⁴³⁴ Komunisté však americkou justici a vězeňství pravidelně obviňovali z třídní předpojatosti, jejímž symbolem měla být poprava na elektrickém křesle. V lednu 1922 tematizovali případ amerického socialisty a odborového vůdce Eugena V. Debse od roku 1918 vězněného za pacifistický projev proti účasti Spojených států v první světové válce. Článek byl přímým útokem na prezidenta Wilsona, který ignoroval petici za Debsovo propuštění a pro komunisty byl hlavou bílého teroru v USA.⁴³⁵ Méně vyhocené hodnocení Debsova případu, avšak stále spíše sympatizující s vězněným, přineslo i *České slovo*.⁴³⁶ Podobně sociální demokraté i komunisté odsuzovali postup americké justice v případě Toma Mooneyho, dělnického předáka a aktivisty nespravedlivě odsouzeného k doživotí za bombový atentát v San Franciscu z roku 1916.⁴³⁷

Klíčovou událostí, která spojila československou levici v kritice amerického soudnictví, byl však proces s italo-americkými anarchisty Bartolomeo Saccem a Nicolou Vanzettim obžalovanými z loupežného přepadení a dvojnásobné vraždy.⁴³⁸ Když na nich měl být v roce 1927 vykonán rozsudek smrti, *Rudé právo*, *Právo lidu* i *České slovo* se zapojily do mediální kampaně na jejich podporu. Komunisté se stali přímými organizátory pražských protestů a demonstračních setkání vyjadřujících solidaritu s vězněnými.⁴³⁹ V listopadu 1926 adresovali

---

⁴³³ Egon Erwin Kisch: *Dovoluje si předvést Americký ráj*, Praha: Pokrok 1930, s. 66 a 289–305. Stranická žurnalistika se ke knize přihlásila velmi pozitivní recenzí v *Rudém právu*. Viz *Vývoj revoluční žurnalistiky*, *Rudé právo*, roč. 12, č. 141, 19. 7. 1931.

⁴³⁴ *V hotelu Sing-Sing*, *České slovo*, roč. 25, č. 7, 10. 1. 1934.

⁴³⁵ *Rozmluva s Eugenem Debsem*, *Rudé právo*, roč. 3, č. 14, 18. 1. 1922.

⁴³⁶ *Wilson odmítl udělení milosti socialistickému vůdci Debsovi*, *Večerní České slovo*, roč. 12, č. 253, 10. 11. 1920.

⁴³⁷ srov. *Z triednej spravlivosti v Amerike*, *Robotnické noviny*, roč. 28, č. 23, 29. 1. 1931 s *Americké justiční násilí*, *Rudé právo*, roč. 3, č. 100, 29. 4. 1922.

⁴³⁸ K symbolice a politické mobilizaci kolem případu Sacco a Vanzetti v globálním rozměru viz např. Lisa McGirr: *The Passion of Sacco and Vanzetti: A Global History*, *The Journal of American History*, 2007, 93/4 a Dan Colson: *Erasing Anarchism: Sacco and Vanzetti and the Logic of Representation*, *American Quarterly*, 2014, 66/4.

⁴³⁹ Organizačně tuto kampaň zaštiťovala československá sekce Kominternou podporované instituce Mezinárodní organizace Rudé pomoci, která měla za úkol podporovat vězněné komunistické aktivisty a jejich rodiny. Viz např. následující pamflet. Jan Urban: *Sacco – Vanzetti: pamětní list Mezinárodní*

otevřenou výzvu československé vládě a velvyslanectví Spojených států a po následující měsíce pravidelně plnili stránky *Rudého práva* obviněními „amerických kapitalistů lačnicích po krvi“ a opakovaným odsouzením „surové úkladné vraždy provedené zločinnýma rukama americké buržoazie“ s pomocí tamní justice.⁴⁴⁰ Americká vládnoucí třída se v představách komunistů neštítala jakéhokoliv korupčního jednání, nátlaku ani násilí, aby paralyzovala dělnické hnutí. Autor jednoho z článků odsuzujícího postup soudů v případě Sacco-Vanzetti napsal: „Vůdce [dělnictva] je možno koupit – a v Americe dovedou kupovat. Kdo se nedá koupit, toho zastraší terorem – a v Americe dovedou terorizovat! Je-li cizinec a nebojí se jejich hrozeb, deportují jej na desetiletí do žaláře, nebo jej deportují – na onen svět, odkud není návratu.“⁴⁴¹

K protestům celé dělnické veřejnosti vyzývali i sociální demokraté. Argumentovali tím, že dvojice prokazatelně zločin, ze kterého byla obviněna, nespáchala a jedná se o zjevnou justiční vraždu. Jediným proviněním odsouzených měl být jejich aktivismus na dělnických stávkách a mírových protestech, kterým si zneprátelili mocné. Celá kauza pro ně byla dokladem, že americká justice má strach z každého svobodomyšlného dělníka.⁴⁴² V květnu 1927 otisklo *Právo lidu* Saccovu závěrečnou řeč, která byla ostrým útokem proti kapitalismu a manifestem třídního boje: „My radikálové zásobujeme lid knihami, dobrou literaturou – vy jej tyranizujete a zabíjíte. Vím, že budou vždy dvě třídy: utlačovatelé a utlačovaní – že tyto dvě třídy budou vždy v boji mezi sebou. Sedím na této lavici, poněvadž patřím k utlačovaným. Vy jste utlačovatelé.“⁴⁴³ Za naprosto morálně zdiskreditovanou považovala americkou justici i redakce *Českého slova*, která kromě vlastních textů na podporu odsouzených otiskla souhrn prohlášení v jejich prospěch z úst světových osobností i provolání Komitétu pro obhajobu Sacca a Vanzettiho.⁴⁴⁴

---

rudé pomoci Československa k výročí bostonské justiční vraždy, Praha: MOPR 1928. Protestní akce a medální tlak v této kauze patřil k prioritním úkolům, které Kominternu tehdy globálně Mezinárodní Rudé pomoci zadala. J. M. Ryle: *International Red Aid and Comintern Strategy 1922–1926*, *International Review of Social History*, 1970, 15/1, s. 65–66.

⁴⁴⁰ Viz *Vládě československé! Vyslanectví Spojených států Severní Ameriky! Guvernér státu Massachussetts!*, *Rudé právo*, roč. 7, č. 268, 24. 11. 1926; *Také američtí kapitalisté lační po krvi*, tamtéž, č. 169, 28. 7. 1926; *Střepiny: Sacco a Vanzetti*, tamtéž, č. 282, 11. 12. 1926 podobně *Za osvobození soudr. Sacca a Vanzettiho z drápů americké justice*, tamtéž, č. 178, 30. 7. 1926.

⁴⁴¹ *Obrovský protest pražského proletariátu proti vraždě Sacca a Vanzettiho*, *Rudé právo*, roč. 8, č. 182, 9. 8. 1927, podobně také *Proletariát pomstí Sacca a Vanzettiho, budou-li popraveni!*, tamtéž, č. 188, 9. 8. 1927.

⁴⁴² *Socialistická Internacionála proti vykonání rozsudku nad Sacco a Vanzettim*, *Právo lidu*, roč. 36, č. 86, 12. 4. 1927; *Sacco a Vanzetti*, tamtéž, č. 107, 6. 5. 1927.

⁴⁴³ *Jak byli odsouzeni Sacco a Vanzetti*, tamtéž, č. 110, 10. 5. 1927.

⁴⁴⁴ *Sacco a Vanzetti*, *České slovo*, roč. 19, č. 190, 10. 8. 1927; *Sacco a Vanzetti utraceni*, tamtéž, č. 201, 24. 8. 1927; *Bouře proti odsouzení Sacco a Vanzettiho*, tamtéž, č. 187, 6. 8. 1927; *Amerika se bouří*,

Podobné tmelící mechanismy o čtyři roky později utvořily nový levicový konsenzus na kritice americké justice, tentokrát z důvodu její rasové předpojatosti. V roce 1931 bylo ve Scottsboro v Alabamě obviněno devět nezaměstnaných náctiletých Afroameričanů z hromadného znásilnění dvou bílých žen. Proces, ve kterém byl obžalovaným navrhnout trest smrti, vyvolal mezinárodní senzaci.⁴⁴⁵ Pro československou meziválečnou levici to byl další z příkladů amerického rasismu a tendenčnosti tamního bezpečnostního aparátu.⁴⁴⁶ Komunisté opět platili za nejhlasitější kritiky cynismu americké demokracie. Pod jejich patronátem vznikl Výbor na ochranu scottsboreských dělníků v ČSR, který podporoval s pomocí prostředků Rudé pomoci turné Ady Wrightové, matky obžalovaných, po evropských městech ve snaze pro své syny získat mezinárodní podporu. Komunisté obviňovali buržoazní média ze snahy na rasové otázce vyvolat rozkol mezi dělnictvem a popisovali, jak rasističtí Henleinovci napadali v Sudetech protestní shromáždění na podporu scottsboreských chlapců.⁴⁴⁷ Dle jejich názorů porotu soudu v Alabamě tvořili bílí rasisté sympatizující s Ku Klux klanem, kteří nebudou mít problém vynést rozsudek smrti ve vykonstruovaném procesu. Autor jednoho z článků otištěných v Rudém právu tvrdil, že „celý svět ví stejně jako soud, že hoši jsou nevinní. Leč americký imperialismus chce přitáhnout šroub vykořisťování a útlaku a potlačit denně mohutnější boj černošských mas za osvobození. Tento boj má být udušen v krvi.“⁴⁴⁸ Jedna z přednášek Ady Wrightové se z popudu na KSČ napojených iniciativ měla konat v Praze. Matka obžalovaných však byla po svém příjezdu do země zatčena. Komunisté to vysvětlovali nátlakem amerického velvyslanectví na československé úřady a na základě tohoto jednání odsoudili americkou demokracii jako absurdní lež.⁴⁴⁹

Zatímco nad podporou obžalovaných teenagerů byl mezi komunisty a sociálními demokraty konsenzus, razantně se rozcházel v hodnocení internace jejich matky pražskou policií. Obvinili totiž organizátory z Rudé pomoci z toho, že ze zoufalství Ady Wrightové chtěli jen získat agitační kapitál a že celou událost rámovali tak provokativním jazykem, že zákrok pořádkových

---

anarchisté při práci, tamtéž, č. 188, 7. 8. 1927; *Soud nad anarchisty souzen světem*, tamtéž, č. 189, 9. 8. 1927; *Nad mrtvými anarchisty*, tamtéž, č. 202, 25. 8. 1927.

⁴⁴⁵ Ke globálnímu rozměru kampaně na podporu obžalovaných viz James A. Miller – Susan D. Pennybacker – Eve Rosenhaft: *Mother Ada Wright and the International Campaign to Free the Scottsboro Boys 1931–1934*, *The American Historical Review*, 2001, 106/2.

⁴⁴⁶ K sociálně demokratickému náhledu na celou kauzu viz např. *Osem černochoch budú znovu súdit'*, *Robotnické noviny*, roč. 30, č. 167, 28. 7. 1933.

⁴⁴⁷ Viz *V pátek poprava ve Scottsboro!*, *Rudé právo*, roč. 12, č. 132, 9. 7. 1931; *Proletářské ženy pomohou*, tamtéž, roč. 13, č. 176, 31. 7. 1932.

⁴⁴⁸ *Scotsborští černoši hoši v nebezpečí smrti*, tamtéž, roč. 14, č. 95, 22. 4. 1933.

⁴⁴⁹ *O Adě Wrightové a „nedokonalé demokracii“*, tamtéž, roč. 13, č. 207, 7. 9. 1932.

sil museli očekávat.⁴⁵⁰ Komunisté situaci využili k útoku na národní socialisty, které obvinili, že postup československých úřadů vůči Adě Wrightové schvalovali a zároveň vůči odsouzeným mladíkům neprojeví, navzdory své socialistické image, ani takovou solidaritu jako “klerikální *Lidové listy*”.⁴⁵¹ V dubnu 1931 *České slovo* publikovalo informativní článek, který nepochyboval o nevině obžalovaných, přestože jeho autor používal nereflektovaně rasistický jazyk, když hochy nazval „negry“.⁴⁵² V červenci pak redakce publikovala explicitní odsouzení americké justice za podjatost, když v jednom z textů uvedla, že „americkému soudu postačí nejmenší maličkost, jedná-li se o černochoy.“⁴⁵³

Způsob, jakým hlavní československá levicové média referovala o kauzách Sacco-Vanzetii a scottsborských chlapců dokazuje, že v tomto prostředí panovala silná skepse vůči nestrannosti americké justice a policie. Pochybnosti o schopnosti bezpečnostního aparátu Spojených států zajistit spravedlnost pro své občany se dobovému čtenáři mohly jevit jako hlubší a oprávněnější, než kritika a nedůvěra vůči sovětské třídní justici. Američtí soudci a policisté totiž neměli na své straně nikoho z prostředí levice, kdo by je bránil. To ovšem neplatilo o jejich sovětských protějšcích, které měly veškerou podporu komunistického tisku i aktivistů KSČ.

3.4 Koroze obrazu amerického rovnostářství a posílení důvěry v sovětskou spravedlnost

V roce 1950 vyšla v českém překladu Majakovského kniha *O Americe* z roku 1926, která je klasickým příkladem sovětské kritiky USA. Spojené státy jsou zde vykreslovány v nejtemnějších barvách kapitalistické zvěle, chudoby, kulturní omezenosti, třídně podmíněného násilí a rasismu.⁴⁵⁴ Fakt, že se tato kniha objevila na pultech knihkupců, dokazuje, že komunistická kritika USA dobře známá již z dvacátých a třicátých let byla stále relevantní. Je však pravdou, že v prvních poválečných letech se v levicových médiích objevovaly také pozitivní reflexe americké demokracie. Například *Volné Slovo*, nástupnický titul národně socialistického *Českého slova*, uvedlo v červnu 1947, že „USA hájí demokracii, nikoliv v zájmu kapitalismu, jak se někde tvrdí, nýbrž v zájmu svobody národů i jednotlivce, jemuž

---

⁴⁵⁰ *Nešťastná černošská matka Wrightová zatčena*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 210, 6. 9. 1932 a *Doslov k příjezdu černošské matky*, Právo lidu, roč. 41, č. 212, 8. 9. 1932.

⁴⁵¹ *Útoky a poznámky: Věc černochoy našla větší pochopení u klerikálů než v nár. soc. redakci*, Rudé právo, roč. 13, č. 208, 8. 9. 1932.

⁴⁵² *Devět černochoy na elektrickou židli*, Večerní České slovo, roč. 13, č. 85, 10. 4. 1931.

⁴⁵³ *Hromadná poprava osmi černošských chlapců odložena na neurčito*, Večerní České slovo, roč. 13, č. 158, 9. 7. 1931. Podobně národně socialistický časopis *A-Zet* byl jasně na straně obžalovaných. Viz *Osm amerických černochoy osvobozeno*, A-Zet, č. 8. 4. 1933.

⁴⁵⁴ Vladimír Majakovskij: *O Americe*, Praha: Svět sovětů 1950.

americké zákony zaručují spravedlivé právo.“⁴⁵⁵ Nicméně zvyšující se napětí související s prvními projevy studené války i nástupem komunistických mediálních kampaní silně kritických k USA, vychýlilo pomyslnou křivku sympatií směrem k rostoucí preferenci sovětské kolektivistické definice spravedlnosti.

Podobný posun můžeme vnímat jako logický důsledek dlouhodobého trendu prohlubující se kritiky levicových médií vůči USA, a naopak postupné akceptace sovětského socialismu jako garance spravedlivé společnosti sahajícího do předválečných let. V oblasti spravedlivého přístupu k věcem veřejným s komunisty rozšiřovanou představou o vyšší verzi socialistické demokracie ostře kontrastoval obraz USA jako země, kde psané záruky demokracie musí běžný občan neustále znovu probojovávat ve střetu se silnými hráči kapitalismu, sdílený celou meziválečnou levicí. Přičemž kritiku sovětské diktatury proletariátu v druhé polovině třicátých let zastínilo přesvědčení o postupné demokratizaci v SSSR, které přijali za své i žurnalisté nekomunistické levice. Podobně nepřesvědčivě v očích levicových novinářů vypadal americký příslib spravedlivé participace na plodech modernity. Kritika rasistických předsudků, eugenikou inspirované, třídně předpojaté imigrační politiky či restriktivní ženské emancipace vylučující z možnosti žít moderní život všechny ženy kromě bělošek ze střední třídy představovala antipod komunistické vize naprosto inkluzivní sovětské společnosti.

Jakkoliv se nekomunistická levicová žurnalistika proti idealizovanému obrazu sovětské ženské či etnické emancipace vymezovala, až na výjimky sdílela kritickou pozici vůči stavu americké společnosti. Podobně byl sdílen negativní názor na americkou justici. Meziválečná levice ji vnímala nerozborně jako rasově a třídně předpojatou a neschopnou účelně řešit problematiku organizovaného zločinu. Navzdory sociálně demokratické a národně socialistické kritice sovětského teroru vůči alternativním levicovým proudům, zejména Eserům a sociálním demokratům, či pochybnostem o nezávislosti sovětských soudů měla stalinská diktatura mezi celou československou levicí pověst zřízení schopného efektivně bojovat s korupcí či kriminalitu. Důležitou kritickou složku diskurzu meziválečné žurnalistiky demokratické levice si navíc přisvojili nacističtí propagandisté a oficiální protektorátní tisk. Poukazy na nelidský teror stalinského soudnictví a vězeňství se staly základem pro delegitimizaci sovětského komunismu a v poválečných letech tak zaznamenaly ztrátu důvěryhodnosti (viz epilog).

Když v roce 1947 přišli komunisté s mediální kampaní kritizující USA, navazovali na negativní obrazy americké společnosti pevně ukotvené v levicové politické imaginaci.

---

⁴⁵⁵ Hanák vypráví svoje zkušenosti z Ameriky, *Volné Slovo*, č. 150, 28. 6. 1947.

Například srpnu 1947 publikovala redakce *Rudého práva* kritický článek o založení Výboru pro potírání neamerické činnosti, který zesměšňoval zejména jeho zakladatele Johna Rankina jako bývalého appeasera a dobře známého antisemitu, čímž rozvíjela obraz amerických bezpečnostních složek jako třídně a rasově předpojatých.⁴⁵⁶ Podobnou návaznost můžeme vnímat také v komunistických útocích na nedostatečnou denacifikaci v americké okupační zóně. Tvrzení, že nejhorší váleční zločinci si kupují bezúhonnost, nasedalo na rozšířenou představu o úplatnosti americké justice a ochotě mužů zákona spojovat se s organizovaným zločinem.⁴⁵⁷ Naopak důvěryhodnost sovětského soudnictví rostla i mimo komunistické kruhy. Například v červnu 1946 uveřejnilo národně socialistické *Volné Slovo* na titulní stránce reportáž interpretující vystoupení Romana Ruděnka během Norimberského procesu.⁴⁵⁸ Ruděnko byl jako sovětský prokurátor zapojený do politických monstrprocesů velkého teroru na Ukrajině, do výkonu poprav polských důstojníků v roce 1939 či příprav politických procesů s představiteli polského nezávislého státu v roce 1945 a během Norimberského procesu působil jako hlavní sovětský žalobce.⁴⁵⁹ Právě jeho autoritou redakce zašitila text odsuzující německé eugeniky jako hlavní inspirátory válečných zločinů.

Podobně vyznívá i příklad Milady Horákové, která se na podzim roku 1946 spolu s komunistkou Anežkou Hodinovou-Spurnou vydala jako členka delegace československých žen do Sovětského svazu. *Rudé právo* ocitovalo její projev na závěr setkání v Moskvě, v němž prohlásila, že „československé ženy půjdou vždy spolu se sovětskými za trvalý mír a demokracii“.⁴⁶⁰ Víru v sovětskou verzi ženské emancipace Horáková vyjádřila ve stejné době např. na stránkách ženského časopisu *Vlasta*.⁴⁶¹ Právě ona se však měla za několik let stát v perspektivě médií Národní fronty oním „rozvratným sabotérem“, který narušil harmonii

---

⁴⁵⁶ *Výbor pro potírání neamerické činnosti zesměšnil Ameriku*, *Rudé právo*, roč. 27, č. 183, 7. 8. 1947.

⁴⁵⁷ Viz např. komunistické rámování kauzy Alfreda Loritze, který měl mafiánskými způsoby infiltrovat denacifikační proces, zajistit si tím moc a krýt bývalé nacisty, *Válečný štváč uprchl z bavorského vězení*, tamtéž, č. 247, 15. 10. 1947.

⁴⁵⁸ *Německá věda zklamala*, *Volné Slovo*, č. 126, 1. 6. 1946.

⁴⁵⁹ K předchozímu působení sovětských žalobců Norimberského procesu viz Francine Hirsch: *The Soviet Union at the Palace of Justice: Law, Intrigue, and International Rivalry in the Nuremberg Trials*, In: *Stalins Soviet Justice. „Show“ Trials, War Crimes Trials, and Nuremberg*, David M. Crowe (ed.), London – New York: Bloomsbury Academic 2019, s. 174.

⁴⁶⁰ *Rozloučení s delegací československých žen v Moskvě*, *Rudé právo*, roč. 26, č. 243, 20. 10. 1946

⁴⁶¹ *Sovětský svaz očima čs. žen*, *Vlasta*, roč. 1, č. 44, 6. 11. 1947

socialistické společnosti a československá lidová justice se s ní měla vyrovnat po sovětském vzoru.⁴⁶²

3.5 Shrnutí

Obraz Sovětského svazu jako spravedlivé inkluzivní společnosti stejně jako představy o represivní roli amerického kapitalismu rušícího původní republikánský étos vyjádřený slavným citátem amerického slibu věrnosti “*and justice for all*”⁴⁶³ se na československé levici utvářely po celé sledované období. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let bylo v tomto prostředí přesvědčení o tom, že sovětský systém je navzdory všem svým nedostatkům schopen zajistit svým občanům spravedlivý podíl na rozhodování o věcech veřejných, spravedlivou možnost participovat na neustále se prohlubující emancipaci a dokonce i spravedlivý přístup státu k občanům v oblasti justice pevně zakotveno. Naopak USA představovaly svět, v němž tyto hodnoty platily jako fasáda zakrývající pravou povahu nespravedlivého systému volné soutěže. Zprostředkování tohoto binárního obrazu bylo do značné míry závislé na schématech mediální komunikace, která se utvářela po celé sledované období, tedy od počátku dvacátých let.

Nerevoluční levicová média spojená se sociální demokracií a národními socialisty pravidelně vyjadřovala úctu k americkým demokratickým hodnotám a zároveň však poukazovala na rozsáhlou korupci a klientelismus deformující volební klání a legislativní proces. Američtí občané tak byli zajatci vlivu mocných finančníků a stále mocnějších korporací. Politická ale i ekonomická svoboda průkopníků republikanismu byla v jejich očích pouhou vzpomínkou. Redaktoři těchto médií silně sympatizovali s politiky, kteří se snažili tento stav zvrátit. Mimo odborových předáků a neúspěšných levicových aktivistů jimi byli zejména prezidenti Woodrow Wilson a Franklin Delano Roosevelt. Jejich snahy omezit moc velkých hráčů byznysu ve prospěch spravedlivější distribuce vlivu a bohatství však měly dle názorů novinářů *Práva lidu* či *Českého slova* a s nimi sympatizujících listů skončit na půli cesty a nevedly ke kýženému cíli, tedy překonání v očích levice sobecké podstaty amerického systému. Komunisté pak představovali krajní pól kritiky stojící na hlasitě projevovaném přesvědčení, že americká svoboda je svobodou mocných k vykořisťování a útlaku všech slabších. Jakákoliv

---

⁴⁶² K tomu, jak o procesu referovala dobová žurnalistika, viz např. Karel Beran: *Před soudem lidu: proces s Miladou Horákovou a jejími 12 společníky před st. soudem v Praze 31. května až 8. června 1950*, Praha: Melantrich 1950.

⁴⁶³ Jedná se o citát závěrečného prohlášení oficiálního znění slibu věrnosti americké vlajce, který vznikl v roce 1892 a následně prošel řadou revizí. K problematice viz např. Jeffrey Owen Jones – Peter Meyer: *A History of the Pledge of Allegiance*, New York: Thomas Dunne Books 2010.

snaha vnímat pozitivně americký model svobody a spravedlnosti byla dle jejich názoru rafinovaným pokusem o klamání československých dělníků.

Funkční antitezí ke globální diktatuře amerických finančníků byl komunistům již od dvacátých let ideální obraz sovětské demokracie dělnických rad. Klíčem k participaci na socialistickém systému měl být akt práce. Přístup ke spravedlivému podílu na moci a emancipaci měl mít každý, kdo pracuje. Zároveň měl tento systém působit směrem k aktivnímu vtahování dosud marginalizovaných skupin obyvatel do struktur socialistické společnosti. Velkou pozornost věnoval tisk KSC osvětovým kampaním, boji proti negramotnosti i patriarchátu a dalším konzervativním rysům ruské společnosti i dalších minoritních etnik a národností žijících na území SSSR. Právě kombinace práce, vzdělání a politického uvědomění mělo vést k rozkvětu socialistické spravedlivé společnosti. Na deklarativní úrovni diskurzu komunistického tisku se měla společnost v SSSR zbavovat projevů sedimentované mentality překážející rovnému přístupu ke vzdělávání, politickým a profesním příležitostem.

Levicová kritika bolševické revoluce a snahy o její následné prohlubování spočívala v artikulaci nedůvěry v úspěšnost podobného postupu, který měl bojovat s negramotnými, nevzdělanými “ruskými muži” naprosto nepřipravenými na život v pokročilé socialistické společnosti. Dle názoru národních socialistů a sociálních demokratů se v SSSR odehrávala revoluce, která ale stála na donucování, zastrasování a perzekuci nejen zjevných kontrarevolucionářů, ale také eserů a sociálních demokratů. Diktatura proletariátu se všemi svými projevy tak vycházela ze stavu celkové nepřipravenosti společnosti a zároveň představovala prvek, který vedl československou revoluční levici k tomu, že se od bolševické teorie i praxe ve svých médiích distancovala. Jádrem kritiky československých reformních socialistů byly nejen zprávy o politicky motivovaných procesech, popravách a věznění socialistické opozice ze strany bolševické vládní strany, ale také pravidelné poukazování na neschopnost naplňovat ideály rovnosti pohlaví, národnostní svobody či ženské emancipace ze strany sovětských úřadů, jakkoliv byly přitažlivě formulovány na úrovni legislativy či mediálních diskurzů. Nicméně intenzita takto formulované kritiky měla výrazně sestupnou tendenci související s vnitropolitickým i mezinárodním vývojem třicátých let. Debata o nové sovětské ústavě v polovině dekády přinesla postupnou akceptaci teze o postupném procesu demokratizace SSSR a překonávání negativních stránek diktatury proletariátu i v sociálně demokratickém a národně socialistickém tisku.

Zatímco již ve dvacátých letech komunisté veřejně deklarovali, že sovětský systém svazovým uspořádáním dokázal vyřešit pro československý kontext klíčovou otázku

národnostního soužití, USA ztratily postupně pověst země, kde národnost a etnicita nehrají roli. Zprávy o zavedení přísných imigračních pravidel opírajících se o eugenickou logiku nerovnosti ras spolu s pravidelným poukazováním na americký bílý etnocentrismus spojený s postojem k původním obyvatelům a Afroameričanů ve všech sledovaných médiích utvářel silně kritický obraz USA jako společnosti ostrých nerovností, která si nese dlouhodobý problém s rasismem odmítaným celou meziválečnou levicí. Senzační zprávy o lynčování nevinných černochů, podjatosti soudců ovlivněných rasistickými předsudky a korumpovaných dolary organizovaného zločinu vytvářely negativní obraz amerického systému jako celku.

Překvapivě lze konstatovat, že obraz systému sovětského vězeňství a soudnictví utvářený médii všech relevantních levicových stran byl světlejší než popis toho amerického. Zatímco komunisté opakovaně zdůrazňovali úspěchy sovětských nápravných programů léčících kriminalitu jako nemoc kapitalismu, sociálně demokratická a národně socialistická kritika sovětského vězeňství s časem, který uběhl od občanské války, slábla. V průběhu třicátých let se dokonce projevil ústup od negativního popisu sovětských vězení a pracovních táborů, která se do roku 1935 objevovala v tisku národních socialistů a sociálních demokratů pravidelně včetně těch nejotřesnějších detailů. Lze však konstatovat, že jakkoliv je v obecném povědomí zakořeněna představa, že sovětské soudnictví a vězeňství bylo svojí zvůlí a násilností jakýmsi protikladem americké nezávislé justice, viděno optikou meziválečného levicového tisku nevypadalo toto dělení vůbec ostře. Naturalistické popisy zvůle sovětských soudců, čekistů a děsivého prostředí táborů Gulag se navíc zmocnila protektorátní oficiální média a od léta 1941 z nich učinila jeden z hlavních motivů legitimizujících nacistické tažení proti “bolševickému barbarství” a tím zapříčinila jejich znehodnocení v poválečných letech, kdy novináři nově obnovených levicových médií rozhodně nechtěli opakovat to, co považovali za nacistickou propagandu (viz kap. 7.2).

V souvislosti s posuny v zahraniční politice Československa v druhé polovině třicátých let, kdy diplomacie směřovala k úzké kooperaci se SSSR, došlo v žurnalistické praxi prosystémové levice k posunu hranice vyslovitelného směrem k bagatelizaci kritiky sovětského velkého teroru. Navzdory faktu, že v SSSR tehdy probíhala nejintenzivnější vlna státního násilí vůči vlastním občanům, v levicovém tisku v míře důvěryhodnosti obstálo sovětské soudnictví stejně či lépe, než to americké. Opatrnou kritiku, která často počítala s politickým ovlivňováním soudního řízení sovětských monstrprocesů, doplňoval na stránkách deníků a časopisů sociálních demokratů a národních socialistů popis podjatosti americké justice v přístupu ke kauzám levicových aktivistů či křivě obviněných Afroameričanů, jejichž modelovými příklady

mohou být mediální kampaně kolem případů Sacco-Vanzetti a scottsborovských chlapců. Komunistická antisovětská mediální kampaň z roku 1947 a i ty co ji následovaly, které byly typické pro československou stalinskou diktaturu, navazovaly nejen na silně prosovětskou pozici a antiamerikanismus komunistických médií budovaný po celé meziválečné období, ale také na kritiku USA a postupnou akceptaci sovětského konceptu spravedlnosti v tisku národních socialistů a sociálních demokratů a to posilovalo jejich míru legitimacy.

4. Země prosperity

V politickém boji poválečných let, který se rozhořel mezi levicí a pravicí v jižní a západní Evropě, se americká administrativa snažila skrze dovoz amerických filmů a dalších kulturních statků propagovat americký životní styl a posílit tak demokratické politické strany ve střetu s komunismem. V Itálii před volbami roku 1948 na přání amerického State Departmentu společnost Paramount pořádala veřejné projekce filmu *Ninočka*, ve kterém krásná Greta Garbo hrála roli komicky asketické sovětské agentky sváděné západní „buržoazní kulturou“.⁴⁶⁴ Naopak ve Francii byl tehdy stažen z kin snímek Johna Forda *Hrozny hněvu* natočený dle literární předlohy Johna Steinbecka.⁴⁶⁵ Utrpení rodiny amerického farmáře zoufale křižující Spojené státy ve staré fordce ve snaze najít nějakou práci poté, co jejich farma zkrachovala v souvislosti s katastrofálním suchem, divákům mohl příliš připomínat nesnáze velké hospodářské krize třicátých let i neschopnost amerických politiků řešit situaci těch, na které dopadla nejtíživěji. Dle názoru ministerstva zahraničí USA by mohl být využit francouzskými komunisty k delegitimizaci demokracie.⁴⁶⁶

Může se zdát překvapivé, že autor příběhu, který tak znervózňoval vykonavatele americké zahraniční politiky, nebyl pro československou levici dostatečně revoluční.⁴⁶⁷ Když se Steinbeck v roce 1947 na cestě z Moskvy, kde byl na studijní cestě, rozhodl zastavit v Praze, jeho přítomnost vyvolala pozornost zdejších novinářů. K jejich značnému překvapení se však odmítal vyjádřit k politickým otázkám a otevřeně jakkoliv podpořit sovětskou či československou vizi socialismu. Zklamání vyjadřovaly redakce sociálnědemokratického časopisu *Svět práce* i odborářského deníku *Práce*, když jej vykreslovaly jako váhavého a bojácného člověka.⁴⁶⁸ Komunisté na stránkách *Rudého práva* uveřejnili text J. A. Šťastného, který vysvětloval, že by čtenáři neměli pod vlivem četby románu *Hrozny hněvu* zbrkle řadit

---

⁴⁶⁴ *Ninočka*, rež. Ernst Lubitsch 1939.

⁴⁶⁵ *Hrozny hněvu*, rež. John Ford 1940.

⁴⁶⁶ Tony Judt: *Postwar. A History of Europe Since 1945*, New York: The Penguin Press 2005, s. 231

⁴⁶⁷ Román *Hrozny hněvu* poprvé v českém překladu vyšel v roce 1941. V doslovu k tomuto českému vydání byla síla s jakou kniha ovlivnila vnímání nezaměstnanosti třicátých let přirovnána k vlivu, který měla kniha Chaloupka strýčka Toma od Harriet E. Beecher Stoweové na tematiku amerického otroctví. V poválečném vydání z roku 1946 překladatel vysvětluje, že kniha byla vydána navzdory ostrému kulturnímu dohledu protektorátních úřadů a že ve Steinbeckovi „pociťoval tichého spolubojovníka proti okupantům“. Kniha byla rozebrána těsně před plošným zákazem anglosaské literatury v červnu 1941. Podle citovaného doslovu román inspiroval Vladislava Vančuru či Františka Halase v jejich duchovním vzdoru nacismu. Étos sociálně kritické, humanistické a antikapitalistické knihy si román nesl i po následující desetiletí. Srov. John Steinbeck: *Hrozny hněvu*, Praha: Evropský literární klub 1941, s. 455–458 s John Steinbeck: *Hrozny hněvu*, Praha: Sfinx 1946, s. 569–574.

⁴⁶⁸ *John Steinbeck nic neví?*, Svět práce, roč. 3, č. 40, 2. 10. 1947.

jeho autora do pokrokového tábora. Obvinil ho zároveň z toho, že nejen nepodporuje veřejně socialismus, ale dokonce kolaboruje s tiskem „nelidského gangu Wall Streetu“.⁴⁶⁹ Podobně jako jiní američtí spisovatelé měl i Steinbeck v několika svých románech popsat přiléhavě krutost kapitalismu, ale zároveň dle dopisovatelů *Rudého práva* nebyl marxistou ani „pokrokovým autorem“. Tento paradox vysvětlovali tím, že pokud v USA tvoří umělec pravdivě, musí psát kriticky.⁴⁷⁰ Tyranie kapitalismu totiž měla být dle komunistických žurnalistů natolik zřejmá, že k jejímu skandálnímu odhalení nebylo nutné mít jakékoliv třídní vědomí či znalosti levicové teorie. Steinbeckův román a jeho filmová adaptace popisující umírání zemědělských dělníků a jejich dětí hlady stejně jako násilí organizované majiteli plantáží proti nezaměstnaným byl bez ohledu na autorovy politické názory v očích žurnalistů KSC důležitým důkazem o agónii USA využitelným ve studenovělečném soupeření a byl tedy pro ně plně autentický, a to i přes zklamání z nechoty Steinbecka se v otázce socialismu plně angažovat. V květnu 1948 se čtenáři mohli v časopise *Tvorba* dočíst, že navzdory své ideologické nedostatečnosti a politické liknavosti Steinbeck v knize *Hrozny hněvu* „viděl své postavy v pravdivém společenském začlenění; proto ve všech jeho knihách jsme nacházeli ostrou obžalobu systému, který brání lidem, aby žili jako lidé“.⁴⁷¹

V roce 1949 se na pultech knihkupců objevil jiný román s tematikou práce a materiálního strádání – *Ažajevovo* vrcholné dílo *Daleko od Moskvy*.⁴⁷² Autor se ihned po vydání této knihy stal novou hvězdou sovětské literatury, držitelem Stalinovy ceny a klasikem socialistického realismu. Knihu brzy následovala filmová adaptace a příběh sovětského technika, kterého místo na bojiště velké vlastenecké války strana poslala do tajgy, kde měl vybudovat v nelidských podmínkách ropovod klíčový pro válečné hospodářství, se stal ikonickým vyprávěním o socialistickém přístupu k práci. Alena Bernášková napsala do *Rudého práva*, že „Ažajev v tomto románě zachytil skutečného člověka, sovětského člověka stalinské epochy v celém jeho bohatství života, ve všech jeho vztazích k práci, k vlasti, k rodině, přátelům a spolupracovníkům. Ažajev čerpá z plného života, umělecky jej ztvárňuje a tím pomáhá dál životu a růstu lidí. A ze skutečnosti dneška, kterou nám tak mistrovsky ukazuje, vyrůstá spisovatel ještě krásnější, ještě bohatší skutečnost zítřka, nádherná perspektiva sovětské budoucnosti.“⁴⁷³ Zatímco *Hrozny hněvu* ukazovaly, že americký kapitalismus není schopen

---

⁴⁶⁹ J. A. Šťastný: *Záhada Johna Steinbecka*, *Rudé právo*, roč. 28, č. 82, 7. 4. 1948.

⁴⁷⁰ *Svědectví spisovatelů*, tamtéž, roč. 32–33, č. 71, 23. 3. 1952.

⁴⁷¹ Zdeněk Bláha: *Nová Steinbeckova novela a hra*, *Tvorba*, roč. 17, č. 20, 19. 5. 1948.

⁴⁷² K analýze románu *Daleko od Moskvy* jako klasického a vzorového díla socialistického realismu i pro československé prostředí viz Vít Schmarz: *Země lyr a ocele*, s. 279–320.

⁴⁷³ Alena Bernášková: *Veliký příklad*, *Rudé právo*, roč. 31–32, č. 35, 11. 2. 1951.

zajistit lidem práci, kterou by si vydělávali na důstojný život, román *Daleko od Moskvy* byl vyprávěním o hrdém překonávání materiálního nedostatku prací pro lepší socialistickou budoucnost dostupnou všem. Dle odborářských novin či časopisu *Společnosti přátel SSSR* inspiroval československé dělníky na stavbách přehrad k napodobování Ažajevem popisovaných heroických pracovních výkonů.⁴⁷⁴ Přijat byl kladně nejen komunisty, ale celkově napříč médií národní fronty.⁴⁷⁵ Ze srovnání čtení Steinbeckova a Ažajevova románu v poválečném Československu vyplývá následující: Zatímco americký systém nebyl schopen zaměstnat ani ty, kdo po práci zoufale toužili jen aby nakrmili své blízké, sovětský socialismus potřeboval mnohem více rukou, než měly pracovní kolektivy k dispozici, a proto obětaví dělníci svoji budoucnost budovali pracovními výkony na hranici lidských možností.

Realita soupeření Západu a Východu na přelomu padesátých let udělala z kategorií práce a prosperity silné politikum. Prosazující se hegemonie stalinského jazyka na nich postavila základy symbolické architektury binárního vidění světa děleného mezi sověty inspirované lidové demokracie a kapitalistický Západ ve vleku USA.⁴⁷⁶ Příklady čtení těchto dvou románů ilustrují, do jaké míry byly obrazy americké a sovětské životní úrovně, pracovní morálky a konzumního chování politizovány. Ostré dělení mezi pokrokové, socialistické na jedné straně a úpadkové, kapitalistické či buržoazní na druhé straně nebylo aplikováno jen na narativy, ale také na jejich tvůrce. Stalinský myšlenkový svět připouštěl libovolné odpoutání textu od jeho autora a přiřazení knihy a spisovatele do opačných táborů stejně jako sjednocení příběhu tvůrce s vyprávěním jeho díla do jednoho celku rozmazávajícího hranici mezi fikcí a realitou. Steinbeck uzřel realitu, přestože nebyl marxistou, zatímco Ažajev sděloval pravdu právě proto, že jím byl.⁴⁷⁷ Jednalo se o hru se symboly a diskurzy, které však měly širší platnost a jejich kořeny přesahovaly o celá desetiletí éru pozdního stalinismu. Spojené státy americké byly hodnoceny v prostředí českých zemí již na sklonku 19. století a později i v Československu na

---

⁴⁷⁴ Autor románu „*Daleko od Moskvy*“ Vasilij Ažajev děkuje československým čtenářům, *Práce*, roč. 8, č. 281, 26. 11. 1952 a Jiří Marek: *Kniha života*, *Svět sovětů*, roč. 14, č. 44, 31. 10. 1951.

⁴⁷⁵ Např. Josef Brix: *Velký příklad*, *Mladá fronta*, roč. 7, č. 250, 23. 10. 1951; Milan Kyselý: *Ažajev mezi námi*, *Lidové noviny*, roč. 59, č. 23, 1951 příloha kulturní neděle či *Významný sovětský román*, *Lidová demokracie*, roč. 6, č. 213, 10. 9. 1950.

⁴⁷⁶ K představě poslední bitvy mezi táborem míru a válečnými štváči na níž tento binární diskurz spočíval viz Vladimír Macura: *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha: Academia 2008, s. 37–47.

⁴⁷⁷ Čtení a psaní socialistického románu bylo svým způsobem rituálem založeným na opakování koncentrovaného kulturního významu. Hlavní dějová linie v podstatě převáděla marx-leninské postuláty do osudů románových hrdinů a román se stal strážcem oficiálního mýtu. Autorovy politické postoje byly klíčové, protože měl fungovat jako inženýr lidských duší a indoktrinovat čtenáře. Právě proto mohla být některá díla obsahově zapadající do kánonu problematizována. Viz Katerina Clarková: *Sovětský román. Dějiny jako rituál*, Praha: Academia, 2015, s. 18–35.

základě schopnosti tamního systému zajistit prosperitu místním obyvatelům. Podobně důležitá byla již v roce 1917 materiální úroveň a příslib prosperity pro pozorovatele a analytiky sovětského systému. Klíčovou otázkou organizované modernity totiž bylo, jak zajistit materiální dostatek všem členům společnosti.⁴⁷⁸ Československá meziválečná levice proto vnímala při hledání inspirativních stránek sovětského socialismu a amerického kapitalismu otázku rovnosti příležitostí participovat na utváření bohatství jako zásadní měřítko.

4.1 Ovládnutí přírody

Industriální společnost první poloviny dvacátého století sdílela základní axiom v přístupu k přírodě. Její příslušníci ji vnímali jako divočinu, kterou je potřeba zkrotit, ovládnout a následně vytěžit maximum z jejího ekonomického potenciálu. Toto přesvědčení bylo společné sovětské i americké vizi pokroku.⁴⁷⁹ Na sklonku 19. století přišel americký historik Frederik Jackson Turner s tezí o klíčové roli posouvání americké hranice na západ pro formování nejen amerického ekonomického potenciálu, ale také individualistické obchodní a politické kolektivní mentality. Tvrdil, že Američané v sobě nesou pionýrského ducha prvních osadníků, kteří materiální i duchovní hodnoty utvářeli v tvrdém souboji s přírodou a v bojích s původními obyvateli.⁴⁸⁰ Tento narativ převzaly vůdčí československé kulturní elity. Zatímco prezident Masaryk tvrdil, že americká „konstituce [byla] formulovaná v duchu racionalistické filosofie právní, jak byla tenkrát rozšířena v Anglii a Francii, je přímo kodexem pionýrského ekonomismu“,⁴⁸¹ vlivný tiskový přidělenec v USA a sociálně demokratický novinář Aleš Brož na adresu amerických dobrodruhů napsal následující: „V Americe byli nuceni starati se sami o sebe, pracovati na svou vlastní pěst, vhrnouti se odvážně a bezohledně do boje o existenci, nebo hladovět [...] a dodělati se úspěchu, nahromaditi miliony, i když ne zrovna prostředky vybíravými není věc špatná nebo odsouzení hodná, nýbrž právě naopak, zasluhuje obdivu

---

⁴⁷⁸ Peter Wagner: *A Sociology of Modernity*, s. 66–70.

⁴⁷⁹ Srov. Paul Josephson – Nicolai Dronin – Aleh Cherp – Ruben Mnatsakanian – Dmitry Efremenko – Vladislav Larin: *An Environmental History of Russia*, New York: Cambridge University Press 2013, s. 71–133 s Sara Dant: *Losing Eden. An Environmental History of the American West*, Oxford: Blackwell 2017, s. 24–64.

⁴⁸⁰ Viz John Mack Faragher (ed.): *Rereading Frederick Jackson Turner. The Significance of the Frontier in American History and Other Essays*, New Haven – New York: Yale University Press 1998. K významu této teze pro vnímání amerických dějin viz též Joyce Applebyová – Lynn Huntová – Margaret Jacobová: *Jak říkat pravdu o dějinách. Historie, věda, historie jako věda a Spojené státy*, Brno: CDK 2002, s. 98–100. Podobně též Sacvan Bercovitch: *Rituály souhlasu. Symbolická konstrukce Ameriky a její proměny*, Praha: Karolinum 2017, s. 33–65.

⁴⁸¹ Tomáš Garrigue Masaryk: *Světová revoluce za války a ve válce*, s. 268.

[...]“⁴⁸² Levicový tisk tento narativ o dějinách USA zároveň přebíral i se proti němu kriticky vymezoval.

Sociálně demokratické *Právo lidu* v červnu 1930 publikovalo text o tom, že Spojené státy byly vybudovány extrémně tvrdou prací kolonistů, kteří hospodařili primitivními pluhy a bojovali proti indiánům. Tito stateční a pracovití muži vybudovali americkou civilizaci od nuly.⁴⁸³ O dva roky dříve se však jeho čtenáři mohli seznámit s dějinami New Yorku, rámovanými orientalismem ovlivněnou úctou k indiánům, kteří měli prodat za směšnou cenu ostrov u řeky Hudson bělochům. Právě američtí kolonisté vypadali jako chamtiví a zkažení lidé v porovnání s původními obyvateli, kteří měli mít auru romantických vznešených divochů.⁴⁸⁴ Podobně neukotvený byl postoj redakce národně socialistického *Českého slova*. Na stránkách tohoto deníku čtenáře čekaly jak kritické texty tematizující zhoubný vliv evropské civilizace na původní obyvatele kontinentu, tak články oslavující „tuhou práci a vášnivý boj s přírodou“, který měl umožnit bílým osadníkům budovat vznešené hodnoty.⁴⁸⁵ Dokonce i v *Rudém právu* se objevily texty posilující kult amerických traperů.⁴⁸⁶ Souvisí to jistě s oblibou westernem inspirovaného trampingu, který se komunisté snažili politizovat a dokonce mu vyčlenili zvláštní prostor ve stranickém tisku.⁴⁸⁷ Nicméně lze konstatovat, že již od dvacátých let komunisté tvrdili, že násilí dravého kapitalismu bující ve Spojených státech bylo vepsáno do základů tohoto společenského řádu brutálními genocidními praktikami osadníků přicházejících z Evropy. Například v březnu 1923 se na stránkách tohoto deníku objevilo následující vysvětlení: „Amerika jako nejkapitalističtější stát světa je velebena jako země blahobytu. Příroda Ameriky je štedrá, země dosud málo obydlena. Kapitalistická výroba pracuje úžasně. Ale dějiny Ameriky a kapitalismu jsou dějinami krve. Od té doby, co první Evropan zanesl sem kapitalism, po staletí se vraždilo. Bylo vyhubeno téměř úplně jedno veliké lidské plemeno, plemeno Indiánů, vyhubeno zbraní a kořalkou [...] když kapitalism se ujal, kolik zločinů spáchal, kolik vražd honba za zlatem a ziskem!“⁴⁸⁸

---

⁴⁸² Aleš Brož: *Soudobá Amerika. Politické, hospodářské, sociální a kulturní poměry*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (A. Svěcený) 1928, s. 13.

⁴⁸³ *Z Ameriky: Filadelfie – kolébka americké nezávislosti*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 139, 14. 6. 1930.

⁴⁸⁴ *Broodwayí napříč Manhattanem*, tamtéž, roč. 38, č. 218, 14. 9. 1928.

⁴⁸⁵ Srov. *Indiáni opouštějí křesťanství*, *České slovo*, roč. 19, č. 231, 4. 11. 1927 s *American Independence Day*, tamtéž, roč. 12, č. 154, 4. 7. 1920.

⁴⁸⁶ *I divoká zvěř má své hrdiny*, *Rudé právo*, roč. 4, č. 224, 2. 10. 1923.

⁴⁸⁷ Jan Krško – Jan Mareš – Jan Pohunek – Jan Randák – Jan Špringl: *Český trampingu v časech formování a rozmachu*, Praha: Academia 2019, s. 113–118, 126.

⁴⁸⁸ *Ta velebená Amerika*, *Večerník Rudého práva*, roč. 3, č. 52, 3. 3. 1922.

Komunisté však nevnímali divokou přírodu a kmeny, které ji obývaly, jako nedotknutelnou hodnotu. Právě naopak, opěvovali totiž bolševickou vládu, která svoji modernistickou vizi postavila na podmanění a racionálním zužitkování krajiny bývalé carské říše. Lze konstatovat, že stalinské pětileté plány vnímali jako posouvání civilizační hranice, nikoliv ovšem na západ, jako v USA, ale na východ. V roce 1930 vyšel s podporou KSČ překlad knihy německého reportéra Otto Hellera *Sibiř druhá Amerika*, která využívala narativ o pionýrském osadníkovi jako nositeli pochodně moderní společnosti a bojovníkovi s nástrahami divočiny. Ten aplikovala na sovětské budovatelské úsilí v severních oblastech Sibíře.⁴⁸⁹ Podobně jako američtí osadníci byli podle Hellera sověšší stavitelé železnic, přístavů a továren energičtější, živější a otužilejší než evropští Rusové. Jejich boj s přírodou končil rozhodným vítězstvím, které přineslo ohromné továrny, celá nová města či stovky kilometrů železnice a jiné infrastruktury na místa, kam jen občas zavítali příslušníci tunguzských a dalších domorodých kmenů. Právě v přístupu k nim se mělo sovětské posouvání civilizační hranice odlišovat od toho amerického. Otto Heller ve zmiňované knize tvrdil, že „jeden z rozdílů mezi Sibíří a Amerikou jest: že tu nejsou zřizovány samojedské rezervace, přírodní parky pro zvířata, jejichž obyvateli jest několik set nebo tisíc divochů, a ostatní nejsou ohněm, mečem a kořalkou odstraňováni z cesty v zájmu velkých obchodů; že je tu snaha, zařaditi muže, jenž je dnes ještě podle měšťácko-evropské řeči divochem, do velkého postupu pracujícího člověka jako spolupracovníka a rovnoprávného člověka.“⁴⁹⁰ Nenásilné přesvědčování a bezproblémové přijetí socialistické vize modernity původními obyvateli Sibíře či sovětského Dálného východu bylo důležitým rysem nejen socialisticko-realistických románů stalinské éry, ale také československé komunistické žurnalistiky.⁴⁹¹

Jakkoliv se prosovětská žurnalistika v návaznosti na oficiální diskurz stalinské modernizace jasně distancovala od kolonizačních praktik při šíření moderního socialismu do prostředí periferií SSSR, i ten nejsvětější obraz šířený komunistickými novináři přitakával hierarchii mezi osvíceným, mocným Evropanem a slabým, nevzdělaným primitivním domorodcem.⁴⁹²

---

⁴⁸⁹ Otto Heller: *Sibiř druhá Amerika*, Praha: Karel Borecký 1930.

⁴⁹⁰ Tamtéž s. 102–103.

⁴⁹¹ Viz např. obraz Nanajců či korejských rybářů v románech Petra Pavlenka a Vasilije Ažajeva. Srov. Petr Pavlenko: *Na dálném východě hřmí*, Praha: Evropský literární klub 1937, s. 35; Vasilij Ažajev: *Daleko od Moskvy*, Praha: Vyšehrad 1952, s. 206–207.

⁴⁹² Představa nadřazenosti administrativně řízených institucí, rozvinuté dělby práce, tovární výroby, sekularizace, evropského školství přinášejícího formální vzdělání byla základem představ o civilizovanosti a primitivnosti, kterou často kolonizátoři situovali do minulých epoch vývoje jejich vlastní společnosti a při jejich popisu používali metafory typu “středověká temnota”. Tento obecně platný mechanismus se v pohledu na sovětskou kolonizaci dálného východu v analyzovaných médiích

Kulturní inferiorita, kterou bylo vysvětlováno případné váhání či dokonce odpor proti přijetí nového společenského systému, je dle teoretika postkolonialismu Alberta Memmiho definičním znakem pozice kolonizovaných.⁴⁹³ Sekularizace, rovnostářská sociální struktura, představa o vlastní nedostatečnosti pramenící ze zděděného falešného vědomí ve formě tradiční kultury dotyčného etnika či schéma třídního boje ostrakizující dosavadní elity kolonizované společnosti stalinskou modernizací, to byla cena, kterou museli členové těchto etnik zaplatit za to, aby se nedostali do pozice vykořisťovaných, ekonomicky marginalizovaných a strachem ovládaných bytostí.⁴⁹⁴ Tedy přesně do té pozice, kterou tehdejší komunisté kritizovali jako hlavní znak imperiálního útlu.⁴⁹⁵

Modelovým příkladem stavby, s níž přichází civilizace k zanedbaným primitivním lidem, byl projekt turkestansko-sibiřské železnice. Turksib měl být onou spojnici centra s pouštními oblastmi, po které přijde rozkvět místní krajiny kultivované aplikací západní vědy. Zavodňování pouště ji mělo proměnit v obrovskou oázu pro pěstování bavlny či ovoce a kolem nerostných nalezišť byla plánována výstavba těžkého průmyslu.⁴⁹⁶ Právě střet zaostalosti s modernitou československé komunisty fascinoval.⁴⁹⁷ Julius Fučík popisoval v roce 1930 SSSR jako ambivalentní společnost, kde vedle velikých jeřábů najdou uplatnění primitivní provazy a břevna, petrolejová lampička koexistuje vedle největších elektráren a velbloudí karavany kopírují koleje.⁴⁹⁸

V roce 1923 bylo založeno družstvo Interhelpo, jehož členové snili o lepším životě v zásadě podobný sen jako emigranti odcházející do severní Ameriky.⁴⁹⁹ Pod vedením komunistického

---

plně projevil. Viz např. Bill Ashcroft – Gareth Griffiths – Helen Tiffin: *Post-colonial Studies. The Key Concepts*, London – New York: Routledge 2007, s. 131–132.

⁴⁹³ Albert Memmi: *The Colonizer and Colonized*, London: Earthscan Publication 2003, s. 115–120.

⁴⁹⁴ Lynne Viola dokonce systém nucené práce v prostředí táborů systému Gulag popisuje jako hlavní sílu sovětské vnitřní kolonizace. Mezi vězni byli též elity etnických menšin, které byly označovány za “bývalé lidi” či kulaky. Viz Lynne Viola: *Stalin's Empire. The Gulag and Police Colonization in the Soviet Union in the 1930s*, In: Stalin and Europe. Imitation and Domination 1928–1953, Timothy Snyder – Ray Brandon (eds.): Oxford – New York: Oxford University Press 2014.

⁴⁹⁵ Viz např. způsob jakým redakce Rudého práva referovala o indickém národně osvobozeneckém boji v první polovině třicátých let. Zároveň kritizovala britské represe, ale také Gandhího nenásilný odpor oslabující revoluční hnutí v zemi: Ladislav Hojda: *Přízrak Nainy Sáhiba jde Indii*, Rudé právo, roč. 11, č. 116, 18. 5. 1930; *Gándhího “revolta”: bude dobývati sůl z moře*, roč. 11, č. 62, 13. 3. 1930.

⁴⁹⁶ Viz např. M. Bulgakov: *Velké stavby pětiletky: O Turksibu*, Rudé právo, roč. 11, č. 59, 9. 3. 1930.

⁴⁹⁷ Ke způsobu, jakým referovali meziváleční komunističtí novináři o realitě sovětské střední Asie viz např. následující edici reportáží: Kateřina Šimová – Milan Drápala (eds.): *Julius Fučík – Egon Erwin Kisch – Franz Carl Weiskopf – Jiří Weil. Edice textů (1927–1937)*, Soudobé dějiny, 2020/27/3–4.

⁴⁹⁸ Julius Fučík: *V zemi, kde zítra již znamená včera*, s. 64.

⁴⁹⁹ To, že popisy vystěhovalectví v družstvu Interhelpo byly komunistickou kritikou amerického snu a jeho převrácením do obrazu sovětského ráje, popisovali již Jan Lomíček a Jan Mervart. Viz Jan Lomíček

agitátora si představovali svůj život v bohaté přírodě Kyrgyzstánu jako ideální model, o nějž vždycky stáli. V tomto případě se nejednalo o nabytí individuálního bohatství, ale o funkční kolektivní soužití v relativním dostatku a bez hrozby nezaměstnanosti či chudoby. O dva roky později první českoslovenští osadníci dorazili do okolí Biškeku, kde se tvrdě střetli s realitou a čekal je zde doslova boj na život a na smrt s tamní tvrdou divočinou.⁵⁰⁰ Dopisy o rozčarování z primitivních podmínek a nouze, s nimiž se českoslovenští osadníci setkali po příjezdu, plnili k sovětskému socialismu kritická periodika sociální demokracie.⁵⁰¹ Komunističtí žurnalisté – mezi nimi nejvýrazněji Julius Fučík, Jaroslav Weil a Peter Jilemnický – však byli tímto tuhým bojem fascinováni. Nikdo z nich nezamlčoval hlad, tragické oběti počátečních měsíců, včetně úmrtí dětí a naturalisticky líčili všechny problémy komuny.⁵⁰² Právě počáteční strádání mělo být pro osadníky zdrojem hrdosti a mělo je učinit uvědomělejšími, tvrdšími a pracovitějšími socialistickými lidmi. Zmiňovaný Peter Jilemnický vložil jednomu z hrdinů své novely do úst následující tvrzení: „Keď dnes spomínam na tieto prvé dni, zdá sa mi, že to bolo najhoršie, no aj najhrdinskejšie obdobie nášho družstva. Pre tých, ktorí vydržali.“⁵⁰³ Stalinský koncept budování socialismu v jedné zemi postavený na vnitřní kolonizaci rozsáhlých neobydlených území SSSR tak do značné míry kopíroval americký mýtus pionýrů, nicméně v pohledu komunistů se mělo jednat o vyšší a pokrokovější verzi socialistické modernity. Měl se zde rodit nový člověk socialistického řádu.⁵⁰⁴

Nekomunističtí levicoví žurnalisté se k romantizaci sovětského souboje s přírodou stavěli chladně, ale rozhodně je zajímal logistický, technický, ekonomický a vědecký rozměr socialistického budování. Například redakce *Českého slova* v lednu 1927 otiskla na titulní

– Jan Mervart: „*Evenings in Interhelpo*“ – two Views of Czechoslovak Writers on the Soviet Union, Prager wirtschafsts-und sozialhistorische Mitteilungen, 13/2011, s. 20.

⁵⁰⁰ K dějinám družstva Interhelpo viz Jaromír Marek: *Interhelpo. Tragický příběh československých osadníků v Sovětském svazu*, Brno: Host 2020 či Lukáš Onderčanin: *Utopie v Leninově zahradě. Československá komuna Interhelpo*, Žilina: Absynt 2023.

⁵⁰¹ Viz např. *Co píšu čsl. robotníci z Ruska?*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 10, 14. 1. 1926 či článek o návratu osadníků ze Slovácké komuny: *Nezdar „Slováckej kolonie“ v Rusku a komunisti*, tamtéž, č. 46, 25. 2. 1926.

⁵⁰² Například Jiří Weil popisoval úmrtí dětí kolonistů a další drastické osobní oběti jako heroickou daň boje o socialistické pokrok v bohem zapomenuté pustině. Jiří Weil: *Češi stavějí v zemi pětiletok*, Praha: Družstevní práce 1937, s. 56–92.

⁵⁰³ Peter Jilemnický: *Kompas v nás*, Praha: Družstevní práce 1937, s. 38.

⁵⁰⁴ Dle Bernice Glatzer Rosenthal byl sovětský přístup ke kolonizaci a industriálnímu přetvoření přírody mnohem brutálnější než ten americký. Požadavek spartánského životního stylu pro masy dělníků a snaha rychle přetvořit materiálně krajinu se měla intelektuálně napájet z modernistického dědictví i ozvuků nietzscheánské filozofie tvůrčího silného člověka. Viz Bernice Glatzer Rosenthal: *New Myth, New World. From Nietzsche to Stalinisms*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press 2002, s. 247–250.

stránce článek věnovaný projektu zmiňované turkestánsko-sibiřské dráhy. Tato stavba 1 400 km dlouhé železnice byla pro autora textu pozoruhodnou výzvou moderního stavebnictví a přes strýzlivý styl vyjadřování v nejmenším nezpochybňoval veliký hospodářský význam, který regionu i celému SSSR přinese.⁵⁰⁵ J. E. Šorm v *Právu lidu* čtenářům vysvětloval, že Alma-Ata je špinavé zaostalé město, kde se nedá ani pořádně vykoupat či poslat telegram do zahraničí. Leží totiž v divoké uhrančivé přírodě. Navzdory veškeré perzekuci a dohledu GPU však podle něj sovětský systém výstavbou Turksibu materiální problémy tohoto zaostalého koutu světa opravdu řeší. Projekt byl v jeho očích hrdinským dílem lidské práce, kterou vykonávají motivovaní dělníci, a projektanti z řad inženýrů ji velice racionálně spravují.⁵⁰⁶

Právě racionalita, technická vyspělost a obecně hodnota vložené práce do sovětské industrializace byly faktory, které sociální demokraté ve svém tisku během třicátých let opakovaně vyzdvihovali. Například v říjnu 1930 *Večerník Práva lidu* uveřejnil text označující hydrocentrálu Dněprostroj jako sovětský triumf v boji s přírodou a popisoval, jaké nadlidské úsilí bylo potřeba ke spoutání obrovské řeky.⁵⁰⁷ Podobně byla rámována i stavba moskevského metra jako boj dělníků a inženýrů s nestabilním podložím a problematickými geologickými podmínkami. Sociální demokraté se tak svým přístupem k tomuto projektu přiblížili komunistické žurnalistice, a dokonce dávali Moskvu v otázce městské podzemní dráhy za vzor Praze.⁵⁰⁸ Podobně národní socialisté v Českém slově od poloviny třicátých let popisovali přestavbu Moskvy, stejně jako vnitřní kolonizaci Sibíře, jako doklad značných úspěchů sovětského socialismu. Stavby velkých průplavů a kanálů propojujících Bílé, Baltské a Kaspické moře či spoutání Volhy do jednoho koryta byly označeny za smělé plány a grandiózní úspěchy sovětského inženýrství podobně jako tovární komplex v Magnitogorsku.⁵⁰⁹ Jiří Beneš v květnu 1934 v tomto národně socialistickém deníku vyjadřoval nadšení z projektu počítajícího s tím, že část Kaspického moře bude vysušena a na tomto úrodném území podobném deltě Nilu bude na obřích plochách pěstována bavlna.⁵¹⁰ Autor ani v nejmenším nepolemizoval s možnými ekologickými aspekty takových plánů a zůstával tak v zajetí dobové

---

⁵⁰⁵ *Turkestánsko-sibiřská magistrála*, České slovo, roč. 19, č. 10, 13. 1. 1927.

⁵⁰⁶ J. E. Šorm: *Československý novinář na Turksibu*, Právo lidu, roč. 39, č. 131, 4. 6. 1930.

⁵⁰⁷ *Největší hydrocentrála na světě*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 257, 30. 10. 1932.

⁵⁰⁸ Srov. Julius Fučík: *Stručné dějiny moskevského „Metro“*, Rudé právo, roč. 16, č. 102, 1. 5. 1935 s *Moskevské „Metro“*, chloubou Ruska, Večerník Práva lidu, příloha k č. 66, 18. 3. 1936; *Moskevské metro*, Právo lidu, roč. 47, č. 168, 20. 7. 1938.

⁵⁰⁹ *Stane se Moskva mořským přístavem?*, České slovo, roč. 26, č. 68, 23. 3. 1934; *Sověty se obracejí na východ*, tamtéž, č. 87, 15. 4. 1934.

⁵¹⁰ Jiří Beneš: *Ruská bavlna*, České slovo, roč. 26, č. 114, 18. 5. 1934.

mentality instrumentalizující přírodu bez ohledu na možné důsledky, které v politické rovině začalo verbalizovat až ekologické hnutí v šedesátých letech.⁵¹¹

Kredit sovětské vědy zůstával vysoký a vážně byly brány i projekty na první pohled popírající zákonitosti přírody. Komunisté vnímali Ivana V. Mičurina jako „průkopníka obnovy země“ či „revolucionáře přírodovědy“ a od jeho pokusů očekávali nové odrůdy extrémně výnosných a odolných zemědělských plodin.⁵¹² Jako průkopníka revoluce v agronomii a botanice jej však vnímal i národně socialistický časopis *A-Zet*.⁵¹³ Sociálně demokratické *Právo lidu* svým čtenářům v červenci 1938 sdělovalo, že sovětsí vědci dokáží pěstovat ječmen či zeleninu v extrémních podmínkách Pamíru v nadmořské výšce 3500 m. n. m.⁵¹⁴ Dobově se nabízelo nepřímé srovnání amerických problémů s extrémním suchem a zdrcující neúrodou na středozápadě s překvapivou schopností sovětských vědců ovládat přírodní zákony.⁵¹⁵ Kritické hlasy proti tomuto znásilňování přírody se objevovaly jen sporadicky. V březnu 1932 vyšla v *Českém slově* kritika Pilňakova románu *Stavíme přehradu*, který autorka recenze četla jako varování před totální environmentální katastrofou. Obávala se, že kvůli necitlivým zásahům sovětských technokratů do říčního systému dojde k vyschnutí západní Sibíře a Povolží na úroveň pouště. Předvídala, že Rusko čeká hladomor a strádání kvůli nezodpovědnému megalomanství a varovala, že příroda stejně jako lidská přirozenost se nedají přemoci.⁵¹⁶ Podobná kritika však byla naprosto ojedinělá a dominantním znakem levicové žurnalistiky zůstával obdiv k odvážným sovětským vědeckým pokusům.

V časopise *A-Zet* se dokonce v červenci 1933 objevil nekritický článek, který popisoval, že sovětská věda a letectvo dokáže za pomoci elektrického dýmu a amoniaku vyvolat uměle déšť.⁵¹⁷ O několik měsíců později udělal velký dojem na sociálně demokratické novináře z

---

⁵¹¹ Lze mluvit o dvou vlnách environmentalismu. První reagovala na bezprostřední důsledky průmyslové revoluce a vedla k ochraně vybraných cenných přírodních celků zřizováním národních parků, druhá pak souvisí se vznikem nových sociálních a emancipačních hnutí během šedesátých let, kdy se ekologické či environmentální hnutí ustavilo na základě tvrdé kritiky industriální civilizace a jejích důsledků na přírodu jako celek. Jádrem protestu byl fakt, že člověk necitlivě nakládal s přírodní realitou jako celkem, a nejen jejich nejkrásnějšími, vědci nejvíce oceňovanými částmi. Viz např. Ramachandra Guha: *Environmentalism. A Global History*, New York: Longman 2000, s. 1–9.

⁵¹² *Celý náš SSSR se stane kvetoucím sadem*, Rudé právo, roč. 15, č. 151, 28. 9. 1934.

⁵¹³ *Zemřel slavný ruský botanik*, *A-Zet*, č. 110, 8. 6. 1935.

⁵¹⁴ *Zelinářské zahrady na střeše světa*, *Právo lidu*, roč. 47, č. 162, 13. 7. 1938.

⁵¹⁵ Národně socialistická i sociálně demokratická média o problému tzv. dust bowl referovala. Viz např. *Sucho v Americe: národní neštěstí*, *České slovo*, roč. 26, č. 130, 7. 6. 1934 či *Americké kraje se vedrem mění v poušť*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 173, 27. 7. 1934, podobně *Nová katastrofální horka v USA*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 177, 31. 7. 1934.

⁵¹⁶ Pavla Buzková: *Hruza z pouště*, *České slovo*, roč. 24, č. 63, 13. 3. 1932. Viz též Boris Pilňak: *Stavíme Přehradu*, Praha: Melantrich 1932.

⁵¹⁷ *Sovětské letectvo v boji s přírodou*, *A-Zet*, č. 143, 26. 7. 1933.

redakce *Robotnických novin* sovětský projekt stratosférického letu na hranice vesmírného prostoru.⁵¹⁸ Meteorologie, oceánologie, a hlavně aviatika byly výkladními skříněmi sovětské vědy. Zejména sovětský arktický výzkum byl velmi pozitivně hodnocen napříč levicovým tiskem. Nejen komunisté, ale i sociální demokraté či národní socialisté vnímali objevování oblastí za polárním kruhem jako vznešený souboj člověka s přírodou a rozhodně nezpochybňovali jeho cíle v oblasti výzkumu počasí ani snahu sovětského námořnictva najít spolehlivou plavební trasu mezi Vladivostokem a Murmanskem a propojit tak sovětský dálný východ s evropskou částí Svazu.

Dobově byla velmi vážně vnímána i sovětská vize zúrodnování polárních krajů a přípravy na kolonizaci.⁵¹⁹ Klíčovou složkou těchto aktivit byl vývoj sovětské aviatiky, který byl považován za bezmála zázračně překotný.⁵²⁰ Dle silně prosovětského komunistického tisku se jednalo o přesvědčivou reakci na úspěchy amerických letců. V roce 1927 překonal Charles Lindbergh Atlantský oceán a potvrdil technologickou převahu USA. Jeho čin se stal symbolem odvahy, nespoutané energie, mládí, vitality a podnikavosti, která oslňovala Evropu.⁵²¹ *Právo lidu* referovalo o této události jako o posunu možností lidské civilizace, zatímco České slovo vidělo Lindbergha jako hrdinu moderní doby: „Není to pouze voják, ani pouze sportovec, neboť znamená nám všem cosi tak obecného a čistého, že odpovídáme si pouze: Lindbergh je veliký člověk.“⁵²² Právě tyto symbolické atributy měly být definiční pro sovětskou modernitu, a tak odstartoval nevyhlášený závod mezi Moskvou a Washingtonem o oslnivější letecký rekord.

Od poloviny třicátých let komunistický tisk šířil pověst sovětského letectví jako nejvyspělejšího na světě. Stranický tisk KSČ plnily zprávy o schopnostech sovětských letců dosáhnout severního pólu, překonat vzduchem Arktidu až k americké pevnině či o riskantních

---

⁵¹⁸ *Stratosférický balon „SSSR“ dosiahl výšky 18 400 metrov*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 221, 1. 10. 1933.

⁵¹⁹ Srov. Antonín Houdek: *15 let bojů o Sever*, A-Zet, č. 25. 4. 1935 s *Severní polární země a jejich význam*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 249, 21. 10. 1932 a Ladislav Štoll: *První výsledky vědecké práce papaninců*, Rudé právo, 21. 4. 1938.

⁵²⁰ Aviatika byla vnímána jako prostředí technického a zároveň ideového pokroku, ve kterém se rodili hrdinové Sovětského svazu jako noví lidé socialismu. K symbolickému postavení aviatiky během stalinismu třicátých let viz např. studii o emblematické roli zkušebního letce Valerije Čkalova. Viz Jay Bergman: *Valerii Chkalov: Soviet Pilot as New Soviet Man*, Journal of Contemporary History, 1998, 33/1.

⁵²¹ Modris Eckstein: *Svěcení jara*, s. 275–276.

⁵²² *Kapitán Lindbergh přeletěl oceán*, Právo lidu, roč. 36, č. 121, 22. 5. 1927 a *Lindbergh přeletěl Atlantský oceán*, České slovo, roč. 19, č. 122, 22. 5. 1927. Komunistické *Rudé právo* o události referovalo strážlivěji. Viz *Lindberg přeletěl Atlantický oceán*, Rudé právo, roč. 8, č. 119, 23. 5. 1927. Podobnou slávu si získali i další američtí letečtí rekordmani. Viz např. *Post a Gatty obleteli zemeguľu za osem dni 15 hodin a 15 minut'*, Robotnické noviny, roč. 28, č. 149, 3. 7. 1931.

přeletech divočiny v jakémkoliv počasí.⁵²³ Sovětská společnost zažívala extrémní zájem o letectví a u továren, kolchozů a kluboven komsomolu byly zakládány kluby aviatiky.⁵²⁴ Časopis *Tvorba* například uveřejnil tvrzení, že sověšší hrdinové dokáží létat tisíce kilometrů v nejtěžších podmínkách jen 30 let od prvních pokusů bratří Wrightů a mohou jim konkurovat jen američtí pokořitelé Atlantiku.⁵²⁵ Létající knihovny, agitační střediska či lékařské ambulance měly nahradit agitační vlaky v sovětské snaze šířit kulturu a vzdělání do periferních oblastí SSSR.⁵²⁶ Vyjmenované úspěchy však byly velmi respektovány i v tisku ostatních levicových stran. Zatímco *Právo lidu* pravidelně referovalo velmi pozitivně o sovětském vojenském i civilním letectvu,⁵²⁷ v národně socialistickém *Českém slově* vyšly hned dvě pochvalné kritiky na snímek Alexandra Dovženka s názvem „Aerograd“⁵²⁸ zobrazující heroickou výstavbu leteckých základen na dálném východě SSSR, které se svým jazykem blížily dikci, s jakou o filmu referovalo *Rudé právo*.⁵²⁹ Přes všechnu pozornost, kterou levicový tisk sovětskému rozvoji letectví věnoval, lze říci, že se stále jednalo o postupné dohánění úrovně americké letecké infrastruktury. Například již v srpnu 1930 *Právo lidu* referovalo o tom, že i to nejmenší město v USA má vlastní letiště a že cestování v oblacích je zde poměrně běžné.⁵³⁰ Americký přelet Atlantiku a sovětská snaha přivlastnit si letadlo jako symbol vědeckotechnického pokroku byly výsledkem snahy podmanit si vzdálenost a čas, obehnat přírodu infrastrukturní sítí industriální civilizace a připravit ji k zužitkování ve jménu rostoucího bohatství.

4.2 Zázraky masové výroby

Klíčem k prosperující společnosti byla nejen schopnost podmanit si přírodu vědeckým poznáním či skrze infrastrukturu a kolonizaci, ale také umění proměnit její zdroje ve zboží, které rostoucí populace potřebovala. Práce byla činností, na níž tisíce let závisel osud lidské společnosti, i prostředkem pro přetváření chaosu divočiny v řád civilizace.⁵³¹ Nicméně od éry

---

⁵²³ *Sovětská aviatika nejmocnější na světě*, *Rudé právo*, roč. 18, č. 193, 19. 8. 1937.

⁵²⁴ Géza Včelička: *My prvá rudá letadla světa*, *Tvorba*, roč. 9, č. 23, 19. 10. 1934 či A. Jegorov: *Aeroklub v kolchoze*, *Slovenské Zvesti*, roč. 2, č. 187, 29. 9. 1937.

⁵²⁵ *9374 km na křídlech sovětů*, *Tvorba*, roč. 11, č. 32, 7. 8. 1936.

⁵²⁶ Srov. Kurt Hausner: *Letadlo Maxim Gorkij*, *Rozsevačka*, roč. 10, č. 1, 2. 1. 1935.

⁵²⁷ *Skupinový let kolem světa*, *Večerník Práva lidu*, roč. 26, č. 180, 4. 8. 1938; *Patnáct let sovětského civilního letectví*, *Právo lidu*, roč. 47, č. 196, 25. 8. 1938; *Přehledka letectva v celém SSSR*, *Večerník Práva lidu*, roč. 26, č. 198, 25. 8. 1938.

⁵²⁸ *Aerograd*, rež. Alexandr Dovženko 1935.

⁵²⁹ Srov. *Nový sovětský film: Aerograd – drama o budování leteckého spojení s Východem*, *České slovo*, roč. 28, č. 18, 22. 1. 1936 a *Sovětská křídla nad Asií*, tamtéž, č. 114, 15. 5. 1936 s N. Izgojev: *Nový Dovženkův film: Aerograd*, *Rudé právo*, roč. 16, č. 268, 17. 11. 1935.

⁵³⁰ *Z Ameriky: Na americkém letadle*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 183, 8. 8. 1930.

⁵³¹ James Suzman: *Práce: Dějiny toho, jak trávíme čas*, Brno: Host 2020, s. 28–30.

průmyslové revoluce se výroba stala masovou, rychlou, maximálně produktivní a vidina prosperity v první polovině dvacátého století stála absolutně na co největším prohloubení tohoto trendu. V polovině 19. století se v chicagských jatkách rozjela automatická linka, která v několika málo minutách živé zvíře dokázala usmrtit, rozporcovat a zpracovat do podoby masových konzerv.

V roce 1906 popsal tento systém Upton Sinclair následovně: „[...] díval se na dělníky na porážce a divil se jejich spěchu a síle, jako by byli podivuhodnými stroji; jaksí ho ani nenapadlo mysliti při tom na to, že to je práce lidí, lidí z masa a krve – totiž dokud sám nesestoupil do té prohlubně a nesvlékl si kabát. Pak to viděl v jiném světle, viděl také rub. Tempo, kterým se to dělo, bylo takové, že napínalo všechny síly dělníkovy – od chvíle, kdy padl první vůl, až do zapískání polední píšťaly, a zase od půl jedné až bůh ví do které hodiny odpolední nebo večerní; nebylo ani chvilky klidu pro dělníka, pro jeho ruce, oči, mozek.“⁵³² Románem s názvem *The Jungle*, který v českém překladu vyšel v roce 1929, zaútočil nejen na americký sen o blahobytu pro východoevropské přistěhovalce, ale hlavně definoval levicovou kritiku pracovních podmínek v moderním průmyslovém provozu.⁵³³ Ten, jak si například povšimla Marie Majerová během své návštěvy chicagského provozu v roce 1919, dokázal produkovat hojnost v dosud nevídaném měřítku, ale zároveň touha po produktivitě doslova vysávala všechny vložené zdroje včetně těch lidských.⁵³⁴ Efektivita chicagských jatek uchvátila i Henryho Forda, který tuto organizaci práce učinil základním stavebním kamenem jeho podnikatelské filozofie a povýšil na definici moderního továrního provozu.⁵³⁵

Fordovy detroitské továrny se staly ikonickým místem průmyslového pokroku. Obrovský komplex fungující jako jeden velký organismus s neuvěřitelnou rychlostí stavěl ze základních surovin v podobě železa a gumy levné automobily se spalovacím motorem. Výrobní areál z dílny architekta Alberta Kahna se stal archetypem moderní továrny koncentrující maximálně

---

⁵³² Upton Sinclair: *Jatky*, Praha: Družstevní práce 1929, s. 63–64.

⁵³³ Beletrie Uptona Sinclaira platila ve dvacátých a třicátých letech za hlavní zdroj informací o sociálních nerovnostech v USA pro celou meziválečnou levici. Ovšem s výjimkou komunistů, kteří jej odsoudili v roce 1934 za podporu New Dealu jako sociálfašistu. Naopak sociální demokraté se dokázali vyrovnat i s tím, že několikrát veřejně podpořil SSSR. Srov. *Upton Sinclair*, Rudé právo, roč. 4, č. 118, 25. 5. 1923; *Spisovatel Upton Sinclair*, České slovo, roč. 19, č. 196, 18. 8. 1927; *Dobrodružstvo Uptona Sinclaira*, Robotnické noviny, roč. 28, č. 81, 9. 4. 1931; *Z Ameriky: U Uptona Sinclaira*, Právo lidu, roč. 39, č. 160, 10. 7. 1930 s *Já Upton Sinclair guvernérem*, Tvorba, roč. 9, č. 5, 15. 6. 1934 podobně Karl Radek: *Herkules čistí Augiášovy chlévy kartáčkem na zuby*, tamtéž, č. 23, 19. 10. 1934.

⁵³⁴ Marie Majerová: *Dojmy z Ameriky*, s. 87–91.

⁵³⁵ Henry Ford: *Můj život a dílo*, sv. I, Praha: Sfinx 1924, s. 122.

efektivní výrobní proces na jednom místě.⁵³⁶ Úspěch tohoto byznys modelu byl tak pronikavý, že z Henryho Forda učinil jednu z nejvlivnějších osob na světě. Poté, co vyšla Fordova autobiografie, se z fordismu stal v očích podnikatelů, technických expertů i politiků nástroj pro řešení palčivých společenských problémů, jakými byla chudoba a třídní konflikty.⁵³⁷

Poté, co tato kniha vyšla v roce 1924 v českém překladu, mohli se čtenáři dozvědět o základech Fordovy filozofie efektivní a co nejlevnější výroby, která v kombinaci s vysokými mzdami pro zaměstnance a jejich přizváním k podílu na komerčním úspěchu firmy měla spojit zaměstnavatele a dělníky do jednoho společenství bez nutnosti vzájemného soupeření.⁵³⁸ Myšlenka začlenění dělníků a dalších zaměstnanců do vlastnické struktury podniku zaujala ve dvacátých letech sociální demokraty, kteří ve svém tisku tematizovali vysokou úroveň pracovních podmínek v USA i zdejší vysoké mzdy.⁵³⁹ Gustav Habrmann měl v roce 1924 tvrdit, že američtí kapitalisté si uvědomují, že když má dělník existenční starosti a je nespokojený, nepracuje nadšeně a jeho produktivita klesá. To je vede k tomu, že mu zajistí byt, v továrně zřizují moderní koupelny a další kvalitní zázemí. Americká masová výroba navíc podle něj produkovala extrémně levné zboží, a to nakonec zajistilo americkým pracujícím tak vysokou životní úroveň, že neměli žádnou motivaci zajímat se o politiku socialistů.⁵⁴⁰

Avšak největším propagátorem fordismu v československém prostředí se stal Tomáš Baťa, hrdě se hlásící k „amerikanismu“, Fordově organizaci práce i názorům na podobu kýžené politické a sociální změny.⁵⁴¹ Tovární tisk Baťova koncernu často příběh Henryho Forda tematizoval v ryze pozitivním světle a obecně americkou verzi modernity popisoval jako vzorový příklad blahobytu.⁵⁴² Není tedy překvapivé, že postoje k fordismu, amerikanismu a

---

⁵³⁶ Joshua B. Freeman: *Behemot. Dějiny továrny a utváření moderního světa*, Brno: Host 2019, s. 137–172.

⁵³⁷ K fordismu jako transatlantickému fenoménu viz Martin Kohlrausch – Helmut Trischler: *Building Europe on Expertise*, s. 132–139.

⁵³⁸ K Fordovu názoru na třídní boj a možnosti jeho překonání viz Henry Ford: *Můj život a dílo, díl I.–III.*, Praha: Sfinx 1924, s. 90–109.

⁵³⁹ T. Pistorius: *Jak Amerika řeší poměr kapitálu a práce*, Právo lidu, roč. 34, č. 64, 17. 3. 1925 či *Americký priemyselník o nízkých a vysokých mzdách*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 181, 12. 8. 1926. Sociálně demokratická žurnalistika zde refletovala expertní diskurz odborníků Ústavu pro technické hospodářství průmyslové při Masarykově Akademii práce, kde pracovali experti zabývající se racionálním řízením práce. K problematice např. K. Fast: *Dělnictvo Fordových závodů*, In: *Život a práce u Forda. Zápisky československých inženýrů z Ameriky*, Stanislav Špaček (ed.), Praha: Masarykova akademie práce 1927.

⁵⁴⁰ *Američtí robotníci*, Robotnické noviny, roč. 21, č. 36, 13. 2. 1924.

⁵⁴¹ *Evropský Ford. E Filene o světovém významu Baťově*, Zlín. Časopis pro šíření zásad služby veřejnosti, červenec, roč. 1, č. 21 1932; L. H. Vydra: *Fordova kooperace továrny s farmou*, tamtéž, roč. 3, č. 47, 22. 11. 1933; *Fordlandie, země Fordova*, tamtéž, č. 17, 25. 4. 1934.

⁵⁴² Např. *Henry Ford: Dejte mladým lidem příležitost*, tamtéž, roč. 1, č. 1, 27. 2. 1932.

batismu často v tisku meziválečné levice splývaly v jeden celek. Národní socialisté i sociální demokraté ve dvacátých letech ve fordismu viděli příslib materiálního blahobytu. Například v září 1925 redakce *Českého slova* nadšeně popisovala převrat ve výrobě, který umožnil vlastnit automobil i těm nejméně důležitým členům společnosti.⁵⁴³

Sociálně demokratické *Právo lidu* pravidelně referovalo o Fordových továrnách jako o nádherném příkladu důmyslného podniku vyrábějícího levně a efektivně klíčové dopravní prostředky, které dokázaly běžným Američanům změnit život k lepšímu.⁵⁴⁴ Nicméně v jejich reflexích nikdy nechyběla kritická rovina upozorňující na extrémní náročnost práce ve Fordových továrnách, kterou byli schopni vykonávat jen mladí a zdraví lidé, kterým pod tlakem nároků na maximální efektivitu rychle docházely síly. Sociální demokrat Aleš Brož ve své reportážní knize o USA popisoval, že „zatímco Ford za 20 let udělal jednu miliardu dolarů, tisíce jeho zaměstnanců neudělali nic, ale poznají se prý podle toho, že usínají únavou v tramwayi. ‚Pět let jsem u Forda vrtal‘, pravil jeden jeho zaměstnanec, ‚a kdybych byl dál, stal bych se nakonec sám učiněným vrtákem‘. Kult úspěchu je krutý bič Ameriky. Z práce a života činí, jak říkají evropští přistěhovalci, hotové peklo. Z lidí činí stroje [...]“⁵⁴⁵ Nicméně racionální řízení práce v továrnách stále sociální demokraté viděli jako možný nástroj ulehčení dělnického údělu, zlepšení pracovních podmínek i globálního zvyšování životní úrovně, pokud bude použit pro dobro celku.⁵⁴⁶

Levice kritizovala zejména to, co sám Ford nazýval „teror stroje“, který spočíval v repetitivní činnosti, která jednostranně zatěžovala tělo a ubíjela myšlení.⁵⁴⁷ Zatímco Ford tvrdil, že se jeho podnik stará o rekreaci svých zaměstnanců a bezpečné pracovní podmínky, jeho kritici měli jiný názor. Nejradiálnějším odmítnutím si Henry Ford a jeho filozofie odstranění třídního boje vysloužil od komunistů. Ti tvrdili, že racionalizace po vzoru Fordovy praktické adaptace taylorismu zkracuje život dělníkovi natolik, že v šedesáti letech vypadá jako stoletý stařec.⁵⁴⁸ Henryho Forda obviňovali z cynického zacházení s dělníky, které přes zdánlivě vysokou mzdu vykořisťuje „více než čínského kuli“, a zároveň kritizovali sociální demokraty

---

⁵⁴³Viz např. *Automobily v Americe*, *České slovo*, roč. 17, č. 218, 18. 9. 1925 a Naděžda Kröschlová: *Tovární dělníci v Americe*, *Právo lidu*, roč. 37, č. 80, 3. 4. 1928.

⁵⁴⁴ Viz např. *Nové Fordky jdou na dračku*, *Právo lidu*, roč. 37, č. 44, 21. 2. 1928; Jaroslav Koudelka: *Fordovy velkopekárnny*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 187, 10. 8. 1930 či František Soukup: *Jeden den v Detroitu*, *Právo lidu*, roč. 62, 184, 9. 8. 1933.

⁵⁴⁵ Aleš Brož: *Soudobá Amerika*, s. 12.

⁵⁴⁶ *Taylorism*, *Právo lidu*, roč. 34, č. 58, 10. 3. 1925.

⁵⁴⁷ Henry Ford: *Můj život a dílo*, s. 7–25.

⁵⁴⁸ *Století lidí*, *Rudé právo*, roč. 3, č. 50, 1. 3. 1922.

za sklony fordismus vnímat jako důmyslnou cestu k socialismu bez tvrdých střetů třídní války.⁵⁴⁹ V říjnu 1926 se mohli čtenáři seznámit s následující sarkasmem prošpikovanou kritikou cesty Rudolfa Bechyně po USA: „[...] [sociální demokracie] volá na Evropu, tj. i na své dělníky: Vzpamatujte se! Hod'te socialismus do žita, rozpust'me dělnické organizace, pracujme po vzoru Ameriky, aby i našim kapitalistům se dařilo tak dobře jako americkým, a aby i oni za žvanec chleba mohli zotročiti český proletariát, jako to dělají kapitalisté Spojených států!“⁵⁵⁰ Komunisté nevnímali Fordovu či Baťovu „službu veřejnosti“ jako nezištnou starost o blaho celku, ale snažili se je „demaskovat“ jako vychytralé utlačovatele proletariátu neštítící se obětovat svým snům a většímu zisku život svých zaměstnanců.⁵⁵¹

Navzdory této ostré kritice českoslovenští komunisté nadšeně přijali projekt sovětské industrializace a kolektivizace, která byla v rovině organizace výroby, přístupu ke zdrojům i cíli v podobě masové, rychlé výroby levných produktů postavená na Fordově továrním systému.⁵⁵² Architekti prvního pětiletého plánu do SSSR přizvali Kahnovy spolupracovníky, aby na základě svých zkušeností z Detroitu postavili zbrusu nové automobilové a traktorové závody.⁵⁵³ Julius Fučík ve svých reportážích vysvětloval, že zakázku na stavbu stalingradského traktorového závodu přijali v Detroitu navzdory tomu, že si uvědomovali hrozbu, kterou silné sovětské hospodářství představuje pro mezinárodní kapitalismus. Nicméně Ford byl přitlačen hospodářskou krizí ke zdi a přijmout sovětské peníze musel. Samotné budování továrních budov se pak stalo přímým soutěžením pracovního nasazení, ve kterém sovětská úderníci překvapovali svojí rychlostí americké experty i továrny za oceánem, které nestíhaly potřebné součástky vyrábět.⁵⁵⁴

Projekty magnitogorského či kuzněckého kombinátu byly postaveny na principu celého pracovního procesu koncentrovaného pokud možno do jednoho místa, často včetně těžby surovin. Tyto stavby se staly ikonickými představiteli úsilí vybudovat socialismus v jedné zemi.

---

⁵⁴⁹ *Chytrý kapitalista*, Rudé právo večerník, roč. 3, č. 6, 9. 1. 1922; *Německý sociální demokrat vyvrací Bechyňovu chválu Ameriky*, Rudé právo, roč. 7, č. 233, 2. 10. 1926.

⁵⁵⁰ *Různé zprávy: Sociálně demokratický amerikanismus*, tamtéž, č. 235, 5. 10. 1926.

⁵⁵¹ *Baťa, Ford a jejich „služba veřejnosti“*, Rudé právo, roč. 9, č. 60, 10. 3. 1928; *Nová kapitola „epopeje“ kaučuku*, tamtéž, č. 46, 24. 2. 1928; *Umírá se na běžícím pásu*, tamtéž, roč. 11, č. 272, 23. 11. 1930.

⁵⁵² Sovětský svaz měl během neobyčejně rychlé a drsné modernizace projít z téměř feudálních poměrů až k taylorismu a pásové výrobě a prodělat překotně průmyslovou revoluci. Viz Vadim Damier: *Ocelové století. Sociální historie sovětské společnosti*, Praha: Nakladatelství Anarchistické federace 2018, s. 231.

⁵⁵³ Joshua B. Freeman: *Behemot*, s. 187.

⁵⁵⁴ Julius Fučík: *V zemi, kde zítra již znamená včera*, s. 185, 212–213. K americkým technologiím ve službách sovětské modernizace viz např. Allan M. Ball: *Imagining America: Influence and Images in Twentieth Century Russia*, New York – Oxford: Rowman and Littlefield 2003, s. 119–143.

V roce 1933 časopis *Svět sovětů* uveřejnil následující zprávu: „Ovšem, že výstavba tak ohromných průmyslových gigantů bude vyžadovat velikého vypětí sil, energie a že se jí budou stavět v cestu hned ze začátku obtíže, které může překonati jen pro sebe pracující sovětský dělník [...] rodí se noví průmysloví giganti! Sovětský svaz buduje socialismus!“⁵⁵⁵ Toto prohlášení můžeme považovat za modelový příklad adorace sovětské industrializace, která měla stát na heroickém nasazení sovětských lidí, kteří navzdory nelidským podmínkám tvrdě a dobrovolně pokračují ve svém snažení. O dobrovolnosti práce však nebyli přesvědčeni levicoví kritici SSSR. Například sociální demokraté v *Robotnických novinách* a *Právu lidu* již ve dvacátých letech obviňovali bolševiky ze zrady socialismu, když ve snaze konsolidovat hospodářství začali zavádět prvky taylorismu, které autor označovali za „nejhorší příklad kapitalistického vykořisťování“.⁵⁵⁶

Stalinská industrializace programově navazovala na předchozí modernizační projekty, zejména na projekt elektrifikace spuštěný pod zkratkou GOELRO již v roce 1920.⁵⁵⁷ Jednalo se o podobné přivlastnění si americké technologie symbolizované postavou T. A. Edisona,⁵⁵⁸ které adaptací racionální masové výroby proběhlo během třicátých let s fordismem a taylorismem. Ve třicátých letech se během velké hospodářské krize rozhořel souboj mezi kapitalistickým a socialistickým systémem o to, kdo síly moderní masové výroby dokáže ovládnout a přetavit v blahobyt pro co nejvíce lidí (viz kapitola 4). Zatímco nekomunistický levicový tisk si všiml špatných pracovních podmínek a nízkého životního standardu sovětských dělníků, sympatizanti se sovětským modernizačním projektem vnímali chudobu jako krátkodobou překážku, která bude za pomoci nových technologií a racionálního řízení hospodářství brzy překonána.⁵⁵⁹ Pozitivní vliv v sovětské adaptaci taylorismu spatřovali však i

---

⁵⁵⁵ *Noví giganti*, Svět Sovětů, roč. 2, č. 10, 1933, s. 12–13.

⁵⁵⁶ *Taylorismus v Rusku*, Právo lidu, roč. 32, č. 88, 17. 4. 1923 či *Sniženie pracovnej výkonnosti v Rusku*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 42, 19. 2. 1926 a *Sovjetský rozkaz: zvýšiť pracovný výkon*, tamtéž, č. 117, 23. 5. 1926 a *Stalin žiada racionalizáciu, mzdu podľa kvalifikácie a smier s bezpartijnými odborníkmi*, tamtéž, roč. 28, č. 154, 10. 7. 1931.

⁵⁵⁷ Viz např. Anne D. Rassweiler: *The generation of Power. The History of Dneprostroy*, New York: Oxford University Press 1988. K prosovětskému vnímání stalinské industrializace jako pokračování projektu elektrifikace v prostředí československé levice viz např. *Goelro – triumf leninského elektrizačního plánu po patnácti letech*, Svět Sovětů, roč. 5, č. 2, 1936.

⁵⁵⁸ V Rudém právu se dokonce vyskytl článek, jehož autor se pokusil přivlastnit si tohoto amerického podnikatele a vynálezce jako nositele komunisty definovaného pokroku. Viz *Jak je stár Edison*, Rudé právo, nedělní příloha, roč. 8, č. 228, 25. 9. 1927. Nicméně např. v sociálně demokratickém tisku platil Edison za klasický příklad amerického snu. Viz *Tomáš Alva Edison zomrel*, Robotnické noviny, roč. 28, č. 239, 20. 10. 1931.

⁵⁵⁹ Srov. *V jakých poměrech žijí dělníci v sovětském Rusku*, Právo lidu, roč. 34, č. 22, 25. 1. 1925, č. 33, 8. 2. 1925, č. 34, 10. 2. 1925; tamtéž č. 53, 4. 3. 1925; *Zoufalé poměry ruských dělníků*, Večerník Práva lidu, roč. 17, č. 259, 5. 11. 1928 či *Život v bolševickom raji se nedá znášat*, Robotnické noviny, roč. 25,

kruhy technické inteligence, které s komunistickou vizí sovětského socialismu otevřeně nesympatizovaly. Například specialista na vědecké řízení Stanislav Špaček interpretoval Leninův zájem o taylorismus jako doklad životaschopnosti této organizační metody pro budoucnost lidstva a zároveň tvrdil, že způsobil tlak v prostředí západního světa na doplnění orientace na výkon starostí o zdraví dělníků a “zvýšení lidského štěstí nejen ve světě vnějším, ale též u stroje”.⁵⁶⁰

Stav sovětské společnosti, který můžeme považovat za typickou ukázkou většinově chudé agrární společnosti, spolu s kolektivistickým étosem socialistického budování zapříčinil, že zde pozici ikonického stroje modernity nezaujal osobní automobil, ale traktor. V USA byl osobní automobil nejen symbolem možností masové výroby v oblasti strojírenství, ale také materializovaným americkým snem o individuální svobodě pohybu a brzy se stal měřítkem společenského úspěchu.⁵⁶¹ Naopak sovětský traktor se stal doslova fetišem pokroku v prostředí venkova, který byl v očích stalinských modernizátorů zoufale zaostalý. Českoslovenští komunisté tento náhled nekriticky přejímali.⁵⁶² Ženský stranický časopis *Rozsevačka* v článku o filmu *Generální linie*⁵⁶³ zobrazujícím idealizovaný pohled na sovětské socialistické budování jako počátek éry hojnosti předával následující divácký zážitek: „Srdce se mi smálo, když jsem viděla ty mlékárny, pěkný dobytek, továrny. Snad nejlepší moment na celém filmu byl, když řada traktorů počne závodit na takovém ohromném lánu pole. Nám sedřeným, stlačeným v těsné poměry, nám námezdním otrokům kapitalistického řádu zdá se to chvílemi pohádkou, a zatím je to velká skutečnost.“⁵⁶⁴ Stalingradský traktorový závod měl chrlit traktory v obrovských množstvích a ty pak měly doslova – Julius Fučík používal ve svých textech v souvislosti s kolektivizací nepokrytě erotické metafory – oplodnit bohatou sovětskou půdu budoucím blahobytem.⁵⁶⁵ V reportážní knize z roku 1932 popisoval práci traktorů následovně: „Hučelo to, vybuchovalo, dýmalo nepěkné výpary a začalo to hluboko rozvracet půdu, která staletí žila ve svém panenství. Stařenka se zapýřila nad touto neostýchavou deflorací. Traktory

---

č. 215. 20. 9. 1928 s Miková: *Ivano-Vozněsensk*, *Rozsevačka*, roč. 5, č. 2, 30. 1. 1930 či *Přestavba člověka ve SSSR*, *Rozsevačka*, roč. 9, č. 25, 7. 11. 1934.

⁵⁶⁰ Stanislav Špaček: *Vývoj technického hospodářství Spojených států Amerických*, Praha: Elzevir B. Moser 1926, s. 99.

⁵⁶¹ Rudi Volti: *A Century of Automobility*, Technology and Culture, 1996, 37/4.

⁵⁶² Viz např. Šmeralovo hodnocení kolektivizace: Bohumír Šmeral: *Co bylo vykonáno v rámci první pětiletky*, Praha: Svět sovětů 1932 s. 52–56.

⁵⁶³ *Generální linie*, rež. Sergej Ejzenštejn 1929.

⁵⁶⁴ *Generální linie*, *Rozsevačka*, roč. 5, č. 22, 19. 6. 1930.

⁵⁶⁵ Bohumil Melichar: *Ze země, kde zítra již znamenalo včera. Fučíkovy reportáže jako hold sovětskému experimentu*, Soudobé dějiny, 2021, 28/1, s. 171–172.

a zavěšené pluky nedbaly jejího rozhořčení.⁵⁶⁶ V očích komunistů byl projekt sovchozů a kolchozů grandiózním úspěchem měnícím neefektivní mužická hospodářství v obrovská centra masové produkce potravin.⁵⁶⁷

Národně socialističtí a sociálně demokratičtí novináři však vnímali od bolševické revoluce sovětské Rusko jako zemi neustálého hladu.⁵⁶⁸ Podle *Práva lidu* měl hlad vyvolat svržení carské rodiny, ale bolševici nedokázali svůj lid nakrmit ani během občanské války, dvacátých let či kolektivizace.⁵⁶⁹ Optikou sociálních demokratů byl jak velký hladomor na konci občanské války, tak hladomor na Ukrajině na přelomu let 1932 a 1933 způsoben zejména nekompetentností sovětské vlády, která za něj měla nést hlavní zodpovědnost. V obou případech jejich periodika volala po pomoci ruskému lidu a publikovala zprávy o tamních děsivých podmínkách.⁵⁷⁰ *Večerník Práva lidu* v březnu 1933 otiskl následující sovětskou anekdotu: Rumunský Žid jel za obchodem do Ruska, a za nějaký čas se vrátil. Potkal ho jiný Žid a ptá se: „Nu, co dělali v Rusku, Khon? Vezl jsem tam zboží – rakve a chleba. Když Rus jí – potřebuje chléb, když nejí – potřebuje rakve. Byl jsem přesvědčen, že jsem pojištěn pro všechny případy. Nu, a jak to dopadlo? Jsem na mizině [...] představte, si ten národ nejí a neumírá! A co tedy dělá? Trpí.“⁵⁷¹ *Večerník Práva lidu* přinesl v létě zprávy o brutální střelbě sovětských pohraničnicků do do rodin ukrajinských rolníků snažících se utéci před kolektivizací a násilnými rekvizicemi potravin do Rumunska.⁵⁷² Komunisté podobné zprávy znevěrohodňovali a tvrdili, že se jedná o produkt nejhorší buržoazní propagandy.⁵⁷³ Velmi

---

⁵⁶⁶ Julius Fučík: *V zemi, kde zítra již znamená včera*, s. 238.

⁵⁶⁷ Např. Alexandr Pavlovič: *Kolektivizace zemědělství v SSSR*, Nové Rusko, roč. 4, č. 3, září 1929 či *Od tupé vesnice k agroměstu*, Rozsevačka, roč. 10, č. 16, 17. 4. 1935.

⁵⁶⁸ Viz např. *Poměry na ruskom vidieku v zemedelstve*, Robotnické noviny, roč. 18, č. 48, 3. 3. 1921.

⁵⁶⁹ Srov. *Revoluce v Rusku*, Právo lidu, roč. 26, č. 73, 16. 3. 1917 s *Důvody hladové katastrofy v Rusku*, tamtéž, roč. 30, č. 235, 3. 10. 1921; *Pravda o ohromném ruském experimentu*, tamtéž, roč. 32, č. 78, 31. 3. 1923; *Kriza ruskej priemyselnej výroby*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 88, 17. 4. 1926; *Hospodářské zprávy z Ruska*, Právo lidu, roč. 37, č. 40, 16. 2. 1928 a *Hospodářské a sociální poměry v Rusku*, tamtéž, roč. 39, č. 34, 8. 2. 1930; *Jak bydlí, žijí a pracují dělníci v sídle bolševické vlády v Rusku*, tamtéž, č. 35, 9. 2. 1930.

⁵⁷⁰ Srov. např. *Československá republika na pomoc Rusku!*, Právo lidu, roč. 30, č. 176, 29. 7. 1921 s J. Bronstein: *Boj sovětského dělníka o potraviny*, *Večerník Práva lidu*, roč. 21, č. 63, 16. 3. 1933. Do sociálně demokratické žurnalistiky prosakovaly zprávy britského reportéra Garetha Jonese, který přinesl osobní svědectví z oblastí nejhůře postižených tzv. velkým hladomorem. Viz *Stalin válčí s vesnicí: Boj o obilí a chleba mezi vládou a vesnicí*, *Večerník Práva lidu*, roč. 21, č. 149, 3. 7. 1933 či *Země, kde život lidský nemá žádné ceny*, tamtéž, č. 172, 1. 8. 1933. K investigativní práci Garetha Jonese viz Ray Gamache: *Gareth Jones: Eyewitness to the Holodomor*, Cardiff: Welsh Academic Press 2013.

⁵⁷¹ *Ventil sovětského kotle. SSSR v satíře i humoru*, *Večerník Práva lidu*, roč. 21, č. 71, 26. 3. 1933.

⁵⁷² *V sovětském Rusku teče krev*, *Večerník Práva lidu* příloha k č. 50, 27. 2. 1932 a podobně *Sověťští vojáci zabíjeli uprchlíky z Ruska*, tamtéž, příloha k č. 72, 24. 3. 1932.

⁵⁷³ *Útoky a poznámky: putující mrtvoły*, *Rudé právo*, roč. 13, č. 231, 6. 10. 1932.

podobně kritické zprávy přinášelo i národně socialistické *České slovo* a časopis *A-Zet*.⁵⁷⁴ Jak v *Právu lidu*, tak v *Českém slově* se mísilo neutrální popisné a na sovětských zdrojích závislé referování o kolektivizaci se zjevnou kritikou problémů, které s sebou tento projekt nesl.⁵⁷⁵

Přístup československých komunistů k hladomoru v SSSR se ve dvacátých a třicátých letech diametrálně odlišoval. Zatímco hladomor na počátku dvacátých let stranické redakce často tematizovaly, podobná situace způsobená kolektivizací byla důrazně popírána a komunističtí novináři se snažili všemi prostředky podobné informace dementovat. Následovali tak oficiální přístup vedení SSSR. Důvodem byla pravděpodobně politická taktika. Utrpení občanské války bylo totiž možné komunikovat jako výsledek intervence dohodových kapitalistických mocností, jejichž představitelé komunisté vnímali jako válečné zločince.⁵⁷⁶ Hladomor na Ukrajině však propukl až na přelomu let 1932 a 1933, tedy celých patnáct let po bolševické revoluci a přímo uprostřed pokusu o intenzivní modernizaci zemědělství. Úspěch stalinského projektu pětiletého plánu, který kolektivizaci vnímal jako součást industrializace země, byl klíčový pro pověst sovětského socialismu jako celku, a proto komunistická žurnalistika rozjela rozsáhlou tiskovou kampaň s cílem představit sovětský venkov jako ideální prostor štěstí a hojnosti. Kritiky přitom obviňoval z nekompetence či záměrného šíření dezinformací v ideologicky podmíněné informační válce.⁵⁷⁷

Komunisté byli vedeni snahou přes všechny pochybnosti dokázat, že sovětský společenský řád je v oblasti materiálního zabezpečení na vyšší úrovni než kapitalistický, zosobněný zejména USA, kde měl být kapitalismus nejrozvinutější. A to i za cenu zamlčování důležitých faktů. Zásah velké hospodářské krize do životů amerických dělníků jim v tom měl výrazně napomoci. Zatímco během dvacátých let levicoví pozorovatelé USA přemýšleli, jak je možné, že právě zdejší kapitalistický systém dokázal zajistit blahobyt dělníkům na takové úrovni, že nejeví zájem ani o odbory, ani o socialistické myšlenky, na počátku třicátých let se s příchodem velké

---

⁵⁷⁴ Viz např. V. Koenig: *Znouzecnost: Jak je to s úspěchem kolektivisace půdy v Rusku*, *České slovo*, roč. 24, č. 236, 6. 10. 1932 či Pantělejmon Romancov: *Kdo je dnes kulakem?*, tamtéž, roč. 26, č. 85, 13. 4. 1934.

⁵⁷⁵ K neutrálním či pozitivním reflexím kolektivizace viz např. Harry Mach: *Obtíže sovětské agrární politiky*, *České slovo*, roč. 25, č. 95, 20. 4. 1933 podobně *Sovětský zemědělský program pro rok 1933*, tamtéž, č. 99, 26. 4. 1933 či *Kolektivizace ve znamení traktoru*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 162, 12. 7. 1930; *Americký farmář o kolektivním hospodaření v Rusku*, tamtéž, č. 192, 16. 8. 1930 a také *Ruskí komunisti chtějí v roce 1932 dokončit kolektivizaci zemědělství*, *Robotnické noviny*, roč. 28, č. 175, 4. 8. 1931.

⁵⁷⁶ *Ruský hlad*, *Rudé právo*, roč. 2, č. 207, 4. 9. 1921.

⁵⁷⁷ K podobě komunistické mediální kampaně namířené k popírání ukrajinského hladomoru viz např. Vladimír Procházka: *Sovětská žeň a její problémy*, *Tvorba*, roč. 8, č. 38, 21. 9. 1933; Jiří Weil: *Řeč o blahobytu*, *Rudé právo* 4. 8. 1933, In: Jiří Weil. *Reportáže a stati 1933–1937*, M. Špirit (ed.), Praha: Triáda 2022, s. 11–14 či *Protisovětská hladová kampaň*, *Svět sovětů*, roč. 2, č. 9, 1933.

hospodářské krize tento blahobyt rozplynul.⁵⁷⁸ Například Aleš Brož v roce 1928 napsal, že „průměrný americký dělník nemá třídního vědomí, je individualista, věřící v možnost materiálního úspěchu, přičiní-li se a bude-li šetrný. V Americe slyšíte na všech stranách, že se domůže úspěchu každý, kdo má dostatek odvahy a pevné vůle. A nedosáhne-li úspěchu, vina není v stávajícím hospodářském systému, nýbrž v tobě samém.“⁵⁷⁹ Vzrůst nezaměstnanosti touto vírou v americký sen citelně otrásl. Zároveň ve stejné době komunističtí novináři do určité míry přesunuli zájem od snahy popisy vysoké životní úrovně běžných zaměstnanců v USA označit za mýtus k dokazování, že SSSR zvládl ohočit masovou výrobu mnohem důsledněji než američtí továrníci a brzy USA v ukazatelích ekonomické síly převyší.⁵⁸⁰ Obraz SSSR jako společnosti směřující k blahobytu skrze precizně plánovanou a racionálně řízenou modernizaci byl naprosto klíčovou komponentou narativu mezinárodního komunistického hnutí a v zásadě nahrazoval v ekonomické a sociální sféře politický program KSČ.

4.3 Moderní lidé: americký selfmademan a sovětský stachanovec

Jakkoliv se v meziválečné žurnalistice udržoval stereotyp vykreslující USA jako zemi, kde „leží peníze na chodníku – ale v níž je kumštem peníze zvednout“⁵⁸¹, cesta k bohatství neměla být snadnou, naopak vyžadovala roky tvrdé práce a odříkání.⁵⁸² Podobnou trpělivost si žádalo i naplnění příslibu socialistického blahobytu, a to i v očích těch nejpřesvědčenějších sympatizantů se SSSR. Americký selfmademan musel být pracovitý, odhodlaný, obětavý, tvrdý a podobně jako sovětský stachanovec naplňovat ideální představy o člověku moderní éry. V lednu 1931 publikoval časopis *A-Zet* deset životních zásad amerického ocelového magnáta Charlese Schwaba, které slibovaly, že spolehlivě dovedou kohokoliv k úspěchu. Mezi ty nejzásadnější patřily rady doporučující neúnavnou tvrdou práci, celoživotní studium, cílevědomost, přesnost a velkorysost vůči kolegům.⁵⁸³ Českoslovenští levicoví žurnalisté ve svých textech mísili obdiv k příběhům chudých cílevědomých mladých mužů, kteří se vlastní snahou dokázali vypracovat k úspěchu i bohatství, se silnou kritickou polohou upozorňující na

---

⁵⁷⁸ K obrazu vysokého životního standardu amerických dělníků v předkrizové dekádě např. Gustav Šmejc: *S druhého břehu*, České slovo, roč. 11, č. 174, 31. 7. 1919; Jiří Sedmík: *Americké bydlení*, Právo lidu, roč. 34, č. 67, 20. 3. 1925.

⁵⁷⁹ Aleš Brož: *Soudobá Amerika*, s. 86.

⁵⁸⁰ Srov. např. Anna Rochestertová: *Pohádka o amerických mzdách*, Rozséváčka, roč. 3, č. 18, 3. 5. 1928 s *Předstihne Sovětský svaz Ameriku?*, Rudé právo, roč. 11, č. 250, 26. 10. 1930.

⁵⁸¹ Bertý Ženatý: *Země pruhů a hvězd, díl I.*, Praha: Fr. Borový 1929, s. 11.

⁵⁸² Koncept amerického snu má kořeny v protestantské etice duchovní podstaty práce a vyvinul se do meziválečné éry k představě o rovnosti příležitostí uspět. Viz Jim Cullen: *The American Dream. A Short History of an Idea That Shaped a Nation*, Oxford – New York: Oxford University Press 2003.

⁵⁸³ *Rady amerického ocelového krále o cestě k bohatství*, A-Zet, č. 18, 21. 1. 1931.

individualismus a sobectví, které pohání americkou vůli vyniknout. Na jedné straně můžeme v sociálně demokratickém a národně socialistickém tisku najít příběhy slavných milionářů či českých emigrantů, kteří dokázali využít výhod země nekonečných možností, na druhé straně se žurnalisté těchto politických stran snažili demaskovat narativní schéma o selfmademanovi jako kapitalistický mýtus.

Tomáš Čapek, bankéř a vedoucí osobnost české komunity v Chicagu, ve svých pamětech v roce 1935 napsal: „V Americe se můžeš státi, čím chceš – advokátem, lékařem, architektem. Zmeškal jsi tři roky, leč ztraceno není nic. Jsi dosud mlád. Better late, than never – lépe pozdě než nikdy. Co ti nedala škola, dá se nahradit a dohonit soukromou pílí.“ a redakce *Českého slova* to pozitivně přijala.⁵⁸⁴ Podobně vyznívaly popisy životního příběhu chicagského starosty Čermáka, které plnily stránky československých deníků poté, co na něj byl v roce 1933 spáchán atentát.⁵⁸⁵ V listopadu 1932 *Večerník Práva lidu* publikoval příběh Walta Disneyho, který jako kreslíř na volné noze žil tak bídě, že svoji ložnici sdílel s myšákem. Jednoho dne se jej rozhodl groteskně nakreslit a na postavičce Mickey the Mouse vydělal miliony dolarů.⁵⁸⁶ Zároveň o dva roky dříve *Právo lidu* vydalo text s názvem *Do Ameriky za štěstím*, který upozorňoval, že je pro vystěhovalce život v USA tvrdý a plný nástrah. Pracovní trh je nasycený a kdo nezná místní prostředí, má problémy se uplatnit, přičemž pověst o zámoří jako místu, kde lze snadno zbohatnout, je legendou lákající evropské dělníky do problémů.⁵⁸⁷ Kritika americké honby za kariérou a penězi byla však v sociálně demokratickém tisku přítomna po celá dvacátá a třicátá léta. *Robotnické noviny* například v říjnu 1924 psaly, že Američané jsou pohlceni touhou po produktivitě a úspěchu, že ani sport nedokáží vnímat jinak, než obchodní optikou.⁵⁸⁸ V srpnu 1938 redakce *Práva lidu* uveřejnila článek, jehož autor se k americkému snu postavil následovně: „Máme-li na mysli obvyklé zprávy, sdělující, že vzestup miliardářů v Americe počínal u prodavače novin neb zápalek, nebo, že hoch čistící boty či umývač talířů vyšplhal po zlatých příčkách žebříku pak dlužno je považovati za více méně krásné legendy, které si Američan rád dává vyprávěti. Ve skutečnosti zachovávají dolaroví králové o začátcích své

---

⁵⁸⁴ Tomáš Čapek: *Moje Amerika. Vzpomínky a úvahy (1861–1934)*, Praha: Fr. Borový 1935, s. 48. K přijetí této knihy v národně socialistickém tisku viz *Vzpomínky Tomáše Čapka: Česká Amerika*, *České slovo*, roč. 28, č. 181, 5. 8. 1936.

⁵⁸⁵ Viz např. *Antonín Čermák mrtev*, *A-Zet*, č. 46, 7. 3. 1933; „*Strýček z Ameriky*“, *České slovo*, roč. 24, č. 187, 9. 8. 1932 či *Chicago a jeho starosta*, *Robotnické noviny*, roč. 28, č. 84, 12. 4. 1931.

⁵⁸⁶ *Jak se zrodil myšák Mickey*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 270, 16. 11. 1932.

⁵⁸⁷ *Do Ameriky za štěstím...*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 126, 29. 5. 1930. Podobně vyzníval tento text publikovaný čtyři roky před vypuknutím velké hospodářské krize: *Do Ameriky*, *Robotnické noviny*, roč. 23, č. 218, 24. 9. 1926.

⁵⁸⁸ *Sport: Americký šport*, tamtéž, roč. 21, č. 232, 9. 10. 1924.

existence hrobové mlčení, kterého cesty k bohatství, bezohledná honba za dolarem, vyžadují [...] První obrovské americké majetky byly získávány obchodem s otroky a divokými pozemkovými spekulacemi [...]“⁵⁸⁹ Značné sociální rozdíly, které symbolicky zakrývaly příběhy o úspěšném životě několika málo jednotlivců, tematizoval hojně i národně socialistický tisk.⁵⁹⁰

Není nijak překvapivé, že nejradikálnějšími kritiky myšlenky amerického snu byli komunisté. Egon E. Kisch ve své reportážní knize o USA ironizoval americký sen zástupů východoevropských migrantů následovně: „Staří krejčí z Haliče a z Bukoviny, z Besarabie a z Ukrajiny, z potíren v Minsku, Kyjevě, Kišiněvě, Vilně a Whitechapele – před čtyřiceti roky se vydali plni naděje, snů a s modlitbou přes moře a teď tu stojí na nárožích v naději, snech a v modlitbě, že přijde mistr a dá jim práci na týden nebo aspoň na den nebo jim zadá tučet kabátových podšívek.“⁵⁹¹ Mýtus o americkém snu považovali již od raných dvacátých let za formu falešného vědomí, které americká buržoazie záměrně šíří mezi dělníky, aby narušila jejich jednotu. Víra každého jednoho pracujícího v to, že může vlastní pílí zbohatnout, zabíjí jakoukoliv snahu o třídní solidaritu a tento individualismus způsobuje nezájem o dělnické organizace, socialismus a značnou zranitelnost pracujících neschopných vést třídní boje.⁵⁹² Americký sen podporovaný školními příklady o Edisonovi a Fultonovi měl ničit americkou vědu, protože inspiroval chudé ale nadané vědce, aby se zabývali nesmyslnými experimenty s vidinou bohatství místo seriózní badatelské práce či politické činnosti.⁵⁹³ V očích komunistů byla americká finanční a podnikatelská elita spolkem podvodníků, spekulantů, defraudantů a zlodějů, kteří do jednoho zbohatli na úkor poctivě pracujících.⁵⁹⁴ Jejich obscénní bohatství pak umožnilo této třídě užívat si neomezené svobody až za hranici základních morálních hodnot a to způsobilo její totální degeneraci v různých nechutných skandálech.⁵⁹⁵ Sociální rozdíly panující v USA pak komunisté vnímali jako plivnutí do tváře všem chudým. Když v srpnu 1933 *Rudé právo* tematizovalo bohatství amerického miliardáře Andrew Mellona, rozhořčeně poznamenalo: „Tento muž má proto denní příjem asi 39 milionů Kč – a kolik lidí dnes nemá ani na jídlo?“⁵⁹⁶ Levicovou kritiku amerického kapitalismu nelze vnímat jen jako součást

---

⁵⁸⁹ *Zlatá armáda*, Právo lidu, roč. 47, č. 188, 12. 8. 1938.

⁵⁹⁰ *Drobnosti z Ameriky: Nejbohatší člověk světa*, Večerní České slovo, roč. 5, č. 120, 28. 5. 1923; *Osobní příjem 49 milionů ročně*, České slovo, roč. 30, č. 23, 28. 1. 1938.

⁵⁹¹ Egon Erwin Kisch: *Dovoluje si předvésti Americký ráj*, s. 175.

⁵⁹² *Obrovské sociální boje v Americe*, Rudé právo, roč. 3, č. 184, 9. 8. 1922.

⁵⁹³ *Jakému zájmu se těší věda v Americe*, Rudé právo, roč. 4, č. 81, 9. 4. 1923.

⁵⁹⁴ Gustav Pikal: *Americká šlechta*, tamtéž, roč. 6, č. 12, 14. 1. 1925.

⁵⁹⁵ *Amerika, země svobody – ale jen pro boháče*, tamtéž, č. 227, 4. 12. 1925.

⁵⁹⁶ *Denní zprávy: Člověk, který má denně 39 milionů Kč příjmů*, tamtéž, roč. 14, č. 184, 11. 8. 1933.

komunistického či obecně levicového politického diskurzu. V druhé polovině třicátých let získávala celospolečenskou platnost, a to zejména v oblasti kritiky bezmezného individualismu. Například v učebnici zeměpisu vydané ministerstvem školství v roce 1937 žáci četli, že „americké heslo čas jsou peníze, je jistě správné. Nemůžeme však schvalovati bezohledný shon za dolary, jaký vidíme v Americe. Peníze se soustřeďují v rukou nemnoha miliardářů, kteří svými dolary chtějí vládnout nejen v Americe, ale i za mořem.“⁵⁹⁷

Diametrálně odlišný pohled na americký koncept selfmademanství nabízel československým dělníkům Tomáš Baťa. Nejenže se sám stylizoval do této polohy, ale snažil se svým vlastním příběhem motivovat pracující k tomu, aby o vlastní individuální úspěch sami usilovali. Dokonce na tomto narativu do značné míry postavil systém odměňování vlastních zaměstnanců.⁵⁹⁸ V životopisné knize, kterou o něm v roce 1929 publikoval A. Cekota, lze najít explicitní přihlášení se k hodnotám USA: „Amerika se stala od toho času Baťovi vzorem, k němuž se ještě několikrát a vždy na delší dobu obracel.“⁵⁹⁹ Tovární časopis *Zlín* přinášel pravidelně texty radící mladým mužům, jak se stát silnými individualitami a vedle nich konkrétní příklady životopisů slavných byznysmenů, kteří sami americký sen prožili. V březnu 1932 se například na jeho stránkách potkaly životopisné texty o „neúnavném experimentátorovi“ a „králi žvýkáci gummy“ Wiliamu Wrigleym, o americkém prezidentovi Herbertu Hooverovi, jehož vychovával obyčejný kovář z Iowy, s překladem rad Henryho Forda s názvem „Vraťme se k silnému životu“ a oslavou silných jedinců s názvem „Průkopníci“.⁶⁰⁰ Může se zdát překvapivé, že o tři roky později v tomto médiu vycházely články velmi pozitivně tematizující snažení sovětských stachanovců.⁶⁰¹ V listopadu 1935 se čtenáři *Zlína* mohli dočíst, že Stachanov odstartoval hnutí za racionalizaci průmyslu ve fordistickém smyslu a představuje vítaný kapitalistický prvek v sovětském hospodářství. Zvláště oceňováno bylo, že v SSSR zavedl odměňování nejlepších pracovníků dle zásluhovosti. Textu dominovaly popisy rekordů

---

⁵⁹⁷ Ladislav Hanus – Marie Drástová: *Pracovní kniha zeměpisu pro III. ročník měšťanských škol. Část I*, Praha: Československá grafická unie 1937, s. 70–71.

⁵⁹⁸ Stanislav Holubec: *Silní milují život*.

⁵⁹⁹ Antonín Cekota: *Baťa. Myšlenky, činy, život a práce*, Praha 1929, s. 235.

⁶⁰⁰ *Muž, který uměl zbohatnout na maličkostech*, *Zlín Časopis pro šíření zásad služby veřejnosti*, roč. 1, č. 4, březen 1932; *Byl jednou jeden malý chudý hoch*, tamtéž; *Průkopníci*, *Zlín Časopis pro šíření zásad služby veřejnosti*, roč. 1, č. 3, březen 1932.

⁶⁰¹ K ambivalentnímu zobrazování SSSR v závodním tisku firmy Baťa viz Martin Marek: *Baťovy závody, batismus a Sovětský svaz v letech 1918–1938. Konfrontace a kontakty na pozadí specifik československo-sovětských hospodářských vztahů*, disertační práce, FF Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 214–231.

havíře Stachanova z Donbasu a kováře Busigyňa z automobilky v Gorkém.⁶⁰² Jiný článek pojednávající o úspěších sovětské kolonizace severních polárních oblastí na příkladu stavby přístavu v Igarce sděloval, že „není nic, co by nebylo v silách nového člověka.“⁶⁰³ Uvědomíme-li si však, že hodnoty, které mladým selfmademanům doporučoval milionář Charles Schwab, tedy neúnavná tvrdá práce, celoživotní studium, cílevědomost, přesnost a velkorysost vůči kolegům, měly být základní výbavou sovětských superdělníků, zájem Baťových marketingových expertů o stachanovské hnutí není zas až tak nelogický.

Stalinský koncept socialistického soutěžení počítal s tím, že hodnoty sebekázně, vzdělávání a pracovitosti si osvojí postupně každý sovětský dělník a stane se novým socialistickým člověkem. SSSR měl být plný „ourselfmademanů“, tedy takových pracovníků, kteří budou schopni podobného nadšení, odhodlání a nasazení jako hrdinové příběhů o amerických kariérách vedoucích z ulice až na společenský vrchol, ale veškeré snažení zasvětili nikoliv svému osobnímu prospěchu, ale dobru celé společnosti.⁶⁰⁴ Sovětští propagandisté se tak snažili dostat celoevropské poptávce po radikální změně nejen společnosti, ale lidské bytosti jako takové a nahradit tak USA v symbolické pozici nového světadílu napájejícího energií starý zkosnatělý evropský svět.⁶⁰⁵ Postavy jako Stachanov či Busigyn jim měly být vzorem a to nejen v práci, ale celkově svým přístupem k životu.⁶⁰⁶ *Rudé právo* v listopadu 1935 přineslo souhrnný článek o socialistickém soutěžení v SSSR. Autor textu upozorňoval, že už v době občanské války dělníci v nadšení z budování socialismu zůstávali o sobotách v továrnách a pracovali dobrovolně přesčas. V dobách industrializace na počátku třicátých let přišli zlepšovatelé úderníci, kteří díky odhodlání a pílí posunuli socialistickou výrobu o značný kus kupředu. Socialismus však nyní posouvá člověka dále kulturně, sociálně i z hlediska pracovních výkonů a zosobněním tohoto nového vývoje jsou právě stachanovci. Jejich „krásná a dokonalá organizace práce dává neuvěřitelné výkony, aniž by unavovala a vyčerpávala úderníky. Neboť nezáleží tu již na vynaložení fyzické síly. Stachanovec i po práci zůstává svěží a jeho blahobyť vzrůstá, dostává krásné prémie, je mu násobně zvyšován plat, takže každý vydělá více, nežli

---

⁶⁰² *Stupňují dělnickou výkonnost. Stachanovsko-busigyňské hnutí*, Zlín časopis podnikavé práce, roč. 4, č. 45. 6. 11. 1935.

⁶⁰³ *Polární město Igarca*, tamtéž, roč. 4, č. 10, 6. 3. 1935.

⁶⁰⁴ Ke konceptu sovětského superdělníka jako nadčlověka budoucnosti viz Bernice Glatzer Rosenthal: *New Myth, New World*.

⁶⁰⁵ Viz např. Denisa Nečasová: *Nový člověk 20. století ve víru sociálních experimentů*, In: Svůdnost sociálního experimentu: nový člověk 20. století, Denisa Nečasová – Lukáš Fasora – Jiří Hanuš a kol., Praha: NLN 2018.

⁶⁰⁶ David L. Hoffmann: *Stalinist Values*, s. 137–145.

mnohý inženýr [...] Stachanovci, to jsou noví lidé, bojovníci práce, stojící v prvních frontách ve stavbě beztržní společnosti.“⁶⁰⁷

Vidět stachanovce při práci bylo celoživotním zážitkem pro komunisty z kapitalistické Evropy, kteří přijížděli do SSSR na exkurze. Měli být živoucím dokladem přicházející sovětské prosperity a obecného blahobytu.⁶⁰⁸ Zároveň však v očích komunistické žurnalistiky zůstávali skromní a nadále hleděli do budoucnosti s pracovitou cílevědomostí. V březnu 1936 otiskl časopis *Tvorba* článek Leo Lanii, v němž popisoval své setkání s Alexejem Stachanovem v Moskvě. Stachanov zde vystupuje jako úplně obyčejný mladý ruský dělník, jehož význam spočíval v tom, že jeho příkladem se může inspirovat kdokoliv z kolegů. Tento milý mladý muž měl být dokladem, že v SSSR je již v továrnách technicky zdatný kvalifikovaný personál, který je navíc iniciativní a dokáže spontánně výrobu a těžbu zlepšovat. Stachanov je zde vykreslen jako pravý socialistický člověk, který bude přes veškerou slávu na sobě dál tvrdě pracovat studiem na průmyslové akademii, aby se stal ještě platnějším členem socialistické společnosti.⁶⁰⁹

Postava Alexeje Stachanova měla představovat pro čtenáře komunistického tisku důkaz, že v SSSR má manuální práce vysoký symbolický status, který umožňuje vnímat jako národní celebritu obyčejného dělníka. Dokonce i pracovní pozice považované za nečisté či obecně inferiorní získaly punc vznešené údernické práce. V březnu 1935 informoval komunistický časopis *Rozsevačka* o návštěvě socialistických údernic z řad chovatelek skotu u Stalina, který potvrdil, že práce v kolchozu je vysoce ceněnou a chovatelky vepřů či krav jsou považovány za oporu socialismu a zaslouží si veřejný zájem.⁶¹⁰ Tento přístup ke slávě ostře kontrastoval s komunistickou kritikou pozlátka Hollywoodu a vykořisťujícími praktikami, se kterými se i ty největší filmové celebrity v americké filmové branži setkávaly.⁶¹¹

Nekomunistickou levici stachanovské hnutí velice zajímalo a stranická média národních socialistů i sociálních demokratů se tématu často věnovala ve snaze hnutí za vyšší produktivitu vysvětlit. V jejich textech se mísily sympatie a pochopení s racionálně vedenou kritikou stojící na ekonomické argumentaci. V březnu 1936 přinesl *Večerník Práva lidu* článek s názvem „Co evropský dělník nepochopí“, jehož autor popisoval sovětskou výrobu jako alternativní

---

⁶⁰⁷ Jiří Prokop: *Stachanovci, hrdinové práce*, Rudé právo, roč. 16, č. 262, 10. 11. 1935. Též P. Schwarzkopf: *Stachanovské hnutí v nové etapě*, Svět Sovětů, roč. 5, č. 2, 1936.

⁶⁰⁸ Jiří Kořátko: *Viděli jsme stachanovce při práci*, Rudé právo, roč. 16, č. 292, 15. 12. 1935.

⁶⁰⁹ Leo Lania: *Alexej Grigojevič Stachanov*, Tvorba, roč. 11, č. 12, 20. 3. 1936.

⁶¹⁰ Karel Radek: *Sovětská děvečka od krav v Kremlu*, Rozsevačka, roč. 10, č. 14, 3. 4. 1935.

⁶¹¹ *Hollywood vybírá hvězdy*, Rudé právo, roč. 14, č. 210, 12. 9. 1933.

hospodářskou realitu vůči ostatní Evropě. Tvrdil, že v SSSR je tlak na produktivitu pozitivní tvůrčí silou, která ostře kontrastuje s bojem evropského proletáře proti racionalizaci, která mu bere práci.⁶¹² Národně socialistické *České slovo* přineslo na jedné straně lichotivé zprávy o autentickém hnutí za vyšší pracovní výkon postavený na iniciativě samotných dělníků, ale zároveň informovalo, že se stachanovci stali novou privilegovanou třídou a jejich vysoké výdělky popírají základy socialistické rovnosti a dochází zde ke kopírování fordistického přístupu k pracujícím.⁶¹³

Základní otázka, jejíž naléhavost v průběhu třicátých let sílila, však byla postavena na zpochybnění schopnosti systému nabídnout možnosti pro naplnění lidského potenciálu. Narušení důvěryhodnosti amerického snu nahrávalo přijetí kolektivistického modelu nového socialistického člověka, který byl v posledku postaven na myšlence všestranného rozvoje potenciálu lidstva. Zatímco tedy byli komunisté přesvědčeni, že stalinismus objevil formu společenské organizace, která tento problém navždy vyřeší, národní socialisté poukazovali na limity sovětského hospodářství bojujícího, aby rozsáhlé hnutí za zvýšení produktivity práce dokázalo saturovat potřebnými surovinami a také na nedostatky v péči o pracující, kteří vykazovali známky zjevného vyčerpání a byli jen krok před kolapsem.⁶¹⁴ Potenciál stachanovského hnutí pro budoucnost socialismu zůstával diskutabilní. Levice napříč stranami se ale shodovala, že velká hospodářská krize dokonale zabila postavu selfmademana a demaskovala americký sen jako velkou iluzi. Debaty o možnostech individuálního úspěchu se přelévaly do strukturální roviny národohospodářských debat o možnostech řešení hospodářské krize a masové nezaměstnanosti, které tematizuje následující kapitola.

4.4 Poválečný konsenzus na kolektivistické definici blahobytu

V roce 1946 vyšla kniha sociologa a výrazného národně socialistického politika Otakara Machotky, která byla postavena na jeho vlastním pozorování americké společnosti. Rukopis sice vznikl již v roce 1940, ale nemohl být publikován, protože nabízel spíše pozitivní hodnocení amerického životního stylu. V úvodu se autor podělil o myšlenky, které ho provázely během práce na knize. Oslněn americkou masovou výrobou, hojností tamního zemědělství a obrovskou hospodářskou silou doufal, že se USA brzy zapojí do války proti Německu a

---

⁶¹² *Co evropský dělník nepochopí*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 62, 13. 3. 1936.

⁶¹³ Srov. „*Stachanovská pětidněvka*“, *České slovo*, roč. 28, č. 23, 28. 1. 1936 s *Rovností v zásobování v sovětském Rusku se nepodařilo dosáhnouti*, tamtéž, roč. 26, č. 63, 17. 3. 1934 a *Hospodářská cesta Sovětů. Od komunistické uravnilovky k sovětskému fordismu*, tamtéž, roč. 28, č. 171, 24. 7. 1936.

⁶¹⁴ *Soumrak stachanovštiny: boj o nové pracovní normy v SSSR*, tamtéž, roč. 28, č. 259, 7. 11. 1936

obrovské továrny na automobily začnou chrlit tanky a letadla, která porazí nacismus.⁶¹⁵ Velmi otevřeně se stavěl k americkému životnímu stylu, étosu selfmademana, samostatnosti a podnikavosti Američanů i jejich moderním domácnostem a energickému životnímu tempu. Bylo mu však zřejmé, že poválečné Československo zvolilo jinou cestu k blahobytu a upozorňoval, že „ve svém pojetí zůstává kniha v atmosféře r. 1940. Je psána s hlediska těch veřejných a životních hodnot, které nás zajímaly před válkou a na počátku války. Tehdy jsme ještě neměli lidovou demokracii, náš průmysl nebyl ještě zestátněn, náš poměr k lidem nebyl ještě tak hluboce otřesen a neprodělal takové změny, jaké máme za sebou již dnes. Proto také kniha neodpovídá na mnoho otázek, které by nám dnes náš život kladl při popisu života ve Spojených státech.“⁶¹⁶ Vítal, že politika národní fronty preferuje silný sociální stát, více materiální rovnosti a obět v rovině osobní svobody podnikat vnímal jako přijatelnou cenu za „hospodářskou demokracii“.⁶¹⁷ Přesto měla být jeho kniha příspěvkem k debatě o hledání orientace země mezi Východem a Západem a USA v jeho očích stále nesly pozitivní hodnoty hospodářského úspěchu.

Nicméně vzrůstající tlak na symbolické dělení hospodářského chování na pokrokové a úpadkové aktivizoval v prostředí levicové žurnalistiky meziválečnou kritiku amerického individualismu a sobecké honby za dolarem, a naopak chvála sovětského kolektivistického modelu se sice obsahově příliš od poloviny třicátých let neposunula, ale byla v médiích stále přítomnější a důraznější. V září 1945 si mohl čtenář na titulní stránce časopisu *Svět práce* v článku sociálnědemokratického ministra průmyslu Bohumila Laušmana přečíst, že „komunisté a pokrokové směry občanské ve všech státech hledají cestu k sobě, aby na troskách řádu liberalistického společně budovali nový řád, řád socialistický; že Sovětský svaz dokazuje, jak socialistický režim je schopen zachránit stát ve válce a dát mu blahobyt v míru [...] že ve znárodnění bohatství všude se vidí cesta ke spokojenosti a štěstí nejširších vrstev lidových a celých národů.“⁶¹⁸

Připomeňme, že i národně socialistický časopis *Svobodný směr* – jakkoliv se právě tato strana stavěla z československé levice k sovětské koncepci socialismu nejkritičtěji – otiskl 7. listopadu 1946 bilanční článek k výročí bolševické revoluce, jehož autor popisoval, že úsilí sovětských dělníků za dvě dekády udělalo z agrární země světovou hospodářskou velmoc a

---

⁶¹⁵ Otakar Machotka: *Amerika její duch a život*, Praha: Melantrich 1946, s. 7.

⁶¹⁶ Tamtéž s. 8–9.

⁶¹⁷ Tamtéž s. 9.

⁶¹⁸ Bohumil Laušman: *S optimismem a odvahou*, Svět práce, roč. 1, č. 12, 27. 9. 1945.

věřil, že „sovětský lid ještě zvýší své pracovní úsilí, vědom si plně toho, že jedině prací vytvoří pevné základy příštího blahobytu, že jedině prací zvýší a upevní moc sovětského státu, tohoto strážce světového míru a předbojovníka lidského pokroku.“⁶¹⁹ Poválečný prosovětský společenský konsenzus popisuje historička Christiane Brenner jako důsledek velkého vlivu komunistů na podobu celospolečenské optimistické budovatelské vize nesené celou levicí.⁶²⁰ Jakkoliv se poválečný Sovětský svaz, v němž opět zuřil hladomor, dal jen těžko označit za zemi hojnosti, levicová média věřila, že právě sovětští experti znají způsob, jak k blahobytu dostupnému pro každého dojít.⁶²¹

Československo mělo projít postupnou plánovitou industrializací, průmysl měl být znárodněn a místo pro podnikavého, dravého, pracovitého selfmademana amerického stříhu zmizelo. Naopak na přelomu čtyřicátých a padesátých let došlo k aktivizaci z meziválečného levicového diskurzu dobře známých pozitivních obrazů sovětské socialistické modernity. Projekty první československé pětiletky či kolektivizace byly v symbolické rovině do značné míry závislé na již dobře etablovaných vzorcích z meziválečného období. Například Šolochovův román *Rozrušená země* pojednávající o úspěších a tvrdé práci během sovětské kolektivizace, který komunističtí aktivisté během přesvědčovacích kampaní v padesátých letech předčítali na schůzích českým sedlákům,⁶²² vyšel v českém překladu již v roce 1933 a pozitivně jej přijali nejen komunističtí novináři, ale i sociální demokraté a národní socialisté.⁶²³ Kult traktoru jako nositele pokroku pak v československé verzi stalinismu zaujal srovnatelnou pozici, jakou získal v Sovětském svazu.⁶²⁴

V roce 1951 pak vyšel v českém překladu oficiální životopis Alexeje Stachanova z roku 1937, na němž byla založena komunistická stalinská žurnalistika pojednávající o novém člověku již od třicátých let.⁶²⁵ V doslovu k českému vydání ekonom Zdislav Šulc hodnotil tuto knihu navzdory jejímu relativnímu stáří jako navýsost aktuální příručku pro české dělníky, mistry, techniky i funkcionáře, kteří se v ní mohou naučit nejen „lásce k socialistické vlasti a

---

⁶¹⁹ *Hospodářský pokrok Sovětského svazu*, Svobodný směr, roč. 2, č. 255, 7. 11. 1946.

⁶²⁰ Christiane Brenner: *Mezi východem a Západem*, s. 349.

⁶²¹ K poválečnému stavu SSSR viz např. Stephen G. Wheatcroft: *The Soviet Famine of 1945–1947, the Weather and Human Agency in Historical Perspective*, *Europe-Asia Studies*, 2012, 64/6.

⁶²² Pavel Bošík: *Venkov bez mezí. Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*, Praha: Národní zemědělské muzeum 2020, s. 64.

⁶²³ Michail Šolochov: *Rozrušená země*, Praha: Sfinx 1933. K přijetí románu v meziválečném tisku viz *Ze sovětské vesnice*, *Právo lidu*, roč. 45, č. 117, 19. 5. 1936 a *Farmář Rosický a sovětský kolchoz*, *A-Zet*, č. 219, 9. 11. 1933.

⁶²⁴ Karel Kouba – Vít Schmarc: *"Tank míru": Traktor jako popkulturní emblém československého socialistického realismu*, *Slovo a smysl*, 2006 3/6.

⁶²⁵ Alexej G. Stachanov: *Vyprávění o mém životě*, Praha: Svoboda 1951.

velikému Stalinovi“, ale také ovládání techniky vedoucí k „překonání produktivity práce, kterou dokázal vytvořit kapitalismus“. ⁶²⁶ Poválečná léta také navýšila relevanci, s jakou byla vnímána sovětská věda a její snaha zapřáhnout přírodu plně do služeb lidstva. Projekty ovládání počasí či agronomické zásahy do krajiny obřího rozsahu, které meziválečná levicová žurnalistika vnímala jako fascinující a zřídka je kritizovala pro jejich environmentální necitlivost, byly nejen legitimizovány, ale dokonce v roce 1948 aplikovány v československých podmínkách skrze projekt napodobující stalinský plán na přetvoření přírody. ⁶²⁷ Poválečná léta se nesla ve znamení sílící závislosti československé vize prosperity na sovětských kolektivistických vzorech.

4.5 Shrnutí

Prostředí studené války prohloubilo tendenci vnímat otázku prosperity domácností jako klíčové politikum ovlivňující volbu mezi socialistickou a kapitalistickou společenskou organizací. Oficiální stalinský diskurz popisoval sovětský socialismus jako cestu vedoucí skrze kolektivistický budovatelský étos k dosažení materiální stability pro každého občana. Naopak USA měly představovat svět individualismu, který vedl k blahobytu omezeného množství mocných a bohatých generovaného na úkor obyčejných pracujících. Snaha věnovat se v politice materiálním hodnotám však nebyla nová, naopak před dilematem, jak zajistit dostatek pro slušnou životní úroveň – jakkoliv se představy o ní v průběhu let proměňovaly – všem členům společnosti stála politická reprezentace i v období vzniku Československa a řešila ji po další dvě desetiletí. Toto dilema typické pro období organizované modernity ji přivedlo k zvažování inspirativních stránek sovětského socialismu a amerického kapitalismu v receptech, jak zajistit rovnost příležitostí participovat na utváření bohatství.

Spojené státy americké byly již od přelomu devatenáctého a dvacátého století posuzovány v českém prostředí podle míry příležitostí ke kvalitnímu životu či dokonce pohádkovému zbohatnutí, jež se nabízely potenciálním imigrantům. Obraz amerického pionýra bojující s nepřízní osudu a ostrou konkurencí byl postaven na pozitivní mytizaci prvních osadníků soupeřících s divočinou během postupného posouvání hranice osídlení směrem na západ. Kapitáni průmyslu, kteří měli své kariéry budovat z opravdové nuly, nesli tyto hodnoty, jež romantizovala i levice, a to nejen ta nerevoluční, ale k odkazu hrdých dobyvatelů prérií se opakovaně vztahovali pozitivně i komunisté. Zároveň ale celá levice svorně kritizovala

---

⁶²⁶ Tamtéž s. 186–187.

⁶²⁷ K tématu viz Doubravka Olšáková – Jiří Janáč: *Kult jednoty. Stalinský plán na přetvoření přírody v Československu 1948–1964*, Praha: Academia 2018.

genocidní praktiky vůči původním obyvatelům stojící v základech amerického systému. Zároveň však komunisté využívali podobné komunikační strategie pro oslavu “nových lidí”, socialistických pionýrů posouvajících hranice civilizace nikoliv směrem na západ, ale na východ směrem k sovětské střední Asii, Sibiři a polárním krajinám. Sdíleným mentálním základem tohoto snažení pak bylo přesvědčení, že příroda je nepřítel, jehož je třeba porazit a následně přetvořit k potřebám masové výroby a těžby sloužící k pohánění a dalšímu rozkvětu industriální civilizace, a to bez ohledu k ekologickým důsledkům.

Myšlenka celospolečenské prosperity byla postavena nejen v USA a v SSSR, ale také v Evropě, Československo nevyjímaje, na víře v možnost ovládnout obrovský potenciál masové výroby organizované dle teorií Taylorismu v praktické aplikaci, jejíž vzorem byly Fordovi továrny na automobily v Detroitu. Levice byla silně ovlivněna tímto americkým přístupem k průmyslové výrobě a národní socialisté i sociální demokraté dokonce zvažovali nakolik by mohl systém Fordův systém spočívající na efektivní práci, vysokých dělnických mzdách, štědrém programu péče o zaměstnance a přímém podílnictví pracujících na podniku, který je zaměstnává, vést k nastolení socialismu bez revoluce. Naopak komunisté Henryho Forda ostře kritizovali jako rafinovaného vykořisťovatele zakrývající své pravé kořistnické cíle propagandou o smíru mezi prací a kapitálem vyjádřeným falešnou kolegiálnítou mezi mocnými a jejich zaměstnanci. Navzdory tomu však nadšeně vyzdvihovali úspěchy sovětské industrializace prvního a druhého pětiletého plánu, který byl postaven na fordistické technice výroby přizpůsobené socialistickému rovnostářství. Zatímco komunisty často opakovaná predikce, že SSSR brzy v hospodářských číslech překoná USA byla jasným uznáním americké civilizační úrovně, sociální demokraté a národní socialisté se pozitivně vztahovali k úrovni sovětského ekonomického plánování, logistice a naprosto vážně posuzovali mamutí infrastrukturní a výrobní projekty z dílny sovětských plánovačů, jimž paralelně s kritikou nízké životní úrovně dělníků přiznávali nesporné úspěchy. Jakkoliv se například projekt kolektivizace setkal s rozhodnou kritikou nerevoluční levice, která ve svých médiích poukazovala na fatální selhání sovětské vlády způsobující hladomor a utrpení mase sovětských rolníků, paralelně se v *Českém slově* i v *Právu lidu* objevovaly texty závislé na sovětských zdrojích vnímající v zásadě pozitivně snahu přetvořit ruský venkov na moderní racionální provoz na výrobu potravin. Střety mezi komunistickými novináři bagatelizujícími a popírajícími otrěsné zprávy o hladomoru na Ukrajině a dalších regionech SSSR a těmi, kdo o těchto událostech veřejně referovali mohou snadnou zastrít fakt, že napříč československou levicí byla vize fungujícího systému racionální zemědělské velkovýroby produkující levné potraviny vnímána pozitivně.

Kolektivistická představa socialismu společná jak komunistům, tak sociálním demokratům a národním socialistům byla východiskem pro kritiku amerického individualismu vyjádřeného skrze problematizaci narativu o americkém snu. Nejradikálnějšími kritiky selfmademanství byli nepřekvapivě komunisté, kteří americkou elitu odsuzovali jako podvodníky, spekulanty a zloděje. Sociální demokraté a národní socialisté pak odmítali “honbu za dolarem”, ale zároveň se s úctou stavěli ke konkrétním životním příběhům úspěšných imigrantů, v nichž oceňovali dělnickou zkušenost a pracovitost. Na obecné úrovni však levicová média svým působením dlouhodobě subverzivně zpochybňovala narativní schéma o selfmademanovi jako kapitalistický mýtus, vlastní formu falešného vědomí dělnictva. Zároveň se v polovině třicátých let objevil v mediálním diskurzu pozitivní obraz stachanovce, sovětského hrdiny práce, který v sobě koncentroval pozitivní hodnoty sebekázně, pracovitosti, cílevědomosti a osobní obětavosti, které se pojily s postavami amerických úspěšných mužů, ale v novém kontextu byly zapřaženy do kolektivního budování lepší budoucnosti pro všechny. Přes kritiku logistických problémů a ekonomických nedostatků stachanovského hnutí byla tato připravenost k nesobeckému pracovnímu výkonu vnímána pozitivně i nekomunistickými levicovými médii.

Úpadek důvěryhodnosti v americký sen zvyšoval legitimitu socialistických kolektivistických vizí již v průběhu dvacátých a třicátých let. Po roce 1945 pak mohli komunisté snadno aktivizovat a znovu využít etablované komunikační vzorce a sdílené obrazy sovětské industrializace slibující blahobyt pro všechny a nabídnout je v takové podobě, že jejich základní kontury lehce přijaly voliči a sympatizanti ostatních velkých politických stran Národní fronty.

5. New Deal vs. Sovětská pětiletka: hledání vzorů řešení velké hospodářské krize⁶²⁸

Hospodářská krize třicátých let je vnímána historiky zkoumajícími dějiny dvacátého století jako jeden z klíčových faktorů pro vývoj fašistických a komunistických diktatur, rozpoutání druhé světové války i nastolení bipolárního systému mezinárodní politiky studené války.⁶²⁹ Ať už mluvíme o tzv. dlouhých třicátých letech jako o éře, v níž evropská a severoamerická společnost akceptovala politické násilí jako nástroj pro řešení strukturálních problémů, či je vnímáme jako součást období, kdy podobu společnosti utvářelo vyjednávání velkých zájmových skupin v režimu organizované modernity, můžeme tvrdit, že zhroucení trhu, krachy bank a propouštění zaměstnanců bylo přelomovou událostí.⁶³⁰ V československém kontextu fenomén velké hospodářské krize zapříčinil růst legitimacy antidemokratických politických řešení a je jedním z faktorů vysvětlujících konsenzus odmítající meziválečnou liberální architekturu společenských struktur panující po roce 1945.⁶³¹

Americký historik Kiran Klaus Patel dokonce tvrdí, že jen díky tomu, že se New Deal stal v průběhu třicátých let globální ikonou, se po roce 1945 mohla v západní Evropě udržet demokracie. Plán amerického prezidenta Franklina Delano Roosevelta na ozdravení amerického hospodářství i společnosti zmítané velkou hospodářskou krizí měl totiž dokazovat, že Spojené státy se dokázaly reformovat skrze přestavbu svých klíčových institucí a zároveň zůstat otevřenou společností. Právě toto vědomí mělo obyvatele evropského Západu uchránit před tím, aby podlehli lákavému příslibu sovětského socialismu, který byl postaven na písku stalinské propagandy.⁶³² V následující kapitole tuto tezi prověříme na československém příkladu.

---

⁶²⁸ Upravená verze této kapitoly byla nabídnuta redakci časopisu *European History Quarterly*.

⁶²⁹ Viz např. Mark Mazower: *Temný kontinent. Evropa ve 20. století*, Praha: Karolinum 2019, s. 133–145. Tony Judt vysvětloval zkušenost velké hospodářské krize jako příčinu celoevropského příklonu k silnému státu a plánování v ekonomice. Viz Tony Judt: *Postwar. A History of Europe since 1945*, New York: The Penguin Press 2005, s. 67.

⁶³⁰ Srov. Enzo Traverso: *Fire and Blood*. s Peter Wagner: *A Sociology of Modernity*. Ke konceptu dlouhých třicátých let viz Jakub Rákosník: *Dlouhá 30. léta (1929–1945) – konceptuální přístupy k transformaci modernity*, *Dějiny – Teorie – Kritika* 2/2010|.

⁶³¹ Jako jednu z příčin nástupu komunistické diktatury zkušenost velké hospodářské krize označují např. Kevin McDermott: *Communist Czechoslovakia 1945–1989*, s. 12 či Jakub Rákosník – Matěj Spurný – Jiří Štaif: *Milníky moderních českých dějin*, s. 167.

⁶³² Kiran Klaus Patel: *The New Deal. A Global History*, Oxford – Princeton: Princeton University Press 2016, s. 4.

Závažné problémy globálního trhu s jejich sociálními důsledky pocítila střední Evropa v průběhu roku 1930 a na pomyslné dno si československá ekonomika sáhla na počátku roku 1933.⁶³³ Masivní nezaměstnanost, problémy s exportem, klesající ceny zemědělských produktů a nepřipravenost institucí sociálního státu uvrhla politickou reprezentaci do stavu bezradnosti. Zvláště národní socialisté a sociální demokraté čelili jako levicové strany podílející se na vládních koalicích tlaku řešit sociální důsledky nezaměstnanosti ve prospěch svých voličů z řad dělníků a nižší střední třídy. Tento tlak navyšovala tvrdá kritika ze strany komunistické opozice označující reformistickou levici za zrádce dělnické třídy obhajující kolabující kapitalistický systém. V této situaci představitelé všech třech zmíněných politických stran hledali zahraniční vzory, které by jim umožnily krizi přeměnit v příležitost vybudovat sociálně spravedlivější společnost. Jejich zájem se postupně koncentroval kolem sovětského socialismu a amerického New Dealu. Zatímco Sovětský svaz se prezentoval navenek jako země, kde budování socialismu přináší ekonomický rozkvět v situaci, kdy se celý svět utápí v bídě a ekonomickém úpadku, Rooseveltův New Deal nabízel možnost promýšlet nápravu společnosti bez násilné revoluce a diktatury.

Analýza levicových médií ukazuje vize, jak skrze plánování inspirované sovětskou či americkou cestou nastolit ideální řád organizované modernity.⁶³⁴ Právě kategorie plánu jako základu státem řízeného chodu společnosti byla klíčová pro všechny evropské politické projekty snažící se proaktivně řešit symptomy krize liberální modernity.⁶³⁵ Ty měly za následek rozpad konsenzu ohledně spravedlnosti a celkové udržitelnosti kapitalismu volné soutěže odehrávající se v meziválečném období.⁶³⁶ Analytické čtení toho, jak československá levice vnímala americké a sovětské ekonomické směřování třicátých let obnažuje postupné zavržení liberálních mechanismů a akceptaci kolektivních zájmů před svobodou individua.

V tomto procesu se utvářely sedimentované obrazy významných hráčů bipolárního světa, které si československá levice vytvářela ve třicátých letech, kdy hledala vizi moderní

---

⁶³³ Nejnižší výkon a zároveň nejvyšší míru nezaměstnanosti zaznamenala československá ekonomika na přelomu roku 1932 a 1933. Viz Jakub Rákosník: *Odvracená tvář meziválečné prosperity*, s. 287.

⁶³⁴ K tezi, že velká hospodářská krize posílila důvěru evropské společnosti v racionální plánování a řízení za pomoci expertního vědění např. Martin Kohlrausch – Helmut Trischler: *Building Europe on Expertise. Innovators*, s. 139–141.

⁶³⁵ Ke globálním politickým preferencím kolektivní emancipace před individuální svobodou během tzv. první krize modernity probíhající od začátku první světové války do konce druhé světové války viz Peter Wagner: *A Sociology of Modernity*, s. 66–69.

⁶³⁶ Expertní plánování v oblasti ekonomiky vnímá jako důležitý faktor globálního vzestupu nedemokratických politických projektů např. Tara Zahra. Viz Tara Zahra: *Against the World. Anti-globalism and Mass Politics between the World Wars*, New York: W. W. Norton & Company 2023, s. 230–231.

společnosti a praktické řešení palčivých sociálních a ekonomických problémů; vzor silného státu bojujícího proti krizi. Nabízejí se následující otázky: Jak posuzovali stalinskou industrializaci a Rooseveltův New Deal jednotlivé levicové strany? Jaký celkový obraz o řízení společnosti na základě zkušenosti velké hospodářské krize nabízely levicové strany svým sympatizantům a voličům? Zodpovězení vytyčených otázek napoví, jakým způsobem ovlivňoval obraz USA a SSSR vývoj mentálních horizontů levicového politického spektra a nabídne vysvětlení, proč bylo tak snadné americký vzor odmítnout ve prospěch sovětského socialismu postaveného na státem řízeném systému centrálního plánování.

5.1 Strádání a bída v centru kapitalismu i socialismu

Zhroucení newyorské burzy v říjnu 1929 bylo počátkem prohlubujících se problémů amerického hospodářství, které měly své důsledky nejen pro každého amerického občana, ale brzy se projevy i v globálním měřítku. Československý tisk si na jaře 1930 začínal všimnout, že příkladnou prosperitu v USA nahradila nezaměstnanost a bankroty důležitých firem. Situaci popisoval napříč politickým spektrem jako propad do totální bídy a chaosu. Na hrozivé důsledky nezaměstnanosti ve společnosti, kde neexistuje státem garantovaný systém sociálního pojištění, poukazovaly i politicky nevyhraněné *Lidové noviny*.⁶³⁷ Agráři zastupující zájmy zemědělců byli zděšeni neschopností státu pomoci krachujícím americkým farmářům zažívajícím léta neúrody a zároveň prudký propad cen zemědělských komodit. Zároveň si redakce deníku *Venkov* všimla tragické situace tamních nezaměstnaných.⁶³⁸

Levicoví žurnalisté tyto skutečnosti využívali ve snaze ukázat krizi v USA jako důkaz zhoubnosti ničím neohrazené svobody kapitalismu a neudržitelnosti boje proti bídě skrze individuální solidaritu podnikatelů s chudými.⁶³⁹ Sociálně demokratická redakce *Práva lidu* přinesla zprávu, že v Oklahomě od začátku krize zemřelo hlady v jednom malém průmyslovém městě tisíc nezaměstnaných, Američané kradou jen aby byli zatčeni a mohli do vězení a v Kalifornii jsou obří stanová města chudiny, jejichž obyvatelé se živí z přebytků z ovocných sadů. Text jeho autor uzavřel přímým obviněním amerického individualismu: „Tak vypadá Amerika roku 1932. Z prosperity minulých let, která byla následkem válečného bohatství,

---

⁶³⁷ *Přes 6 milionů nezaměstnaných v Americe*, *Lidové noviny*, roč. 39, č. 463, 15. 9. 1931.

⁶³⁸ *Viz Katastrofální vedra v Americe*, *Venkov*, roč. 26, č. 152, 1. 7. 1931 či *Amerika nejen žízni, ale také hladoví*, tamtéž, roč. 25, č. 301, 24. 12. 1930.

⁶³⁹ *8300 000 nezaměstnaných ve Spojených státech*, *České slovo*, roč. 24, č. 24, 28. 1. 1932; *Američtí pekaři žijí nezaměstnané*, tamtéž, č. 81, 5. 4. 1932 či *Jak se stará Amerika o nezaměstnané*, *Právo lidu*, roč. 41, č. 14, 16. 1. 1932; *V Americe strielajú do baníkov*, *Robotnické noviny*, roč. 28, č. 132, 12. 6. 1931 a *Príšera 10 milionov nezaměstnaných v Spojených Štátoch amerických*, tamtéž, č. 178, 7. 8. 1931.

nezbylo nic než jednotlivá ohromná jmění, zatímco tisícové umírají hlady.“⁶⁴⁰ Závažnost systémového selhání dokazoval fakt, že se kritické existenční problémy týkaly nejen dělnictva, ale také střední třídy a zástupců intelektuálních profesí. Například *Robotnické noviny* přišly v dubnu 1933 se zprávou, že zoufalí učitelé násilím obsadili pobočky chicagských bank a nutili úředníky, aby jim odevzdali měsíce nevyplacenou mzdu, kterou jim státní úřady v insolvenční dlužily.⁶⁴¹

Pro sociální demokraty byl prudký ekonomický propad dokladem, že marxistická teorie o cyklické povaze kapitalismu je pravdivá a že konjunktura nemůže trvat nekonečně dlouho ani v bohatých Spojených státech.⁶⁴² Redakce *Robotnických novin* popisovala kolaps amerického bankovního systému jako zásadní důkaz o rozkladu kapitalismu a jeho brzkého nahrazení skrze pronikavé sociální reformy.⁶⁴³ Marxistický teoretik Jaroslav Čecháček na stránkách *Práva lidu* dokazoval, že prosperita nemůže být sociální institucí a nemůže existovat společnost, kde by neprobíhal třídní boj. Ve své analýze došel k závěru, že anarchie ve výrobě a spotřebě přinesla krizi z nadvýroby, která vyžaduje organizování hospodářství a zamezení hromadění bohatství v rukách úzké elity.⁶⁴⁴ Komunisté dokazovali absurditu amerického systému vykreslením země, kde mají miliony lidí hlad, zatímco majitelé potravinářského průmyslu nechávají vylévat mléko do řek a pálí obilí. Autor kritického textu v Rudém právu čtenáře ubezpečoval, že v plánovitě a rozumně řízeném sovětském hospodářství by se něco takového nemohlo nikdy stát.⁶⁴⁵

Komunisté totiž vykreslovali ve svém periodickém tisku sovětské centrálně plánované hospodářství prvního pětiletého plánu jako grandiózní úspěch podpořený obrovskými investicemi do infrastruktury a těžkého průmyslu. V roce 1929 predikovali, že „pětiletý plán provede technickou revoluci v řadě průmyslových odvětví, utvoří nová průmyslová odvětví a

---

⁶⁴⁰ *V Americe umírají nezaměstnaní hromadně hlady*, Právo lidu, roč. 41, č. 70, 22. 3. 1932 podobně národní socialisté v *Českém slově*. Viz *Statisíce nezaměstnaných v Americe hynou hlady*, České slovo, roč. 24, č. 1, 1. 1. 1932.

⁶⁴¹ *5000 neplatených učitelův obsadilo banky v Chicagu*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 96, 26. 4. 1933.

⁶⁴² Ke srovnání obrazu USA jako bohaté země typického pro dvacátá léta a dopadů krize v USA jako důkazu rozvratu kapitalismu v sociálně demokratickém tisku. Srov. např. *Bohatstvo Spoj. Státov*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 189, 21. 8. 1926 s D. Benau: *Zánik kapitalismu nevyhnutný*, tamtéž, roč. 30, č. 99, 1. 5. 1933.

⁶⁴³ *Americké banky krachují dále*, tamtéž, roč. 30, č. 48, 26. 2. 1933 a *Krach bank v Americe pokračuje*, tamtéž, č. 51, 2. 3. 1933.

⁶⁴⁴ Jaroslav Čecháček: *Marx a Amerika*, Právo lidu, roč. 39, č. 203, 29. 8. 1930 a č. 204, 30. 8. 1930. Na vývoj v USA autor aplikoval teze, které shrnul v teoretické stati o hospodářských krizích viz Jaroslav Čecháček: *Marx a teorie hospodářských krisí*, Praha: Knihy Pospolitosti 1933. Podobně vyznívá též *Také na kapitalistickou Ameriku došlo*, Právo lidu, roč. 41, č. 172, 22. 7. 1932.

⁶⁴⁵ *Máte hlad? V Americe se ničí spousty jídla*, Rudé právo, roč. 13, č. 4, 6. 1. 1932.

postaví roztržité zemědělství na novou technickou základnu.“⁶⁴⁶ V očích žurnalistů spojených s KSC byl kapitalistický svět individualismu a produktivity překonán. Hospodářskou krizi v USA a v západní Evropě spojenou se zpomalením průmyslového růstu viděli jako důkaz tohoto tvrzení. USA mělo brzdit hlavně utápění prostředků v luxusu a slabé investice do rozvoje technologií. Naproti tomu sovětsí plánovači měli mít priority nastavené směrem ku prospěchu společnosti jako celku. Mysleli v dlouhých horizontech racionální plánovité organizace, a proto přesvědčili komunisty, že SSSR brzy vystřídá USA v pozici průmyslově nejvyspělejší země světa.⁶⁴⁷ Zatímco racionalizace v prostředí volného trhu v očích komunistů vedla k nadvýrobě a propouštění dělníků, které nahrazovaly stroje, sovětsí experti využili vědu k racionalizaci výroby s cílem umožnit pracovat zaměstnancům kratší dobu za stejnou mzdu a zároveň jim nabídnout kvalitní možnosti vzdělávání, sport a odpočinek. Víze o dostupnosti automobilu pro každého sovětského dělníka díky jejich sdílení měla zemi dostat na civilizační úroveň USA, kde auta vlastní jen dělnická aristokracie.⁶⁴⁸ Média spojená s KSC informovala o SSSR jako o zemi, kde není hospodářská krize.⁶⁴⁹

Komunistický obraz rapidního hospodářského růstu v Sovětském svazu byl však zpochybňován sociálně demokratickou a národně socialistickou žurnalistikou, která si všímala zejména složité každodennosti dělnictva a rolnictva. Místy až naturalisticky popisovala přidělový systém na potraviny a z toho plynoucí hlad, přeplněné špinavé byty či bídné pracovní podmínky na staveništích a v továrnách. *České slovo* například ve snaze o boj s „nekritickým rusofilstvím“ *Rudého práva* uveřejnilo článek postavený na osobní zkušenosti strojního dělníka z Plzně, který odjel do SSSR pracovat jako zahraniční expert. Tvrdil, že dělníci v sovětských továrnách jsou nuceni do práce přes čas pod hrozbou trestů, v přelidněných bytech zamrzá topení a zatímco zahraniční dělníci vydělají tolik, aby nemuseli vyloženě hladovět, jejich ruští kolegové žebrají o jídlo a jedí zbytky z kuchyně.⁶⁵⁰ Celkově pak redakce deníku národních socialistů očekávala, že sociální problémy spojené s masovou industrializací vyvolají v SSSR totální rozklad společnosti.⁶⁵¹ Podobně situaci popisovali na stránkách *Práva lidu* sociální

---

⁶⁴⁶ *Socialismus ve SSSR k dalším metám*, tamtéž, roč. 10, č. 99, 26. 4. 1929

⁶⁴⁷ *Předstihne Sovětský svaz Ameriku?*, tamtéž, roč. 11, č. 250, 26. 10. 1930. K technologii jako klíči první pětiletky viz *Technikou k socialismu*, tamtéž, příloha Technika i příroda, roč. 11, č. 250, 26. 10. 1930.

⁶⁴⁸ V. Novák: *Jak pracují sovětsí dělníci v podnicích se sedmihodinnou dobou pracovní*, tamtéž, roč. 11, č. 122, 25. 5. 1930.

⁶⁴⁹ Albert Inkpin: *Země, v níž není krise*, tamtéž, roč. 12, č. 218, 20. 10. 1931.

⁶⁵⁰ *Rusko bez pozlátka*, *České slovo*, roč. 24, č. 24, 28. 1. 1932 podobně Karel Benýšek: *Moje cesta do sovětského Ruska*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 119, 20. 5. 1932.

⁶⁵¹ *Ovoce pětiletky: Hladové bouře v Rusku*, *České slovo*, roč. 24, č. 76, 30. 3. 1932.

demokraté, kteří přinášeli například zprávy o tom, jak jsou relativně vysoké mzdy sovětských dělníků, na něž komunisté poukazovali ve snaze dokázat růst jejich životní úrovně, byrokraticky snižovány skrze systém následných srážek na žebráckou úroveň.⁶⁵²

V roce 1933 se i v československém tisku začaly objevovat reflexe hladomoru na Ukrajině. Hlavní pozornost začaly problému věnovat redakce spojené s agrární stranou píšící pro čtenáře spojené s československým venkovem. Ty predikovaly zhroucení zemědělství způsobené snahou o rovnostářství na sovětských vesnicích s železnou pravidelností již od dvacátých let.⁶⁵³ Politicky nezávislý tisk přinášel zprávy o špatných výsledcích sovětské kolektivizace, byť o obětech hladomoru se spíše nezmiňoval.⁶⁵⁴ V srpnu 1933 sociálně demokratické *Robotnické noviny* publikovaly zprávu, že obilné oblasti SSSR byly pro západní novináře uzavřeny a spekulovaly o hrozbě utajovaného hladomoru.⁶⁵⁵ *Právo lidu* uveřejnilo části zprávy Garetha Jonese o katastrofě ukrajinských kolchozníků i hladovění dětí ve městech.⁶⁵⁶ Redakce periodik spojených s KSČ vynaložily nemalé úsilí, aby zprávy o hladomoru dementovaly a rozhodně jej popíraly, aby nemusely přiznat tak zásadní selhání kolektivizace, kterou propagovaly jako klíčovou součást stalinské modernizace země. Kritiku životních podmínek sovětských občanů vysvětlovaly jako promyšlenou strategii obhájců kapitalismu, kteří se zalekli faktů o tom, že sovětský socialismus ekonomicky funguje a roste do té míry, že se stává přímým civilizačním konkurentem USA (viz též kapitolu 3).⁶⁵⁷

Pro první roky třicátých let lze konstatovat, že názory československé levice na americkou společnost byly velmi konsenzuální. Zhroucení trhu, nezaměstnanost a další sociální problémy spojené se zadlužeností amerických domácností prohloubily kritické hlasy vykreslující USA jako zemi sobectví a „honby za dolarem“.⁶⁵⁸ Neochota státu jakkoliv podpořit americké nezaměstnané a snaha zachraňovat průmyslová odvětví jako celek vedla levicové žurnalisty

---

⁶⁵² *Srážky ze mzdy v Rusku*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 119, 21. 5. 1930.

⁶⁵³ *Bude hlad v SSSR?*, *Venkov. Orgán České strany agrární*, roč. 23, č. 159, 6. 7. 1928 ke kritice kolektivizace viz např. *V zemědělství utrpěly sovětské metody porážku*, tamtéž, roč. 27, č. 108, 6. 5. 1932.

⁶⁵⁴ Viz např. J. A. Lom: *Evrázijsťvo*, *Lidové noviny*, roč. 41, č. 124, 9. 3. 1933.

⁶⁵⁵ *Hrozí v sovjetském Rusku hlad?*, *Robotnické noviny*, roč. 30, č. 187, 22. 8. 1933.

⁶⁵⁶ Viz J. Bronstein: *Boj sovětského dělníka o potraviny*, *Večerník Práva lidu*, roč. 21, č. 63, 16. 3. 1933; *Země, kde život lidský nemá žádné ceny*, tamtéž, č. 172, 1. 8. 1933, *Žně v sevením Kavkaze: Za půl pytle klasů deset let žaláře*, tamtéž, č. 174, 3. 8. 1933 či *V Rusku hynou miliony lidí hladem*, tamtéž, č. 188, 21. 8. 1933; *Hrozí Rusku hlad?*, *Večerník Práva lidu*, roč. 21, č. 189, 22. 8. 1933. K investigativní práci Garetha Jonese viz Ray Gamache, *Gareth Jones: Eyewitness to the Holodomor*.

⁶⁵⁷ Viz např. *Proč to všechno?*, *Rudé právo*, roč. 11, č. 40, 15. 2. 1930.

⁶⁵⁸ K sociálně demokratické a komunistické rétorice odsuzující honbu za ziskem srov. Aleš Brož: *Soudobá Amerika*, s. 10 s Egon Erwin Kish: *Dovoluje si předvésti Americký ráj*, s. 99–100.

k názoru, že v Americe zraje situace pro nastolení socialismu.⁶⁵⁹ Odmítavě se však demokratičtí socialisté stavěli i ke stalinské praxi modernizace SSSR a kritizovali zejména její brutalitu vůči vlastním občanům. Komunisté tak zůstávali osamoceni v pozici sovětských obhájců. Tato situace byla samozřejmě do značné míry ovlivněna ideovými východisky autorů textů a stavu československé politické scény. Sociální demokraté a národní socialisté se snažili najít způsob, jak krizi proměnit v příležitost k reformám vedoucím k větší míře demokratizace v sociální oblasti, museli se však zároveň distancovat od revoluční komunistické praxe. Informační válka o obraz každodennosti sovětského dělnictva či výsledky kolektivizace zapadala do dlouhodobého soupeření mezi revoluční a reformistickou větví levice. Shoda nad popisem úpadku americké společnosti měla však jiné příčiny. Byla výsledkem jednoznačného odsouzení kapitalismu volné soutěže všemi vybranými aktéry. Příklady divokých demonstrací nezaměstnaných požadujících v srdci nejrozvinutější kapitalistické země podporu státu využívali národní socialisté a sociální demokraté k legitimizaci reformní politiky, která by postupně změnila systém v demokratickou formu socialismu, zatímco komunisté je vnímali jako konečné potvrzení, že se mezinárodní kapitalismus hroutí a nastává revoluční situace.⁶⁶⁰

5.2 Úctyhodné experimenty

Vývoj krize, která v Československu dosáhla svého nejhlubšího propadu na přelomu let 1932 a 1933 vyžadovala od politiků, aby přicházeli nejen s konkrétními protikrizovými opatřeními, ale také s komplexním plánem na řešení tohoto sociálně ekonomického problému.⁶⁶¹ Zejména představitelé levicových stran se cítili odpovědní za osud nezaměstnaného dělnictva a programové debaty uvnitř těchto stran se stočily k problému nedostatku pracovních míst jako hlavnímu tématu.⁶⁶² Silná pozice státu ve vztahu k trhu se stala

---

⁶⁵⁹ Sociálně demokratické *Robotnické noviny* např. uveřejnily výňatek z přednášky spisovatele G. B. Shawa veřejně volajícího po socializaci USA. Viz G. B. Shaw *ostře kritizuje Ameriku a vyslovuje sa za socialistickou formu vlády*, *Robotnické noviny*, roč. 30, č. 87, 13. 4. 1933.

⁶⁶⁰ Srov. *Nezaměstnaní táboří u Washingtonu*, *České slovo*, roč. 24, č. 287, 6. 12. 1932 a *Mírumilovná demonstrace nezaměstnaných v Americe*, *Právo lidu*, roč. 41, č. 6, 7. 1. 1932 s *Také v Americe krmí hladové nezaměstnané bitím*, *Rudé právo*, roč. 13, č. 199, 28. 8. 1932 či *Prudké demonstrace v Americe*, tamtéž, č. 95, 23. 4. 1932.

⁶⁶¹ Obecně lze říci, že velká hospodářská krize a její sociální dopady umocnily vzrůstající přesvědčení odborníků i veřejnosti v Evropě i USA, že stát je entitou, která má zajistit svým občanům základní sociální stabilitu. Viz Kiran Klaus Patel: *The New Deal. A Global History*, s. 41.

⁶⁶² K programovým debatám tematizujícím velkou hospodářskou krizi v sociální demokracii včetně možností centrálně plánované ekonomiky viz Martin Polášek: *Revizionisté, progresivisté a tradicionalisté. Programové debaty v československé sociální demokracii v letech 1924–1938*, Praha – Brno: FSV UK – Doplněk 2013, s. 63–78. Podobná debata probíhala také v národně socialistické straně, kde byl na stole plán československé pětiletky. Viz *Ministr dr. Beneš pro regulované hospodářství*:

obecně přijatelnou, a nejen levicoví intelektuálové uvažovali nad výhodami centrálně řízené ekonomiky. Například Ferdinand Peroutka v lednu 1932 na stránkách Lidových novin sovětskou pětiletku v zásadě neodsuzoval. Naopak viděl v ní úctyhodný příklad rozvojové politiky, která se však podle něj hodí jako vzor pro agrární země, které mohou řešit své ekonomické problémy rozsáhlou výstavbou nových výrobních kapacit. Československo však podle něj potřebuje úplně jiný hospodářský plán, který by dokázal vyřešit, že země má naopak výrobních kapacit více než potřebuje.⁶⁶³

Ve *Večerníku Práva lidu* se dokonce objevila velice kladná recenze na knihu reportáží z pera Adolfa Hoffmeistera, karikaturisty spojovaného s komunistickým prostředím, která byla vyjádřením obdivu k sovětskému pracovnímu nasazení a výsledkům socialistického budování.⁶⁶⁴ *Právo lidu* otisklo Stalinovu triumfální řeč o výsledcích pětiletého plánu bez jakékoli snahy jeho slova ihned problematizovat.⁶⁶⁵ Vedle pozitivně vyznívajících zpráv často nekriticky přejímaných ze sovětského tisku však sociálně demokratická periodika tiskla texty silně skeptické vůči úspěchům sovětské industrializace. Například 15. ledna 1933 se mohli čtenáři na titulní straně *Robotnických novin* setkat s bilančním textem, jehož autor se tázal jak je možné, že přes všechny úspěchy industrializace a kolektivizace mají sovětští dělníci stále hlad a jejich životní úroveň je žalostná. Svůj komentář zakončil rozhořčeným zvoláním: „Aké tedy chválospevy, keď operácia sa sice darí, ale pacient odumiera!“⁶⁶⁶ Po roce a půl však ústřední list sociální demokracie uveřejnil naprosto opačný pohled na sovětskou industrializaci a kolektivizaci. Antonín Kyzlink ve svém článku ze srpna 1934 tvrdil, že během prvního pětiletého plánu se podařilo splnit závazky na 94 %. Opěvoval zejména obří vodní elektrárnu Dněprostroj pohánějící komplex železáren a strojůren a tvrdil, že Rusko vyrábí nejvíce zemědělských strojů na světě. Fakt, že investice do infrastruktury a těžkého průmyslu nevedly k okamžitému růstu životní úrovně obyčejných lidí komentoval následovně: „Z uvedených důvodů nebyl vzrůst majetku dělné třídy v žádném poměru k vzrůstu výrobních sil země, což značí, že ruský národ obětoval přítomnost budoucnosti, aby bylo možno provést industrializaci

---

Potřebujeme pětiletý hospodářský plán, A-Zet, č. 41, 28. 2. 1935 či paměti stranického ekonomického experta a novináře Českého slova Jiřího Hejdy: Jiří Hejda: *Žil jsem zbytečně*, s. 162.

⁶⁶³ Ferdinand Peroutka: *Ještě o pětiletce*, Lidové noviny, roč. 40, č. 4, 3. 1. 1932.

⁶⁶⁴ *Povrch pětiletky*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 31, 5. 2. 1932.

⁶⁶⁵ *Stalin prohlašuje: Nelze zničit marxismus, protože nelze zničit dělnickou třídu*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 25, 30. 1. 1934. Podobně též *Diktátor sovjetov o výsledku prvej päť ročenky*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 8, 11. 1. 1933.

⁶⁶⁶ *Pätiletka sa podarila, ale sovjetské robotníctvo trpí nedostatkom*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 12, 15. 1. 1933.

země.⁶⁶⁷ Podobně redakce *Českého slova* v prosinci 1932 publikovala text odsuzující první pětiletý plán jako naprosto neúspěšný projekt. Nicméně již v létě 1934 připravila společně se svým expertem na SSSR Jiřím Benešem sérii článků posuzujících nakolik může být sovětská zkušenost pro Československo přínosná.⁶⁶⁸

Beneš ve své snaze zhodnotit inspirativnost výstavby sovětské společnosti došel k následujícímu závěru: „[Sovětské Rusko] učinilo samo ze sebe pokusného králíka a my ostatní budeme jednou těžit z toho, že těžké doby zkoušek prožil někdo jiný a že my můžeme klidně přejímat to, co se nám hodí a stejně klidně odmítat to, co neuznáváme za dobré. Z tohoto hlediska by se měl socialistický svět dívat pozorněji na Sovětský Svaz.“⁶⁶⁹ Na toto prohlášení reagovalo sociálně demokratické *Právo lidu* s poukazem na bezohlednost sovětské modernizace a její koncepční nevhodnost pro československé prostředí. Přesto však byl autor tohoto textu nadšen bolševickým budovatelským zápallem, který se mu jevil jako velmi inspirativní. Čtenářům sdělil, že „nemůžeme dělat právě ty činy, které dělají Sověty, protože to nejsou činy, které by nám mohly pomoci, my potřebujeme jiných činů. Ale ty činy, kterých potřebujeme, ty bychom měli uskutečňovat s takovou energií, s jakou Sověty uskutečňují své.“⁶⁷⁰ Je třeba uvést, že *Právo lidu* pravidelně publikovalo články o selhávající sovětské byrokracii, problémech v zemědělství i bídné životní úrovni sovětských dělníků.⁶⁷¹ Jak sociální demokraté, tak národní socialisté vynášeli toto hodnocení s plným vědomím manažerských chyb, organizačních nedostatků a jejich hrozivých praktických důsledků, o nichž často referovali ve svém tisku.⁶⁷²

Připomeňme ale, že nadšení z gigantických staveb prvního a druhého pětiletého plánu sdíleli sociální demokraté i národní socialisté spolu s komunisty. Sovětský svaz líčili jako zemi s obrovským potenciálem, téměř nekonečnými zásobami nerostného bohatství, které díky

---

⁶⁶⁷ A Kyzlink: *Výsledky první pětiletky*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 182, 8. 8. 1934.

⁶⁶⁸ Srov. *Rusko na konci první pětiletky*, *České slovo*, roč. 24, č. 296, 16. 12. 1932 s Jiřím Benešem: *Sovětské Rusko – příklad nebo výstraha?*, tamtéž, roč. 26, č. 117, 23. 5. 1934.

⁶⁶⁹ Jiří Beneš: *Hledání socialismu v Rusku*, *České slovo*, roč. 23, č. 125, 1. 6. 1934 a též: *Sovětské Rusko – příklad nebo výstraha*, tamtéž, č. 125, 1. 6. 1934. Na jaře 1935 Jiří Beneš v časopisu A-Zet popisoval sovětské ekonomy a další experty sedící v plánovacích komisích jako mozkový trust sovětského socialismu a jejich práci jako modelový příklad řízení ekonomiky. Viz též: *Výrobní a finanční plán v SSSR*, A-Zet, č. 72, 12. 4. 1935.

⁶⁷⁰ *Je Rusko příkladem nebo výstrahou?*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 128, 3. 6. 1934.

⁶⁷¹ Viz např. *Polovina ředitelů Sovchozu byla vystřídána*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 61, 4. 3. 1934 či *Věrný dopis z Ruska*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 109, 11. 5. 1934.

⁶⁷² Viz např. *Rovnosti v zásobování v sovětském Rusku se nepodařilo dosáhnouti*, *České slovo*, roč. 26, č. 63, 17. 3. 1934.

industrializaci bude konečně schopna využít naplno.⁶⁷³ Megalomanské projekty na vybudování průplavů, zavodňování pouští či stavbu obrovských přehrad byly i nekomunistickou levicí přijímány s nadšeným očekáváním kaleným maximálně určitou skepsí ohledně jejich manažerské náročnosti (viz též kapitolu 4.1).⁶⁷⁴ Již zmiňovaný Jiří Beneš se navzdory všem problémům SSSR vyjadřoval velmi pochvalně o sovětské centrálně plánované ekonomice a radil: „Snad by se přece jen doporučovalo, aby nějací naši skuteční odborníci se šli podívat do Ameriky na plánovité hospodářství Rooseveltovo nebo do Ruska na plánovité hospodářství Stalinovo.“⁶⁷⁵ *Rudé právo* na tento text reagovalo ironickou kritikou z pera Stanislava Budína, který se vysmál dle jeho názoru naivní víře, že je vůbec možné bez revoluce a nastolení diktatury proletariátu úspěšně plánovat ekonomiku a zaútočil tak jak na ekonomické experty národních socialistů a sociálních demokratů, tak na Rooseveltův New Deal.⁶⁷⁶

Zvolení Franklina Delano Roosevelta prezidentem Spojených států Amerických znamenalo zásadní změnu v budování obrazu USA v prostředí československé levice. Pro sociální demokraty a národní socialisty se z příkladu rozkladu kapitalismu volné soutěže stala vzorová společnost zavádějící balíčky reformních zákonů vedoucích k budování sociálního státu a ke společenské kontrole hospodářství zajišťující větší ekonomickou rovnost.⁶⁷⁷ Zájem národních socialistů vzbudily již Rooseveltovy předvolební sliby, zejména agitace ohledně zavedení státem garantovaného sociálního pojištění.⁶⁷⁸ Sociální demokraté Rooseveltův úspěch v primárních slavných vítězství v tažení proti americké vládní byrokracii podplacené Wall Street, která vládla skrze diletanta Hoovera proti obyčejnému lidu.⁶⁷⁹ Po celá dvacátá léta totiž sociálně demokratický tisk plnily texty plné zděšeného překvapení, že v USA nefunguje žádný systém sociálního pojištění mimo soukromých fondů velkých zaměstnavatelů zvyklých je

---

⁶⁷³ Srov. *Nepřeberné přírodní bohatství v Sovětském svazu*, Právo lidu, roč. 43, č. 178, 3. 8. 1934 a *Sověty se obracejí na východ*, České slovo, roč. 26, č. 87, 15. 4. 1934 s *Přírodní bohatství SSSR: železo*, Rudé právo, roč. 11, č. 11, 12. 1. 1930.

⁶⁷⁴ Např. způsob referování o sovětském plánu učinit z Moskvy mořský přístav skrze soustavu průplavů či změnu toku některých velkých řek. Srov. *Moskevský sovět o stavebnictví města*, Právo lidu, roč. 41, č. 199, 24. 8. 1932 a *Stane se Moskva mořským přístavem?*, České slovo, roč. 26, č. 68, 23. 3. 1934 s *Průplav Moskva-Volha*, Rudé právo, roč. 16, č. 245, 20. 10. 1935.

⁶⁷⁵ *Udělat plán, to nic není. Ale plnit plán, to je umění*, České slovo, roč. 26, č. 158, roč. 22, 11. 7. 1934.

⁶⁷⁶ Stanislav Budín: *O liberalistickém chaosu a plánovitém blázinci*, Rudé právo, roč. 15, č. 86, 15. 7. 1934.

⁶⁷⁷ Například národně socialistický časopis *A-Zet* vnímal New Deal jako omezení sobeckých zájmů velkých zaměstnavatelů ve prospěch národního celku. Viz *Reorganisace amerického hospodářství*, *A-Zet*, č. 141, 22. 7. 1933.

⁶⁷⁸ *Denní zprávy: Amerika se demokratisuje*, České slovo, roč. 24, č. 244, 15. 10. 1932.

⁶⁷⁹ *Washingtonská byrokracie padá*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 276, 23. 11. 1932.

využívat pro své a nikoliv dělnické zájmy.⁶⁸⁰ Projekty National Recovery Administration (NRA) či Agricultural Adjustment Act (AAA) vnímali jako boj proti hrabivosti amerických finančních elit projevující se podporou drobných zemědělců ve chvíli klesajících cen zemědělských produktů, tlakem na zaměstnavatele, aby přestali propouštět zaměstnance, zavedli kratší pracovní dobu a zároveň vypláceli stále stejně vysoké mzdy.⁶⁸¹ Národně socialistický novinář Antonín Houdek uvažoval o New Dealu velmi podobně jako jeho kolega Beneš o Stalinově pětiletce. Byl to pro něj velmi riskantní pokus porazit krizi; experiment národohospodářů, jehož důsledky nelze předem plně odhadnout. Rooseveltův mozkový trust však viděl jako vědu zapraženou do boje proti krizi prosazující své teze navzdory tlaku byznysu i dalších zájmových skupin, což podle něj může vyvolávat konflikty, ale zároveň přinášet neotřelá řešení. Nakonec zhodnotil, že ať Rooseveltův pokus vyjde či ne, ostatní svět z něj bude těžit jako z cenné zkušenosti.⁶⁸²

Na stránkách *Práva lidu* probíhala kontinuální debata o užitečnosti New Dealu pro sociálně demokratickou politiku. Například teoretik družstevnictví František Modráček odmítal Rooseveltovy kroky omezující produkci potravin a spotřebního zboží s tím, že správně solidárně fungující systém musí neustále výrobu navyšovat a zároveň vyvinout mechanismy, jak produkty spravedlivě přerozdělovat.⁶⁸³ Naproti tomu již zmiňovaný Jaroslav Čecháček oceňoval, že Roosevelt ohledává ve své snaze čelit bezuzdné hrabivosti kapitálu střední cestu mezi sovětským komunismem a fašistickým korporativismem. Predikoval, že pokud Roosevelt svoje kroky provede do důsledků, série reforem USA přinese de facto socialismus.⁶⁸⁴ Americký příklad národní socialisté a sociální demokraté využívali pro legitimizaci vlastních politických rozhodnutí. Například Rooseveltova snaha o snižování cel na dovoz do USA s nabídkou kompenzace postiženým zájmovým skupinám jinou formou s cílem zastavit globální celní válku a rozhybat mezinárodní obchod posloužila dobře těmto levicovým stranám vládní koalice v jejich sporu ohledně zemědělských cel s agrárníky.⁶⁸⁵ Sociální demokraté také uváděli, že

---

⁶⁸⁰ Viz alespoň *Americké poistenie robotnikov*, Robotnické noviny, roč. 25, č. 172, 31. 7. 1928 a *Jak se stará Amerika o nezaměstnané*, Právo lidu, roč. 41, č. 14, 16. 1. 1932.

⁶⁸¹ Srov. *Jen vyšší mzdy a kratší doba pracovní zachrání Ameriku*, České slovo, roč. 25, č. 173, 26. 7. 1933; *Roosevelt na ochranu malého zemědělce proti velkému*, tamtéž, č. 175, 28. 7. 1933 či *Banky v Americe křičí proti socializaci*, A-Zet, č. 245, 15. 12. 1933 s *Konjunktura pro americké zemědělce*, Večerník Práva lidu, roč. 21, č. 159, 17. 7. 1933 a *Rooseveltův boj s krizí a – s kapitalisty*, tamtéž, č. 176, 5. 8. 1933.

⁶⁸² Antonín Houdek: *Zbaví nás Amerika krise?*, České slovo, roč. 26, č. 28, 4. 2. 1934.

⁶⁸³ F. Modráček: *K Rooseveltově doktríně*, Právo lidu, roč. 42, č. 192, 18. 8. 1933.

⁶⁸⁴ Jaroslav Čecháček: *Prorazí Roosevelt?*, Právo lidu, roč. 42, č. 189, 13. 8. 1933.

⁶⁸⁵ Viz *Roosevelt chce plné moci pro snížení cel*, tamtéž, roč. 43, č. 52, 3. 3. 1934 a *Řid'me se americkým vzorem!*, České slovo, roč. 26, č. 52, 4. 3. 1934.

americký postup spočívající ve snižování pracovní doby a simultánním navyšování mezd dělníkům je cestou, jak krizi řešit. Spočíval v omezování výroby a zároveň navyšování kupní síly. Rooseveltův postup měli nakonec zaplatit podnikatelé a finančníci podřizující se veřejnému zájmu a tím se měla otevírat cesta k systémovému nastavení vyšší míry sociální rovnosti.⁶⁸⁶

Značný zájem vládní levice o Rooseveltův New Deal jako příklad dobré praxe v boji s krizí aktivizoval jejich komunistické kritiky, kteří se jej snažili delegitimizovat. Poukazovali na nárůst stávek a demonstrací během Rooseveltova prvního volebního období. Klíčovou událostí, ohledně jejíž interpretaci se vedly spory, byla velká stávka loďařů v San Franciscu, která v létě 1934 přerostla do nepokojů po celých USA. Komunisté příčiny tohoto konfliktu viděli v tom, že Rooseveltova NRA pouze předstírá snahu nalézt kompromis mezi prací a kapitálem, ale ve skutečnosti jde na ruku továrníkům. Dělníkům nezbyvá nic než ostrá vzpoura. Naopak sociální demokraté stávku vysvětlovali jako konflikt, který vznikl kvůli tomu, že továrníci programově obcházel a porušovali vládní nařízení.⁶⁸⁷ Roosevelt podle nich stál ve sporu na straně dělníků, ale je škoda, že své reformy nedotáhl dál a nenarušil základy kapitalismu a místo toho se situaci snažil uklidnit silou.⁶⁸⁸ Přesto jej sociálně demokratický diskurz většinově vykresloval jako hrdinu stojícího navzdory tlaku různých oponentů na straně drobného lidu proti vykořisťujícím elitám.⁶⁸⁹

Komunistický novinář Závěš Kalandra však nabídl ve stranickém časopise *Tvorba* naprosto kontradiktorní popis Rooseveltovy politiky. Dle jeho názoru kandidát na prezidenta musel v roce 1932 přiznat krach systému a nabídnout nějaké řešení. Roosevelt této nutnosti vyšel vstříc, ale začal jednat naprosto v neprospěch lidu. Nařídil snížit výrobu v situaci, kdy lidé nemají práci, co jíst, ani kde bydlet. Jeho snahy organizovat plánem kapitalismus byly dle Kalandry předem odsouzeny k neúspěchu, protože odstranění třídního boje skrze dohodu státu, dělníků a zaměstnavatelů je iluzí, která měla patrně zastřít fakt, že dělníci na krizi doplatí nejvíce. Roosevelt jim nabídl hospodářskou demokracii, tak jako sociální demokraté v Evropě,

---

⁶⁸⁶ *Americký pokus*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 167, 28. 7. 1933 a *Není možný všeobecný blahobyť, kde sú privilegia*, tamtéž, č. 165, 26. 7. 1933.

⁶⁸⁷ Josef Martínek: *Dělníci nezdržují obrodu Ameriky*, Právo lidu, roč. 43, č. 197, 24. 8. 1934.

⁶⁸⁸ *Roosevelt jede k stávkujícím?*, Večerník práva lidu, příloha k č. 164, 17. 7. 1934 a Karel Kříž: *Kam jde „země prosperity?“*, Právo lidu, roč. 43, č. 165, 18. 7. 1934.

⁶⁸⁹ Kořeny tohoto obdivného pohledu na Roosevelta v sociálně demokratickém mediálním diskurzu se utvářely během roku 1933 a zejména během prvního pololetí jeho úřadu, kdy přišel s razantními změnami. V této době měl být právě prezident silou, která tlačila na zaměstnavatele ve prospěch dělníků. Viz např. *Roosevelt ukončil stávku pensylvánských baníkov*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 175, 6. 8. 1933 či *Priemyslníci proti Rooseveltovmu úsiliu*, tamtéž.

ale tím se měl proletariát pokusit navléci do „svěrací kazajky“. Dělníci se dle Kalandry postavili proti systému, který jim bere svobodu, mzdy i pracovní příležitosti a jako jedinou alternativu nabízí otrockou neplacenou práci v pracovních kolonách Work Progress Administration (WPA). Amerika byla podle komunistů stejně jako celý svět zralá na socialistickou revoluci.⁶⁹⁰ Kalandra postavil amerického dělníka před následující volbu: „Zde teď masa, příliš dlouho třídně málo uvědomělá, stojí na rozcestí, kde vidí orientační sloup s jasně vyznačenými šipkami: „tudy s Rooseveltem k fašismu – tudy s Leninem k sovětům.“⁶⁹¹

Shoda levice nad nutností zavést plánovanou ekonomiku či přinejmenším posílit roli státu, který by trh výrazně ovlivňoval, vycházela z přesvědčení, že hospodářská krize je způsobena nadvýrobou. Toto přesvědčení vycházející z marxistické teorie hospodářského cyklu hledá kauzalitu ve vztahu masové produkce a zároveň neschopnosti tehdejšího společenského uspořádání distribuovat produkty ke všem, kteří by je potřebovali.⁶⁹² Všechny tři politické strany takto vysvětlovaly paradoxní situaci, v níž masa chudých nezaměstnaných doslova hladověla a zároveň podnikatelé řízeně ničili zboží a potraviny, aby je nemuseli prodávat pod výrobními náklady. Fordismus a taylorismus – ekonomické doktríny umožňující vysoce produktivní tovární výrobu – však ani jeden ze zde analyzovaných politických proudů neodmítal (viz též kapitola 3).⁶⁹³ Cílem jejich snahy o řešení krize bylo najít ekonomické nástroje, které by jejich sílu dokázaly podříditi potřebám společnosti jako celku a tyto nástroje měl mít v rukou stát.

V roce 1935 sociální demokraté ve svém programovém prohlášení s názvem „Co chtějí socialisté“ deklarovali: „řád soukromého podnikání se přežil“⁶⁹⁴. Lze konstatovat, že se levice jako celek shodovala v názoru, že stávající hospodářsko-sociální systém musí projít zásadními

---

⁶⁹⁰ Závěš Kalandra: *NRA: Rooseveltův recept*, Tvorba, roč. 8, č. 34, 24. 8. 1934.

⁶⁹¹ Závěš Kalandra: *Americké rozcestí*, Tvorba, roč. 9, č. 5, 15. 6. 1934 sociální demokraté naopak vnímali vznik „amerických armád práce“ velmi pozitivně. Srov. s. *Boj proti nezamestnanosti v Americe: uniformované mierové pracovní armády*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 69, 23. 3. 1933 a *Starosti Ameriky. Núdzové práce pre 250 000 nezamestnaných*, tamtéž, č. 76, 31. 3. 1933.

⁶⁹² V argumentech československé meziválečné levice prominentní místo zaujímalo přesvědčení, že nadvýrobu způsobuje přílišná výkonnost průmyslu, který se zbavuje přebytečných dělníků a vytváří nezaměstnanost spojenou se slábnoucí kupní silou populace. Viz Jakub Rákosník Jiří Noha: *Kapitalismus na kolenou*, s. 81. Nevybočovaly tedy co se týče základních názorů na hospodářskou krizi z řady dalších evropských sociálně demokratických stran. Viz Sheri Berman: *The Social Democratic Moment. Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*, Cambridge – London: Harvard University Press 1998.

⁶⁹³ Fordistickou masovou tovární výrobu můžeme považovat za základní ekonomickou sílu euroamerické civilizace krátkého dvacátého století. Viz Joshua B. Freeman: *Behemot*, s. 137–186.

⁶⁹⁴ *Co chtějí socialisté*, In: *Demokracie a socialismus. Dva programové dokumenty demokratické levice z první poloviny 20. století*, Radka Šustrová (ed.), Olomouc: Masarykova demokratická akademie 2018 s. 71–75.

změnami. Debata se vedla hlavně o rozsahu těchto změn a vzorech, podle kterých měla proběhnout. Fordismus sice byl ze strany levice silně kritizován, ne pro svoji podstatu spočívající ve vybudování obřích továren schopných vyrábět rychle obrovské množství zboží, ale z důvodu brutálního nasazení tvrdě vykořisťujícího dělníky, kteří si celkem slušný výdělek musí vykoupit totálním zruinováním svého zdraví.⁶⁹⁵

Jasnou alternativou k tomu, jak nabídnout pracujícím dostatek cenově přijatelného zboží a zároveň udělat továrny přátelské dělníkům nabízeli komunisté ve své vizi socialistické racionalizace. Například v roce 1933 redakce *Rudého práva* otiskla následující popis modernizace těžby uhlí v Donské pánvi: „na mechanisaci a racionalisaci dolů zúčastňují se přímo samotní horníci. Racionalisace tato nemá však nic společného s kapitalistickou racionalisací, která zvyšuje vykořisťování horníků a zbavuje je chleba. V Sovětském svazu čím více klesají výrobní náklady, tím více stoupají mzdy a zlepšují se životní podmínky dělníků. Socialistická racionalizace zlehčuje sovětskému horníku dříve namáhavou práci a snižuje jeho pracovní dobu.“⁶⁹⁶ Sociální demokraté a národní socialisté ve svém tisku blahodárný vliv sovětského přejímání fordistických vzorů na pracovní podmínky tamních dělníků rozporovali poukazem na brutální techniky vedení závodů využívané ve snaze dostat z pracujících co největší výkon.⁶⁹⁷ Nicméně sami zdůrazňovali, že továrníkům musí stát vytyčít určité meze a svým zájmem o Rooseveltův NRA tento názor podkládali příkladem zahraniční praxe.⁶⁹⁸

V československém prostředí se zosobněním fordismu stal Tomáš Baťa a po jeho smrti v roce 1933 jeho bratr Jan Antonín, majitelé úspěšné továrny na výrobu bot. Baťa sám považoval Forda za svůj hlavní životní vzor a svoji továrnu zařizoval po vzoru Fordových automobilových závodů v Detroitu včetně pasové výroby či cílené politiky vysokých mezd a prací s kupní silou zaměstnanců.⁶⁹⁹ Levicové politické strany k němu byly silně kritické pro jeho odpor k odborovým organizacím. Nicméně úspěch jeho podnikání a neustále deklarovaná spokojenost zaměstnanců byla důvodem, že se stal klíčovým aktérem ovlivňujícím politiku

---

⁶⁹⁵ Srov. Ernst Toller: *Obrázky z cest Amerikou: Ford*, Právo lidu, roč. 41, č. 4, 5. 1. 1932 s *Jak se pracuje ve Fordových závodech*, Večerní České slovo, roč. 9, č. 3, 5. 1. 1928. Pro komunisty byl Ford “100% americký vykořisťovatel” a zároveň “průmyslový feudál”. Viz *Kapitalistická nebo socialistická racionalisace?*, Rudé právo, roč. 10, č. 2, 2. 1. 1929.

⁶⁹⁶ Karel Němec: *Rozmach uhelného průmyslu SSSR v období první pětiletky*, Rudé právo, roč. 14, č. 97, 25. 4. 1933.

⁶⁹⁷ Viz např. *Rusko bez pozlátka*, České slovo, roč. 24, č. 24, 28. 1. 1932 či *Jak bydlí, žijí a pracují dělníci v sídle bolševické vlády v Rusku*, Právo lidu, roč. 39, č. 35, 9. 2. 1930.

⁶⁹⁸ Srov. *Amerika Hooverova a Rooseveltova*, České slovo, roč. 25, č. 83, 7. 4. 1933 s *Rooseveltův apel pro snížení pracovní doby*, Právo lidu, roč. 43, č. 54, 6. 3. 1934 podobně *Návrh americkým průmyslníkům: Zkrácení pracovní doby za současného zvýšení mezd*, tamtéž, č. 55, 7. 3. 1934.

⁶⁹⁹ A. Cekota: *Baťa. Myšlenky, činy, život a práce*, Praha 1929.

dělnické třídy. Média zajímal jeho názor na ekonomicko-sociální experimenty v USA i SSSR a všiml si jich i mezi jeho zaměstnanci vlivný tovární časopis.⁷⁰⁰ Právě Baťův postoj k sovětské industrializaci a americkému New Dealu prošel zajímavým vývojem. Zatímco se jeho individualistické vnímání světa ještě na počátku třicátých let ostře vymezovalo proti kolektivismu, zvláště sovětského typu, sovětská masivní industrializace výstavbou gigantických technicky vyspělých továren oslňovala autory v redakci jeho časopisu.⁷⁰¹ Jan Antonín Baťa v přesvědčení o nutnosti reformy společenského řádu s nadějí sledoval Rooseveltův pokus o revizi ekonomického systému, který mu byl sympatický, protože využíval demokratické prostředky a zavrhl politické násilí.⁷⁰² V polovině třicátých let tovární časopis Baťova koncernu vydával články nejen o heroismu F. D. Roosevelta v jeho tažení za lepší organizaci ekonomiky shora, ale také nadšené reflexe chválící sovětskou schopnost plánovat a realizovat obří stavby či zavádění nejmodernějších pracovních metod inspirované fordismem skrze údernické hnutí.⁷⁰³ V roce 1938 nabídl veřejnosti Jan Antonín Baťa ve své knize *Budujme stát pro 40 000 000 lidí* vizi lepší organizace československé společnosti, která měla být díky obrovským investicím státu do průmyslových kapacit a infrastruktury v zásadě imunní proti jakýmkoliv krizím. Jakkoliv v tomto spise odmítl socialismus, jeho nástroje si přiznaně vypůjčil. Jeho text je silně inspirován jak New Dealem, tak sovětskou plánovanou industrializací a kolektivizací.⁷⁰⁴ V situaci, kdy klíčový kapitán průmyslu, jehož firma se stala synonymem moderního podnikání, přebírá ve svých politických vizích dílčí části sovětského plánování, můžeme mluvit o určité normalizaci stalinismu v mentalitě společnosti poloviny třicátých let.

5.3 Spojenectví a měřítko úspěchu

Podobnou normalizaci stalinské modernizace můžeme vysvětlit dvěma faktory. Situaci určitým způsobem proměnil vývoj uvnitř sovětské diktatury v polovině třicátých let, který zapříčinil i změnu na mezinárodní scéně. Sovětští vůdci navenek vyjadřovali přesvědčení, že

---

⁷⁰⁰ Např. *Baťa o Rooseveltově plánu*, *České slovo*, roč. 25, č. 193, 18. 8. 1933.

⁷⁰¹ Srov. *Život v Ruské továrně*, Zlín Časopis pro šíření zásad služby veřejnosti, roč. 1, č. 16, červen 1932 s John M. Carmody: *Budování ruského průmyslu. Magnitogorsk*, tamtéž, č. 36, říjen 1932.

⁷⁰² *Jan A. Baťa o Rooseveltově hospodářském plánu*, Zlín Časopis pro šíření zásad služby veřejnosti, 16. 8. 1933, roč. 3, č. 33. Redakce časopisu Zlín vyjadřovala sympatie Rooseveltovu NRA opakovaně a odmítala, že by byl Roosevelt komunista či socialista. Viz např. Jan Bartoš: *Americký dopis. Jde Roosevelt doleva?* Zlín Sdělení zaměstnanců firmy Baťa, 28. 12. 1934, roč. XVII, č. 51

⁷⁰³ Viz *Rusové staví dokonalou síť vodních cest. Průplav Moskva-Volha*, Zlín časopis podnikavé práce, roč. 4, č. 46, 13. 11. 1935 a *Stupňují dělnickou výkonnost. Stachanovsko-busigynské hnutí*, tamtéž, č. 45, 6. 11. 1935.

⁷⁰⁴ Jan Antonín Baťa: *Budujme stát pro 40 000 000 lidí*, Zlín: Marek Belza 1938.

sovětský svaz dosáhl hospodářské stabilizace po éře heroického strádání v dobách prvního pětiletého plánu. Byl zrušen přidělový systém na potraviny a v obchodech se objevilo více spotřebního zboží. Triumfální Stalinovu tezi o příchodu radostnějšího života otiskly všechny levicové deníky.⁷⁰⁵ Zatímco komunisté do popředí svých zpráv o SSSR umisťovali doklady o úspěších sovětského zemědělství, bohatých sklizních a růstu osevní plochy, sociální demokraté a národní socialisté si všímali zotavování sovětského venkova a referovali o postupném růstu dobytkařství a klesání cen potravin.⁷⁰⁶

Symbolem úctyhodných výsledků sovětského budování se stala přestavba Moskvy a zejména projekt moskevského metra. Komunistický časopis *Tvorba* přetiskl Bucharinův článek o přestavbě Moskvy na nejvýstavnější centrum lidské civilizace, v němž se čtenáře ptá: „Což bolševická tempa se nestala známá celému světu? Což země není přebudována ve velikou proletářskou zemi prvotřídní moci? Což Moskva se nestala střediskem kultury nového světa?“⁷⁰⁷ Národně socialistický korespondent v SSSR Jiří Beneš popisoval město jako ohromné staveniště měnící se doslova před očima směrem k nespornému pokroku. Moskva se podle něj stávala moderním městem bulvárů, které bude tepnou celého státu díky velmi úspěšnému projektu průplavu Moskva-Volha.⁷⁰⁸ Komunistický novinář Jiří Weil popisoval stavbu moskevského metra jako heroismus obyčejných lidí tvořících nádherný pomník socialismu, zatímco ve *Večerníku Práva lidu* se objevil článek, který potvrzoval kvality této stavby ve světovém měřítku a označil ji za „triumf práce a důmyslu“.⁷⁰⁹ Antonín Houdek v národně socialistickém časopise *A-Zet* obdivoval rychlost s jakou stavba pokračuje, organizaci práce i zajištění stravy pro dělníky.⁷¹⁰

Podobně obdivně se vyjadřovali jak socialisté, tak komunisté ke smělym plánům na osídlování Sibíře a vědeckého zkoumání zdrojů sovětského dálného východu. Například již v roce 1932 v *Právu lidu* vyšel článek, který se zájmem a bez jakékoliv kritické distance popisoval plány sovětského hydrologa na oteplení Sibíře spojené s velkými zavlažovacími

---

⁷⁰⁵ Friedrich: *Žijeme levněji!*, Rudé právo, roč. 16, č. 229, 2. 10. 1935 či Louis Fischer: *Výdělky v sovětském Rusku*, České slovo, roč. 28, č. 216, 16. 9. 1936.

⁷⁰⁶ Srov. Jiří Weil: *Jeden den na středoasijských kolchozech*, Svět Sovětů, roč. 5, č. 6, 1936, s. 8–9 a *Žně v Sovětském svazu*, Rudé právo, roč. 18, č. 190, 15. 8. 1937 s Miloš Vaněk: *Sověty uveřejňují zase již data o stavu dobytkařství*, Právo lidu, roč. 45, č. 45, 22. 2. 1936 a Louis Fischer: *Jak žijí sovětské sedláci*, České slovo, roč. 28, č. 213, 12. 9. 1936.

⁷⁰⁷ N. I. Bucharin: *Moskva město slunce*, Tvorba, roč. 10, č. 35, 30. 8. 1935.

⁷⁰⁸ Jiří Beneš: *Moskva se modernisuje*, České slovo, roč. 28, č. 244, 20. 10. 1936.

⁷⁰⁹ Srov. Jiří Weil: *Stavba podzemní dráhy v Moskvě*, Tvorba, roč. 8, č. 41, 12. 10. 1933 s *Moskevské „Metro“*, *chlouba Ruska*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 66, 18. 3. 1936.

⁷¹⁰ Antonín Houdek: *Mezi dělníky moskevského metra*, A-Zet, č. 41, 28. 2. 1935.

projekty počítajícími se změnou toku velkých řek. Cílem měla být změna klimatu Sibíře za pomoci velkých mořských přehrad, které by dokázaly přeměřovat golfský proud.⁷¹¹ Sympatie k sovětské hydrologii a oceánologii se projevily plně během krize Čeljuskinovy výpravy, kdy periodický tisk napříč levicovým spektrem oceňoval heroismus sovětských badatelů a oběti položené na oltář vědy (viz též kapitola 4.1).⁷¹²

Komunisté se s demokratickou levicí sice shodovali na tom, že SSSR dosáhla nesporných hospodářských úspěchů, ale rozcházel se ve vysvětlení jejich příčin. Zatímco komunisté hlásali, že v SSSR se ukazuje síla marxistické doktríny, moc materialistické vědy a odhodlanost třídně uvědomělého dělnictva, národní socialisté a sociální demokraté vysvětlovali stabilizaci hospodářských poměrů postupným opouštěním revolučně marxistických radikálních tezí v reálné Stalinově politice. Příkladem podobně protichůdného popisu konkrétního společenského jevu je např. dobový obraz stachanovského hnutí na stránkách levicových periodik. Komunisté viděli ve stachanovcích první generaci nových socialistických lidí obětujících se pro kolektivní cíle, nesoucí pochodeň produktivity a pracovitosti pro zájmy socialismu. Osobní nasazení se u nich mělo opírat o lásku ke kolektivu a skromnost v přijímání osobních poct.⁷¹³ Naopak národní socialisté tento jev interpretovali jako sovětský návrat ke kapitalistickým způsobům organizace práce. V článku publikovaném v *Českém slově* se čtenář mohl dozvědět, že sovětská uravnílovka, tedy všeobecná rovnost mezd, byla naprostým komunistickým omylem, protože bez možnosti vydělat více než líný kolega se nikomu pracovat nevyplatilo. Sovětské hospodářství trpělo nedostatkem iniciativy a podnikavosti, a proto se Stalin rozhodl sáhnout k osvědčeným měřítkům zásluhovosti a úkolovým mzdám. Stachanovským hnutím sovětská plánovači úspěšně oživila udusanou podnikavost. Dělníci byli z nových přísných pracovních norem rozčarováni, ale Stalin si dobře uvědomoval, že je to jediná šance, jak postavit sovětské hospodářství na nohy.⁷¹⁴ Snaha vyšponovat osobní nasazení šla dle *Českého slova* tak daleko, že vedla ke stávkám, protože unavení dělníci nejsou schopni dostát požadavkům stachanovských norem.⁷¹⁵

---

⁷¹¹ *Návrh na oteplení Sibíře*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 143, 17. 6. 1932.

⁷¹² Srov. *Vítězný boj vědy se smrtí*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 60, č. 11. 3. 1934 s *Všichni z Čeljuskina zachráněni!*, České slovo, roč. 26, č. 85, 13. 4. 1934. V komunistickém nakladatelství Karla Boreckého dokonce vyšla fotografická kniha o výpravě. Viz L. Muchanov – S. Dikovskij – M. Goldberg: *Čeljuskin v zajetí ledu*, Praha: Karel Borecký 1934.

⁷¹³ Leo Lania: *Alexej Grigojevič Stachanov*, Tvorba, roč. 11, č. 12, 20. 3. 1936.

⁷¹⁴ *Hospodářská cesta Sovětů. Od komunistické uravnílovky k sovětskému fordismu*, České slovo, roč. 28, č. 171, 24. 7. 1936.

⁷¹⁵ *Soumrak stachanovštiny: boj o nové pracovní normy v SSSR*, tamtéž, č. 259, 7. 11. 1936

Podobně národně socialistický novinář Jiří Beneš vysvětloval zlevňování potravin v Moskvě po zrušení přídělového systému. Poukazoval na to, že Stalin s marxismem zachází velice pružně a v praktické politice nefunkční teoretické postuláty s klidem opouští. V lednu 1935 jeho politiku popsal následovně: „Tento vývoj cen je velkým ospravedlněním politiky Stalinovy, která se snaží bez ohledu na theorie uskutečňovat všechno co se osvědčilo. Dnes vede Stalinova politika k uvolňování obchodu, protože svobodný obchod alespoň v drobném se ukázal hybnější a výhodnější než teoriím odpovídající organizace dřívější. Všechny dosavadní zkušenosti zatím daly Stalinovy za pravdu.“⁷¹⁶ Připomeňme však, že v polovině třicátých let pravidelně o SSSR publikoval v Českém slově kritické texty historik a publicista Jan Slavík. Ten často zvedal otázku svobody, která by ideálně měla hospodářský rozvoj v socialistické společnosti doprovázet. Dle jeho názoru právě diktátorské praktiky zabraňují vybudovat v SSSR opravdový socialismus a měly by diskreditovat stalinismus v očích všech socialistů.⁷¹⁷ Ve chvíli, kdy se měl během jedné své přednášky na jaře 1935 Jiří Beneš napřímo vyjádřit, jestli může být SSSR pro Československo vzorem uvedl následující: „Sovětský svaz nastupuje stále zřetelnější cestu k hospodářské demokracii. My všichni, kteří nechceme v Rusku vidět jen oběti rudého teroru, kteří chceme vidět v obětech, jež ruský národ přinesl a ještě přináší, oběti přinesené pro lepší příští všeho lidstva, nemůžeme než si přát, aby hospodářské úspěchy Sovětského svazu mohly se stát příkladem pro budoucí uspořádání hospodářských a sociálních věcí celého světa. Avšak strašná bída, kterou ruský lid prožil ve 12 letech krise, a těch více než deset milionů lidí, jež za těchto 12 let zabil hlad občanské války a rudý teror, ty musí být pro nás velkým varováním, že politický postup bolševiků příkladem být nemůže a nesmí.“⁷¹⁸ Tím odsoudil rudý teror a bezohlednost vůči jednotlivým občanům během industrializace země, ale zároveň vnímal nástroje centrálního plánování ekonomiky a důraz na ekonomickou rovnost jako výrazně kladné hodnoty. Socialismu řízeného racionálním státním aparátem hodlali národní socialisté dosáhnout vlastní cestou a vyhnout se tak revolučním praktikám, které dle jejich názoru opouštěl i Stalin v SSSR.

Pozitivní mediální obraz SSSR patrně ovlivnilo vzájemné diplomatické sbližování Československa a Sovětského svazu, které vedlo k uzavření obchodní dohody a následně ke stvrzení obranného paktu obou zemí. Tím byla dotvořena antifašistická koalice Francie, SSSR

---

⁷¹⁶ Jiří Beneš: *V SSSR klesají ceny potravin*, A-Zet, č. 7, 11. 5. 1935.

⁷¹⁷ Jan Slavík: *Světla a stíny sovětských financí*, České slovo, roč. 28, č. 91, 17. 4. 1936 a týž: *Zlaté opojení v SSSR*, tamtéž, č. 58, 8. 3. 1936.

⁷¹⁸ *Jde Sovětský svaz do krise nebo k blahobytu?*, A-Zet, č. 51, 14. 3. 1935.

a Československa (viz též kapitolu 6.3).⁷¹⁹ Zvláště sociální demokraté a národní socialisté, kteří se podíleli na vládní koalici, příliš netoužili po tvrdé kritice nového silného spojence, který byl pro voliče vládních kolegů z agrární strany potencionálně kontroverzní. Nicméně je potřeba zdůraznit, že hospodářská smlouva se Sovětským svazem byla dlouhodobou prioritou nejen pro KSČ, ale také pro sociální demokraty. Redakce hlavního sociálně demokratického deníku tiskla nadšené články označující toto rozhodnutí za naplnění dlouhodobé politiky sociální demokracie, jejíž prosazení měli blokovat silně antisovětské lidovci spolu s národními demokraty. Již v roce 1932 sociálně demokratický politik Zdeněk Fierlinger, poválečný předseda vlády a architekt poválečného levicového konsenzu, tvrdil, že „My si musíme zajisté přát, aby revoluce a velký socialisační pokus přinesly Rusku a veškerému jeho obyvatelstvu skutečný zisk, hmotný i mravní, neboť každý skutečný jeho pokrok bude znamenati i u nás urychlené tempo socialistických reforem, které ovšem musíme sami umět připravit a formulovati podle svých možností a schopností [...] mělo by dojít k nejtěsnější součinnosti na poli hospodářském, ne snad proto, jak soudí namnoze naše obchodní a průmyslové kruhy, abychom nepřišli o dobré obchodní zisky, nýbrž abychom sami nezůstali za vývojem celého ostatního světa a aby naše vlastní probuzení k novému, lepšímu životu stalo se co možná bez otřesů.“⁷²⁰

Situaci navíc sociální demokraté dokázali využít k útoku na komunisty, když prohlašovali, že odpůrcům obchodních styků se SSSR nahrávala hloupá a naivní revoluční politika KSČ zneužívající sovětský příklad. Ta měla dělat ze SSSR kontinuálně nepřijatelného partnera a nepřitele všech demokratů. *Právo lidu* dávalo fakt, že se k oficiálnímu uznání a navázání řádných hospodářských styků se SSSR Československo neodhodlalo dříve, za vinu právě komunistům, kteří byli odpovědní za to, že stát přišel o 4 miliardy korun ušlého zisku a 150 000 lidí kvůli tomu přišlo o práci. Sovětský svaz byl totiž vnímán jako obrovský trh pro zboží československé exportní ekonomiky těžce postižené krizí.⁷²¹ Podobně národní socialisté tvrdili,

---

⁷¹⁹ K československé zahraniční politice vedoucí ke spojení se SSSR v polovině třicátých let viz Igor Lukeš: *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu*, Praha: Prostor 1999, s. 49–70 či Emil Voráček a kol.: *V zájmu velmoci. Československo a Sovětský svaz 1918–1948*, Praha: HÚ AVČR 2019, s. 261–279.

⁷²⁰ Zdeněk Fierlinger: *Sovětské Rusko na nové dráze*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství A. Svěcený 1932, s. 195

⁷²¹ *Sovětský svaz uznán de jure*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 134, 10. 6. 1934; Theodor Pistorius: *Úprava našich hospodářských styků*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 135, 12. 6. 1934 či *Proč jsme zmeškali Sovětské Rusko?*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 136, 13.6. 1934. Ve dvacátých letech sociální demokraté diskusi kolem uznání SSSR používali jako zbraň proti Karlu Kramářovi, byli pro právní uznání SSSR i přes jejich kritiku bolševického teroru proti menševikům: *Uznanie Ruska de jurei*, *Robotnické noviny*, roč. 23, č. 23. 29. 1. 1926. Viz též národně socialistické zpravodajství názorově souznící se sociálními

že industrializace SSSR je revoluční počín a Československo má možnost se na něm podílet a mít z něj dokonce užitek. Sovětský svaz byl podle Jiřího Beneše snad jediná velká země, která ve velkém v době krize nakupovala ze zahraničí. Dle Beneše by si Československo mělo vzít příklad z USA. Zástupci amerického průmyslu totiž dokázali skvěle využít sovětského hladu po technologiích a strojích a dostat skrze ekonomickou diplomacii pro americké továrny zakázky.⁷²²

Navzdory této pochvale pro americké obchodníky se v druhé polovině třicátých let obraz Rooseveltova boje proti krizi v levicových médiích komplikoval. V očích sociálních demokratů byli Roosevelt a jeho spolupracovníci hrdinové boje za rovnost a zájmy lidu, nicméně jejich snaha začala narážet na systémové překážky, které za desetiletí neomezeného vlivu vystavěli američtí továrníci. Francis Perkinsonová, ministryně sociálních věcí Rooseveltovy administrativy, měla sice narušovat „doktrínu svatého profitu“, nelítostně bojovat proti dětské práci, usilovat o zavedení sociálního pojištění a prosazovat další reformy vedoucí ke zlepšení postavení zaměstnanců často na úkor zaměstnavatelů, ale její úsilí narazilo na nepružnou ústavu a podjaté soudce Nejvyššího soudu.⁷²³

Pro pozorovatele z Československa se Rooseveltova situace stala velmi paradoxní. Na jedné straně politik s jasnou vizí, jejíž praktické uskutečňování přes dílčí potíže přináší hmatatelné výsledky. Díky nim je u voličů velice oblíbený, a proto byl znovu zvolen do úřadu.⁷²⁴ Na druhé straně je jeho snažení napadáno nejen opozicí, která jej obviňuje z diktátorských sklonů, ale i Nejvyšším soudem, jenž má střežit nedotknutelnost základních hodnot v Československu vysoce ceněné americké demokracie.⁷²⁵ Národně socialistický národohospodář Jiří Hejda v *Českém slově* upozorňoval, že po odsouzení programů NRA a AAA jako nezákonných americkým nejvyšším soudem hrozí totální chaos spojený s likvidací Rooseveltovy

---

demokraty. Např. *Obchodní smlouva s SSSR podepsána*, A-Zet, č. 57, 22. 3. 1935. Podobně vyzývala redakce A-Zetu k soupeření s německou konkurencí o sovětský trh v březnu 1931. Viz *Německo dodá Rusku strojů za 2400 milionů Kč*, A-Zet, č. 62, 13. 3. 1931.

⁷²² Jiří Beneš: *Podmínky našeho vývozu do Ruska*, České slovo, roč. 26, č. 94, 24. 4. 1934 podobně *Vyhlídky našeho obchodu s Ruskem*, České slovo, roč. 26, č. 136, 14. 6. 1934.

⁷²³ Viz *Nejvyšší soud Spojených států opět proti Rooseveltovi*, Právo lidu, roč. 45, č. 5, 7. 1. 1936; *Americký kapitál nařiká na útisk*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 15, 18. 1. 1936 a *Sociální pojištění v Americe na postupu*, tamtéž, příloha k č. 22, 26. 1. 1936 nebo Josef Martínek: *Američtí penězomění v křížovém tažení proti Rooseveltovi*, tamtéž, příloha k č. 27, 1. 2. 1936.

⁷²⁴ Viz např. *Dělníci jdou s Rooseveltem*, České slovo, roč. 28, č. 29, 4. 2. 1936. Dle časopisu A-Zet dělníci hrozili generální stávkou na obranu NRA už v létě 1935. Viz *Hrozba generální stávkou v Americe*, A-Zet, č. 110, 8. 6. 1935.

⁷²⁵ Národně socialistický časopis A-Zet vyhlášoval krizi New Dealu již na jaře 1935. Viz *Roosevelt a jeho parlament: Konec nebo jen krise?*, tamtéž, č. 51, 14. 3. 1935.

hospodářské politiky jako celku. Došlo k tomu podle něj ve chvíli, kdy se americká ekonomika zotavovala. Rooseveltova administrativa se měla pustit do nového boje s kapitalisty, tentokrát o americkou ústavu. Hejda obecně hodnotil New Deal jako krok správným směrem, tedy směrem ke státu řízenému kapitalismu, jakkoliv byla Rooseveltova politika v některých ohledech nesystematická a nekonzistentní.⁷²⁶ Levicový tisk si navíc všiml kolísavých trendů ve vývoji nezaměstnanosti v USA, což považoval za doklad, že Rooseveltovy reformy nebyly natolik komplexní, aby zvrátily všechny sociální dopady cykličnosti ekonomického vývoje.⁷²⁷ Velmi radikálně působily ozvuky konkurenčních návrhů vůči Rooseveltově politice, které dokonce počítaly s plošným zavedením starobních penzí či dokonce nepodmíněného příjmu a československé levicové novináře takové experimenty pozitivně zaujaly.⁷²⁸ Národně socialistický časopis *A-Zet* v létě 1935 otiskl následující hodnocení amerických protikrizových opatření: “[...] nemá význam se ptát, v čí prospěch byla učiněna. Jsou to hráze proti zátopě. Není v nich nic socialistického, ale není to již starý kapitalismus, v kterém osud jednotlivců byl veřejnosti lhostejný.”⁷²⁹ V knize s názvem *Nová Amerika. Hospodářské následky nového údělu*, kterou vydalo nakladatelství Družstevní práce v roce 1936 se mohli čtenáři dočíst, že výsledkem nového údělu měl být sociální stát postavený na spravedlivějším přerozdělování bohatství a v tom Rooseveltův plán naprosto selhal, protože se vláda dostala do vleku silných hráčů velkého kapitálu.⁷³⁰

V únoru 1936 byl v *Českém slově* publikován text, který poukazoval na značné limity americké demokracie. Dokazoval, že hlavní mocenskou institucí USA není ve skutečnosti ani prezident ani kongres, ale Nejvyšší soud, kterému předsedá devět velmi netransparentně vybíraných starců. Ti mohou prohlásit za neplatné cokoli, co kongres nebo prezident udělají. Tito soudci mají vysoké platy a neomezenou moc vykládat ústavu. Zároveň jsou konzervativní a mají strach z Rooseveltových novot, protože se nedokážou vcítit do mizérie nezaměstnaného, a proto jakoukoliv snahu o systémovou změnu zablokují. Tento článek lze číst jako skeptické vyjádření směrem k původním očekáváním vkládaným do receptu na nerevoluční systémovou

---

⁷²⁶ Jiří Hejda: *Bude Roosevelt bojovat o revisi ústavy?*, *České slovo*, roč. 28, č. 6, 8. 1. 1936. podobně *Kapitalisté se vrhají na Roosevelta*, tamtéž, č. 7, 9. 1. 1936.

⁷²⁷ Srov *O směr hospodářské politiky v Americe*, tamtéž, č. 145, 21. 6. 1936, *Amerika v roce 1936*, tamtéž, č. 211, 10. 9. 1936 s *Na 13 mil. Nezaměstnaných v USA*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 54, 4. 3. 1936 a *USA – ideál trampů v hluboké krizi*, *Právo lidu*, roč. 45, č. 119, 21. 5. 1936.

⁷²⁸ Jiří Baum: *Spojené státy v přerodu*, *A-Zet*, č. 230, 30. 11. 1935.

⁷²⁹ *Rooseveltovy hráze proti zátopě*, tamtéž, č. 103, 30. 5. 1935.

⁷³⁰ H. G. Wells – B. Stollberg – W. J. Vinton: *Nová Amerika. Hospodářské následky nového údělu*, Praha: Družstevní práce 1936, s. 55–77.

změnu, kterou si levice od Rooseveltova nástup slibovala.⁷³¹ Navzdory tomu, že Roosevelt byl dlouhodobě považován za pozitivního hybatele mezinárodního obchodu vystupujícího proti globální celní válce, obchodní smlouva mezi Československem a Spojenými státy byla uzavřena až na jaře 1938.⁷³² Navzdory nadšenému přijetí této smlouvy se její vliv nemohl do mediálního obrazu USA propsat podobně jako sblížení Československa se Sovětským svazem zejména kvůli převrstvení zájmu z důvodu silícího tlaku nacistického Německa a následných geopolitických a hospodářských změn po Mnichovské dohodě.⁷³³

5.4 Víra v sovětské metody a poválečná národohospodářská rozhodnutí

Komentátoři a žurnalisté československých levicových stran sledovali zablokování Rooseveltových reformních snah v USA i jeho pokusy obházet rozhodnutí justice o neústavnosti klíčových iniciativ New Dealu. Vyjadřovali značné pochybnosti o možnostech změnit kapitalistický systém, aniž by byly dotčeny jeho základní mocenské hierarchie. Pokud si položíme otázku, jaký precedent obrazy sovětské a americké hospodářské politiky třicátých let nabízely levici pro účel poválečných debat nad projektem nové formy československé „lidové demokracie“, můžeme formulovat provokativní tezi: Obraz sovětského socialismu s centrálně řízenou ekonomikou a beztřídní sociální strukturou utvářený po celou meziválečnou éru a posléze replikovaný levicovým odbojem byl mnohem lákavější než americká reformní protikrizová politika a to nejen pro komunisty, ale pro celou levici jako celek.⁷³⁴ V letech 1945–1948 panovala napříč politickým spektrem shoda na tom, že nový systém by měl být více

---

⁷³¹ *Devět starců vládne Spojeným státům*, České slovo, roč. 28, č. 48, 26. 2. 1936. Viz též *Rooseveltův útok na vládu starců*, A-Zet, č. 26, 6. 2. 1937.

⁷³² O obchodním potenciálu USA během velké hospodářské krize se periodicky v médiích vládních levicových stran vedly úvahy viz alespoň B. Soumar: *Naše hračky do Ameriky*, České slovo, roč. 24, č. 292, 11. 12. 1932; *Bude pít Amerika plzeňské?*, tamtéž, roč. 25, č. 72, 25. 3. 1933 či *Mokrý Amerika bude mít opět plzeňské*, Večerník Práva lidu, příloha k č. 266, 11. 11. 1932.

⁷³³ K mediálním ohlasům obchodní smlouvy s USA viz *Naše smlouva se Spojenými státy podepsána: Možnost velkého zvýšení našeho vývozu do USA*, České slovo, roč. 30, č. 56, 8. 3. 1938 a Antonín Houdek: *Československo a Spojené státy americké*, tamtéž, č. 58, 10. 3. 1938 a *Jak se osvědčila nová čs.-americká obchodní smlouva*, Právo lidu, roč. 47, č. 207, 3. 9. 1938.

⁷³⁴ Hlavním propagátorem SSSR jako klíčové antifašistické síly i jako vzoru pro budoucí socialistické Československo byl samozřejmě domácí komunistický odboj. Viz např. *Sověty jediná, záchrana...!*, Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa, srpen 1940, cit. dle Rudé Právo 1939–1945, Praha: Svoboda 1971, s. 95–96 či *25 let Sovětského svazu*, Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa, 7. listopad 1942, cit. dle tamtéž, s. 350. Velmi pozitivní obraz ekonomické soustavy přinášely však i tiskoviny vydávané exilovou vládou v Londýně. Například Hubert Ripka popisoval civilizační změnu stalinské modernizace jako sílu přibližující Rusko k západní Evropě, byť za nesmírně krutou cenu. To mělo vysvětlit sovětskou-československou spojeneckou smlouvu z roku 1943. Viz Hubert Ripka: *Mezi východem a západem*, Londýn 1944, s. 11–19.

rovnostářský, sociálně spravedlivější a nad prosperitou národa jako celku by měl držet ochranou ruku stát.⁷³⁵

Připomeňme, že i sociální demokraté během odbojových aktivit bojovali za nahrazení “neracionálního”, “zvráceného” a “zastaralého” kapitalismu modelem státem plánované socialistické ekonomiky.⁷³⁶ Podobně i Ústřední výbor odboje domácího a jeho následovnická odbojová organizace Rada tří požadovaly poválečné předání vlády do rukou lidu, omezení vlivu politických stran, zavedení státem řízeného hospodářství představující syntézu sovětského komunismu a demokratických mechanismů ve prospěch zamezení nezaměstnanosti a vyšší míry přerozdělování společenského bohatství.⁷³⁷ Národní socialisté vstupovali do budování poválečného Československa v přesvědčení, že centrálně plánovaná ekonomika stojící na kombinaci státního vlastnictví klíčových podniků a zároveň ochraně drobného podnikání bude cestou k národní prosperitě.⁷³⁸ V této situaci se patrně sovětský model zdál mnohem inspirativnější než americký. Československý vývoj tak nepotvrzuje v úvodu této kapitoly zmíněnou tezi Kirana Klause Patela, který za klíčový přínos New Dealu považoval fakt, že po roce 1945 inspiroval evropské státníky k znovuoživení demokratických institucí v takové podobě, aby mohli zároveň usilovat o politiku plné zaměstnanosti.⁷³⁹

Zatímco komunisté představují v analýze meziválečného diskurzu popisujícího levicový obraz USA a SSSR konstantního aktéra pohlížejícího na jakoukoliv alternativu sovětské revoluční cesty s vyloženým nepřátelstvím, názor demokratických levicových stran prošel určitou proměnou. Jejich tisk na začátku třicátých let vnímal závažné problémy americké ekonomiky a prudký nárůst nezaměstnanosti jako potvrzení světového názoru o nežitelnosti kapitalismu (to měly mimochodem společné s komunistickou stranou). Změna jeho hodnocení

---

⁷³⁵ K veřejné debatě definující koncept lidové demokracie viz Christiane Brenner: *Mezi Východem a Západem*, s. 82–95. Sociální nerovnost a zkorumpovanost elit označila Andrea Orzoff za důvody proč čechoslováci vnímali meziválečný stranický systém jako zastaralý a za hlavního nositele kontinuity považovali Edvarda Beneše přicházejícího s vizí více rovnostářské demokratické společnosti. Viz Andrea Orzoff: *Battle for the Castle*, s. 179–180.

⁷³⁶ Viz programové prohlášení sociálně demokratického odboje (1941) *Za svobodu do nové Československé republiky*, In: *Demokracie a socialismus. Dva programové dokumenty demokratické levice z první poloviny 20. století*, Radka Šustrová (ed.), Olomouc: Masarykova demokratická akademie 2018, s. 185.

⁷³⁷ Detlef Brandes: *Češi pod Německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha: Prostor 2019, s. 270 a 594.

⁷³⁸ S komunisty byli v letech 1947 a 1948 národní socialisté v politických sporech o míře znárodnování a snažili se udržet princip centrálního plánování ekonomiky za podpory soukromého podnikání živnostenského typu. Jiří Kocian: *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*, Brno: Doplněk 2002, s. 120.

⁷³⁹ srov. Kiran Klaus Patel: *The New Deal*, s. 4.

nastala po zvolení Roosevelta do funkce a vyhlášení programu New Deal sledoval s napjatým očekáváním. Americký boj s krizí se stal zdrojem inspirace a určitým geograficky vzdáleným testem různých protikrizových a reformních opatření. Naopak vůči hospodářské politice v SSSR národní socialisté a sociální demokraté zaujímali velmi rezervovaný postoj s přihlédnutím k lidské ceně, kterou byl Stalin a lidé kolem něj ochotni zaplatit za industrializaci a kolektivizaci. Nicméně v polovině třicátých let se zprávy o úspěších pětiletých plánů zdály nesporné. Československá levice považovala Sovětský svaz za ekonomickou, politickou, a hlavně vojenskou velmoc, která může zásadně ovlivnit vyústění problémů střední Evropy. A to nejen problémů ekonomických, ale také geopolitických. Vnitřní stabilizace SSSR a navenek okázale představovaný návrat prosperity spojený s obrazem radostných dělníků vytvářely dojem užitečnosti centrálně plánované ekonomiky. Naopak zprávy o vývoji Rooseveltova New Dealu byly spíše rozpačité. Zatímco kroky, které jeho brain trust podnikal jako rychlá protikrizová opatření se zdály být velmi inspirativní, v roce 1936 se hroutil obraz New Dealu jako promyšlené politiky celkové změny USA vedoucí k sociálně spravedlivější společnosti. Zdálo se, že zájmové skupiny velkého amerického kapitálu uhájily své pozice.

Mohlo by se zdát, že USA a SSSR vstupovaly do střetu o symbolický vliv v Československu na jaře 1945 na stejné startovní čáře válečných vítězů, kteří národům střední Evropy přinesli svobodu od nacismu. Je nutno připomenout, že od konce bojů se jak Američané, tak Sověti aktivně starali o svůj obraz v očích československé veřejnosti, jakkoliv propagace SSSR měla nesporně lepší materiální a organizační výchozí pozici díky masové členské základně československé komunistické strany.⁷⁴⁰ Zdůrazněme však, že důležitý není jen dosah propagandy, ale i přijatelnost jejího obsahu pro recipienty. Právě v tomto ohledu se zdá zásadní zjištění, že americké řešení velké hospodářské krize a z ní plynoucí bídy, již ve třicátých letech v očích československé levice nedosahovalo stejné prestiže jako sovětské nástroje centrálně řízené ekonomiky. Touto perspektivou lze vnímat, proč se následující slova komunistického ekonoma Ludvíka Frejky obhajujícího na stránkách *Rudého práva* odmítnutí Marshallova plánu na podzim 1947 zdála mnoha čtenářům přijatelná: „Žádný Marshallův plán nemůže nahradit tvůrčí síly národů, které jsou mnohonásobně plodnější, než dolarový déšť [...] staré

---

⁷⁴⁰ USA se snažily získat pozitivní reputaci v Československu skrze účelové navýšení dodávek programu UNRRA, rozvojovými půjčkami od amerických bank a americký velvyslanec se snažil o aktivní mediální konkurenci sovětské propagandě včetně založení Svazu přátel Spojených států a navázání osobních vazeb s novináři dopisujícími do časopisu *Obzory Lidové strany*. Nicméně proti tomu stálo Ministerstvo informací pod vedením komunisty Václava Kopeckého programově protěžující SSSR jako hlavního spojence Československa. Viz Justine Faure: *Americký přítel. Československo ve hře americké diplomacie 1943–1968*, Praha: NLN 2005, s. 52–61.

hospodářské zákony vykořisťování a krisí jsme vyměnili za nový zákon plánovaného hospodářského rozmachu. Přejdem k dlouhodobému pětiletému plánu otevírá se i před námi velkolepá lákající perspektiva, kterou pod odvážným a realistickým vedením soudruha Gottwalda a komunistické strany uskutečníme.“⁷⁴¹ Fakt, že New Deal nebyl schopen naplnit očekávání československé levice, a naopak prestiž stalinské industrializace v těchto kruzích ve 30. letech rostla, můžeme považovat za jeden z klíčových důvodů poválečné preference sovětské pomoci před ekonomickým programem Marshallova plánu.

5.5 Shrnutí

Velká hospodářská krize je v historiografii jednou z nejčastěji připomínaných událostí, které ovlivnily vývoj československé společnosti po roce 1945, jejichž průběh časově spadá do meziválečné éry. Jakkoliv se důležité trendy v procesu budování symbolického obrazu americké a sovětské modernity budovaly již od raných dvacátých let, lze konstatovat, že sociální problémy spojené s otřesem ekonomických struktur ve třicátých letech byly důležitým katalyzátorem umocňujícím představu o kolapsu kapitalismu a nutnosti plánovat jeho brzké nahrazení lepším, sociálně spravedlivějším společenským uspořádáním, a to v prostředí celé meziválečné levice. Zatímco komunisté vnímaly zavřené továrny a rostoucí míru nezaměstnanosti jako příchod další revoluční situace a snažili se využít veškerý mobilizační potenciál k tomu, aby hladovými demonstracemi a vyhrocenými stávkami destabilizovali existující systém, národní socialisté a sociální demokraté se dostali nejen pod tlak opozice, ale museli čelit i zodpovědnosti k vlastním voličům z řad existenčně ohroženého dělnictva a nižší střední třídy.

Média všech třech analyzovaných politických stran tvrdila, že zdrojem všech nesnází je nadvýroba způsobená nezvládnutými silami moderních výrobních prostředků. Novináři, političtí aktivisté i straničtí funkcionáři tak vysvětlovali pro mnohé bizarní stav, kdy zástupy hladovějících nezaměstnaných žebrali na ulicích a podnikatelé vědomě znehodnocovali produkty včetně potravin, aby je neprodávali pod výrobními náklady. Vysoce produktivní fordistickou tovární výrobu však neodmítali ani komunisté, ani sociální demokraté či národní socialisté. Snažili se ale najít najít ekonomické nástroje, jež by moc těchto moderních výrobních prostředků podřídily potřebám všech a ty měl mít v rukou stát.

---

⁷⁴¹ Ludvík Frejka: *Pětiletý plán rozvoje čs. Hospodářství*, Rudé právo, roč. 27, č. 240, 14. 10. 1947.

V první polovině třicátých let nebylo vůbec jednoduché oponovat komunisty předkládanému jednoduchému vysvětlení, že jakékoliv pokusy o postupnou reformu systému bez krvavé revoluce, o nichž se mluvilo jak v Evropě, tak v Americe, selhaly a že jedinou cestou ven z krize je důsledné následování sovětského vzoru centrálně plánované ekonomické výstavby zajišťující dostatek pracovních míst. Komunisté nabízeli model racionálně řízené společnosti stalinského typu, která v jejich očích vedla ke spravedlivé dělbě práce a nesobeckému sdílení jejích plodů. Racionalizace výroby v ní měla vést k všeobecné prosperitě a také postupnému zkracování pracovní doby. Tento mediální obraz sovětské industrializace zpochybňovala jak sociálně demokratická, tak národně socialistická média. Poukazovala totiž na přidělový systém, nedostatek spotřebního zboží na sovětském trhu, celkově nízkou životní úroveň sovětského dělnictva a referovala také o tragických důsledcích kolektivizace. Přesto, že s komunisty vedli redaktori *Českého slova*, *Práva lidu* či časopisu *A-Zet* ostré střety o realitu života sovětských dělníků, i sociálně demokratičtí a národně socialističtí národohospodáři a novináři predikovali brzký konec kapitalismu, tak jak jej čtenáři znali z prvních dekád století. Uvažovali o způsobech, jak zamezit anarchii ve výrobě a spotřebě a zabránit hromadění bohatství v rukou nepočetné menšiny, a to skrze vyšší roli státu v řízení ekonomiky. Lze konstatovat, že sociální demokraté a národní socialisté sice odsuzovali represivní metody sovětské industrializace a kolektivizace a poukazovali na manažerská selhání sovětských autorit, ale zároveň se ve stranickém tisku vyjadřovali velmi pozitivně na adresu sovětských úspěchů, které se zdály nesporné.

Sociální demokraté a národní socialisté se snažili na krizový moment reagovat nabídkou reforem, jež by dokázala “demokratizovat” ekonomickou oblast. Distancovali se tedy od komunistické revoluční praxe a zároveň vnímali sovětskou centrálně plánovanou ekonomiku jako jednu z inspirací, jak dosáhnout této “demokracie socializující”. Zatímco žurnalistické střety o pravdivé zobrazení sovětské každodennosti byly integrální součástí již dekádu trvajících konfliktů mezi reformně a revolučně zaměřenými větvemi levice, nad osudovostí úpadku kapitalismu panovala vzácná shoda. Na počátku třicátých let vnímaly všechny sledované redakce bezprecedentní problémy dosud prosperující americké společnosti jako konečný důkaz neudržitelnosti systému jako celku. Silně negativní obraz rozvratu společnosti, kde každý dělník mohl mít vlastní automobil a rodinný domek, se po zvolení F. D. Roosevelta v nekomunistických médiích proměnil v nadějně očekávání plodů perspektivní reformní politiky New dealu postavené na vizi přestavby společnosti skrze legislativní proces. Projekty Rooseveltova brain trustu sociální demokraté a národní socialisté vnímali jako boj proti

mocným trustům v zájmu drobných zemědělců či jako snahu o udržení co nejvíce pracovních míst pro dělníky a zároveň práci na vytváření nových volných pozic skrze masivní státní zakázky. V jejich očích právě New Deal představoval střední cestu mezi sovětským komunismem a fašistickým korporativismem, jež byly shodně svojí politickou praxí pro nerevoluční levici nepřijatelné jako univerzální vzory k následování.

Značný zájem vládní levice o Rooseveltův New Deal aktivizoval jejich komunistické kritiky, kteří se jej snažili delegitimizovat. Tvrdili, že Rooseveltovy reformy podporují zejména zaměstnavatele a skrytě, pod rouškou propagandy, přehazují břímě důsledků rozkladu systému na dělnictvo. Po prvotním nadšení ze zaměření New Dealu se však začal obraz amerických protikrizových opatření komplikovat i v médiích nerevoluční levice. Zdálo se, že sociálně demokratickými a národně socialistickými novináři konstruovaný příběh o boji vlády za sociálně spravedlivější Ameriku narazil na systémové limity, které nebyl schopen překonat. Ostře sledované střety Roosevelta s politickými oponenty, zaměstnavateli, nespokojenými odboráři, ale hlavně kauzy o neústavnosti New Dealu ukazovaly, že víra reformní levice v americkou cestu nastolení spravedlivější společnosti selhala.

V polovině třicátých let, ve stejné době, kdy došlo ke zpomalení Rooseveltovi iniciativy, oficiální sovětská média hlásala návrat prosperity do SSSR a úspěšné završení náročné první fáze industrializace země. Komunistické a se sovětským projektem sympatizující deníky a časopisy zaplavily zprávy o veselém konci přidělového systému v SSSR, dostupnosti zboží dlouhodobé spotřeby a zpovědi šťastných sovětských občanů. Zatímco komunisté tento stav vysvětlovali jako logické vyústění zákonů vývoje společnosti dle stalinské verze leninismu, národní socialisté a sociální demokraté za těmito úspěchy viděli změny v sovětské vnitřní politice. Konzervativnější přístup k hodnotovým otázkám i ekonomické kroky vedoucí k vyšší diferencovanosti dělnictva, ochotu ocenit silné individuality v rámci stachanovského hnutí či mírné ústupky v rámci přístupu k vesnici vnímali jako ústup samotného Stalina od radikálního bolševismu a začátek vlády pozitivně rámovaného a čitelného pragmatismu, který otevírá možnost obchodní spolupráce.

Druhá polovina třicátých let se v analyzovaných médiích nesla v duchu prohlubující se prestiže sovětského hospodářského modelu, jehož výsledky se optikou československých levicových novinářů jevily mnohem přitažlivěji než zprávy o konfliktech kolem pokračování Rooseveltova New dealu. Lze konstatovat, že již deset let před koncem druhé světové války se ustavil diskurz sovětské hospodářské superiority, a to nejen v komunistických, ale i reformisticky levicových médiích. Ten byl pak přebírán i domácím a zahraničním

protinacistickým odbojem. Jeho značný vliv v prvních poválečných letech byl jedním z rozhodujících faktorů, který umožnil veřejnou přijatelnost odmítnutí podpory z prostředků Marschallova plánu s poukazem na plnou důvěru v sílu sovětského ekonomického potenciálu pro poválečnou obnovu celého střeoevropského regionu.

6. SSSR a USA jako záštita Československa před fašismem?⁷⁴²

Mnichovská dohoda je považována za jednu z největších chyb západních diplomatů, která vedla k rozpoutání celoevropské nacistické agrese. Historiografie ji vnímá jako vyvrcholení naivní politiky appeasementu počítající s předvídatelným chováním Třetí říše v mezinárodních vztazích.⁷⁴³ Tato událost celoevropského významu se v české kolektivní paměti stala silným identitárním zdrojem pocitu malého národa v rukou mocností. Mýtus, který se kolem této události vytvořil, je jedním z definičních uzlů, od nějž se sbíhají vlákna kauzality tragického narativu o trpícím Československu ve dvacátém století.⁷⁴⁴ Vedle ztrát na majetku a životech, které si vyžádala nacistická vláda v Protektorátu Čechy a Morava, jsou okolnosti mnichovské dohody považovány za klíčový faktor orientace zahraniční politiky poválečného Československa na Sovětský svaz. To mělo vytvořit ideální podmínky pro nastolení komunistické diktatury v únoru 1948. Historik Jan Tesař ve snaze tento mýtus dekonstruovat na konci 80. let popsal dlouhodobé politické důsledky mnichovského komplexu: „Komunistům od počátku sloužily všechny základní složky mýtu: zklamání z tzv. zrady Západu jako argument, že se ČSR musí ve své zahraniční politice orientovat na Východ; memento zhroucení československého státu interpretované jako tzv. zrada české buržoazie; nezbytný motiv spasení v podobě lidu, jenž chtěl bojovat – samozřejmě pod vedením KSČ.“⁷⁴⁵

Ve chvíli, kdy Neville Chamberlain pronášel na letišti Heston Aerodrom v Londýně památná slova projevu „Peace for our time“, českoslovenští občané včetně politické reprezentace se cítili zrazeni.⁷⁴⁶ Nicméně viděno perspektivou představitelů československé levice, úlohu hlavního zrádce nesehrál Chamberlain, vůdce britské konzervativní strany a hlavní oponent Labour party, kterou si československá sociální demokracie brala často za vzor, ale Eduard Daladier. Právě on stál jako předseda v čele středolevicové *Parti républicain, radical et radical-socialiste*

---

⁷⁴² Upravená verze této kapitoly byla nabídnuta redakci časopisu *Contemporary European History*

⁷⁴³ Například Eric Hobsbawm považoval Mnichovskou dohodu za důkaz strachu a slabosti liberalismu tváří v tvář nacismu, za který se západní signatáři styděli nedlouho po podepsání dohody. Viz Eric Hobsbawm: *Věk extrémů*, s. 155. Mark Mazower hodnotil důsledky mnichovské dohody jako v důsledku katastrofální pro všechny, kdo se snažili odvrátit válku s Německem. Viz Mark Mazower: *Hitlers Empire. Nazi Rule in Occupied Europe*, New York – Toronto: Penguin Book 2008, s. 55.

⁷⁴⁴ Místo mnichovské dohody v tragickém narativu československé historie ohledal skrze analýzu Patočkovy filosofie Robert Pynsent. Viz Robert Pynsent: *Pátrání po identitě*, Jinočany: H&H 1996, s. 220.

⁷⁴⁵ Jan Tesař: *Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky*, Praha: Prostor 2014, s. 12.

⁷⁴⁶ K motivacím a základním východiskům britské politiky appeasementu viz např. Ralph J. Q. Adams: *British Politics and Foreign Policy in the Age of Appeasement 1935–1939*, London, Palgrave 1993.

v roce 1936, kdy svou stranu dovedl do koaliční vlády Lidové fronty.⁷⁴⁷ Toto koaliční uskupení antifašistická levice v Československu vnímala jako hlavní záštitu proti nástupu kontinentální radikálně konzervativní revoluce. Mnichovská dohoda tak byla symbolem vnitřního vyprázdnění a postupného rozkladu politického projektu, který komunistický novinář Jan Šverma označil za klíčovou inspiraci pro sloučení všech levicových subjektů na obranu demokracie.⁷⁴⁸ Byla to navíc Francie, která platila za hlavního spojence Československa od jeho vzniku v roce 1918 a garantovala přežití nového státu. Toto spojení osobně budoval Edvard Beneš jako ministr zahraničí a pozdější československý prezident, kterého neochota Francie dostát svým závazkům v poválečné situaci dovedla k tomu, že jako představitel Československa v exilu spoléhal na diplomatické garance SSSR.⁷⁴⁹

Nabízí se otázky nakolik se mnichovský komplex formoval ex post a jak budoucí interpretace mnichovské krize ovlivnila obraz chování klíčových aktérů usilujících o to být protiváhou fašistických diktatur během celých třicátých let. Tato kapitola se zaměřuje na mediální obraz sovětských a amerických snah o mírovou politiku v československém levicovém meziválečném tisku. Zatímco Sovětský svaz můžeme jednoznačně označit za velmi důležitého aktéra pro bezpečnostní situaci střední Evropy, roli Spojených států pro svou geografickou vzdálenost můžeme snadno podcenit. Nicméně právě USA se po roce 1945 staly klíčovým signifikantem Západu, a proto si reflexe jejich pozice ze strany levicové inteligence v napjaté situaci třicátých let zaslouží pozornost. Její názory na příčiny a důsledky mezinárodního napětí třicátých let totiž udělaly po roce 1945 z mnichovského komplexu politickou zbraň.

6.1 Napětí na východě a závody ve zbrojení

Evropa očekávala novou velkou válku již na počátku třicátých let. Napětí mezi mocnostmi bylo pocíťováno velmi silně skrze sílící závody ve zbrojení a neustávající podezřívání západních velmocí z přípravy invaze do Sovětského svazu ze strany komunistů.⁷⁵⁰ Ti tvrdili, že

---

⁷⁴⁷ K Lidové frontě ve Francii viz Anthony Adamthwaite: *France and the Coming of the Second World War, 1936–1939*, London: Routledge 2021.

⁷⁴⁸ Jan Šverma: *Za Lidovou frontu v Československu!*, In: Paříž volá k milionům: Lidová fronta vítězí, Praha 1935, str. 15–16.

⁷⁴⁹ Zbyněk Zeman: *Edvard Beneš. Politický životopis*, Praha: Mladá fronta 2009, s. 316–339.

⁷⁵⁰ Tlak mezinárodního komunistického hnutí, hrozba intervenční války západních mocností proti SSSR a strach z vlivu bolševiků v britských a francouzských koloniích tvořil rámec meziválečné evropské diplomacie i klíčovou součástí mediálních diskurzů o budoucí válce v Evropě. Viz Jonathan Haslam: *The Spectre of War. International Communism and the Origins of World War II*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2021.

jsou Sověti v kleštích mezinárodní koalice připravující útok jak na jejich východní, tak na západní hranici. Na jaře 1932 *Rudé právo* varovalo, že „každou chvíli mohou na hranicích Sovětského svazu spustit děla loupeživých imperialistů. Nejen na východních, také na západních hranicích. Není žádné tajemství, že mezi Francií a Japonskem existuje tajná dohoda. Dohoda o protisovětské válce.“⁷⁵¹ Komunisté tedy obviňovali z příprav války proti Sovětskému svazu i československou vládu, která byla blízkým spojencem Francie.⁷⁵² Podobně spekulovali o Trockém jako o iniciátorovi německo-japonské spolupráce vedoucí k intervenční válce.⁷⁵³ Levicové vládní strany podobné plány rozhodně dementovaly a označovaly je za levný politický trik Kominterny pro podvracení legitimacy demokratické vlády v očích dělnictva. Například sociálně demokratické *Právo lidu* uveřejnilo v květnu 1930 článek ironizující snahy bílé emigrace v Paříži přesvědčit tamní vládu k tažení proti Sovětům.⁷⁵⁴ Podobné plány sociální demokraté odmítali, protože navzdory svým výhradám proti bolševické revoluční praxi viděli v případném pádu sovětského socialismu triumf reakce, která by utvořila národně konzervativní Rusko jako svoji baštu globálního vlivu.⁷⁵⁵ Rozhodně proto odsuzovali ochotu bývalých důstojníků carského vojska spojovat se s Japonci proti Sovětům a zakládat na sovětském území sabotážní a teroristické skupiny.⁷⁵⁶ Sociální demokraté tak nepřímou legitimizovali tvrdý postup proti skutečným i domnělým rozvratníkům sovětského socialismu.

Dálný východ byl považován za hlavní oblast mezinárodního napětí a záminka ke globálnímu válečnému konfliktu měla přijít na severní hranici Sovětského svazu, kde Japonci prosazovali tvrdě své koloniální nároky na úkor slabé Číny. Viděli to tak i národní socialisté, kteří na jednu stranu odsuzovali úvahy o francouzské intervenci proti SSSR jako „intervenční legendu“, na druhou stranu ale v otázce případné Japonsko-sovětské války stáli na straně Sovětů.⁷⁵⁷ Václav Klofáč viděl celou situaci optikou rusofilství, které si osvojil již na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Podle jeho názoru japonský průmysl a kapitalismus předváděl v Číně a na hranicích se SSSR jasný imperialismus snažící se obsadit klíčové zdroje, zejména charbinskou dráhu. Zároveň ostře kritizoval Radola Gajdu za naivní snahu Japonce

---

⁷⁵¹ *Každou chvíli může vypuknout protisovětská válka: Japonci chystají vpád do SSSR z východu, spojenci Francie mají nastoupit ze západu!*, *Rudé právo*, roč. 13, č. 56, 6. 3. 1932.

⁷⁵² *Francie buduje jednotnou armádu imperialistů proti SSSR*, tamtéž, č. 77, 2. 4. 1932.

⁷⁵³ *Zrádce Trocký zve imperialisty k napadení SSSR*, tamtéž, č. 69, 22. 3. 1932.

⁷⁵⁴ *Zábavy ruské emigrace*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 109, 9. 5. 1930.

⁷⁵⁵ viz např. *Sovjetské Rusko a sociální demokracie*, *Robotnické noviny*, roč. 30, č. 1, 1. 1. 1933.

⁷⁵⁶ Bohumil Pospíšil: *Mezi ruskými teroristy v Mandžusku*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 114, 13. 5. 1932.

⁷⁵⁷ Nesmyslnost tzv. intervenční legendy mělo dokládat postupné diplomatické sblížování SSSR a Francie. Viz *Konec intervenční legendy: Protiválečný pakt Francie se sověty*, *České slovo*, roč. 24, č. 283, 1. 12. 1932.

obhajovat. Klofáč zdůrazňoval, že navzdory bolševické revoluci jsou Rusové stále Slované a ty je třeba bránit před asijským imperiálním útlakem. Čtenářům *Českého slova* vysvětloval: „O tomto dnešním Rusku můžeme mít mínění všelijaké a my jistě nejsme stoupci bolševického režimu. Ale ať už má i Rusko takový nebo onaký režim, je to pořád Rusko, je to největší slovanský národ a je to šestina světa [...] sympatie nás všech, bez rozdílu stran, musí státi po boku Ruska, i když v této době je to tzv. bolševické Rusko.“⁷⁵⁸ Podobně sociálně demokratický tisk často tematizoval napětí na Dálném východě a sympatizoval spíše se sověty než s Japonci.⁷⁵⁹

Prosovětský diskurz národně socialistického tisku v otázce soupeření s Japonskem se s přibývajícím časem posiloval. Například v březnu 1935 národně socialistický časopis *A-Zet* uveřejnil článek odsuzující japonské nároky na ostrov Sachalin. V tomto textu Sověti vystupovali jednoznačně kladně jako nositelé hospodářského pokroku, kulturního rozvoje a obránci svých práv proti asijským válečným zločincům toužícím oblast krutě vyrabovat.⁷⁶⁰ Můžeme tedy konstatovat, že v otázce odsouzení Japonska jako válečného agresora přinášejícího rozvrat a reakcionářskou destrukci do zóny postupně vznikajícího socialismu panoval napříč československou levicí konsenzus. V tomto ohledu můžeme vidět jistý posun, protože ještě v roce 1931 národně socialistický časopis *A-Zet* viděl v neustálém připomínání hrozby vojenské agrese sovětskými elitami snahu odvést pozornost občanů od jejich zoufalé materiální situace způsobené nedostatkem jídla a spotřebního zboží.⁷⁶¹

Nejsvětější obraz mírotvorců si Sověti vysloužili nepřekvapivě od komunistů, kteří popisovali bojové přípravy Rudé armády jako nutná obranná opatření ve snaze předejít válce a zároveň vysvětlovali sovětskou podporu čínským partyzánům jako morální povinnost pomoci lidu v boji proti japonským okupantům.⁷⁶² Na podobném stanovisku, byť sdělovaným jiným způsobem, však stáli i sociální demokraté a národní socialisté.⁷⁶³

Naopak Američané byli konstruováni jako moderní koloniální páni nepřímo ovládající v jižní a střední Americe vazalské diktátorské režimy „dolarovou diplomacií“. Sociálně demokratické *Robotnické noviny* například psaly už na podzim roku 1926 o nátlaku USA na

---

⁷⁵⁸ V. Klofáč: *O válce na dálném východě*, tamtéž, č. 22, 31. 1. 1932.

⁷⁵⁹ viz např. *Sovjety protestují proti změnám v správě východočínské dráhy*, *Robotnické noviny*, roč. 30, č. 215, 23. 9. 1933 podobně *Sovjety obviňují Japonsko*, tamtéž, č. 229, 11. 10. 1933.

⁷⁶⁰ *Ostrov carových vězňů*, *A-Zet*, č. 59, 26. 3. 1935.

⁷⁶¹ *Na cestě od uctívání Marxe k vyznávání boha války Marse*, *A-Zet*, č. 35, 10. 2. 1931.

⁷⁶² *Krajní úsilí sovětů v zabránění válce*, *Rudé právo*, roč. 13, č. 26, 31. 1. 1932.

⁷⁶³ Srov. *Sovjety mobilisují*, *České slovo*, roč. 24, č. 18, 17. 1. 1932 s „*Rudá armáda bude bránit nikoli bolševickou vládou, ale Rusko!*“, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 60, 10. 3. 1932.

mexickou vládu motivovaném čistě zájmy americké oligarchie plenit místní přírodní zdroje.⁷⁶⁴ O šest let později *Právo lidu* obvinilo establishment Spojených států z tvrdého vykořisťování chudých Paraguayců na plantážích cukrové třtiny. Americká vláda se měla snažit kontrolovat místní zdroje ropy a intervenovat do regionální politiky. Válka o Gran Chaco mezi Bolívií a Paraguayí měla být vedena čistě v zájmu amerických kapitalistů.⁷⁶⁵ Sociálně demokratické vysvětlení se blížilo komunistickému odsouzení války jako čistě imperiální.⁷⁶⁶ Podobnou shodu můžeme pozorovat i na zpravodajství z kubánského státního převratu, který se odehrál v létě 1933. Zatímco sociální demokraté viděli jako hybatele celé události americký kapitál investovaný v místních cukrových plantážích, komunisté situaci popisovali jako revoluci lidu proti americkému imperialismu.⁷⁶⁷ Ještě netušili, že se z této politické změny zrodí první diktatura Fulgencia Battisty nenáviděná celosvětovou levicí za vyprodání ostrovní země Američanům.

Podobně si například národně socialistické *České slovo* všimalo konfliktu USA s místní vládou v Portoriku, která odmítala uznat nároky velmoci ohledně rozsahu práv místních představitelů, a oddíly potlačující Sandinovu revoltu v Nikaraguy označoval časopis *A-Zet* ve shodě se sociálně demokratickými novináři jako „okupační vojsko”.⁷⁶⁸ Reputaci koloniální síly si Američané v očích československé levice nesli i ve svých aktivitách na Dálném východě v kontextu zvyšujícího se napětí v Pacifiku. Sociální demokraté viděli Japonce a Američany jako dva agresory vedené striktně mocenskými zájmy, kteří se měli brzy střetnout o vládu nad Tichým oceánem. Zatímco Japonci regionu nabízeli diktaturu, Američané vyměnili „britské opium za americké investiční peníze“.⁷⁶⁹ *Večerník Práva lidu* dokonce částečně přistoupil na Japonskou rasovou rétoriku boje asijských národů proti bílým imperialistům. Autor dotčeného článku rezignoval na kritiku výroků japonských oficiálních představitelů, aby podtrhl svůj

---

⁷⁶⁴ *Americká vláda v službě bankářů*, Robotnické noviny, roč. 23, č. 269, 26. 10. 1926.

⁷⁶⁵ *Paraguayská krev a americký petrolej*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 185, 6. 8. 1932.

⁷⁶⁶ Srov. s *Válka v Jižní Americe*, *Rudé právo*, roč. 13, č. 180, 5. 8. 1932.

⁷⁶⁷ Srov. *Revoluce na Kubě*, *Právo lidu*, roč. 62, č. 184, 9. 8. 1933 s *Spojené státy soustřeďují válečné loďstvo proti Kubánské revoluci*, *Rudé právo*, roč. 14, č. 207, 8. 9. 1933. Viz též *Zakročia Spojené štáty na Kube?*, *Robotnické noviny*, roč. 30, č. 202, 8. 9. 1933 a *Americké vojsko na Kube*, tamtéž, č. 204, 10. 9. 1933.

⁷⁶⁸ *Revolta v Portoriku*, *České slovo*, roč. 24, č. 93, 19. 4. 1932 a *Sandino válčí dále s americkým okupačním vojskem v Nikaragui*, *A-Zet*, č. 61, 12. 3. 1931. Podobného odsouzení se dostalo americkým aktivitám v Nikaragui od sociálních demokratů již v roce 1928 viz *Spojené státy hovorí o mieru a robia vojnu*, *Robotnické noviny*, roč. 25, č. 5, 6. 1. 1928; „*Demokracia*“ *amerických spekulantov: Nasilie v Nicaragua*, tamtéž, č. 168, 26. 7. 1928 či *Povstalci v Nicaragua odmietajú okupáciu dolárov*, tamtéž, roč. 28, č. 6, 9. 1. 1931.

⁷⁶⁹ *Trojúhelník na pobreží Tichého oceánu: Japonsko – Čína – USA*, *Večerník Práva lidu* k č. 34, 9. 2. 1932.

výpad vůči politice USA.⁷⁷⁰ Komunisté celou situaci popisovali jako nepřehledné soupeření koloniálních velmocí, do něž se nyní zapojili energicky pozdně přichozí, hlavně Japonsko, ale i USA. Tragickou situaci podle nich vyřeší až socialistická revoluce rozpoutaná místními komunisty se sovětskou podporou. V říjnu 1934 *Rudé právo* čtenáře ujišťovalo: „Dnes situace na Dálném východě vypadá tak, že poslední slovo ve spleti imperialistických kořistnických zájmů budou mít potlačované masy rolníků a proletářů, které rozřeší tichooceánský problém osvobozením potlačovaných národů z područí mezinárodní kliky kapitalistických dravců.“⁷⁷¹

Spojené státy byly navíc neustále v podezření, že rétorikou o podpoře mezinárodního odzbrojení zakrývají fakt, že se ve svých plánech na řešení hospodářské krize spoléhají na státní zakázky na výrobu zbraní, letadel a válečných lodí. *České slovo* sice referovalo o Rooseveltových výročí počítajících s tím, že mezinárodní odzbrojení je klíčové pro řešení politické i ekonomické krize, protože důvěra mezi národy bude stoupat s klesáním počtu zbraní, které proti sobě mohou použít.⁷⁷² Podobně si *Robotnické noviny* Rooseveltovo poselství světovým státníkům z května 1933 vykládaly jako návrat Wilsonovými ideály inspirované mírové politiky do Bílého domu.⁷⁷³ Zároveň však *Večerník Práva lidu* popisoval, že americký dělník je mezi dvěma mlýnskými kameny. Na jednu stranu mu vnucují velké výdaje na zbrojení se sliby o boji proti nezaměstnanosti, ve skutečnosti však vláda sleduje zájmy amerických boháčů, na druhé straně vystupují dle autora článku naivní pacifističtí radikálové, kteří by nejraději odzbrojili úplně. Pro sociální demokraty je ale odpověď jasná: lepší žádná armáda než armáda prosazující zájmy velkého kapitálu tak jako v USA.⁷⁷⁴ Komunisté ve stejné době rozhodně zpochybňovali upřímnost nejen USA, ale i Francie a Velké Británie v jejich úsilí o částečné odzbrojení.⁷⁷⁵

Naopak Sovětský svaz byl konstruovaný jako obránce světového míru. Právě tato symbolická role umožňovala sjednotit pozitivní roli Sovětů prosazujících na jedné straně globální odzbrojení a na druhé straně neustálé navyšování rozpočtu Rudé armádě. V květnu 1935 publikovalo *České slovo* zprávu o průběhu mírové konference v Ženevě, ve které vystupoval sovětský zástupce Litvinov jednoznačně pozitivně jako nejradikálnější zastánce plného odzbrojení obviňující ostatní státníky z cynismu a předstírání snah o ukončení

---

⁷⁷⁰ *Válka v tichém oceáně bude bitvou asijských národů s bílou rasou*, tamtéž, příloha k č. 9, 10. 1. 1932.

⁷⁷¹ K. Bart: *Japonsko a Amerika v boji o Mandžusko*, *Rudé právo*, roč. 15, č. 137, 12. 9. 1934.

⁷⁷² *Roosevelt žádá odzbrojení*, *České slovo*, roč. 24, č. 305, 28. 12. 1932.

⁷⁷³ *Rooseveltovo poselstvo*, *Robotnické noviny*, roč. 30, č. 113, 18. 5. 1933.

⁷⁷⁴ *Americký dělník a odzbrojení*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 115, 14. 5. 1932.

⁷⁷⁵ *Místo odzbrojení tropí si z národů šašky*, *Rudé právo*, roč. 13, č. 178, 3. 8. 1932.

mezinárodního napětí.⁷⁷⁶ Komunistický politik a žurnalista Václav Kopecký v *Rudém právu* burcoval dělníky k otevřené podpoře sovětské mírové politiky a upozorňoval je, že právě nyní stojí proletariát v podobné situaci jako v roce 1914, ale tentokrát nezklame a válce zabrání i díky vedení a inspiraci ze strany SSSR.⁷⁷⁷ Sovětský svaz se měl stát hlavním tahounem mezinárodní mírové politiky, který ale disponoval velice silnou armádou pro případ nutnosti „za mír bojovat“.⁷⁷⁸

Národní socialisté, sociální demokraté i komunisté ve svém zpravodajství šířili dojem, že Sovětský svaz je v podstatě dotlačen k závodům ve zbrojení, ve kterých si ale vede velmi dobře. V lednu 1936 *České slovo* referovalo s obdivem o výrazném navýšení obranného rozpočtu, investicích do nových velmi moderních kasáren, výzbroje a také o stavbě železnic pro vojenské účely.⁷⁷⁹ V září 1934 publikoval *Večerník Práva lidu* článek shrnující vývoj Rudé armády kopírující bolševický narativ. Morálka rudoarmějců měla být dle tohoto textu extrémně vysoká díky „dělnickému prvku“, který v mužstvu neustále sílí. Dělníci a kolchozníci měli být připraveni bránit revoluci a mají k dispozici výzbroj srovnatelnou s nejlepšími armádami světa.⁷⁸⁰ Takové hodnocení je srovnatelné s komunistickým obrazem Rudé armády vyrostlé na hrdinství bojovníků občanské války k obraně socialismu i k jeho budování.⁷⁸¹

Je však třeba poukázat na určité váhání sociálně demokratické žurnalistiky nad přijetím čistě pozitivního pohledu na sovětskou roli v dobové mezinárodní politice. Na konci května 1934 otisklo *Právo lidu* článek, jehož autor tvrdil, že při vstupu SSSR do Společnosti národů by měla tato organizace důsledně požadovat stažení sovětů z Gruzie. Tu Rudá armáda „imperialisticky“ okupuje od roku 1921, přičemž sociálně demokratická vláda země v roce 1919 vyhlásila samostatnost.⁷⁸² V této argumentaci se vrací kritika teroru proti menševikům a dalším socialistům, kterou artikulovala československá nekomunistická levice ve 20. letech. Můžeme

---

⁷⁷⁶ *Rusko nabízí světu mír*, *České slovo*, roč. 26, č. 123, 30. 5. 1934. Sociální demokraté popisovali Litvinova jako mírotvorce už v roce 1930, kdy se ujímal vedení sovětské diplomacie. Viz *Litvinov o sovětské zahraniční politice*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 175, 27. 7. 1930.

⁷⁷⁷ Václav Kopecký: *Nebezpečí války a úkoly proletariátu*, *Rudé právo*, roč. 16, č. 68, 21. 3. 1935.

⁷⁷⁸ Přesně tento dojem měla v úmyslu sovětská diplomacie svými kroky v zahraničí vyvolat. Viz Alastair Kocho-Williams: *Russian and Soviet Diplomacy 1900–1939*, New York: Palgrave Macmillan 2012, s. 119–120.

⁷⁷⁹ *Sověty zvyšují náklady na armádu*, *České slovo*, roč. 28, č. 13, 16. 1. 1936.

⁷⁸⁰ *Ruská armáda je dokonale vyzbrojena*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 206, 4. 9. 1934.

⁷⁸¹ Viz např. *Maják míru. K osmnáctému výročí Rudé armády*, *Rozsevačka*, roč. 11, č. 8, 19. 2. 1936.

⁷⁸² *Napraví Sověty křivdu na Gruzii?*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 124, 30. 5. 1934. Sociální demokraté obsazení země kritizovali již v roce 1921, kdy k němu došlo. Viz např. *Protirevolučné pohyby v Rusku: Ruskí sociální revolucionáři proti bolševickému imperialismu*, *Robotnické noviny*, roč. 18, č. 54, 9. 3. 1921.

v ní také spatřovat trpkou vzpomínku na ostré nepřátelství komunistů k sociálním demokratům, které trvalo ještě během roku 1933 a proti němuž se snažili bránit například poukazem na to, že SSSR je ochotno udržovat diplomatické a obchodní styky s fašistickou Itálií, zatímco dělnické zástupce komunisté nespravedlivě osočují jako sociálfašisty.⁷⁸³

Nicméně i v sociálně demokratickém prostředí byl rozhodně silnější názor, že vstup SSSR do Společnosti národů je velice pozitivním krokem a SSSR se díky němu stane v mezinárodní politice předvídatelnější, protože nutnost pohybovat se na tomto fóru přivede sovětské zástupce k respektu k evropskému diplomatickému stylu.⁷⁸⁴ *Večerník Práva lidu* dokonce na konci srpna 1934 nabídl následující vysvětlení japonských aktivit na hranicích s Mongolskem: mělo se jednat o moderovaně udržovaný tlak, který měl zabránit přijetí SSSR do Společnosti národů. Agresor spoléhal na to, že velmocí se budou zdráhat Sovětský svaz do Společnosti národů přijmout v situaci, kdy mu bezprostředně hrozí válka. V případě vypuknutí konfliktu by mu totiž museli ihned přijít na pomoc.⁷⁸⁵ Veřejná diskuse tak byla rámována jednoznačně ve prospěch Sovětského svazu.

V roce 1937 vyšel překlad Pavlenkova románu „Na dálném východě hřmí“, který byl postaven na kontrafaktuální optice popisující blízkou budoucnost. Jádrem vyprávění jsou sovětské přípravy na japonskou invazi do nově osídlené sibiřské divočiny, kam noví sovětské lidi před několika lety přinesli prosperitu moderní civilizace. Hlavní hrdinové byli rudoarmějci, čínští partyzáni vedoucí revoluční boj proti Japonců i budovatelé Komsomolsku – města vyrostlého z ničeho v úplné pustině. Ti porazili díky skvělé sovětské technice útočící japonský imperialismus. Pavlenko vykreslil sovětské obránce následovně: „Lidé na Dálném východě bojovali celá léta a nic je už nemohlo překvapit. Vybuodovali města, proklestili cesty v tajze, vysušili močály, oseli tundru, pokořili zimu na Severním oceánu a věděli předobře, co je to práce, strádání a nebezpečí. Vyrostli lidé, kteří přežili větší svízele, než je válka.“⁷⁸⁶ Tento klasický příklad socialistického realismu byl nadšeně přijat nejen československými komunisty, ale celou levicí. Například ex komunistka Jiří Weil jej označil v Literárních novinách za nejlepší román sezony.⁷⁸⁷ *Rudé právo* otisklo dokonce závěrečnou část románu, a tak

---

⁷⁸³ Viz např. *Sovjety na pomoc fašizmu a proti robotníkom*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 260, 18. 11. 1933.

⁷⁸⁴ *Sovětský svaz a Společnost národů*, Práva lidu, roč. 43, č. 204, 1. 9. 1934.

⁷⁸⁵ *Válka Rusko-Japonská je jen diplomatický manévr?*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 203, 31. 8. 1934.

⁷⁸⁶ Petr Pavlenko: *Na dálném východě hřmí*, s. 265.

⁷⁸⁷ Jiří Weil: *Román o budoucí Rusko-Japonské válce*, Literární noviny 12. 3. 1938, In: Jiří Weil: *Spisy Jiřího Weila, sv. VIII Stati a reportáže 1938–1959*, Michael Špirit (red.), Praha: Triáda 2022.

budovalo programově u svých čtenářů obraz vysoké bojové připravenosti sovětské armády.⁷⁸⁸ Marie Majerová v *Českém slově* publikovala v květnu 1938 svoji reflexi ze setkání s Petrem Pavlenkem, v níž jej titulovala jako „autora mohutného románu Na Dálném východě hřmí.“⁷⁸⁹ Sovětská armáda tak získala v levicovém diskurzu jednoznačně pozitivní heroický obraz odpovídající figurám šířeným stalinskými oficiálními médii a uměním.

6.2 Sabotéři a špióni

Pocit neustálého válečného ohrožení byl jedním z faktorů, kterým československá levicová žurnalistika vysvětlovala, že v Sovětském svazu vznikla atmosféra podezírání a strachu provázená honem na špióny a sabotéry známá jako velký teror.⁷⁹⁰ Image mírumilovné socialistické mocnosti ohrožované nejen Japonskem, ale i Německem nastavila rámec zpravodajství o sovětských represích druhé poloviny třicátých let. Levicový tisk si detailně všiml nacistické rétoriky spjaté s myšlenkou „Drang nach Osten“ a jejích případných důsledků pro SSSR. Již v dubnu 1933 sociálně demokratická redakce *Robotnických novin* přinesla zprávu o změně sovětské obchodní politiky spočívající v odklonu od Německa kvůli zneklidňujícím nacistickým ofenzivním plánům. SSSR dle tohoto příspěvku měl hledat nová obchodní partnerství v Československu či Francii.⁷⁹¹ Národně socialistický časopis *A-Zet* v dubnu 1937 publikoval článek o německých představách anexe Ukrajiny. Podle nacistické žurnalistiky, kterou text komentoval, žili Ukrajinci pod tuhou nadvládou bolševiků a rádi se v budoucnu přimknou k Německu a nabídnou mu svoji zem ke kolonizaci.⁷⁹² Německé konzervativní kruhy byly vykreslovány jako nepřátelská síla pro Sovětský svaz roky před převzetím moci Hitlerem. Sociálně demokratické *Právo lidu* se věnovalo špiónážní aféře kolem padělání sovětské měny v lednu 1930. Podle něj se mělo jednat o rozsáhlé protibolševické spiknutí německých konzervativců podporujících ruskou bílou emigraci. Skupina měla za cíl připravit odtržení Ukrajiny a Kavkazu od SSSR. Prvním krokem tohoto plánu měla být destabilizace měnového

---

⁷⁸⁸ *Čínští partyzáni a sověští parašutisti*, Rudé právo, roč. 18, č. 260, 31. 12. 1937.

⁷⁸⁹ Marie Majerová: *Čeští spisovatelé návštěvou ve Svazu sovětských spisovatelů*, České slovo, roč. 30, č. 115, 17. 5. 1938.

⁷⁹⁰ O roli pocitu válečného ohrožení v jednání obyčejných sovětských občanů podílejících se na vyhledávání vnitřního nepřítele viz Wendy Goldman: *Vytváření nepřítele. Udávání a zastrahování ve stalinském Rusku*, Praha: Karolinum 2014.

⁷⁹¹ *V sovjetskom Rusku zamýšlají prebudovat' hospodársku politiku*, Robotnické noviny, roč. 30, č. 84, 9. 4. 1933.

⁷⁹² *Německý hlad po Ukrajině*, A-Zet, č. 79, 21. 4. 1937; *Hitler žádá kolonie*, České slovo, roč. 28, č. 211, 10. 9. 1936 podobně *Ostrý projev proti sovětům. O spiklenectví světového židovstva*, tamtéž, č. 212, 11. 9. 1936. Je však třeba připomenout, že zprávy o expanzivních snahách Třetí říše směrem na Ukrajinu probleskovaly do československého tisku od nástupu Hitlera k moci. Viz např. *Göring slibuje utvoření Velké Ukrajiny*, A-Zet, č. 253, 28. 12. 1933.

systemu a státní správy rozsáhlou korupcí. Do spiknutí se měli zapojit carští důstojníci, kteří se v SSSR podíleli na distribuci padělků. Sovětské úřady tvrdě ale po právu odsoudili padělatele společně se spekulanty, kterých v SSSR dle *Práva lidu* tehdy přibývalo.⁷⁹³

Neustálé napětí na dálném východě utvářelo důvěryhodnost sovětských zpráv o opakujících se pokusech nepřítele infiltrovat teroristickými skupinami sovětské závody a vojenské posádky, které českoslovenští socialističtí novináři přejímali. Například v lednu 1936 *České slovo* referovalo o tom, že Japonci organizovali teroristické a sabotážní skupiny z řad ruských emigrantů, které přímo podporovali zbraněmi a materiálem. Skupina byla sovětskými úřady rozkryta a s hlavními viníky byl uspořádán proces v Moskvě. Tribunál měl odsoudit k smrti pět špiónů, kteří se přiznali a vyličili do všech podrobností svojí zločinnou činnost. Autor textu o vině obžalovaných ani náznakem nepochyboval.⁷⁹⁴ Podobně tento deník utvářel obraz ruské bílé emigrace jako aktivní hrozby pro bezpečnost Sovětů. Příkladem může být článek tematizující činnost ukrajinské emigrace v Polsku, která se skrze své politické a kulturní představitele pokoušela sabotovat diplomatické sblížení SSSR a Polska. Dle autora emigranti doufali v novou světovou nebo alespoň místní válku proti Rusku, během níž by mohli usilovat o vznik samostatné Ukrajiny.⁷⁹⁵ O několik měsíců později redakce Českého slova chválila pražskou policii, která rozbila a pozatýkala studentskou radikálně socialistickou skupinu s názvem Nacionální svaz mladého pokolení, která měla plánovat svržení sovětského režimu v Rusku a šířit antisovětské materiály. Autor takové aktivity jasně odsoudil a viníky spojil s nacisty podporovanými emigrantskými skupinami a vyjádřil podezření, že i tito mladí revolucionáři byli napojeni na gestapo.⁷⁹⁶

Zajímavý názorový vývoj prodělali sociální demokraté. Zatímco ještě na počátku třicátých let redakce *Práva lidu* kritizovala represe proti levicovým nekomunistickým skupinám, v polovině třicátých let spíše podporovala sovětské státní orgány v jejich likvidaci vnitřního nepřítele. Například v dubnu 1932 ve *Večerníku Práva lidu* vyšla zpráva, že Sionistická socialistická strana v Rusku zveřejnila dlouhý seznam svých zatčených. Autor tvrdil, že sovětské úspěchy spočívající v racionální organizaci státu a ekonomickém růstu nemohou zastřít teror proti ostatním levicovým skupinám, které ze SSSR dělají cokoli jiného než socialismus. Podezřívavost a „válečná psychóza“ je podle něj velice škodlivá a je vlastně

---

⁷⁹³ *Petrolej a padělané červonce*, *Právo lidu*, roč. 39, č. 9, 10. 1. 1930 a *Proces proti bývalým carským důstojníkům*, tamtéž, č. 16, 18. 1. 1930.

⁷⁹⁴ *Japonsko vysílá teroristy do Ruska*, *České slovo*, roč. 28, č. 23, 28. 1. 1936.

⁷⁹⁵ *Ukrajinci v Polsku*, *České slovo*, roč. 28, č. 29, 4. 2. 1936.

⁷⁹⁶ *30 ruských emigrantů zadrženo v Praze*, tamtéž, č. 106, 6. 5. 1936.

pravým důvodem vznesených obvinění proti vězněným sionistům, která jsou ale naprosto absurdní. Text je také připomínkou „inkvizičních“ praktik GPU a tvrdých podmínek v sovětských trestaneckých táborech. Odsudek směrem k SSSR je naprosto zřejmý: „Lze pochopit teror a přehmaty v revolučních okamžicích, ale toto pronásledování uprostřed míru za naprosté bezpečnosti jen ze špiclovské zlovůle a sektářské nesnášenlivosti je něco, co vrhá velmi tmavý stín na situaci v Rusku a co bohužel sebe úspěšnější pětiletka nebude lze vymýtit z lidské paměti.“⁷⁹⁷

O čtyři roky později byl podobně tvrdý postup proti sabotážním skupinám v textech *Práva lidu* plně akceptován a místy dokonce oslavován. Historik Ivan Pfaff dokonce publicistiku tohoto listu interpretoval jako „neuvěřitelnou otrockou recepci moskevských tezí“.⁷⁹⁸ Příkladem může být zpravodajství o soudu nad „trockistickou“ skupinou z dolu Kemerovo. Její příběh autoři vyprávěli zcela dle oficiálního moskevského výkladu. Sabotážníci měli být napojeni na vedení trockistického spiknutí a skrze ně na nacisty. Hlavní roli v sabotážích hráli podle všeho němečtí důlní specialisté dlouhodobě působící v SSSR.⁷⁹⁹ Jeden z článků dokonce sovětské radikální metody užívané proti korupčníkům a sabotážníkům dával za vzor pro československé úřady. Text kritizující liknavost československých úředníků špatně řídících nouzové práce při opravě silnic jeho autor zakončil pobouřenou poznámkou, že v Rusku by byli takoví úředníci určitě popraveni.⁸⁰⁰ Naopak USA mělo v sociálně demokratickém tisku pověst země prolezlé korupcí, která je natolik zakořeněna v americké obchodnické mentalitě, že s ní prakticky není možné bojovat.⁸⁰¹

Nicméně je potřeba připomenout, že sociální demokraté vyjadřovali pochybnosti o legitimitě velkého teroru až do podzimu 1938. V srpnu 1936 publikoval šéfredaktor *Večerníku Práva lidu* Josef Martínek text, v němž interpretoval Stalinovo tažení proti starým bolševikům jako poslední fázi sovětské revoluce. Autor nesouhlasil s politikou likvidace politických odpůrců, a dokonce Stalinovu politickou praxi přirovnal k Hitlerovu stylu vládnutí. Trockisté sice byli podle něj se svojí vizí světové násilné revoluce vzdálenější sociální demokracii než Stalin prosazující rozvoj sovětského socialismu v jedné zemi. Zdálo se mu ale, že je nepřipustné, aby demokratizační proces a přijetí nové ústavy Stalin vynucoval takto nepokrytě diktátorskými

---

⁷⁹⁷ *Hlas z ruských žalářů*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 97. 23. 4. 1932.

⁷⁹⁸ Ivan Pfaff: *Česká levice proti Moskvě 1936.1938*, Praha: Naše vojsko 1993, s. 18.

⁷⁹⁹ *Devět rozsudků smrti v novosibirském procesu*, *Právo lidu*, roč. 45, č. 273, 24. 11. 1936; *Trocký se sblížil s gestapo?*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 274, 25. 11. 1936.

⁸⁰⁰ *Za co v Rusku staví ke zdi*, tamtéž, příloha k č. 116, 17. 5. 1936.

⁸⁰¹ Viz alespoň *Korupcia v Amerike*, *Robotnické noviny*, roč. 25, č. 58, 9. 3. 1928 či *Korupčné škandále v Amerike*, tamtéž, č. 81, 5. 4. 1928.

prostředky. Pravdivostí teorií o rozsáhlém spiknutí napojeném na gestapo si nebyl jistý. Naopak zjevné se mu zdálo, že Stalin je sovětský Bonaparte, který SSSR dovedl do poslední fáze revoluce. Čtenářům vysvětloval: „Ta věc je mimo pochybu: starý bolševism je mrtev. Ano, stará bolševická garda, její tradice a její program, toť mrtvá věc. Stalinism zvítězil nad leninismem. Smyslem leninismu bylo podpálit Evropu ruským revolučním požárem a pak stavět socialism. Smyslem stalinismu je stavět socialism v SSSR a strhnout celý svět jeho pozitivním příkladem. Trockij dlouho mluvil o nebezpečí bonapartismu ve velké ruské revoluci. Ani v tom se nemýlil. Včera v SSSR bonapartism zvítězil.“⁸⁰²

Podobně národní socialisté nabízeli řadu interpretací událostí velkého teroru, jejichž společným jmenovatelem byl názor, že Stalin rezignoval na leninskou cestu světové revoluce a zbavuje se starých bolševiků, kteří se ji desítky let snažili aktivně připravovat. Rozhodně však nevyklučovali, že se obžalovaní skutečně spojili s Trockým a skrze něj s nacisty, aby získali podporu k pokusu o Stalinovo odstavení od moci. Radikální kritiku Stalinovy násilné vlády nabídl historik a slavista Jan Slavík. Ve svém článku publikovaném již v dubnu 1933 v *Českém slově* označil stalinismus za tvrdou diktaturu, která přestává s opozicí uvnitř bolševické strany diskutovat veřejně, ale rovnou odlišné názory kriminalizuje. Stalina obvinil, že likviduje spisovatele či umělce stejně jako staré bolševiky a v zemi se kvůli němu uhnízdila „byzantská podlézavost“.⁸⁰³ Václav Bolen v létě 1936 viděl podobně jako Slavík hlavní motivy k rozpoutání velkých procesů ve Stalinově snaze zbavit se revolučních bolševiků. Argumentoval, že Lenin věřil, že využije Rusko k organizaci světové proletářské revoluce. Bucharin, Zinověv, Trocký či Kameněv s ním souhlasili. Stalin jejich likvidací v podstatě zrušil aktivity Kominterny jako revoluční organizace, skončil s podporou světové revoluce a začal se plně soustředit na vnitřní rozvoj SSSR.⁸⁰⁴

Nicméně o druhém moskevském procesu psal národně socialistický tisk spíše informativně a z uveřejněných článků není cítit sebemenší pochybnost o pravdivosti přiznání obžalovaných.⁸⁰⁵ Naopak v tomtéž zpravodajství o Bucharinově procesu lze najít určité pochybnosti v logice obžaloby. Základní obvinění včetně špionáže ve prospěch Německa a Japonska však zpochybněno nebylo.⁸⁰⁶ Většina reflexí tohoto procesu s důvěrou přebírala

---

⁸⁰² Josef Martínek: *Sovětský bonapartismus zvítězil*, Právo lidu, roč. 45, č. 198, 26. 8. 1936.

⁸⁰³ Jan Slavík: *Stalinovo otrokářství ducha*, České slovo, roč. 25, č. 88, 13. 4. 1933.

⁸⁰⁴ V. Bolen: *Budovat Rusko – nebořit svět*, tamtéž, roč. 28, č. 197, 25. 7. 1936.

⁸⁰⁵ *Závěr procesu s trockisty: V Moskvě bude 17 poprav*, A-Zet, č. 20, 29. 1. 1937; *Ježov muž budoucnosti v SSSR*, tamtéž, *Úklady trockistů proti vládcům Ruska*, České slovo, roč. IX, č. 27, 27. 1. 1937, *Před branami smrti: Vzkaz Radkův celému světu*, tamtéž, č. 30, 30. 1. 1937.

⁸⁰⁶ Viz např. *Nový senační proces v Moskvě*, České slovo, roč. 30, č. 50, 1. 3. 1938.

sovětské teze o přípravách rozsáhlého státního převratu v žoldu německých a japonských fašistů, který byl zlikvidován bdělostí NKVD. Národně socialističtí novináři explicitně nezpochybňovali, že v SSSR se proti Stalinovi a jeho lidem připravoval rozsáhlý převrat. Případné nesrovnalosti v argumentaci obžaloby a teatrálnost působící vykonstruovaným dojmem však tomuto úspěchu sovětské obrany před vnitřním nepřítelem propůjčily zvláštní pachut'. Autor článku publikovaného v Českém slově v roce 1938 přišel s vysvětlením, že sovětská propaganda zveličuje vinu i činy obžalovaných, aby v situaci reálně hrozících sabotáží a nepřátelské činnosti obyvatelstvo vybudila k řádné práci a přípravě na obranu země. Tato faleš v jinak naprosto spravedlivém počínání sovětské justice jej vedla k následujícímu tvrzení: „Moskevský proces je přestachanisován. Tohle tempo nemůže sledovat bez morální kocoviny nikdo, kromě těch, jejichž morální cit je soustavnými injekcemi dodávanými Kominternou už dokonale otupen.“⁸⁰⁷

Komunisté, kterým byl tento ironický výpad určen, do československého veřejného prostoru vypouštěli plamenné obhajoby tvrdých rozsudků nad domnělými zrádci revoluce.⁸⁰⁸ Vymezovali se zejména proti pochybnostem o přiměřenosti rozsudků či průběhu soudních procesů, jakkoliv byly v levicovém tisku rámovány spíše jako dílčí pochybení či nesrovnalosti. Například Robert Korb v září 1936 označil za skandální, že tuzemští socialisté zpochybňují sovětskou obžalobu atentátníků. Chování obviněných rozhodně odsoudil jako kalkulovaný útok na proletářský stát a jako hlavní argument pro postup sovětské justice mu bylo přiznání obžalovaných.⁸⁰⁹ Komunistický politik a novinář Jan Šverma na stránkách *Rudého práva* požadoval, aby si z tvrdého postupu proti nacistickým zrádcům vzala příklad československá státní moc. Tvrdil, že v zemi působí skrytí i naprosto zjevní agenti nacistů z řad henleinovců a české politické pravice a je potřeba je pohnat k zodpovědnosti.⁸¹⁰

Celou situaci navíc komplikovaly zprávy o činnosti zpravodajských služeb, které na sklonku třicátých let působily na území všech velmocí včetně USA. Během roku 1938 *České slovo* i *Právo lidu* referovalo o tom, že nacističtí a japonské špioni ukradli plány letadlových lodí,

---

⁸⁰⁷ *Moskevský proces: tři doby velezrady*, tamtéž, č. 56, 8. 3. 1938.

⁸⁰⁸ Komunistická strana podpořila vydání základního Stalinova textu legitimizujícího velký teror v SSSR. Viz Josif Vissarionovič Stalin: *O nedostacích stranické práce a opatřeních proti trockistickým a jiným licoměrníkům*, Praha: Fr. Nedvěd 1937.

⁸⁰⁹ Robert Korb: *Rozsudek lidu*, Tvorba, roč. 11, č. 36, 4. 9. 1936.

⁸¹⁰ Jan Šverma: *Moskevský proces a hitlerovské úklady v Československu*, *Rudé právo*, roč. 18, č. 27, 31. 1. 1937.

opevnění Panamského průplavu a další klíčové materiály.⁸¹¹ Komunisté na stránkách *Rudého práva* neváhali propojit síť nacistických agentů působících v USA a SSSR do jednoho globálního militaristického bloku.⁸¹² Do USA se tak mělo rozšířit „předivo spiknutí“, s nímž sovětské úřady již úspěšně bojovaly. Každý, kdo jen náznakem tyto sovětské úspěchy zpochybňoval, byl napadán jako nepřítel světového míru. Komunistický poslanec Václav Kopecký například v únoru 1937 zaútočil na stránkách časopisu *Tvorba* na redakci Českého slova, která nechala psát o procesu se Sokolnikovem a Radkem Vladimíra Ležáka-Borina. Tento bývalý komunista vyloučený ze strany v roce 1936 byl v Kopeckého očích usvědčeným trockistou, a proto jej nepřekvapovalo, že má tendenci průběh soudního řízení relativizovat. Poukazoval dokonce na nebezpečí, že by Borinův článek mohl rozpoutat diplomatickou roztržku mezi SSSR a Československem.⁸¹³ Právě spojenecké vztahy se Sovětským svazem se od poloviny třicátých let staly klíčovým faktorem utvářejícím mediální obraz Sovětského svazu.

6.3 Klíčoví spojenci

V květnu 1935 byla podepsána československo-sovětská spojenecká smlouva. Československé vládní kruhy považovaly úzké spojení se Sovětským svazem za klíčový svazek v soupeření demokratického mírového tábora s fašistickými diktaturami. Blok Francie, SSSR a Československa s Malou dohodou měl s podporou Velké Británie ideálně odstrašit Třetí říši od agrese ve střední Evropě. Spojenecká smlouva na sebe navíc vážala další dohody umožňující ekonomickou spolupráci zejména mezi sovětskými a československými zbrojními firmami. Zatímco Československo mohlo pomoci modernizovat rudou armádu děly a ručními zbraněmi, Sověti poskytli Československu například letku svých nejmodernějších bombardérů.⁸¹⁴ Vedení levicových vládní stran proto instruovala redakce svých periodik, aby podporovaly pozitivní obraz východního spojence. Zároveň komunisté, jakkoliv se nacházeli v opozici, dle instrukcí Kominterny sblížování československé demokracie se sovětským socialismem nadšeně podporovali.

---

⁸¹¹ *Po gangstersku uloupené vojenské plány*, České slovo, roč. 30, č. 50, 1. 3. 1938 a *Největší americký špionážní proces*, Právo lidu, roč. 47, č. 243, 15. 10. 1938; *Sensace Ameriky: Diplomáté a vyzvědači*, Večerník Ranních novin, č. 3, 19. 10. 1938.

⁸¹² *Špionáž mezi třemi světadíly: Amerika odhaluje síť nacistického rozvratu*, Rudé právo, roč. 19, č. 171, 23. 7. 1938.

⁸¹³ Václav Kopecký: *Odezva moskevského procesu v ČSR*, Tvorba, roč. 12, č. 6, 5. 2. 1937. Podobně obviňoval Jan Šverma národní socialisty a sociální demokraty již v roce 1936. Viz Jan Šverma: *Komu slouží protisovětské štvánice?*, Rudé právo, roč. 17, č. 201, 29. 8. 1936.

⁸¹⁴ Emil Voráček a kol.: *V zájmu velmoci*, s. 261–279.

Vraťme se ke Kopeckého kritice jednoho z textů z pera Vladimíra Ležáka-Borina negativně popisujícího sovětské politické procesy. Sovětská diplomacie podle Borinových pamětí opravdu ve věci jeho žurnalistiky zasáhla a redakce vládního *Českého slova* národních socialistů radikálně vymezila meze vyslovitelného na adresu sovětských přátel. Borin na celou situaci vzpomínal následovně: „V roce 1936 jsem byl podruhé v Sovětském svazu. Po návratu jsem vystoupil ze strany [komunistické] a vrátil se zpět k měšťácké demokracii do Českého slova v Melantrichu [...] po dvou mých článcích o Stalinově režimu sovětský velvyslanec Alexandrovskij navštívil pana Beneše a protestoval proti článkům, které porušovaly duch přátelské dohody mezi Československem a Sovětským svazem. Byl jsem poslán na tepich k panu generálnímu řediteli Melantricha Šaldovi, který vyslechl mé názory a nakonec prohlásil: „Možná máte pravdu, ale pokud presidentem republiky je Beneš a ne Borin, já musím dělat Benešovu politiku a ne vaši.“⁸¹⁵ Nelze vyčíslit, v kolika případech zakročilo vedení národně socialistických či sociálně demokratických redakcí proti kritikům stalinismu, nicméně lze konstatovat, že pozitivní nádech v textech o SSSR uveřejňovaných v *Českém slově* a *Právu lidu* během druhé poloviny třicátých let kontinuálně sílil.⁸¹⁶

Národní socialisté přivítali politickou shodu nad francouzsko-sovětským spojenectvím ve francouzském parlamentu, který se moudře rozhodl spojit se s „nejsilnější armádou na světě“ s cílem izolovat Německo.⁸¹⁷ Během příprav oficiálního právního uznání SSSR a porad o nové obchodní smlouvě se Sověty, která se měla stát prvním krokem pro užší diplomatické sblížení obou států, se v sociálně demokratickém *Právu lidu* objevil článek přesvědčující čtenáře, že i demokratická levice musí bránit jediný stát, kde vláda i občané aktivně usilují o socialismus, a dokonce se jemně distancoval od podílu československých legií v Rusku na intervenčních bojích v době občanské války. Autor označil za tragický paradox dějin, že právě demokratičtí a rusofilští Čechoslováci bojovali proti progresivní ruské revoluci.⁸¹⁸ Demokratické levicové strany se tak v názorech na možnosti sovětské podpory demokracie ve střední Evropě proti nacismu přiblížily dikci komunistů. Ti sice připomínali, že sociální demokraté a národní

---

⁸¹⁵ Vladimír Ležák-Borin: *Za přeludem svobody aneb tak bylo je a bude...*, Praha: Vlahour Publishers 2018, s. 15.

⁸¹⁶ Tezi o tom, že diplomacie zaměřená na spojenectví mezi SSSR a Československem významně ovlivnila vnímání velkého teroru levicovou scénou hájil již Ivan Pfaff. Viz Ivan Pfaff: *Česká levice proti Moskvě*, s. 5–8.

⁸¹⁷ *Smlouva s Ruskem: zajištění francouzské bezpečnosti*, *České slovo*, roč. 28, č. 44, 21. 2. 1936 a *Ratifikace ve francouzském senátu. Pakt se sověty přijat drtivou většinou*, tamtéž, č. 62, 13. 3. 1936.

⁸¹⁸ *Nový poměr k Rusku*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 144, 22. 6. 1934.

socialisté „ještě včera každý den vylévali putny špíny na Sovětský svaz“⁸¹⁹, ale zároveň se snažili výsledky Benešovy diplomacie přerámovat tak, aby vypadaly jako faktické vítězství komunismu v Československu a naplnění jasnozřivých predikcí vůdců KSČ. *Rudé právo* hlásalo, že „všichni dělníci dnes cítí: pakt se sověty – to je bankrot měšťácké politiky, to je vítězství komunismu! Od prvního okamžiku, kdy Hitlerova ozbrojená pěst se vztyčila nad Evropou a za podpory anglického imperialismu otevřeně Německo proklamovalo své válečné plány, komunisté ukazovali na to, že tato imperialistická válečná fronta je namířena nejen proti Sovětskému svazu, ale že ona také ohrožuje samostatnost malých národů o samostatnost českého národa.“⁸²⁰ Vláda se tak rychle ocitla v podezření z podpory pronikání bolševismu a to nejen v kruzích domácí pravicové opozice, ale také v očích britských či polských konzervativců.

Britští diplomaté a konzervativní politici dlouhodobě považovali bolševismus za největší hrozbu pro impérium.⁸²¹ Zároveň se snažili vyjít vstříc veřejnému mínění ve vlastní zemi a udržet na kontinentu mír za každou cenu.⁸²² Každý projev podpory Benešově diplomacii ze strany SSSR tak byl vykoupen prohlubující se nedůvěrou domácí, ale hlavně zahraniční konzervativní pravice. Ochota Británie podpořit Československo nacházející se pod tlakem nacismu slábla minimálně od Benešovy návštěvy v Moskvě v létě 1935.⁸²³ Vládní levicové strany se tak snažily ve svých médiích vymezit proti podobným podezřením. Ministr zahraniční Kamil Krofta na stránkách *Českého slova* tvrdil, že Československo spolu s Francií umožnily uzavřením obranného paktu vstup SSSR do Společnosti národů a tím vlastně zamezily šíření bolševismu. Vtáhly totiž sovětské zástupce do mezinárodní mírové politiky, jejíž vedení donutilo sovětskou vládu respektovat pravidla mezinárodní diplomacie. Naopak v případě neustálého ignorování a vylučování SSSR z klíčových jednání by tato sílicí země k Evropě zaujala aktivně negativní stanovisko, a to by vedlo jen k zostření již existujících konfliktů. Čtenáře ujistoval, že „Československo netvoří most, po kterém by mohla komunistická náказа

---

⁸¹⁹ *Bojovat proti hitlerovské kontrarevoluci, chránit samostatnost českého národa – to znamená: jít se Sovětským svazem – jít s komunisty!*, *Rudé právo*, roč. 16, zvláštní číslo, 18. 5. 1935.

⁸²⁰ Tamtéž.

⁸²¹ Dle Jonathana Haslama britští diplomaté ještě ve třicátých letech považovali SSSR za nepřítele a zároveň doufali v Německou expanzi na východ, která by od britského impéria odvrátila vliv sovětského komunismu. Právě z důvodu obrany proti komunismu se Británie v roce 1933 pokusila o diplomatické sbližení s fašistickou Itálií. Viz Jonathan Haslam: *The Spectre of War*, s. 160–177.

⁸²² Pacifistické nastavení britského veřejného mínění mělo svazovat ruce Nevillu Chamberlainovi natolik, že nakonec zašel v politice appeasementu až k mnichovské dohodě. Viz Tim Bouverie: *Appeasing Hitler. Chamberlain, Churchill and the Road to War*, London: Bodley Head 2019.

⁸²³ Igor Lukeš: *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k mnichovu*, Praha: Prostor 2018, s. 119–121.

proniknouti do střední a západní Evropy, ale je pevnou hrází proti podobnému nebezpečí, které jinak by třeba ohrozilo Evropu“.⁸²⁴

Sociálně demokratický poslanec Antonín Srba vysvětloval v *Právu lidu*, že to jsou fašistické diktatury, které připravují půdu bolševismu, nikoliv československé diplomatické vztahy se SSSR. Dělnictvo trpící pod fašistickou diktaturou je totiž odkázáno na násilné řešení své situace a uchyluje se tak k bolševickým metodám. Pokud však silný spojenec v podobě SSSR umožní československé demokracii přežít, bude zajištěn tak stabilní systém, že dělnictvo bude moci prosazovat své zájmy skrze volené zástupce a o žádnou diktaturu usilovat nebude.⁸²⁵

Udržovat pozitivní mediální obraz SSSR a zároveň se distancovat od nekritické adorace bolševické revoluční praxe bylo pro sociální demokracii i národní socialisty důležité i v kontextu domácí politiky. Novináři demokratických levicových stran proto přišli se strategií důsledného rozlišování mezi aktivitami Kominterny, které zavrhovali, a kroky sovětské vlády a diplomacie, které podporovali. V srpnu 1934 sociálně demokratický poslanec Jaroslav Koudelka zdůrazňoval, že Kominternu musí přijmout fakt, že rozvracet demokracie je nesmysl a podřídít se mnohem rozumnějšímu směřování sovětské zahraniční politiky. Burcování k násilné revoluci spolu s označováním Francie a Malé dohody za nepřátelské imperialisty věci socialismu podle něj přímo škodí a českoslovenští komunisté to musí co nejrychleji pochopit.⁸²⁶ Podobně si vyložili národní socialisté závazek sovětské vlády, že nebude podporovat žádné hnutí usilující o vnitřní rozklad svého spojence. V *Českém slově* v červnu 1936 byla publikována informace, že Moskva opustila KSC a plánuje rozpuštění komunistické internacionály.⁸²⁷

Národně socialistický korespondent z Moskvy v časopisu *A-Zet* tvrdil, že českoslovenští komunisté jsou naprosto jiní než ti sovětské. Čtenářům nabídl následující přirovnání: „Ah, jak jsou docela jiní ti ruští komunisté než naši u nás. Ti naši se čertí, když mluvíme o Rusku, a ti ruští mají stranu, která se jmenuje všeruská komunistická strana, ti naši pořád ještě vykládají, že dělník nemá vlasti a ti ruští píší manifesty pro svou velikou vlast, ti zdejší organisují ohromnou disciplinovanou armádu, aby mohla společně s naší československou armádou chránit mír světa, a ti naši musí dostat za ucho, aby nemluvili příliš sprostě o armádě, ti naši

---

⁸²⁴ Kamil Krofta: *Československo hrází proti bolševismu*, České slovo, roč. 28, č. 249, 25. 10. 1936.

⁸²⁵ Antonín Srba: *Kdo je ohrožen bolševismem?*, Právo lidu, roč. 45, č. 299, 24. 12. 1936.

⁸²⁶ Jaroslav Koudelka: *Nová politika sovětů a povinnosti komunistů*, Právo lidu, roč. 43, č. 193, 19. 8. 1934.

⁸²⁷ *Sověty nebudou agitovat v ČSR*, České slovo, roč. 26, č. 135, 13. 6. 1934.

křičí, hulákají, bourají a nic neznamenaají, ti ruší stavějí, organisují a jsou předvojem lidského pokroku.“⁸²⁸ Klementu Gottwaldovi pak adresně doporučovali, aby si vzal příklad ze Stalinovy rozvahy a tvůrčí energie a zapomněl na své revoluční plány.⁸²⁹ Komunisté se se svými levicovými rivaly pustili do střetu o to, kdo upřímněji podporuje sovětský boj proti fašismu. Zatímco národní socialisté a sociální demokraté poukazovali na antisystémovost a „rozvratnictví“ KSČ, komunisté je obviňovali z nepřímé podpory záškodníků souzených v Moskvě a tvrdili, že každá antisovětská propaganda je pronacistickou propagandou.⁸³⁰

Ve stejné době byla v prostředí československé levice udržovaná určitá naděje, že Spojené státy mohou svojí podporou demokratické Evropě odstrašit Německo a Itálii od další agrese. Národně socialistická i sociálně demokratická média bedlivě sledovala Rooseveltovy kroky v zahraniční politice a sbírala indicie nasvědčující jeho ochotě pasovat USA do pozice obránce světové demokracie. Dle redakce sociálně demokratických *Robotnických novin* k tomu měl plné zmocnění od americké veřejnosti volající od roku 1933 po důsledném bojkotu nacistického importu.⁸³¹ Zatímco komunisté kritizovali americké výdaje na zbrojení jako postupnou likvidaci pacifistické vize totálního odzbrojení, sociální demokraté je vnímali spíše jako logické rozhodnutí čelit zhoršující se bezpečnostní situaci.⁸³² Národní socialisté ještě v roce 1934 aktivně konstruovali obraz Československa jako posledního demokratického dědice Wilsonových ideálů navzdory tomu, že je všechny středoevropské vlády odmítly ve prospěch tvrdé mocenské politiky.⁸³³ Roosevelt se ocitl pod drobnohledem analytiků, kteří se snažili vyčíst z jeho projevů zásadní rozhodnutí o případné účasti USA na řešení evropských problémů. Zatímco ještě na začátku roku 1934 vycházely pesimistické reflexe o tom, jak se američtí představitelé od dění v Evropě distancují, již v dubnu se měl Rooseveltův názor změnit a v USA se začalo uvažovat o vstupu do Společnosti národů.⁸³⁴

---

⁸²⁸ Jiří Beneš: *Moskevské kostely*, A-Zet, č. 9, 15. 1. 1935.

⁸²⁹ Viz *Bud'te rozvážní jako Stalin!*, A-Zet, č. 91, 14. 5. 1935 a *Stalin nebo Gottwald?*, tamtéž, č. 93, 16. 5. 1935.

⁸³⁰ Srov. Jan Šverma: *Komu slouží protisovětské štvánice?*, Rudé právo, roč. 17, č. 201, 29. 8. 1936 s *Na nabídku komunistické strany*, České slovo, roč. 28, č. 80, 3. 4. 1936.

⁸³¹ *Bojkot nemeckého tovaru v Spojených štátech*, Robotnické noviny, roč. 30. č. 213, 21. 9. 1933 a *Americké robotnictvo proti diktatuře*, tamtéž, č. 226, 7. 10. 1933.

⁸³² Srov. *Miliardy na zbrojení ve Spojených státech*, Právo lidu, roč. 45, č. 36, 12. 2. 1936 s *Nejlepší příprava míru je prý zbrojení*, Rudé právo, roč. 14, č. 175, 1. 8. 1933.

⁸³³ Viz např. text k výročí Wilsonova úmrtí. Jaroslav Werstadt: *Wilson – osvoboditel*, České slovo, roč. 26, č. 27, 3. 2. 1934.

⁸³⁴ Viz např. Renie Smith: *Roosevelt a zahraniční věci*, Právo lidu, roč. 43, č. 202, 30. 8. 1934; *Spojené státy nemohou bráti účast na politické úpravě Evropy*, České slovo, roč. 25, č. 2, 4. 1. 1934; *Amerika přistoupí ke Společnosti národů*, tamtéž, roč. 26, č. 86, 14. 4. 1934.

O dva roky později již Roosevelt mluvil o tom, že úroveň agresivity v mezinárodních vztazích v Evropě a míra zbrojení natolik roste, že přichází nebezpečí globálního konfliktu a přišel s návrhem zákona o neutralitě, který by mu umožnil uvalit na agresora ekonomické embargo. Jasně však zdůraznil, že USA se budou snažit nenechat se zatáhnout do ničivé války vyvolané evropskými mocichtivými diktátory. *České slovo* tento postoj interpretovalo následovně: Jako pozitivní rys zdůrazňovalo, že americký prezident odsoudil fašistickou agresivitu. Avšak to, že odmítl zapojit Ameriku do aktivní obrany před imperiálními snahami Osy je možné označit v zásadě za vítězství pro Itálii i Německo.⁸³⁵ Komunisté Rooseveltův postoj uvítali a ve snaze zachránit důslednost kritického postoje k americké administrativě popisovali toto chování jako důsledek tlaku rozhořčeného amerického lidu fašistickou válečnou mašinérií.⁸³⁶ Postoj amerického prezidenta vnímali podobně jako sociální demokraté, kteří vyvozovali, že se USA tímto přidaly k jednotné antifašistické frontě. Uvítali zejména Rooseveltovo odsouzení falešného pocitu nadřazenosti italských fašistů a německých nacistů a jejich přesvědčení, že lze civilizační misi vykonávat násilím. Roosevelt dle *Práva lidu* vyhlásil konec „dolarové diplomacie“, protože neutralitu USA nyní definoval jako jasné odmítnutí podpory válčících států bez ohledu na ekonomickou výhodnost či nevýhodnost embarga na dovoz zbraní ve prospěch agresora.⁸³⁷ Návrh však byl vetován americkým kongresem, což vyvolalo kritické ohlasy upozorňující na lhostejnost amerických elit vůči věci míru.⁸³⁸

Rostoucí napětí ve střední Evropě na jaře a v létě 1938 mělo za následek opětovný zájem o postoj USA k problému Československa. Velký ohlas mezi československou pacifistickou levicí vyvolalo další odsouzení postupu nacistů vůči slabším sousedům ze strany Rooseveltovy administrativy. Americký ministr zahraničí Cordell Hull se jasně vyslovil ve prospěch evropských demokracií. Redakce *Českého slova* to vnímala jako jasnou podporu pro Československo a v sociálně demokratickém *Právu lidu* se dokonce objevila interpretace vysvětlující tento projev jako příslib americké intervence na obranu evropské demokracie.⁸³⁹

---

⁸³⁵ *President Roosevelt: Desetina lidstva ničí svět*, *České slovo*, roč. 28, č. 4, 5. 1. 1936. Viz též *Amerika zastaví vývoz zbraní*, tamtéž, č. 2, 3. 1. 1936 a *Nový zákon o americké neutralitě*, tamtéž, č. 3, 4. 1. 1936.

⁸³⁶ *Rooseveltovo poselství proti válečným štváčům*, *Rudé právo*, roč. 17, č. 4, 5. 1. 1936.

⁸³⁷ *Roosevelt odsuzuje imperialismus diktátorů*, *Právo lidu*, roč. 45, č. 4, 5. 1. 1936 a *Roosevelt proti fašistům v Evropě*, *Večerník Práva lidu*, příloha k č. 5, 5. 1. 1936; Jaroslav Koudelka: *Roosevelt a Evropa*, *Právo lidu*, roč. 45, č. 5, 7. 1. 1936. *Amerika přispěje napadeným státům*, *České slovo*, roč. 30, č. 65, 18. 3. 1938.

⁸³⁸ *Amerika lhostejna k věci míru*, *České slovo*, roč. 28, č. 42, 19. 2. 1936.

⁸³⁹ Srov. *Spojené státy varují fašistické režimy*, *České slovo*, roč. 30, č. 191, 17. 8. 1938 s *Amerika varuje diktátory*, *Právo lidu*, roč. 47, č. 192, 17. 8. 1938; *Amerika se účastní příští války*, *Večerník Práva lidu*, roč. 47, č. 192, 18. 8. 1938; *Rooseveltova řeč zapůsobila*, *Právo lidu*, roč. 47, č. 195, 20. 8. 1938.

Na vrcholu mnichovské krize však USA zachovávaly neutralitu.⁸⁴⁰ Levicová média to svorně prezentovala jako podporu mírového řešení a Benešova návrhu na arbitráž s Německem, nicméně silnější intervence do celého sporu se americká vláda důsledně zdržela. *Právo lidu* to interpretovalo jako důsledek tlaku amerického veřejného mínění jednoznačně odmítajícího účast USA ve válce za oceánem vyvíjeného na vládu a zástupce velkého kapitálu, kteří v této otázce byli v principu ochotni postupovat společně s Československem proti nacistické rozpínavosti, ale měli svázané ruce.⁸⁴¹ Podobně si komunisté během vrcholící mnichovské krize vykládali Rooseveltův veřejný apel k uspořádání plnohodnotné mezinárodní konference k problematice střední Evropy jako jeden z projevů mezinárodního konsenzu odsuzujícího německý nátlak.⁸⁴²

Jestliže v československé imaginaci hrála značnou roli geografická vzdálenost oddělující velikostí Atlantského oceánu USA od střední Evropy, mimo jiné i činila americkou neutralitu pochopitelnou strategií, Sovětský svaz se během druhé poloviny třicátých let Československu neustále symbolicky přibližoval. V září 1936 byla zřízena pravidelná letecká linka mezi Moskvou a Prahou. Levicový tisk toto rozhodnutí vítal jako symbolické i faktické propojení obou spojeneckých zemí.⁸⁴³ Sovětské bojové letectvo bylo napříč levicovými deníky velmi ceněno a společně s tanky a motorizovanými jednotkami sloužilo jako doklad moderního charakteru Rudé armády. Národně socialistické *České slovo* v září 1936 otisklo projev sovětského generála Klimenta Vorosilova, který tvrdil, že SSSR je sice zemí míru a odzbrojení, avšak Rudá armáda bude v případě potřeby bránit sovětské území za každou cenu. Deklaroval, že Rudá armáda je skvěle připravena na pozemní i leteckou válku jak na západní, tak východní hranici země.⁸⁴⁴

O rok později komunistické *Rudé právo* tvrdilo svým čtenářům, že SSSR je světovou špičkou aviatiky. Disponuje silným bombardovacím a stíhacím letectvem, které je neustále „na stráži míru“. Rudá armáda vychovala nejlepší letecká esa, která létala na severní pól i přes poušť sovětského dálného východu a opakovaně projevila schopnosti posouvat hranice

---

⁸⁴⁰ K postoji americké administrativy k mnichovské krizi viz Barbara R. Farnham: *Roosevelt and the Munich Crisis: A Study of Political Decision-Making*, Princeton – New Jersey: Princeton University Press 2021, s. 91–136.

⁸⁴¹ *Amerika se izoluje od evropské krise*, *Právo lidu*, roč. 47, č. 223, 22. 9. 1938.

⁸⁴² *Roosevelt navrhuje mezinárodní konferenci*, *Rudé právo*, roč. 19, č. 229, 29. 9. 1938.

⁸⁴³ Antonín Srba: *Letecké spojení Československa s Ruskem*, *Právo lidu*, roč. 43, č. 268, 15. 11. 1934; *Praha – Moskva. Praha je spojena s Moskvou pravidelnou leteckou linkou*, *České slovo*, roč. 28, č. 204, 2. 9. 1936.

⁸⁴⁴ *Nepřítel nevstoupí na sovětskou půdu*, *České slovo*, roč. 28, č. 218, 18. 9. 1936.

možného.⁸⁴⁵ V březnu téhož roku sdělil korespondent národně socialistického časopisu A-Zet čtenářům své pocity po zhlédnutí dokumentárního filmu pořízeného během cvičení Rudé armády, které shrnul v následující tvrzení: „Kdyby se kdokoli zeptal člověka, který nějak shlédl práci sovětské armády, zda je Rusko přemožitelné, řekne vám bez rozmýšlení: není!“⁸⁴⁶ V srpnu 1938 sociálně demokratické *Právo lidu* ujišťovalo, že Japonci dosud nezaútočili na SSSR hlavně z toho důvodu, že bombardéry Rudé armády jsou natolik mocnou zbraní, že ohrožují samotné centrum Japonského císařství.⁸⁴⁷

Lze konstatovat, že politická levice budovala po celá třicátá léta velice pozitivní obraz Rudé armády. Například *České slovo* v únoru 1938 utvrzovalo své čtenáře v pocitu, že SSSR je silně vyzbrojený spojenec.⁸⁴⁸ Pocit mocné záštity chránící mír ve střední Evropě mohl být problematizován snad jen nepředvídatelnými čistkami velkého teroru v nejvyšších patrech sovětské generality. Například generál a vrchní reformátor sovětské armády Tuchačevský byl i v národně socialistickém tisku opěvován jako mladý, energický a kompetentní velitel. V červnu 1937 však byl spolu s dalšími předními armádními osobnostmi zatčen, a ještě téhož roku popraven. Možnou trhlinu v důvěryhodnosti Rudé armády se snažili zacelit komunisté. Václav Kopecký interpretoval „rozdrčení vojenských zrádců“ jako „důkaz síly SSSR“ spočívající ve schopnosti rychle se vypořádat se špionáží a zároveň uklidňoval, že vnitřní rozvrat Rudé armádě nehrozí.⁸⁴⁹ Julius Fučík obviňoval československou „národně sjednocenou reakci“ z toho, že účelově dezinterpretuje výsledky sovětského boje proti „záškodníkům“, šíří lži o nepřipravenosti Sovětského svazu na válku, zastává se německých špionů a ve svých médiích označuje spojení Československa s Třetí říší jako rozumnou alternativu. Takovou perspektivu jako komunista naprosto odsuzoval a zdůrazňoval, že Sovětský svaz zakročí, pokud si Čechoslováci nenechají od „buržoazie nasadit chomout fašismu sami.“⁸⁵⁰

Události velkého teroru uvnitř Rudé armády patrně důvěryhodnost sovětské ozbrojené moci nenarušily ani u nekomunistické levice. Sociálně demokratické *Právo lidu* v srpnu 1938 otisklo velice lichotivé medailonky sovětských generálů. Fotografie členů generální štábu zabíraly

---

⁸⁴⁵ *Sovětská aviatika nejmocnější na světě*, Rudé právo, roč. 18, č. 193, 19. 8. 1937.

⁸⁴⁶ *SSSR – strašná pevnost*, A-Zet, č. 58, 24. 3. 1937.

⁸⁴⁷ *Japonci se bojí sovětského letectva*, Večerník Práva lidu, roč. 26, č. 178, 2. 8. 1938; podobně *Strach Japonska ze sovětských letadel*, Právo lidu, roč. 47, č. 180, 3. 8. 1938; *Sovětský lid se nezaletne hrozby*, Večerník Práva lidu, roč. 2ž, č. 179, 3. 8. 1938.

⁸⁴⁸ Antonín Houdek: *Dvacet let ruské armády*, České slovo, roč. 30, č. 49, 27. 2. 1938.

⁸⁴⁹ Václav Kopecký: *Rozdrčení vojenský zrádců – důkaz síly Sovětského svazu*, Rudé právo, roč. 18, č. 139, 15. 6. 1937.

⁸⁵⁰ Julius Fučík: *Přijde Rudá armáda na pomoc? Odpověď na ožehavou otázku dneška*, Praha: Karel Borecký 1938, s. 25–27.

celou stranu. Nechyběl mezi nimi Kliment Vorošilov, Semjon Buďonnyj či Vasilij Bljucher, kteří byli líčeni jako velmi schopní a udatní muži. Právě oni měli být zdrojem extrémně vysoké morálky mužstva, protože byli „skutečnými syny lidu vzešlými z lůna revoluce“.⁸⁵¹

Zostřování napětí ohledně budoucnosti německých pohraničních oblastí provázelo neustálé ubezpečování levicového tisku, že Sovětský svaz své spojenecké závazky naplní. Na konci srpna 1938 mohli čtenáři *Českého slova* číst titulek: „Moskva věrna svým smluvním závazkům“.⁸⁵² V září téhož roku *Právo lidu* ubezpečovalo veřejnost, že sovětské letectvo je připraveno ihned pomoci Československu a že pozemní síly se již na Ukrajině shromažďují k pochodu.⁸⁵³ V den podepsání mnichovské dohody komunistické *Rudé právo* přineslo klíčovou zprávu o sovětské snaze prosadit spolu s USA návrh mezinárodní konference s cílem předejít přímé německé ofenzivě a zároveň čtenáře ujistovalo, že pokud k bojům dojde, „uvidíme jak se její [rudé armády] hrdinové doslova zde vedle nás bijí jako lvi“.⁸⁵⁴ Komunisté interpretovali základní texty popisující nacistický světonázor jako agresivní plány útoku na sovětský socialismus a nabádali všechny dělníky republiky, aby se sjednotili v odporu proti nacistickým expanzivním požadavkům.⁸⁵⁵

Mnichovská dohoda byla československou vládou přijata a hned na to byly sporné pohraniční oblasti obsazeny jednotkami Wehrmachtu. Zatímco komunisté neprodleně přišli se silnou kritikou československého i západního establishmentu, která byla ovšem státními orgány zcenzurována a první říjnové *Rudé právo* vyšlo s titulní stranou prázdnou ze dvou třetin, národní socialisté vyjadřovali zklamání ze zrady spojenců již týden před mnichovským jednáním.⁸⁵⁶ Sociální demokraté ve *Večerníku Práva lidu* nabídli den po Mnichovu následující vysvětlení, proč nabízená sovětská pomoc nemohla být přijata: Sovětské bombardéry mohly ihned odstartovat, ale jejich zapojení do bojů by znamenalo, že by Československo bylo označeno za „exponenta komunismu“. Důsledkem toho by muselo bojovat nejen proti nacistům, ale i proti svým bývalým spojencům. Autor článku predikoval, že „nejen naši sousedi, ale i spojenci na západě by válku považovali za boj komunismu se západní civilizací.“ Nakonec

---

⁸⁵¹ V. Petrov: *Maršálové Rudé armády*, *Právo lidu*, roč. 47, č. 184, 7. 8. 1938.

⁸⁵² *Moskva věrna svým smluvním závazkům*, *České slovo*, roč. 30, č. 195, 21. 8. 1938.

⁸⁵³ *Rudá armáda připravena dát se na pochod*, *Večerník Práva lidu*, roč. 26, č. 210, 8. 9. 1938; *Vorošilov řídí přípravu*, tamtéž, č. 211, 9. 9. 1938; *Maršál Buděnnij: Jsme připraveni*, tamtéž, č. 212, 10. 9. 1938.

⁸⁵⁴ *SSSR pro mezinárodní spolupráci*, *Rudé právo*, roč. 19, č. 230, 30. 9. 1938 a *Armáda, která přijde na pomoc, odváží-li se útočník vztáhnout na nás ruku*, tamtéž.

⁸⁵⁵ Viz např. *Co chce Hitler? Odpověď komunistů na Hitlerovu řeč: Nevydat republiku Hitlerovi*, Praha: Josef Krosnář 1938.

⁸⁵⁶ *Rudé právo*, roč. 19, č. 231, 1. 10. 1938, s. [1].

by se tedy Praha stala obětí velkého tažení proti bolševismu.⁸⁵⁷ Pověst SSSR jako jediného spojence, který věrně zůstal na straně Československa, byla zachována a zároveň se hned následující den po podepsání mnichovské dohody v prostředí tuzemské levice zrodila konspirace vysvětlující jednání francouzské a britské vlády snahou přesvědčit Hitlera, že mu západní demokracie nebudou bránit v kolonizaci východu a invazi do SSSR. Právě tato představa určovala rámeček poválečného narativu o mnichovské krizi.

6.4 Stalin vítězem mnichovské krize

Během mnichovské krize se v očích celé československé levice stal Sovětský svaz posledním mocným spojencem, který mohl odvrátit triumf nacismu nad meziválečnou demokracií. Rudá armáda získala v analyzovaných médiích nimbuse neporazitelné mírové síly, kterou nakonec prezident nemohl zavolat na pomoc, protože Západ své ideály zradil. Toto symbolické vítězství působí paradoxně ve světle reálných kroků sovětské diplomacie potvrzujících, že se sovětské vedení nehodlalo do případné války zapojit a reálnou hrozbu vidělo spíše v koordinovaném polsko-japonském úderu než v bezprostřední německé ofenzívě.⁸⁵⁸ Již citovaný Jan Tesař vysvětloval příčiny tohoto stavu neupřímným oportunistickým sovětských diplomatů, kteří v září 1938 nehodlali vtáhnout Rudou armádu do války ve střední Evropě. Podle něj „bystřejšímu pozorovateli neunikne zvláštní hra: Prezident Beneš a jeho ministři (právě v tom tak nezvykle aktivní) se velmi snaží předejít obvinění, že se sovětské pomoci sami zřekli. Rádi by ponechali v očích národa černého Petra Sovětům. Jenomže Alexandrovskij a Litvinov to dobře vycítili a nedovolili. Dokázali se ubránit před vmanévrováním do pozice spoluviníků, porušovatelů smluv, a na druhé straně i před podezřením, že konflikt vyprovokovali. Obraz Sovětského svazu zůstal v této chvíli jak před českými vlastenci, tak i před západními demokraty zcela čistý.“⁸⁵⁹ Morálním vítězem se zdáli být před veřejností jednoznačně sovětští diplomaté.

Nicméně Rudá armáda mohla brzy o image poslední antifašistické mocnosti v Evropě přijít, a to v září 1939 kdy po podepsání paktu Molotov-Ribbentrop obsadila východní část Polska a sovětští důstojníci si třásli rukama s důstojníky Wehrmachtu na nové společné státní hranici. Oficiální protektorátní noviny psaly ještě v polovině roku 1940, že válka mezi Říší a SSSR je „navždy vyloučena“.⁸⁶⁰ Přestože ilegální výtisky *Rudého práva* oslavovaly, že rudoarmějci

---

⁸⁵⁷ *Byli jsme pokládáni za exponenty komunismu*, Večerník Práva lidu, roč. 26, č. 230, 1. 10. 1938.

⁸⁵⁸ Vít Smetana: *Ani vojna, ani mír*, s. 41–69.

⁸⁵⁹ Jan Tesař: *Mnichovský komplex*, s. 34.

⁸⁶⁰ *Válka mezi Říší a SSSR vyloučena*, Venkov. Orgán České strany agrární, roč. 35, č. 198, 24. 8. 1940.

osvobodili rozsáhlá území od polského režimu postaveného na “vykořisťování a národnostním útisku” Ukrajinců a Bělorusů i od vlády zkorumpovaných důstojníků, kteří odmítli sovětskou pomoc proti nacistům, zprávy o nacisticko-sovětském diplomatickém sblížení způsobily deziluzi nejen u sociálních demokratů, ale i přesvědčených komunistů.⁸⁶¹ Například československý komunista Fritz Beer vzpomínal na naprosté zděšení nad Stalinovou zradou antifašistické politiky, která jej vedla k rozhodnutí z komunistické strany vystoupit.⁸⁶² Již mnohokrát stranickými médii KSČ použité figury o přípravě imperialistického tažení Anglie a Francie proti SSSR či oslava sovětských úspěchů spočívajících v obsazení Pobaltí a „revoluční válce“ proti Finsku patrně nepůsobily příliš přesvědčivě.⁸⁶³

Situace se změnila v létě 1941, kdy byl Sovětský svaz napaden německou brannou mocí, a zvláště po úspěších Rudé armády na přelomu roku 1942 a 1943. Rudá armáda se stala klíčovou součástí spojenecké aliance a Sovětský svaz se v očích exilové vlády vrátil do role budoucí záštity Československa před agresí hrozící z prostoru západní Evropy. Hubert Ripka, poválečný národně socialistický ministr obchodu zodpovědný např. za podpis dohody o sovětské správě jáchymovských ložisek uranu, v roce 1944 obhajoval sovětský postup na podzim 1939 jako pochopitelnou strategii, jak odvrátit Německou agresi. Podle něj nebyl žádný problém v roce 1941 navázat na staré spojení, které se v mnichovské krizi velmi osvědčilo. Klíčové pro něj bylo, že SSSR nikdy neuznal platnost mnichovské dohody.⁸⁶⁴ Pokud situaci nahlédneme touto optikou, bylo jen logické, že československá exilová vláda podepsala v prosinci 1943 spojeneckou smlouvu se SSSR, která dle slov Zdeňka Fierlingera, sociálně demokratického ministra zahraničí, přímo navazovala na dohody z poloviny třicátých let. Jako hlavní cíl explicitně veřejně označil konec spoléhání se československého národa na západní Evropu. Jakkoliv byla střední Evropa považována kulturně a politicky za součást Západu, podle Fierlingera ekonomické problémy třicátých let a mnichovská krize jasně ukázaly, že tamní spojenci neměli, na rozdíl od Sovětů, sebemenší zájem Československu pomoci.⁸⁶⁵

---

⁸⁶¹ *Rudá armáda v Polsku*, Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa, konec září 1939, cit. dle Rudé Právo 1939–1945, Praha: Svoboda 1971, s. 25–26.

⁸⁶² Fritz Beer: *a tys na Němce střílel, dědo? Českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Litomyšl: Paseka 2008, s. 208–210.

⁸⁶³ *Viz Anglie organizuje tažení proti SSSR! Jak se rozvíjí válka na prahu r. 1940*, Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa, začátek února 1940, cit. dle Rudé Právo 1939–1945, Praha: Svoboda 1971, s. 52–53 a *Rudá armáda osvobozuje Finsko*, Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa, začátek února 1940, cit. dle tamtéž, s. 53–54.

⁸⁶⁴ Hubert Ripka: *S východem a západem*, s. 30–35.

⁸⁶⁵ Zdeněk Fierlinger: *Několik poznámek k naší smlouvě*, In: *Za nové Československo*. Sborník článků, projevů a dokumentů, Moskva: Vydavatelství cizojazyčné literatury 1944.

Historik Igor Lukeš označil za celkového vítěze mnichovské krize Stalina, protože se sovětské diplomacii podařilo ztotožnit v očích Čechoslováků bezpečnost jejich země s bezpečnostními zájmy SSSR.⁸⁶⁶ Tento závěr výsledky mého výzkumu naprosto potvrzují. Během třicátých let sílily sympatie k SSSR jako zemi, která se nacházela pod tlakem imperiálních snah Japonska a posléze i pokusů nacistického Německa tamní společnost infiltrovat. Sovětská diplomacie byla popisována jako nejradikálnější síla prosazující pacifismus v mezinárodních vztazích a československá levice jako celek přijala i záměrně budovanou image Rudé armády jako obránce světového míru. Tyto tendence sílily po podepsání československo-sovětské spojenecké smlouvy v polovině třicátých let. Naopak Spojené státy levice vnímala jako moderní koloniální pány prosazující skrze „dolarovou diplomacii“ ve světové politice zájmy velkého kapitálu. Možnosti rozhodnout rázným zásahem problémy střední Evropy s nacistickou rozpínavostí se americká administrativa – na rozdíl od Sovětů – po určitém lavírování vzdala. Jak je patrné, základní symbolické schéma typické pro bipolární vidění světa během studené války bylo v levicovém diskurzu připraveno nejpozději na vrcholu mnichovské krize.

Právě Mnichov se v československém kontextu stal klíčovou událostí definující zradu kapitalistického Západu na československém národě. Přesně v těchto intencích byla mnichovská dohoda vnímána těsně po konci války, kdy československé ministerstvo osvěty vydalo propagandistickou brožuru hlásající: „Američtí ‘smiřitelé’ si také přiložili své polínko na mnichovskou dohodu, ač Mnichov byl namířen také proti USA. Americká diplomacie nemohla mít na evropské pevnině více protisovětsky orientovanou postavu než velvyslanec ve Francii, Bullita. Ten velmi aktivně podporoval francouzské a anglické ‘mnichováky’. Známý reakcionář Hoover, který nedlouho po Mnichovu navštívil Hitlera, prohlásil ve své řeči dne 30. listopadu 1938: ‘Fašistické státy si nepřejí válku proti západním demokraciím, nebudou-li překážet v jejich postupu na východě’. Hoover a jeho přátelé ujišťovali po Mnichovu každého, že Německo postupuje na východ a Japonsko na západ. Amerika mohla být tedy klidná, nebezpečí se od ní vzdalovalo. Za té situace, když demokratické státy ponižovaly samy sebe a zrazovaly zájmy světového míru, prováděl Sovětský svaz jako dříve, důslednou politiku hájení míru a odvrácení války. Bojoval důsledně za mír, snažil se vytvořit soustavu kolektivní bezpečnosti ke kolektivnímu hájení míru.“⁸⁶⁷ Tento dokument publikovaný na podzim 1945 počítal s tím, že válečná zkušenost Američany poučila o tom, že SSSR je klíčový spojenec.

---

⁸⁶⁶ Igor Lukeš: *Československo mezi Stalinem a Hitlerem*, s. 34.

⁸⁶⁷ *Mnichov*, Praha: Tiskové oddělení hlavní správy výchovy a osvěty při MNO 1945.

V srpnu 1945 *Rudé právo* informovalo čtenáře o použití jaderné pumy k bombardování Hirošimy americkým letectvem a nekriticky přijalo i Trumanovo ujištění, že po konci války se vláda USA zasadí o to, aby se jaderné zbraně staly nástrojem udržení světového míru.⁸⁶⁸ Nicméně nejpozději na přelomu čtyřicátých a padesátých let se aliance rozpadla a Spojené státy se staly synonymem pro Západ, válečnou hrozbu, imperialismus a kapitalismus.⁸⁶⁹ Všechna tato epiteta byla již v mediálním diskurzu československé levice přítomna. Narativ o mnichovské zradě Západu a národní buržoazie, sovětské ochotě vojensky proti nacistům intervenovat a následný léta trvající boj ilegální KSČ proti Třetí Říši s podporou Moskvy se pro poválečnou KSČ stal nejpozději od osmého stranického sjezdu v roce 1946 klíčovou politickou zbraní legitimizující komunistickou radikální politiku a posléze socialistickou diktaturu.⁸⁷⁰

6.5 Shrnutí

Mnichovská dohoda znamenala rozuzlení mezinárodní krize, které sice odvrátilo hrozbu nacistické vojenské agrese vůči Československu, ale zároveň založilo traumatickou kolektivní vzpomínku na zradu západních mocností a pocit ponížení ze zbabělé kapitulace. Nejen, že se tím výrazně posílil identitární sebeobraz trpícího národa příznačný pro český dějinný narativ, ale zároveň došlo k zásadní delegitimizaci západních velmocí, jejichž místo v závěru druhé světové války zaujal Sovětský svaz jako hlavní garant svobodného rozvoje Československa. Symbolická pozice SSSR jako hlavní síly antifašistického tábora byla však levicí postupně budována již od poloviny třicátých let, kdy hrozba nové války byla opět více než aktuální, a to navzdory domnělému triumfu pacifismu a humanismu na podzim 1918. Již nejpozději od roku 1936 se zdálo, že nový globální konflikt může propuknout každým dnem a SSSR v něm měl dle levicových médií hrát ústřední roli jako pravděpodobná oběť agrese.

Nepřátelské aktivity Japonska vůči Sovětskému svazu na dálném východě utvrdily stereotypní představu o velkých přípravách kapitalistického světa k masivnímu válečnému tažení proti revoluci, která byl od dvacátých let silně zakořeněnou v sovětské společnosti. Zatímco sovětské mediální kampaně o neustálé hrozbě špionáže a terorismu podporovaného zahraničním nepřítelem zásadně přispěly k propuknutí rozsáhlých čistek a represí známých pod

---

⁸⁶⁸ *Nová zbraň: atomová bomba*, *Rudé právo*, č. 78, 8. 8. 1945.

⁸⁶⁹ K studenoválečnému obrazu USA v československém mediálním diskurzu viz Denisa Nečasová: *Obrazy nepřítele v Československu*, s. 159–200.

⁸⁷⁰ Viz projev Rudolfa Slánského na VII. Sjezdu KSČ: Rudolf Slánský: *Komunistická strana v boji za svobodu národa. Zpráva ústředního sekretáře KSČ o činnosti strany od VII. sjezdu*, Praha: ÚV KSČ 1946.

pojmem velký teror, mezinárodní komunistické hnutí burcovalo všechny demokraticky smýšlející dělníky a intelektuály k pacifistickým antifašistickým kampaním. Jakkoliv na organizační úrovni narážela snaha československých komunistů postavit silnou levicovou jednotnou frontu se sociálními demokraty a národními socialisty na sedimenty vzájemné nevraživosti, na mediální úrovni i nerevoluční levice stále jednoznačněji podporovala SSSR a vnímala jej jako pozitivní mírovou sílu v mezinárodní politice.

Ve stejné době byla analyzovanými levicovými médii silně kritizována zahraniční politika USA. Nejen na stránkách *Rudého práva*, ale i *Práva lidu* či *Českého slova* byli Američané vykreslováni jako kolonizátoři diskrétně řídící v jižní a střední Americe zájmům amerického velkopřemyslu loajální diktátorské režimy skrze vojenskou hrozbu a “dolarové injekce”. Sociální demokraté a národní socialisté stejně jako komunisté vystupovali proti přístupu USA k Mexiku, Kubě, Paraguayi či Bolívii a stavěli se na stranu Sandinových rebelů bojujících proti americké intervenci v Nikaragui. Levice svorně podezírala Spojené státy z neupřímnosti v otázce globálního odzbrojení. Běžně se objevovaly reflexe počítající s tím, že americká ochota jednat o omezení vybraných bojových prostředků zakrývá kroky reálné Rooseveltovi politiky spoléhající na řešení nezaměstnanosti veřejnými zakázkami na výrobu zbraní. Sociální demokraté vnímali například americkou armádu jako sílu bojující za zájmy velkého kapitálu, která je v opozici s tím, co vyžaduje otázka světové mírové politiky. Naopak československá levice jako celek ve svých médiích šířila dojem, že Sovětský svaz je v podstatě dotlačen k závodům ve zbrojení, ve kterých si ale vede velmi dobře. Právě SSSR byl i nekomunistickou levicí s postupujícím časem blížícím se k mnichovské krizi stále silněji vykreslován jako hlavní síla v obraně světového míru, která je oprávněná navyšovat náklady na zbrojení z titulu čistě defenzivního poslání Rudé armády.

Komentátoři publikující ve sledovaných médiích prosazovali názor, že vstup SSSR do Společnosti národů v září 1934 bude mít zásadní pozitivní konotace a udělá z nevyzpytatelné sovětské diktatury vedené radikálními revolucionáři hráče, který se na mezinárodním poli bude chovat dle dosud platných pravidel evropského diplomatického stylu. Levicový mediální diskurz tedy byl až na několik marginálních výjimek nakloněn Sovětskému svazu a sovětská armáda v něm získala heroický obraz v základních konturách odpovídající figurám šířeným stalinskými oficiálními médii a uměním. Tento pozitivní obraz sovětských branných sil, mezinárodní politiky i vstřícnost k vnitropolitickému zneužívání soudnictví jako nástroje politických čistek byla v provládních nerevolučních levicových stranách dána do značné míry podpisem československo-sovětské spojenecké smlouvy v květnu 1935, která učinila ze SSSR

klíčového spojence Československa proti nacistickému Německu. V kontextu vydání nové stalinské ústavy fixující v SSSR rozsáhlé demokratické svobody a v diskurzu nekomunistické levice objevujícího se vysvětlení, že velký teror je v zásadě bonapartistickou fází bolševické revoluce, v níž se Stalin stal národním vůdcem bez ambic na světovou revoluci, byl v očích národních socialistů a sociálních demokratů sovětský socialismus stále přijatelnějším partnerem. Zatímco komunisté nové spojení SSSR a Československa prohlašovali za své politické vítězství, snaha podpořit politiku ministerstva zahraničí vedla v redakcích listů vládních stran k interní cenzuře marginalizující kritiky stalinských praktik vládnutí.

Zároveň byla v prostředí československé levice udržovaná určitá naděje, že Spojené státy mohou rozhodnou podporou evropské demokracie odstrašit Německo a Itálii od stupňování mezinárodního napětí. Národně socialistická i sociálně demokratická média bedlivě sledovala Rooseveltovy kroky v zahraniční politice a sbírala indicie nasvědčující jeho ochotě vyvést opět USA z izolace a postavit se do čela boje za demokratické hodnoty. Uvítala zejména jeho veřejné odsouzení falešného pocitu nadřazenosti fašistů a nacistů a jejich přesvědčení, že lze civilizační misi vykonávat násilím. Na vrcholu mnichovské krize však USA zachovávaly neutralitu, zatímco s tím, jak se situace kolem německých pohraničních oblastí vyhrcovala, stránky analyzovaných periodik plnily přímočará ujištění, že sovětská armáda rozhodně zakročí. Rudá armáda získala nimbus neporazitelné mírové síly, kterou nakonec prezident nemohl zavolat na pomoc, protože západ své ideály zradil. Morálním vítězem se zdáli být před veřejností jednoznačně sovětské diplomaty.

V létě 1941, kdy probíhala ofenzíva Wehrmachtu směrem na Moskvu, začalo postupné obnovování československo-sovětského spojení z dob mnichovské krize. Pakt Molotov-Ribbentrop byl zapomenut a národní socialisté i sociální demokraté ústy Huberta Ripky či Zdeňka Fierlingera volali v médiích exilové vlády po tom, aby se Sověti stali opět záštitou budoucí československé nezávislosti. Zatímco v roce 1943 se toto spojení oficiálně utvrdilo, Spojené státy si z třicátých let s sebou nesly pověst dolarových imperialistů, kteří navzdory pacifickým proklamacím v kritických chvílích prvních kroků nacistického tažení Evropou zachovávali neutralitu. Základní kontury symbolického studenovělečného připojení USA k táboru západních zrádců, kteří “národ v Mnichově zradili” byly pevně narýsovány již v průběhu třicátých let, aby je KSČ mohla během procesu nastolení československé verze stalinské diktatury naplno využít.

7. Epilog: Postupné znehodnocení kritické argumentace vůči SSSR protektorátními médii

Když v květnu 1942 Emanuel Moravec vysvětloval smysl války masovému shromáždění občanů Protektorátu, které mělo odsoudit atentát na Reinharda Heydricha, ze sledovaných levicových médií vycházelo již jen *České slovo*. Komunističtí žurnalisté byli zatlačeni do ilegality na podzim 1938 v rámci posunu společnosti k vyšší národní jednotě a sociální demokracie se v prosinci téhož roku sloučila s národními socialisty do Národní strany práce, která byla hned v březnu 1939 rozpuštěna a její struktury včleněny do zastřešující politické instituce s názvem Národní souručenství.⁸⁷¹ To mělo pod kontrolou i tisk včetně deníku *České slovo*, přičemž sociálně demokratické *Právo lidu* přestalo oficiálně vycházet. *České slovo* se stalo jediným legálním deníkem s levicovou minulostí, ale jeho obsah plně podporoval myšlenku nacionálně socialistické Evropy a národní jednoty.

Právě *České slovo* v květnu 1942 publikovalo Moravcův projev ze shromáždění na Václavském náměstí odsuzující atentát na zastupujícího říšského protektora, v němž hlavní smysl válečných operací popsal následovně: „Stalin, kterého Židé drželi v pevném zajetí, odmítl spojenectví s německým národním socialismem a podal ruku prohnilému britskému a americkému kapitalismu jen proto, poněvadž židovský milionář z Ameriky měl blíže k židovskému komisaři sovětského Ruska než ruský socialista k německému socialistovi. Kdyby bylo sovětské Rusko v roce 1940 se postavilo na stranu Německa, Itálie a Japonska, tato válka byla skončena už před rokem plnou porážkou britského a amerického kapitalismu. Stalo se však to, co potřebovali Židé a ne to, co snad bylo ku prospěchu zdravé Evropě, světu a především socialismu. Stalin se rozhodl zachránit Anglii a obětovat miliony a miliony životů pro věc prohnilého odumírajícího protisocialistického kapitalismu. Plán Židů a kapitalistů je jasný. Na bojištích této druhé světové války má zůstat národně socialistické Německo a s ním má zajít pravý socialismus [...]“⁸⁷² Jeho proslov implikoval, že hlavním nepřítelem evropských hodnot jsou američtí a britští kapitalisté, k nimž se přidal pod tlakem svých židovských poradců i Stalin rezignující na slibně se rozvíjející spojenectví se Třetí říší v éře paktu Molotov-

---

⁸⁷¹ Ke koncentraci stranického systému po Mnichovské dohodě viz např. Jan Gebhart – Jan Kuklík: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha: Paseka 2004, s. 36–72.

⁸⁷² *Atentátník není žádným hrdinou, ale zločincem*, *České slovo*, roč. 34, č. 142, 18. 6. 1942.

Ribbentrop. Národní socialismus pak silou Wehrmachtu jako by bránil hodnoty pravého socialismu, který židobolševici flagrantně zradili.

Moravcův postoj se vešel do hranic vyslovitelného, ale přesto se příliš neshodoval s představami Adolfa Hitlera či oficiálním postojem NSDAP ke světovému dění. Nacisté totiž dlouhodobě označovali jako hlavního nepřítele bolševismus a jejich prvořadým cílem bylo kolonizovat rozsáhlé oblasti východní Evropy, přičemž Hitler již ve třicátých letech hleděl na USA jako na komplexní civilizaci s extrémně výkonným průmyslem. Tento stav vysvětloval tím, že američtí pionýři osidlující v průběhu 18. a 19. století divočinu amerického kontinentu byli potomci nejlepších nordických árijských Evropanů, protože byli schopni energicky šířit evropskou kulturu. Právě tyto zdravé evropské rodiny měly udržovat hodnoty rasové nadřazenosti v segregaci černochů či zavedením eugenikou inspirovaného restriktivního imigračního zákonodárství ve dvacátých letech.⁸⁷³

Hlavním problémem USA podle něj bylo, že v americké občanské válce vyhrála destruktivní síla židovského spiknutí a země se dostala pod vliv židovského kapitálu ovládajícího z Wall Street politiku skrze programovou podporu „negrů“ a slabých politiků šířících falešný humanismus a oslabující „zdravé síly v populaci“.⁸⁷⁴ Mezi takové měl patřit Woodrow Wilson s jeho ideálem globální demokracie či Franklin Delano Roosevelt. Redakce *Českého slova* referovala, že právě jeho administrativa měla zavléci Spojené státy do rozvratu státních financí, nezaměstnanosti a chudoby, během jeho úřadu židovští umělci ohlupovali americkou mládež degenerovaným černošským jazzem a on sám se ze zoufalství nad ztrátou důvěry veřejnosti paktoval s „negry“.⁸⁷⁵ Roosevelt se ve své liknavosti dostal do vleku židovského spiknutí, když se nechal zatlačit sovětskými bolševiky do války s Japonskem a Německem a pod jejich vlivem a za zájmy nenasytné židovské plutokracie nechal krvácet mladé Američany po celém světě a přislíbil židobolševikům vládu nad Evropou.⁸⁷⁶ Hlavním tahounem událostí tak nebyli

---

⁸⁷³ K tématu inspiračních zdrojů tvůrců norimberských zákonů v americkém segregančním právu viz James G. Whitman: *Hitlers American Model. The United States and the Making of Nazi Race Law*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2017, 135–143.

⁸⁷⁴ Gerhard L. Weinberg: *Hitlers Image of the United States*, *The American Historical Review*, 1964, 69/4.

⁸⁷⁵ Viz např. *Roosevelt potřebuje k volbě černochoy*, *České slovo*, roč. 36, č. 193, 1. 7. 1944 či *Páchnoucí květ amerického věku: Krysař z New Yorku*, tamtéž, č. 156, 5. 7. 1944.

⁸⁷⁶ *Stíny na krbu vidin Rooseveltových*, *Večerní České slovo*, roč. 24, č. 2, 3. 1. 1942 či *Bolševický Žid vyčítá Americe zbabělost*, tamtéž, č. 51, 2. 3. 1942. Protiváhou k tomuto zkaženému režimu měl být dle nacistických médií Ku Klux klan představující v očích nacistů odboj nordických američanů proti úpadku společnosti. Viz John Peter Horst Grill – Robert L. Jenkins: *The Nazis and American South in the 1930s: A Mirror Image?*, *The Journal of Southern History*, 1992, 58/4, s. 674–675.

Američané či Britové, ale sovětští komisaři, proti nimž nacismus vedl v očích jeho představitelů vznešený boj o evropské hodnoty.

7.2 Říše český národ brání před židovským kapitalismem i asijským bolševismem

V polovině března 1942, na výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava, publikovala redakce Českého slova na titulní stránce oslavný článek, který připomínal, za co mají být Češi německým hrdinům vděční: „A tak poznal náš národ, že bývalí jeho spojenci sledují každý své cíle a chtějí vyhrát jen chytračením. Kterýkoliv národ byli ochotni obětovat. Jeden chtěl židobolševickou zkázu Evropy, druhý ujařmění evropských národů zlatem a židovstvem. Za tři léta nahlédli jsme do skrytého orloje dějin. A poznali jsme, že je to jedině Německo a jeho přátelé, kteří tvoří hráz bolševické zkáze, tak kapitalistickému hladomoru.“⁸⁷⁷ Hned vedle textu opatřeného portrétem protektorátního prezidenta Háchy byla otištěna karikatura sovětského komisaře s výrazně židovskými tělesnými rysy a následující veršovaný text:

„Pryč s náboženstvím a pověrami!

Tak heslo komunistů káže,

A proto všechny Gojské chrámy

G.P.U. by pod svou moc vzala

A Svatovítská katedrála

By sloužila jí za garáže“⁸⁷⁸

Vzkaz čtenářům byl jasný: bolševismus ohrožuje základní národní kulturní hodnoty a přináší všeobecný rozvrat. Pravou povahu této ideologie měla Čechům demonstrovat výstava *Sovětský ráj*, která byla na vlastní žádost Reinharda Heydricha z Vídně převezena na výstaviště v Královské oboře. Na slavnostním otevření promluvil K. H. Frank a jeho řeč obsahovala připomínku toho, že během zářijových dní roku 1938 Edvard Beneš připravoval bolševickou revoluci v Praze. Naštěstí Vůdce reagoval a jako „světodějný činitel“ zasáhl v Mnichově, aby zachránil český národ před „bolševickým morem“. Výstava, kterou mělo jen za první dny po otevření vidět sto tisíc návštěvníků, shrnovala veškerou argumentaci, na níž byla nacistická

---

⁸⁷⁷ *Tři roky v Říši*, tamtéž, č. 62, 14. 3. 1942.

⁸⁷⁸ *15. březen zhatil Benešův plán*, tamtéž, č. 62, 14. 3. 1942.

kritika Sovětského svazu postavena a kontinuálně rozvíjena až do konce války.⁸⁷⁹ Tematizovala bídnou životní úroveň sovětských dělníků, hladomor na Ukrajině, extrémní míru pracovního nasazení a vykořisťování sovětských dělníků, bezvýchodnou situaci bezprizorných dětských žebráků a zlodějů i to, že zatímco lid žil v bídě, komisaři stavěli z jejich téměř otrocké práce moderní armádu.⁸⁸⁰ Toto vojsko mělo být následně zneužito pro pokus o podmanění Evropy židovskými spiklenci. Na výstavu, která se v době své instalace v berlínské Lust Garten stala terčem žhářského útoku německého komunistického odboje,⁸⁸¹ reagovalo ilegální *Rudé právo* a nabádalo své čtenáře k návštěvě výstavy a jejímu podvrtnému vnímání jako ukázky vyspělé sovětské bojové techniky, která je schopná nacisty porazit. Dokonce k výstavě komunisté vydali i kritický průvodce z pera Julia Fučíka, který byl jakýmsi návodem, jak tuto výstavu přerážovat.⁸⁸² Zároveň však platí, že pro oficiální protektorátní média se jednalo o jeden z vrcholů legitimizační strategie směrem k rozsáhlému tažení na Východě.

Důležitá okolnost nacistického tažení proti SSSR však absentovala nejen ve zpravodajství o výstavě Sovětský ráj, ale obecně v tom, jak bylo na stránkách *Českého slova* stejně jako v ostatních oficiálních protektorátních médiích referováno o boji proti bolševické hrozbě: vědecký rasismus. Nacistický koloniální projekt Lebensraum byl totiž postaven na výsledcích rasové vědy, která označila Slovany za inferiorní lidské bytosti. Dle nacistických expertů nebyli historicky schopni tvořit kulturu a civilizaci, kterou do východní Evropy museli přinést staří Germáni. Poláky či Ukrajince museli naučit, jak budovat města či používat písmo.⁸⁸³ V očích nacistických plánovačů tak bylo jen logické, že si tuto půdu vezme zpět germánská vládnoucí třída a podmaní ji dle doktríny germanizace půdy, nikoliv lidí.⁸⁸⁴ Jednalo se o vědecké paradigma opřené genocidní plány a praktiky, jejichž podoba vznikala mimo jiné i na pražské univerzitě, kde byla pěstována rasová hygiena a antropologie.⁸⁸⁵ Rasová selekce a rozsáhlé

---

⁸⁷⁹ *Výstavu Sovětský ráj vidělo sto tisíc lidí*, tamtéž, č. 61, 13. 3. 1942.

⁸⁸⁰ *Výstava dokladů bolševické neschopnosti a hrůzy*, *České slovo*, roč. 34, č. 50, 20. 2. 1942; *K zahájení výstavy sovětský ráj*, tamtéž, č. 50, 20. 2. 1942; *Za oponou sovětského ráje*, *Večerní České slovo*, roč. 24, č. 50, 28. 2. 1942; *Nenalíčená tvář bolševismu*, tamtéž, č. 53, 3. 3. 1942.

⁸⁸¹ Allan Merson: *Communist Resistance in Nazi Germany*, London: Lawrence and Wishart 1986, s. 243.

⁸⁸² *Útoky a poznámky; Průvodce po výstavě Sovětský ráj*, *Rudé právo*, č. 3, duben 1942, cit. dle *Rudé Právo 1939–1945*, Praha: Svoboda 1971, s. 299, 324

⁸⁸³ Michael Burleigh – Wolfgang Wippermann: *Rasistický stát: Německo 1933–1945*, Praha: Columbus 2010, s. 37–38.

⁸⁸⁴ John Connely: *Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice*, *Central European History*, 1999, 32/1.

⁸⁸⁵ Viz např. Andreas Wiedemann: *Nadace Reinharda Heydricha v Praze (1942–1945)*, Praha: Pražská edice 2004 či Alena Mišková: *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha: Karolinum 2002.

přesuny obyvatelstva se v budoucnu měly týkat i Čechů jakožto slovanského obyvatelstva německého prostoru.⁸⁸⁶ *České slovo* však cíle německé branné moci popisovalo jako snahu osvobodit Ukrajince a Rusy z nadvlády židobolševických tyranů a darovat jim podobnou ochranu ke svobodnému rozvoji, kterou měli dostat Češi a Moravané po zřízení Protektorátu. Tato politika měla být doložena řadou účelových důkazů přinášejících novináři přímo z území východní Evropy pod německou správou.

Žánr svědectví a reportáží z Wehrmachtem obsazené Ukrajiny a evropského Ruska byl klíčovou součástí antibolševického diskurzu, který protektorátní tisk včetně *Českého slova* replikoval. V roce 1942 vyšla knižně série reportáží z okupované Ukrajiny z pera prominentního protektorátního novináře Antonína Kožíška, ve kterých sděloval, že v SSSR byli lidé vykořisťováni „s takovou bezohledností, kterou si jen těžko můžeme představit“ a „tvrdá židovská panovačnost“ postavila rolníka do pozice dobytka libovolně týraného útlakem a hladem.⁸⁸⁷ Jako velkou loupež a znásilnění přirozené touhy rolníků obdělávat vlastní půdu, která vyvolala sérii povstání a tvrdého odporu, popisoval sovětský státní socialismus Pavel Jurijev v brožuře, kterou vydala v roce 1945 Česká liga proti bolševismu.⁸⁸⁸ *České slovo* tematizovalo často bídnou bytovou situaci sovětských dělníků i jejich nízké mzdy, a to na příkladu osobních svědectví dělníků žijících v SSSR několik let.⁸⁸⁹ V roce 1941 vyšla brožura Alfonse Sedláčka, který se snažil dokázat, že v SSSR vládne židovská klika vedená Kaganovičem tím nejkrutějším terorem a tvrdil, že v donucovacích a pracovních táborech vězní šest milionů trestanců.⁸⁹⁰ *České slovo*, jehož redakce projevovala k SSSR před mnichovskou krizí sympatie, přijalo antisemitismem rámovaný silně antikomunistický postoj. Agrárnický deník *Venkov* se v téže době vrátil k odsuzování bolševismu jako židovské tyranie, s nímž dění v sovětském Rusku popisoval v prvních letech po říjnové revoluci. Zatímco na podzim roku 1920 se čtenáři *Venkova* mohli dočíst, že v Rusku neomezená vláda Židů utlačuje obyčejné Rusy, kteří jsou tak hloupí, že něco takového tolerují, v roce 1942 pak, že židobolševici v SSSR rozpoutali středověkou krutovládu a bídu biblických rozměrů, a to nejen materiální, ale i

---

⁸⁸⁶ René Novotný: *Řešení české otázky. Nacistická rasová politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha: EPOCH 2021.

⁸⁸⁷ Antonín Kožíšek: *Moře bídy*, Praha: Orbis 1942, s. 138.

⁸⁸⁸ Pavel Jurijev: *Tvář bolševismu. Dvanáct statí o životě v sovětských socialistických republikách*, Praha: Česká liga proti bolševismu 1945, s. 24.

⁸⁸⁹ Josef Klička: *Tak žije obrovská většina lidí v SSSR*, *České slovo*, roč. 24, č. 69, 21. 3. 1942.

⁸⁹⁰ Alfons Sedláček: *Vládcí Kremli*, Praha: Orbis 1941, s. 14.

duchovní. Národní hodnoty měly být zničeny, církve vyhlazeny a morálka ležela v troskách v tomto „království satana“.⁸⁹¹

Jakkoliv bylo v posledních letech války na stránkách *Českého slova* často tematizováno přímé nebezpečí hrozící obyvatelům Protektorátu ze strany amerického a britského bombardování průmyslových závodů, které bylo odsuzováno jako „pirátství“ a teroristické dílo „angloamerických gangsterů“,⁸⁹² nejhorší variantou v případě porážky Wehrmachtu mělo být obsazení Prahy rudoarmějci, kteří přinesou zkázu civilizace jako celku. Zatímco souboje Němců s Američany byly rámovány jako střety dvou rovnocenných protivníků, snaha zamezit postupu Rudé armády měla být bojem s čistým zlem.⁸⁹³ V červenci 1944 vyšel na stránkách *Českého slova* článek upozorňující liknavou českou inteligenci a úřednictvo na to, že pokud se aktivně nezapojí do obrany proti bolševismu, GPU vládnoucí nad střední Evropou je pošle na Sibiř, kde budou těžit dřevo v otrockých podmínkách.⁸⁹⁴

Návrat starších tendencí antisemitismem rámovat antikomunistickou kritiku SSSR v agrárnickém tisku, jehož čtenáři se rekrutovali hlavně z venkovského selského obyvatelstva, i přijetí tohoto způsobu komunikace ze strany *Českého slova* tradičně čteného kvalifikovanými dělníky a nižší střední vrstvou českých úředníků a učitelů měl za následek delegitimizaci důležité kritické reflexe stinných stránek stalinské diktatury v SSSR. Informace o hladomoru na Ukrajině z let 1932 a 1933, systému Gulag a hromadném teroru, zoufalých pracovních a životních podmínkách sovětských dělníků či trockismem inspirovaná kritika sovětské byrokracie zrazující socialistické ideály, které byly součástí mediální komunikace sovětských reálií během meziválečného období se po květnu 1945 staly v očích žurnalistů i veřejnosti součástí nacistické propagandy. Ta byla jako celek odmítnuta všemi relevantními politickými uskupeními ovlivňujícími veřejnou debatu a její tvůrci byli souzeni, vězněni i popraveni. Historik Benjamin Frommer dokonce tvrdí, že právě kolaboranti z řad novinářů vyvolávali jako mediálně známé osobnosti největší nenávist ze všech obžalovaných. Z jednadvaceti pronacistických novinářů, kteří stanuli před soudem na jaře 1947 jich bylo sedm odsouzeno k

---

⁸⁹¹ Srov. *Bolševici v orientu*, Venkov. Orgán České strany agrární, roč. 15, č. 240, 10. 10. 1920 s *Smrtí hladem na nejúrodnější zemi světa*, tamtéž, roč. 37, č. 266, 8. 11. 1942.

⁸⁹² Viz např. *Leteckým terorem také na Čechy*, roč. 36, č. 173, 25. 7. 1944; *Dnes společný pohřeb v Pardubicích*, Večerní České slovo, roč. 26, č. 173, 25. 7. 1944.

⁸⁹³ Viz např. *Velké ztráty nepřitele v Normandii*, České slovo, roč. 36, č. 155, 4. 7. 1944 či *V Normandii zuří obranná bitva na široké frontě*, Večerní České slovo, roč. 26, č. 162, 15. 7. 1944; *Ztráty USA větší než ve světové válce*, České slovo, roč. 36, č. 167, 18. 7. 1944.

⁸⁹⁴ *Kufříky na cestu do Sibiře*, Večerní České slovo, roč. 26, č. 166, 17. 7. 1944.

trestu smrti.⁸⁹⁵ Tato situace praktické nemožnosti kritizovat stalinismus výrazně zvýhodnila komunistickou a sovětským socialismem inspirovanou politiku a umožnila nastolit její celkem bezproblémový obraz v médiích.

Jiná situace však panovala ve vztahu k obrazu USA v protektorátních médiích. Nacistický postoj k USA do jisté míry kopíroval narativ o nutnosti „lěčby“ německé společnosti. Americký systém měl mít zdravé rasové i ideové jádro, ale měl být prolezlý vnitřními nepřáteli, kteří jej přivedli na hranici degenerace a do války s evropskými hodnotami. Stačilo však jen vyměnit elity a zahájit společenskou očistu a tím systému navrátit jeho původní civilizační poselství. Tato kritika tak nemířila na systémové základy amerického kapitalismu, na jejichž odmítnutí se po válce profilovala prostalinská levice, aniž by upadla do podezření, že zastává nacismem inspirované postoje. Ty naopak připisovala během studené války formujícímu se západnímu bloku, když americké a britské okupační úřady obviňovala ze sympatií k nacismu a z liknavé denacifikace.⁸⁹⁶

7.3 Sjedení slovanstva v boji proti odvěkému německému nepříteli

Zároveň jak domácí, tak zahraniční odboj vynesl kartu střetu Slovanů a Germánů, která byla důležitá pro nacistické myšlení o východním prostoru a kterou se *České slovo* a další oficiální média snažila netematizovat. V roce 1944 byla v Moskvě publikována nákladem Všeslovanského výboru brožura určená slovanským vojákům v boji proti „nacistickému barbarství“. Vyzývala ke sjednocenému odporu proti „hitlerismu“, který měl být „ztělesněním staletých lupičských německých choutek“ zhmotňujících se v „záplavě krve a bezpočetných hrobů našich mučedníků.“ Otištěné provolání účastníků shromážděných slovanských vojáků pak uzavřelo zvolání: „Ať žije geniální vůdce, věrný přítel a obhájce slovanských národů – maršál Stalin!“⁸⁹⁷ Tato perspektiva se stala důležitou i pro podzemní organizace KSČ, a to hned od léta 1941, kdy byl napaden Sovětský svaz.⁸⁹⁸ V srpnovém vydání ilegálního *Rudého práva* komunisté referovali o tom, že v Moskvě byla „slovanská myšlenka“ očištěna od panslavistické ideologie sloužící carům jako nástroj imperialismu a nyní tvoří protiváhu „barbarské rasové ideologii o podřadnosti Slovanů“, na jejímž základě nacisté páchají genocidu v Srbsku,

⁸⁹⁵ Benjamin Frommer: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha: Academia 2010, s. 359–362.

⁸⁹⁶ Viz např. *Stanovisko Československa k remilitarisaci západního Německa*, Práce, roč. 6, č. 254, 28. 10. 1950.

⁸⁹⁷ *Provolání účastníků shromážděných slovanských vojáků*, In: Slovanští vojáci vpřed k vítězství, Moskva: Všeslovanský výbor 1944, s. 5–10.

⁸⁹⁸ K důležitosti nového konceptu stalinského panslavismu v politice KSČ během války i v poválečných letech viz Jacques Rupnik: *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 197–198.

v Polsku a omezují Čechy v Protektorátu.⁸⁹⁹ Právě touto myšlenkou „slovanské solidarity“ pak měla být inspirována spolupráce československé exilové vlády se Sovětským svazem.⁹⁰⁰

Oficiální týdeník československé vlády vycházející v Londýně na konci roku 1943 popisoval spolupráci se „sovětskou demokracií kráčející vpřed sedmimílovými kroky“ jako výraz nové slovanské politiky ve střední Evropě postavené na harmonické spolupráci místních slovanských národů.⁹⁰¹ Na jaře 1944 se v Londýně odehrál Slovanský kongres, kde byl sestaven manifest obracející se k Polákům, Čechům, Slovákům, Karpatským Ukrajincům a Bulharům ústy Slovanů bojujících „po boku velkých západních spojenců“ s výzvou ke společnému boji za osvobození z jařma německých a maďarských okupantů.⁹⁰²

Edvard Beneš vysvětloval v roce 1943 válečné události jako vyvrcholení snah o emancipaci slovanstva probíhajících od 18. století a věřil, že druhá světová válka zformuje ve střetu s „ultrareakčním germánským fašismem opravdu moderní, revoluční společenství slovanských svobodných národů“.⁹⁰³ Ruskou revoluci z roku 1917 dokonce nově rámoval jako událost s „fundamentálním významem pro osvobození slovanských národů“ umožňující vznikem Sovětského svazu vyřešit „slovanský problém Ukrajiny a Běloruska“.⁹⁰⁴ Podle jeho názoru nacismus musel být jako nejbrutálnější pangermanismus překonávající svojí nekulturností a bestialitou všechny dějinné zločiny Němců poražen demokratickou verzí panslavismu. Dle jeho slov mělo být „toto nové slovanství výrazem dvou velikých ideí, jejichž hluboký program vyjadřuje to, co representovali vždycky největší duchové kultury slovanských národů Puškin a Turgeněv, Tolstoj a Gorkij, Mickiewicz a Krasiški, Kollár, Palacký a Masaryk. Je to idea lidovosti, t.j. všestranné demokracie politické a sociální, a idea lidství. Ty jsou pravým slovanským programem a pravou slovanskou politikou budoucnosti.“⁹⁰⁵ Diplomatickou orientaci budoucího poválečného Československa ukotvil v kulturním schématu slovanské vrstvy českého národního narativu, které bylo součástí mentální výbavy Čechů již od poloviny 19. století. Robert Pynsent si povšiml, že mýtus ohrožení slovanského světa zkaženým Západem aktuální v poválečných letech předznamenali právě Benešem zmiňovaný Kollár a

---

⁸⁹⁹ *Slovanské shromáždění v Moskvě*, Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa, srpen 1941, cit. dle Rudé Právo 1939–1945, Praha: Svoboda 1971, s. 204–207.

⁹⁰⁰ *Nový mezník na cestě rozvoje vztahů mezi SSSR a ČSR*, Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa, květen 1944, cit. dle tamtéž, s. 513–514.

⁹⁰¹ *První praktický krok nové slovanské politiky*, Nové Československo, roč. 1943, č. 52, 31. 12. 1943.

⁹⁰² *Slovanský kongres v Londýně: Manifest ke slovanským národům*, tamtéž, roč. 5, č. 22, 3. 6. 1944.

⁹⁰³ Edvard Beneš: *Nová slovanská politika (Demokratické společenství svobodných slovanských národů)*, Londýn: Československý výbor pro slovanskou vzájemnost 1943, s. 6.

⁹⁰⁴ Tamtéž s. 13.

⁹⁰⁵ Tamtéž s. 31.

Ludovít Štúr, když ve svém panslavismu národního obrození postavili proti sobě dekadentní materialismus Západu a pozitivní duchovní hodnoty Východu.⁹⁰⁶ Lze navíc konstatovat, že s blížícím se koncem bojů tendence rámovat válku jako souboj Slovanů s pangermanismem ze strany představitelů československého odboje posilovaly.

Jedenáctého května 1945 redakce nástupnického listu Českého slova vycházejícího pod názvem *Osvobozené České slovo* ve snaze zbavit národně demokratický tisk pověsti kolaborantského média uvedla na titulní stránce článek s názvem „Československo a Sovětský svaz patří k sobě“. Ten popisoval vřelou atmosféru setkávání Čechoslováků s rudoarmějci během oslav konce bojů, kterou autor vysvětloval jako důkaz oboustranných hlubokých citů slovanské sounáležitosti a bratrství.⁹⁰⁷

Velice podobně vztah se sovětskými osvoboditeli rámoval i komunistický a sociálně demokratický tisk. Gustav Bareš v *Rudém právu* psal o síle slovanské myšlenky propojující Čechy a Slováky s Jugoslávci, Bulhary, a hlavně s národy SSSR.⁹⁰⁸ Sociálně demokratický list *Čin* vycházející v Brně oslavoval vítězství slovanstva v odvěkém konfliktu s Němci inspirován Stalinovou řečí z 9. 5. 1945, ve které prohlásil, že staletý boj slovanských národů s německými utlačovateli skončil.⁹⁰⁹ Primordiálně definované slovanství využívající optiku boje etnik a národů, která byla typická pro nacistický světový názor, se tak stala důležitou součástí toho, jak byl v závěru války vnímán vztah mezi Československem a SSSR.⁹¹⁰ Rezistence Slovanů proti snaze germánstva o jejich podrobení měla utvářet zvláštní spojení, jež na symbolické úrovni nejenže umožnilo genocidní opatření vůči sudetským Němcům, ale také silně zvýhodňovalo sovětský „slovanský“ socialismus a koncept demokracie před západními alternativami. V diskurzu vrcholného československého stalinismu se tato slovanská vzájemnost utvořená ve velké vlastenecké válce vyvinula v definici socialistického vlastenectví slučující lásku k vlasti, Sovětskému svazu se solidaritou k dělnické třídě jako celku. Tento koncept byl postaven proti

---

⁹⁰⁶ Robert Pynsent: *Pátrání po identitě*, s. 220–223. O pozitivním obrazu slovanství jako progresivní složky národního obrození ve stalinském symbolickém systému také Vladimír Macura: *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha: Academia 2008, s. 131–146.

⁹⁰⁷ *Československo a Sovětský svaz patří k sobě*, *Osvobozené České slovo*, roč. 1, č. 5, 11. 5. 1945

⁹⁰⁸ Gustav Bareš: *Síla slovanské myšlenky*, *Rudé právo*, roč. 25, č. 52, 8. 7. 1945.

⁹⁰⁹ Srov. *Vítězství slovanských národů v odvěkém boji s Německem*, *Čin*, roč. 1, č. 39, 22. 6. 1945 se Stalinovým rozhlasovým projevem proneseným ve večerním vysílání 9. 5. 1945. Projev vyšel na titulní stránce výročního čísla *Rudého práva* na jaře 1946. Viz *Z projevu soudr. Stalina k lidu v den vítězství 9. 5. 1945*, *Rudé právo*, roč. 26, č. 109, 9. 5. 1946.

⁹¹⁰ Viz např. projev předsedy nejvyššího sovětu SSSR Michaila Kalinina, který v prvních poválečných měsících vyšel v českém překladu. Michal Kalinin: *Slované a válka*, Praha: Svoboda 1945.

americkému kosmopolitismu usilujícímu o “umrtvování vztahů k rodné vlasti a národu a v přijímání zrůdného názoru o světoobčanství a beznárodnosti”.⁹¹¹

Stalin se stylizoval do role hlavy nového Slovanstva a mohl tak být československou levicí vnímán jako hlavní osvoboditel od nacistického útlatku.⁹¹² Zatímco nacistická propaganda ve snaze ukázat bolševismus jako nejděsivější diktaturu lidských dějin diskvalifikovala jakoukoliv poválečnou kritickou reflexi státního násilí v SSSR, oživení myšlenky slovanské vzájemnosti typické pro definici socialistického internacionalismu pozdního stalinismu silně posílilo sympatie Čechoslováků k východnímu spojenci a podstatně jej zvýhodnila v symbolickém boji mezi Východem a Západem v blížící se studené válce.⁹¹³ Naopak USA byly v padesátých letech v rámci vznikajícího výkladu dějin nedávných válečných událostí zařazeny po bok západních zrádců, kteří v mnichovské krizi podpořili nacismus.⁹¹⁴

7. 4 Shrnutí

Pozice, ze kterých redakce analyzovaných levicových médií referovaly o USA a SSSR a které se utvářely během dvacátých a třicátých let, se vyznačovaly zvýšenou kritičností vůči americkému systému a zároveň rostoucí mírou akceptace sovětského modelu moderní společnosti. Jakkoliv velká hospodářská krize a narůstající nacistická hrozba delegitimizovaly kapitalismus volné soutěže postavený na principu individuální zásluhovosti a nahrávala sovětské kolektivistické protiváze německého nacismu, v mediálním diskurzu – včetně toho levicového – existoval kriticky laděný styl referování o stinných stránkách stalinismu. Navzdory tomu, že nejen komunisté, ale i národní socialisté a sociální demokraté, ve svém tisku v druhé polovině třicátých let stále intenzivněji artikulovali důvěru v pevné spojení se SSSR v odporu proti fašismu, stále se v nekomunistickém tisku objevovaly vedle jednoznačně pozitivních obrazů sovětské armády také poukazy na nedemokratičnost tamního zřízení. Během

---

⁹¹¹ Václav Kopecký: *Za socialistické vlastenectví a proletářský internacionalismus. Projev na konferenci čtenářů časopisu Za trvalý mír, za lidovou demokracii v Praze dne 2. 3. 1952*, Praha: Svoboda 1952, s. 7.

⁹¹² K vizuální podobě Stalinova kultu v závěru Velké vlastenecké války viz např. Anita Pisch: *The Personality Cult of Stalin in Soviet Posters*, Sydney: Australian National University Press 2016, s. 336–350.

⁹¹³ K ikonickému obrazu rudoarmějce jako nového socialistického člověka přinášejícího svobodu československému lidu viz např. Denisa Nečasová: *Nový socialistický člověk*, s. 194–200.

⁹¹⁴ A. J. Popov: *USA – organisátor a aktivní účastník mnichovské dohody s fašistickými útočníky*, In: SSSR – ochránce a osvoboditel československého lidu, Praha: SNPL 1953.

následující dekády však realita válečných událostí vyústila do stavu, kdy jakákoliv kritika sovětského systému po porážce Třetí říše spadala do roviny nevyslovitelného.

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava z analyzovaných deníků nejsilnějších meziválečných levicových stran vycházelo pouze České slovo, jehož redakce plně přejímala oficiální politický diskurz spočívající v loajálním přijetí ochrany ze strany německé civilizace, která měla hájit český národ před hrozbou židobolševismu. Uchvácení moci ze strany marxistů mělo znamenat podřízení moskevské centrále odkud by sověští komisaři vedli frontální útok na základní společenské hodnoty a nahradili by zdejší ušlechtilou kulturu vyrůstající pod blahodárným německým vlivem krutou diktaturou. Principy delegitimizace sovětského stalinismu běžné pro protektorátní média byly postaveny na tématech, kterými byly nízká životní úroveň sovětského dělnictva, problematické stránky nucené kolektivizace venkova včetně hladomoru na Ukrajině a Povolží, centrálně vedená represe proti církvím, zneužívání mocenského aparátu k likvidaci politických odpůrců či líčení děsivých podmínek vězňů sovětských pracovních táborů. Důležitá kritická výseč mediální krajiny poskytující informace o realitě SSSR se stala integrální součástí nacistické propagandy.

Bolševici byli vykreslováni jako klíčový nepřítel ohrožující základní kameny mezilidského soužití i navzdory tomu, že od roku 1941 vedla Třetí říše válku také s USA. Američanům byla však v nacistickém symbolickém světě, který s dílčími úpravami přebírala i redakce Českého slova a dalších protektorátních médií, přisouzena rozdílná role, než Sovětům. Přes jednoznačné odsouzení americko-britské kampaně vzdušných náletů na německé i protektorátní cíle stále američtí vojáci vystupovali jako rovnocenní protivníci německé branné moci. Souviselo to jednoznačně s přesvědčením nacistických ideologů o zdravém nordickém jádru americké společnosti, jehož představitelé dokázali vytvořit v jejich očích fungující společenský systém postavený na rasové segregaci a zároveň vystavět civilizaci s ohromnou ekonomickou silou. Dle jejich názoru stačilo tuto společnost očistit od vlivu velkých židovských bankéřů, kteří korupčním způsobem ovládli politiku a zavedli americký lid do války.

Ve východní Evropě však dle nacistické rasové teorie židovský element v čele struktur SSSR ovládal rasově méněcenné slovanské obyvatelstvo, což mělo opravňovat nositele německé civilizační mise k vedení vyhlazovací války. Pokud jsme výše hovořili o selektivním obrazu nacistické ideologie v českých protektorátních médiích, zmínky o slovanské dědičné inferioritě jsou právě tím, co nebylo zpravidla tematizováno. Přestože vědci spjatí s SS plánovali po německém vítězství ve válce etnické čištění nejen Polska, Ukrajiny a evropské části Ruska, ale

i českých zemí, protektorátní novináři psali o poklidném rozvoji českého národa pod ochrannými křídly německé orlice. Genocidní plány nepřitele však tematizoval český levicový odboj a jak z Moskvy, tak z Londýna se ozývaly výzvy ke sjednocení všech Slovanů proti odvěké hrozbě brutálního pangermanismu. Stalin se pak v závěru války stylizoval do role ochránce všech slovanských národů a vítěze nad bezprecedentní existenciální hrozbou, které jen díky pomoci SSSR unikly.

Během čtyřicátých let tedy došlo k prohloubení určitých aspektů obrazu SSSR a USA přítomných v meziválečném levicovém tisku. Jestliže během mnichovské krize převládalo v tomto prostředí velice pozitivní hodnocení bojové připravenosti sovětské armády, zdálo se, že navzdory dílčím neúspěchům na bitevních polích, konečná porážka nacistického Německa symbolizovaná dobytím Berlína dala nakonec zapravdu těm, kdo sovětským spojencům důvěřoval. Podobně rostla legitimita sovětské ekonomické báze skrze schopnost vést společnost ve stavu války. Zároveň došlo v prvních poválečných letech k naprosté delegitimizaci jakékoliv kritické reflexe stalinismu. Důležitá témata státního násilí, hladomoru spojeného s kolektivizační kampaní či ekonomických problémů odrážejících se v nízké životní úrovni tamního obyvatelstva byla natolik součástí nacistické propagandy, že poukazy na tyto klíčové nedostatky stalinského socialismu v poválečných médiích byly zatlačeny do ústraní.

To ovšem neplatilo pro kritiku pilířů amerického kapitalismu v rovině individualismu a honby za finančním profitem. Kritika osočující vlády USA z korupčního napojení na finanční kruhy či imperiální chování vůči slabším sousedům známá už z meziválečné éry se ještě prohloubila a stále častěji byla dávána do souvislosti s nacistickými praktikami či nedostatečnou denacifikací. Symbolická pozice, kterou SSSR získal v mediální komunikaci v prvních poválečných letech spočívající v roli silné společnosti bránící fašistické hrozbě a zároveň vůdce slovanského triumfu nad německými nepřáteli, umožnila srozumitelně komunikovat architektům československého stalinismu studenoválečný binární vztah mezi východem a západem nekriticky ve prospěch SSSR.

8. Závěr

Na začátku výzkumu mediálního obsahu meziválečných periodik nejsilnějších československých politických stran jsem pracoval s hypotézou, že silně hodnotící symbolické obrazy USA a SSSR typické pro binární jazyk studené války vznikaly a byly šířeny v návaznosti na vývoj levicového diskurzu probíhajícího během celé meziválečné éry. Analýza textů vycházejících v denících *Právo lidu*, *České slovo*, *Rudé právo* a dalších s nimi ideově propojených periodik vycházejících v letech 1917–1938 ukazuje, že kontinuity ve formování představ o stínech americké civilizace individuálního úspěchu a sovětského příslibu socialismu postaveného na plánované vysoce organizované industriální společnosti se táhnou v levicovém prostředí až k roku 1917. Návaznost na způsob, jakým byl v mediální komunikaci zobrazován svět za Atlantikem a první dělnický stát na východě v dobách velkých politických výzev meziválečného období ukazuje, že vliv, jaký měly na poválečnou volbu mezi Východem a Západem kolektivní zkušenosti velké hospodářské krize či mezinárodní napětí podzimu 1938, většina dosavadních výzkumů podceňovala. Mimo tyto faktory měly na problematiku postoje tuzemské levice k sovětskému socialismu a americkému kapitalismu silný vliv také další témata, a to zejména potřeba definovat ideál demokratického uspořádání po vzniku republiky, kontinuální hledání jejího spravedlivého nastavení a zajištění prosperity pro co nejvíce jejích občanů.

Pramenný materiál byl analyzován ve snaze zjistit, byl-li mezi lety 1945–1948 vůbec představitelný vývoj levicových stran Národní fronty postavený na odmítnutí spojenectví se SSSR a změna jejich orientace na americký vzor pro obnovu společenských institucí po nacistické okupaci. Ve snaze nalézt uspokojivé řešení tohoto poměrně komplexního úkolu byl výzkum rozdělen na šest témat rámovaných následujícím souborem otázek, který nastavil optiku, skrze níž byly dobové novinové a časopisecké články interpretovány: 1) Jakou roli hrál obraz amerického republikanismu a sovětského systému dělnických rad při snaze definovat československou demokracii? 2) Jakou roli hrály představy o sovětském socialismu a americkém kapitalismu ve vnímání ideálu spravedlivé společnosti? 3) Jak byla vnímána prosperita a jaké cesty k ní americké a sovětské vzory nabízely? 4) Jaký vliv na obraz USA a SSSR ve sledovaných médiích měly dostupné informace o projektech stalinských pětiletok a Rooseveltova New Dealu? 5) Jaký vliv měla na obraz USA a SSSR nacistická hrozba a průběh mnichovské krize? 6) Jak ovlivnila nacistická mediální hegemonie poválečný obraz USA a SSSR v obnoveném levicovém tisku po roce 1945? Snaha tyto dílčí otázky zodpovědět přinesla

řadu zjištění, která jsou součástí výsledné argumentace. Proto nyní předkládám odpovědi na každou z nich.

8.1 Představy o hlubší demokracii dělnických rad rozštěpily levici a americký republikanismus ukázal své limity

Podzim 1918 byl ve znamení posílení nejen nacionálních aspirací Čechů a Slováků, ale také výrazné artikulace touhy značné části občanů nové republiky po hlubokých změnách v sociálním rozvrstvení společnosti ve směru vyšší rovnosti, budování institucí zaměstnanecké samosprávy, posilování role odborů a také silného konsenzu levicového spektra na postupném znárodnění celých hospodářských odvětví. Radikálové navíc s rostoucí naléhavostí předkládali jako variantu rychlou násilnou revoluci vedoucí k nastolení diktatury proletariátu po vzoru právě probíhající bolševické revoluce v Rusku. Demonstranti požadovali více chleba, vyhazovali nepohodlné nadřízené z provozů a hrozili oběšením keřasům, kteří je během celé války finančně vysávali vysokými cenami potravin a dalšího nedostatkové zboží, které nespokojení protestující považovali za hluboce nemorální. Levicový konsenzus se politicky zhmotnil v parlamentních volbách na jaře 1920, v nichž drtivě zvítězila sociální demokracie a spolu s národními socialisty z Československé strany socialistické tvořila levice ohromnou politickou sílu.

Nicméně tento vývoj silně ovlivnily ozvuky dění v Rusku a levicovými médii ostře sledovaná bolševická revoluční praxe. Redakce sociálně demokratického *Práva lidu* se věnovala pádu cara Mikuláše II. intenzivně již od jara 1917, velice pozitivně rámovala rozpad místní monarchické společenské architektury a s nadějí očekávala zrod demokratické socialistické společnosti moderního typu. Navzdory tomu, že se zde objevovaly oslavné texty kvitující věznění carské rodiny či omezování vlivu aristokracie, rakouská cenzura nezasáhla. Oficiální úřady totiž vnímali vnitřní rozvrat nepřátelské mocnosti jako posílení domácího bojového ducha a přiblížení vítězného tažení na východní frontě. Nicméně uvnitř sociální demokracie rostla od léta 1917, kdy si stranická média povšimla Lenina jako vůdčí osobnosti radikální politiky, skupina vnímající bolševický recept tvrdého revolučního postupu avantgardy proletariátu jako cestu k opravdové demokracii. Konflikt mezi revoluční levicí a proparlamentní pravicí prosazující socialismus demokratickou cestu se nyní stal sporem o interpretaci zpráv přicházejících ze sovětského Ruska. Právě tento spor na přelomu let 1920 a 1921 stranu rozštěpil a v událostech prosincové generální stávky, boje o lidový dům a vliv nad stranickými redakcemi vznikla komunistická strana i její mediální aparát kolem deníku *Rudé právo*.

Na podzim 1918 začalo opět vycházet také národně socialistické *České slovo*, které bylo během válečných let zastaveno cenzurou pro národnostně autonomistické a antimilitaristické postoje strany i redakce. Postupná krystalizace politických stanovisek této strany vedla k jasné podpoře nově vznikající republiky, akceptaci Masarykových a Benešových představ ohledně socialismu jako pomalu budované osvěty a spolupráce všech produktivních vrstev národa bez nutnosti třídního boje. Zatímco redakce *Českého slova* vystavila Leninovým tezím o státu a revoluci velice kritické vysvědčení a diktaturu proletariátu odmítala jako silně nedemokratickou a pro československé poměry příliš brutální, velice ji oslovila politická vize amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, který se i díky Masarykově interpretaci příběhu národního osvobození stal jedním z otců zakladatelů Československé republiky. Národní socialisty oslovil nejen humanistický a demokratický étos, který Wilson vnášel do evropských mezinárodních vztahů či koncepcie národního sebeurčení velice vyhovující vzniku silného národního státu Čechů a Slováků, ale také Wilsonova tvrdá kritika amerických finančních magnátů a neomezené moci trustů pokrývající princip americké rovnosti příležitostí. Národní socialisté, ale i pravice sociální demokracie tak ve Wilsonovi viděli politika zastupujícího demokratickou cestu k sociálně rovnostářšější společnosti a podíleli se na státě a zejména Hradem podporovaném kultu tohoto amerického státníka.

Komunisté se vůči Wilsonově představě humanismu a demokracie vymezovali a přisuzovali mu roli záměrného manipulátora dělnictva, jehož cílem mělo být otupit ostří třídního boje. Redaktoři *Rudého práva* jej řadili do jedné skupiny cyniků, v níž podle nich nechyběli lídři Francie či Británie. Naopak důsledně naplňovali instrukce Kominterny a jejich stranická periodika byla pravidelným zdrojem pozitivních zpráv o přednostech přímé dělnické správy státu skrze systém dělnických a vojenských rad. Když v roce 1924 Wilson i Lenin nedlouho po sobě zemřeli, komunisté tvrdili, že zatímco Wilsonovy nemarxistické vize nepřežily ani svého tvůrce, Lenin po sobě zanechal dynamicky se rozvíjející socialistickou společnost. Nerevoluční levice se v roce 1921 totiž musela vyrovnat s porážkou Wilsonova politického dědictví v prezidentských volbách. Vítězství Warrena Hardinga nejen komunisté, ale i sociální demokraté a národní socialisté vnímali jako vítězství amerických finančníků nad zájmy prostého lidu a zejména nad myšlenkou celosvětového míru i evropské demokracie, které Wilson ve své zahraniční politice prosazoval a jeho následovník je izolacionalistickou politikou opustil.

Woodrow Wilson zůstával součástí symbolického systému meziválečného československého republikanismu až do podzimu 1938 jako silně pozitivní postava. Komunističtí straničtí intelektuálové jej naopak zahrnují do tragického narativu o ukradené

revoluci podzimu 1918, kdy jeho naivní humanistické ideály měly pomoci buržoazii odklonit třídní hněv davů, získat reálnou moc ve státě a postupně ukončit nastartovanou cestu k socialismu. Tento narativ komunisté aktualizovali pravidelně v říjnových výročních vydáních svých periodik vycházejících v době, kdy probíhaly oficiální oslavy vzniku republiky. Navzdory tomu, že takto zabarvená kritika Masarykovy dějinné role byla zatlačena do pozadí v době silícího nacistického tlaku a následně se postava Masaryka i jeho demokratický odkaz stal pro celý odboj, komunisty nevyjímaje, tmelem, který spojoval jeho aktivity na území Protektorátu i v exilu, v prvních poválečných letech byla komunisty postupně aktualizována. Straničtí novináři a intelektuálové vnímali situaci let 1947 a 1948 jako analogii vývoje, který společnost prodělala před třiceti lety a účelně vedenou kritikou svých partnerů v Národní frontě legitimizovali radikální postupy, které jim měli zabránit v opakování krádeže revoluce z října 1918 a opětovnému nasměrování země směrem ke kapitalismu a Západu, který tehdy stále silněji splýval s USA.

Máme-li tedy zodpovědět otázku, jakou roli hrál obraz amerického republikanismu a sovětského systému dělnických rad při snaze definovat československou demokracii, můžeme konstatovat, že se jednalo na symbolické úrovni o jednu z klíčových okolností vývoje československé levice, jejíž vliv trval po celou první polovinu dvacátého století. Střety o interpretaci bolševického revolučního postupu se přenesly ze stránek novin do politické praxe a v prosincové krizi 1920 až na ulici a jejich výsledkem bylo rozštěpení silné sociální demokracie, které její vedení vnímalo jako katastrofální narušení nastoupených legislativních změn směřujících k nastolení socialismu. Zároveň se spor o hodnotu sovětské a americké demokracie a jejich potenciál pro budoucnost silně vryl do mediální komunikace a stal se mentální výbavou, se kterou nejen sociální demokraté a komunisté, ale také národní socialisté vstupovali do poválečného světa nejen po konci zákopových bojů první světové války, ale také do reality po porážce nacismu.

8.2 Čtenář levicového tisku snadno mohl vnímat SSSR jako spravedlivější společnost než USA.

Koncept spravedlnosti v představách politické levice zahrnoval mnohem více než kvalitně fungující systém policie, jurisdikce a vězeňství. Od svého vzniku na konci 18. století totiž levicové politické směry prosazovaly zejména boj proti majetkové nerovnosti a chudobě, kterou vnímaly jako důsledek závažných strukturálních nespravedlností. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století se pak levicovou politickou agendou stalo prosazování rovnostářského, a tedy spravedlivějšího podílu na politických právech, možnosti participovat na emancipačních

procesech modernity, a to zejména pro marginalizované vrstvy dělnictva a také ženy. Československá levice na tom nebyla jinak navzdory všem odlišnostem, které jsou předmětem tohoto výzkumu. Proto novináři z řad komunistů, sociálních demokratů a národních socialistů posuzovali na základě dostupných informací americkou a sovětskou společnost z hlediska toho, jak dokázaly naplňovat či alespoň přislíbit svým občanům vyšší míru takto extenzivně definované spravedlnosti.

Zprávy ze sovětského Ruska byly od začátku revoluce směsí popisu brutality čistek třídního boje občanské války a velkých příslibů v oblasti všeobecné emancipace místní dělnické a rolnické populace. Zatímco carský monarchismus a následky jeho přístupu k poddaným, který měl dle levicových žurnalistů efekt nevzdělanosti, nekulturnosti a celkové zaostalosti “ruského mužika”, považovala celá československá levice bez výjimky za strukturálně nespravedlivý, nový sovětský systém tento stav měnil za velmi jednostranné adorace československých komunistů a určité skepse ze strany demokratické levice. V Československu se debata ohledně rychlosti a efektivnosti emancipativních kampaní dokonce stala jedním z ohnisek sporu mezi revoluční a demokratickou levicí ohledně potenciálu bolševismu stát se vzorovou ukázkou pro budování socialismu. Základem této debaty byla shoda na tom, že negramotný “středověce primitivní” rolník nedokáže žít v socialistické společnosti.

Komunisté věřili, že onen skok z feudální do socialistické společnosti, který se měl týkat značného počtu sovětských občanů, se díky intenzivnímu vzdělávání podaří. Národní socialisté a sociální demokraté nepopírali sice základní pozitiva masových kurzů čtení a psaní, plánů na navyšování počtu škol či emancipaci žen z patriarchálních pout pravoslavného či islámského konceptu manželství, ale nevěřili v rychlost této přeměny, která by umožnila bolševikům budovat socialismus jinak než na základě moci a donucování, a zároveň se obávali chaosu způsobeného hloubkou a radikalitou změn. Častým tématem kritiky byl také nesoulad mezi přísliby sovětských úřadů a reálnou neschopností je naplnit. Zatímco radikálně odmítavý postoj pracující s tezemi o divoké vládě komunistů terorizující všechny občany totální mocí či o zkorumpovaných komisařích znárodňujících ženy, aby z nich stavěli vlastní harémy, byla typická pro první roky občanské války, postupně z levicového diskurzu vymizela a byla vystřídána poukazy na celkový materiální nedostatek, personální problémy či manažerská selhání.

Komunisté ani v nejmenším nepochybovali o tom, že Sovětský svaz je místem, kde je budována absolutní svoboda pro všechny, kdo jsou ochotni se podílet vlastní prací na budování kolektivních cílů, a to ve všech oblastech života od veřejných fór dělnických rad a stranických

schůzí až po intimní soužití muže a ženy. Média pod vlivem KSČ či spolků sympatizujících se sovětským civilizačním projektem vnímala veškeré změny v zemi jako postupné kroky k celkové emancipaci. Zatímco tento postoj byl v levicovém prostředí velice sporný a byl často problematizován jak sociálními demokraty, tak národními socialisty, ohledně kapacity amerického systému fungovat vůči svým občanům spravedlivě panovala vzácná shoda. Redakce všech sledovaných médií byly ohledně americké spravedlnosti velice skeptické a lišily se pouze mírou a prudkostí kritiky tamních poměrů. V levicovém tisku nechyběly poukazy na nízkou míru gramotnosti v USA, iluzorní podstatu ženské emancipace, která se měla omezovat pouze na bílé, středostavovské, vzdělané ženy a značnou část zpravodajství z USA představovaly popisy korupce, organizovaného zločinu či rasismu, které byly interpretovány jako strukturální problémy tohoto společenského zřízení.

Například o americkém feminismu a ženské nezávislosti pozitivně psal pouze tisk národních socialistů, jejichž elektorát se nejvíce blížil zajištěné střední třídě. Komunisté i sociální demokraté poukazovali na exkluzivitu životního stylu silných ženských individualit s vlastním příjmem, svobodou žít samostatný život či matek, jejichž domácnost je vybavena nejmodernějšími elektrickými spotřebiči, které ji dokážou osvobodit od úmorné domácí práce. Zejména komunisté proti tomuto individuálnímu přístupu k otázce domácích prací, volného času a vzdělávání žen stavěli kolektivistické sovětské řešení socializace neplacené domácí práce a péče o děti skrze její koncentraci do velkých školních zařízení, jídelen či prádelen. Nejen komunisté, ale i sociální demokraté poukazovali navíc na fakt, že status svobodné emancipované Američanky se netýkal ani v nejmenším Afroameričanek.

Americký rasismus odsuzoval jednoznačně tisk všech třech sledovaných politických stran. Kritika se objevovala v souvislosti s eugenickým zdůvodněním omezení migrace, které vstoupilo v planost ve dvacátých letech. USA tímto krokem ztratily étos země, kde je vítán kdokoliv pracovitý a podnikavý bez ohledu na jeho etnický původ a minulost. Velice často se navíc ve všech analyzovaných periodikách objevovaly zprávy o lynčování Afroameričanů a navzdory přejímání rasistického jazyka – i levice k rasismu kritická užívala označení “negr” – bylo právě toto téma vnímáno jako zásadní skvrna na obrazu americké spravedlnosti. Případ tzv. scottsborovských chlapců, bratrů krivě obviněných ze skupinového znásilnění bělošky a následně z důvodu rasistických předsudků justice odsouzených k vysokým trestům včetně trestů smrti, během třicátých let ukázal na silnou názorovou jednotu levice. Postup soudů v této kauze s různou mírou intenzity odsoudili jak komunisté, tak sociální demokraté i národní socialisté. Silně negativně vnímala československá levice aktivity rasistické organizace Ku klux klan na

jihu Spojených států a přinášela nejen šokující zprávy o násilí, které páchala, ale také znepokojivé informace o jejím korupčním napojení na místní politiky. Právě korupce byla klíčovým nedostatkem amerického života a byla napřímo spojována s individualismem a honbou za dolarem.

Komunisté radikálně tvrdili, že mafián je ve svém individualistickém sobectví pravým Američanem, který svoji bezohlednost ve snaze o co největší profit nezakrývá zákonností či clonou humanismu. Nicméně organizovaný zločin byl terčem kritiky všech analyzovaných periodik bez výjimky. Národní socialisté i sociální demokraté poukazovali na naprostou neschopnost amerických úřadů vymáhat zákony, zajistit občanům bezpečí před únosci, výběřčími výpalného či pašeráky alkoholu. Velmi často poukazovali na napojení mafie nejen na justici, ale také na politiky a na její moc ovlivňovat volební výsledky. Tímto způsobem se pod palbu kritiky dostávala schopnost americké společnosti zajistit pro občany nejen spravedlnost před soudy, ale také spravedlivý podíl na politickém rozhodování. Naopak sovětský systém byl i v nekomunistickém levicovém tisku považován za velice schopný v boji proti běžné kriminalitě a korupci. Zatímco komunisté celý proces od zatčení viníků až po jejich uvěznění popisovali jako léčebnou kúru, která skrze vzdělávání a práci připraví provinilce k návratu do společnosti, tisk sociálních demokratů a národních socialistů mísil ve svém zpravodajství texty silně kritizující nelidskost sovětského vězeňství a politické předpojatosti právního řádu s články, které nevyznívaly jako prosté odsudky.

Zvláště sociální demokraté a národní socialisté ve své reflexi diktatury proletariátu poukazovali na z jejich pohledu nespravedlivé věznění a popravy zástupců tamní nebolševické levice, Eserů a menševiků. Míra naturalismu v popisu těchto politicky motivovaných procesů a životní úrovně politických vězňů však měla v sociálně demokratickém a národně socialistickém tisku během třicátých let sestupnou tendenci. Komunisté přitom od chvíle, kdy se podobná kritika sovětského vězeňství objevila, reagovali mediálními kampaněmi, kterými dokazovali nejen vysokou úroveň věznic, humanitu sovětských pracovních táborů, ale také schovávavost, kterou podle nich prokazovali bolševici vůči svým politickým oponentům. Může být překvapivé, že navzdory stereotypu současné kolektivní paměti o zločinné z vůli sovětského státního aparátu a svobodném fungování americké spravedlnosti, byl dobový obraz amerického a sovětského vězeňství mnohem komplikovanější. Americká justice byla totiž považována jak komunisty, tak národními socialisty a sociálními demokraty nejen za zkorumpovanou a rasistickou, ale také třídně předpojatou. Všechny analyzované prameny obsahují kritiku případu odboráře a pacifistického aktivisty Eugena Debse odsouzeného pro organizování stávek a

antimilitaristické vystupování v době první světové války. Obzvláště tvrdou kritiku si americké soudnictví vysloužilo ze strany československé levice ve zpravodajství o kauze italoamerických anarchistů Fernanda Sacca a Bartolomea Vanzettiho. Solidaritu s kampaní za jejich osvobození, kterou vedli v Československu zejména komunisté, podpořila i nerevoluční levice včetně argumentace třídní povahou amerického systému.

Odpověď na otázku, jakou roli hrály představy o sovětském socialismu a americkém kapitalismu ve vnímání ideálu spravedlivé společnosti v sobě tak musí obsahovat důležité zjištění, že obraz USA jako bytostně nespravedlivé společnosti plné třídních a rasových předsudků byl konstruován československou levicí během celého meziválečné období. Podobně překvapivé se může zdát, že zpravodajství o SSSR vedle kritiky praktik diktatury proletariátu obsahovalo nejen rovinu skepse, ale také vnímání určitých příslibů sovětského socialismu, zejména v otázce kulturní či ženské emancipace. Důležité je také připomenout, že s postupujícím časem od občanské války levicová kritika sovětského soudnictví ztrácela na naléhavosti.

8.3 Sovětský kolektivismus byl i demokratické levici bližší než americký individualismus

Navzdory všem propastným rozdílům mezi civilizačním vývojem americké a sovětské společnosti měly oba světy v první polovině dvacátého století společnou představu o základním mechanismu geneze blahobytu. Materiální statky měly být získávány skrze zkrocení divočiny, ovládnutí přírodních zákonů a využití všech dostupných zdrojů pro masivní tovární výrobu a extenzivní technicky vyspělou zemědělskou velkoprodukcí. Tento koncept pokroku byl natolik zakořeněn v dobové epistémě, že jej neproblematizovala ani československá levice. Právě naopak. Úspěchy amerického fordismu stejně jako smělost gigantických staveb sovětské plánované industrializace fascinovaly komentátory médií všech tří sledovaných politických stran.

Symbolicky stál mediální obraz USA na politickém mýtu o pionýrském étosu tamní společnosti. Příběh o prvních osadnících, kteří v tvrdém souboji s přírodou posouvali civilizační hranice směrem na západ a postupně budovali svoji sebevědomou nezávislost, oslovil jak sociální demokraty a národní socialisty, tak ve velmi omezené míře i komunisty, protože se svými médii snažili oslovit rychle rostoucí trampské hnutí toužící po romantice románů Jacka Londona. Sociální demokraté i národní socialisté viděli v tomto hrdinském boji příčinu americké podnikavosti, individuální odpovědnosti a demokratičnosti. Dokonce se k němu

přímo odkazovaly některé velice pozitivně laděné popisy sovětské vnitřní kolonizace Sibíře a dálného východu, když tento prostor divočiny komunističtí reportéři označovali jako novou Ameriku plnou nevyčerpatelných zdrojů. Heroické oběti v zápasu o jejich ovládnutí měly utvářet nového socialistického člověka vynikajícího houževnatostí a odhodlaností.

Řadě reflexí pionýrského narativu amerických dějin však nechyběl kritický osten, a to nejen v komunistickém tisku, ale i v tisku ostatních sledovaných stran. Objevovaly se zejména odkazy ke genocidním praktikám v přístupu k původnímu obyvatelstvu, kterému se dle komunistického tisku měli sovětsí osadníci na Sibíři vyhýbat, a naopak darovat plody vyspělé socialistické civilizace místnímu obyvatelstvu předchozí carskou vládou přehlíženému či dokonce koloniálně vykořisťovanému. Naopak americkému příběhu vévodila postava bílého Evropana, který pro sebe zabral divočinu, kultivoval ji a to zakládalo jeho právo na její vlastnictví. Doboví komentátoři amerického životního stylu právě v této zakladatelské epizodě viděli kořeny amerického snu. Země nekonečných příležitostí dávala dostatek prostoru silným jedincům, kteří jen svojí pílí, houževnatostí a zvláštními schopnostmi dosáhli úspěchu. Právě tento narativ byl ale československou levicí odmítnut jako mýtus zakrývající třídní logiku fungování kapitalistické společnosti. Jak pro komunisty, tak sociální demokraty a národní socialisty bylo vyprávění životních příběhů silných selfmademanů snahou skrze iluzi o rovných příležitostech k životnímu úspěchu zastřít nelidskou “honbu za dolarem”, kterou s různou mírou intenzity kritizovala periodika všech těchto politických směrů.

Výjimkou nebyl ani nejúspěšnější a nejvlivnější představitel amerického kultu podnikavosti Henry Ford. Na jeho hlavu se snášela levicová kritika zejména za extrémně tvrdé pracovní tempo, které vyžadoval od svých zaměstnanců i jeho neústupnost až odpor vůči odborové organizovanosti. Komunisté v něm viděli ideální typ negativní stereotypizace kapitalisty, ale i je fascinovala praxe koncentrované, vysoce efektivní tovární výroby, která mohla prolomit neustálý materiální nedostatek, s nímž se lidská společnost potýkala. Zatímco sociální demokraté a národní socialisté ve dvacátých letech se zájmem sledovali nejen výrobní organizaci, ale také vysoké mzdy fordových zaměstnanců či jejich podíl na firemním zisku a promýšleli, nakolik tato třídní spolupráce může vést k “demokratizaci výroby” bez revoluce, komunisté tento trend odmítali jako rafinované vykořisťování. I oni si ale hodlali podmanit obrovský potenciál produktivity pásové výroby.

Periodika KSČ plnily od konce dvacátých let pozitivní texty vnímající sovětskou industrializaci prvního pětiletého plánu jako grandiózní úspěch ve snaze v ekonomických ukazatelích dohnat a předejhnat USA. Tehdejší sympatizanti se sovětským budováním v ničem

nezakrývali, že si první dělnický stát přivlastňuje americkou technologii – vždyť klíčové tovární komplexy na výrobu traktorů stavěli odborníci z Detroitu – naopak se mělo jednat o využití moderních výrobních postupů v zájmu kolektivu, který měl spočívat ve zužitkování nekonečných zdrojů rozmanité sovětské krajiny. Sovětská modernizace měla připomínat budování americké civilizace i v heroickém nasazení a sebeobětování jejích budovatelů, kteří ale díky třídně spravedlivé politice bolševiků měli mít přístup k nejlepší lázeňské a lékařské péči i pravidelnou dávku odpočinku. Jakkoliv demokratická levice často poukazovala naopak na bídnou životní úroveň sovětských dělníků, nedostatek bytů ve velkých městech, přidělový systém na potraviny či nedostatečné kapacity vychvalovaných odpočinkových zařízení, výsledky sovětského budování v podobě přehrad, továren či nových železnic se i v zrcadle tisku sociálních demokratů a národních socialistů zdály nespornými úspěchy.

Fakt, že v SSSR probíhala pro celou společnost extrémně náročná revoluční etapa plná sebezapření až sebeobětování jednotlivců, nepopírali ani nejrozhodnější podporovatelé sovětského socialismu. Právě naopak na tomto motivu byl postaven heroický narativ sovětského budování, jehož symbolika si do určité míry přivlastnila i archetyp amerického selfmademana jako člověka nové éry. Sovětští hrdinové práce, stachanovci či hrdinní letci měli všechny atributy připisované velice úspěšným hochům z ulice, kteří se vypracovali až na společenský vrchol. Tento narativ byl ale hodnotově integrován do kolektivistického symbolického systému stalinismu, kdy se tito významní dělníci, rolníci a vojáci měli stát nikoliv výlučnou skupinou, ale zdrojem síly pro budování úplně nového typu lidí žijících v rozvinuté socialistické společnosti. Utrpení sovětských dělníků pracujících v mrazech na stavbách či vězňů pracovních táborů budujících infrastrukturu v nejsložitějších přírodních podmínkách nepopírali ani novináři přímo spjatí s KSČ, naopak v něm viděli transformativní proces k dosažení nového lidství. Zamlčovali však logistické nedostatky a manažerská selhání, který tento projekt svým původním cílům odcizovaly. Jednalo se jak o nelidskou podobu, kterou věznění v táborovém systému gulag mělo, protože jejich správa nedokázala dostat ideálnímu stavu, který mu novináři připisovali, ale také o hladomor spojený s problémy skokové kolektivizace. Zatímco sociální demokraté a národní socialisté medializovali dostupné informace o katastrofě probíhající na Ukrajině i zoufalé snaze sovětských rolníků přejít rumunské hranice a zachránit své rodiny útekem, komunisté naopak uspořádali masivní mediální kampaň popírající, byť jen náznak podezření, že vedlejším efektem modernizace venkova je brutalita a hladomor biblických rozměrů.

Podobně jako v případě kritiky, která se v médiích nerevoluční levice objevovala v souvislosti s praktikami diktatury proletariátu, i kritika nízké životní úrovně sovětského dělnictva a rolnictva měla v polovině třicátých let sestupnou tendenci. Oficiální zpravodajství ze SSSR přinášelo informace o zvyšování životní úrovně, příchodu prosperity po těžkých časech počátků industrializace a zájem o kulturní úroveň občanů. Navzdory například sporům o Gideovu kritiku sovětské každodennosti se v sociálně demokratickém i národně socialistickém tisku objevovaly stále častěji pozitivně laděné texty o životě ve stalinském socialismu. Komentátoři *Práva lidu* či *Českého slova* vnímali oficiální snižování intenzity kolektivizace či zrušení přidělového systému jako doklad Stalinova pragmatismu pomalu normalizujícího revolucí rozvrácenou společnost. Naopak USA se v zrcadle levicového tisku stále zmítaly v problémech způsobených velkou hospodářskou krizí, kterou vláda nedokázala dlouhodobě řešit. Právě kolaps americké a evropské ekonomiky na počátku třicátých let vnímali levicoví žurnalisté jako důležitou zkoušku životaschopnosti amerického a sovětského receptu pro dosažení prosperity.

Odpověď na otázku, jak byla vnímána prosperita a jaké cesty k ní americké a sovětské vzory nabízely, leží zejména v rozdílné definici úspěchu. Zatímco americký model byl silně individualistický a vázaný na schopnosti význačných jedinců, sovětský model nabízel první pokus o nastolení plně kolektivního a rovnostářského pojetí prosperity pro všechny členy společnosti. Individualismus byl odmítán a kritizován celou meziválečnou levicí, nejen komunisty. Naopak kolektivistický model byl přijímán jako pozitivní hodnota i nekomunistickou, a tedy k bolševické vládě v mnoha ohledech kritickou levicí. Sociální demokraté a národní socialisté se zvláště v druhé polovině třicátých let, kdy se SSSR chlubil výsledky první pětiletky a zároveň se zdálo, že hlad a nedostatek jsou už minulostí, stavěli k socialismu sovětského vzoru s rostoucí otevřeností.

8.4 Zatímco New Deal levici zklamal, sovětská plánovaná ekonomika byla považována za životaschopnou variantu

Hospodářská krize, která začala zhroucením Newyorské burzy, nebyla rozhodně událostí omezeně působící pouze na americkou ekonomiku. Kvůli vysoké míře provázanosti tehdejšího obchodního světa a zejména vlivu amerických investic v Evropě se její negativní důsledky rychle projevíly také v Československu. Jak komunisté, tak národní socialisté a sociální demokraté hleděli s určitou fascinací na postupný rozklad obrazu americké prosperující společnosti, kde dělník měl tak vysokou životní úroveň, že nemusel podporovat socialistickou politiku. Zatímco komunisté ve vývoji viděli již více než deset let očekávanou závěrečnou krizi

kapitalismu a start globální revoluce, marxističtí intelektuálové z okolí sociální demokracie ji využívali jako argument, že kapitalistická společnost bez ohledu na životní úroveň dělníků a míru jejich zapojení do logiky zisku a ztráty podniků musí zákonitě procházet cyklickým vývojem konjunktury a krize. Všechny sledované deníky a časopisy plnily zprávy o bankrotech klíčových amerických bank, zastavování výroby ve velkých továrnách, extrémním utrpení tamních nezaměstnaných a také o naprosté neschopnosti vlády tuto situaci efektivně řešit.

Vedení sociální demokracie a národních socialistů se navíc brzy potýkalo s obdobnými problémy, jaké musela řešit americká administrativa. Jako vládní subjekty se dostávaly pod tlak politické opozice i vlastních voličů, aby přišly s řešením zejména sociálních důsledků nezaměstnanosti. Mediální zájem o americkou zkušenost se pojil s interními stranickými debatami ohledně ekonomického a sociálního programu. Celá československá levice se shodovala na tom, že příčina vzniklých problémů leží v tzv. nadprodukci, kterou definovala jako stav, kdy vysoce produktivní průmysl chrlil obrovské množství zboží, kterému ale chyběla efektivní poptávka. Tento stav měl být zapříčiněn chaotickou podstatou kapitalismu, který zesilovala honba podnikatelů za rychlým ziskem. Nejen komunisté, ale i sociální demokraté a národní socialisté volali po masivních státních intervencích, které by v důsledku systém výroby a spotřeby převedly pod organizační moc vlády. Komunisté pracovali se zoufalou situací lidí bez práce jako s referenční plochou, na níž ukazovali bezperspektivnost kapitalismu v porovnání s plánovaným růstem sovětské ekonomiky, která během první pětiletky naopak směrem ke světu hlásila bezprecedentní budovatelské úspěchy, plnou zaměstnanost a nedostatek pracovních sil. Není náhoda, že komunistický novinář Julius Fučík otevřel svoji reportážní knihu o SSSR z počátku třicátých let statistickým srovnáním sovětského růstu a československého ekonomického propadu.⁹¹⁵

Stalinská plánovaná ekonomika přitahovala zájem i národohospodářů spjatých s nekomunistickou levicí. Ti zvažovali její potenciální hodnotu pro formulování hospodářského plánu šitého na míru československým podmínkám. Na jaře 1933, kdy československá ekonomika zažívala nejhorší propad, nastoupil do Bílého domu Franklin D. Roosevelt a ihned začal realizovat svůj plán na ozdravení americké společnosti s názvem New Deal. Jednalo se o koncept prosazující rychlé státní zásahy ve snaze zajistit práci nezaměstnaným, zachránit klíčové bankovní instituce, podporou odborové organizovanosti do americké společnosti zavést prvky tripartity, vybudovat základy sociálního státu a ve spolupráci s podnikateli a finančníky

---

⁹¹⁵ Julius Fučík: *V zemi, kde zítra již znamená včera*, s. 22–33.

zvednout životní úroveň zaměstnanců. Změny se měly odehrát v rámci platného společenského řádu a výsledek měl být zásluhou spolupráce všech tříd národa. Tento koncept velice konvenoval národním socialistům i nemarxistickému křídlu v sociální demokracii a sbíral pozitivní ohlasy nejen na levici, ale také například u agrárníků, kteří pozitivně kvitovali program Rooseveltova brain trustu na podporu krachujících zemědělců.

Komunisté americký New Deal kritizovali jako cynickou a velmi rafinovanou snahu přenést břímě krize ze zaměstnavatelů na zaměstnance s využitím státních institucí. Zatímco *Rudé právo* využívalo americkou praxi snižování osevní plochy či zaorávání úrody, kterou skrze dotace podporoval americký stát ve snaze udržet ceny plodin nad výrobními náklady, jako archetypální příklad zvrácené logiky kapitalistické touhy po profitu i za cenu hladovění nezaměstnaných, pro vládní levici se stala zdrojem inspirace pro další dílčí politické kroky. Roosevelt byl v *Právu lidu* či *Českém slově* popisován jako ochránce lidu před kořistnickými kapitány průmyslu a velkými finančníky, kteří se měli snažit proti omezování vlastní moci bojovat všemi prostředky. Ostře sledovány byly zejména žaloby u Nejvyššího soudu USA, které se snažily označit New Deal jako neústavní a neamerický. Porážky Rooseveltovy administrativy, které měly za následek zablokování řady v očích československé nekomunistické levice úspěšných vládních projektů, ukázaly, že New Deal nenaplní očekávání, které do něj sociálně demokratická a národně socialistická žurnalistika vkládala. Zatímco v roce 1933 komentátoři předpokládali pozvolný přechod USA ke státem řízenému socialismu se zachováním určitého ohraničeného soukromého vlastnictví, o tři roky později se zdálo, že americký systém je touto cestou nereformovatelný a moc finančníků z Wall Street příliš silná.

Ve stejné době sovětská vláda dávala na odiv budovatelské úspěchy, neutuchající entusiasmus a pracovní nasazení svých občanů a zároveň postupné zvyšování kvality života s tím, že utrpení spojené s první fází industrializace a kolektivizace bylo jen přechodnou epizodou heroického příběhu o zrodu opravdu socialistické společnosti. Prestiž sovětského ekonomického plánování rostla nejen na stránkách komunistického tisku, ale i v médiích sociálních demokratů či národních socialistů. Velká hospodářská krize měla tedy zásadní vliv na utváření mediálního obrazu USA a SSSR v prostředí československé levice. Neschopnost reformní levicové politiky využít krizi k postupné přeměně legislativy ve směru vyšší rovnosti a snižování míry chudoby spojená i se zprávami o zablokování slibně se rozvíjejícího New Dealu, který mnozí nerevoluční socialisté vnímali jako vykročení USA ke spravedlivější společnosti bez nutnosti revoluce, znamenal posílení prestiže sovětského plánování a pocitu neudržitelnosti kapitalismu v blízké budoucnosti. Komunisté programově budovali pověst

SSSR jako společnosti nekončícího ekonomického rozvoje, která nezná nezaměstnanost ani cyklus hospodářské krize a konjunktury a díky tomu v druhé polovině třicátých let metody centrálního plánování získávaly úctu i v prostředí nerevoluční levice. Důsledkem pak bylo odsouzení kapitalismu v období nacistické okupace ze strany levicově laděného odboje a postupné promýšlení poválečné reality, která by se měla ubírat cestou racionálního socialistického rozvoje. Tento konsenzus byl spolu s jasně deklarovaným antifašismem jedním z pojítek politického projektu Národní fronty, dominantním receptem poválečné obnovy hospodářství i důvodem prohlubující se ekonomické orientace na Sovětský svaz.

8.5 V symbolické rovině z mnichovské krize vyšel vítězně Sovětský svaz

Nejen českoslovenští levicovní novináři, ale média po celé Evropě napříč politickou orientací referovala od poloviny třicátých let o zvyšujícím se mezinárodním napětí a obavách z nového globálního konfliktu. Hrozbu představovaly nejen agresivní koloniální nároky německého nacismu a italského fašismu, ale také japonské aktivity v Asii. Československá levice očekávala vzplanutí nového světového konfliktu právě na sovětských hranicích na dálném východě, kde probíhaly drobné střety mezi Japonci okupujícími severní oblast Korey a Mandžusko a sovětskými pohraničníky. Představivost Evropanů jitiřila kombinace letecké technologie a chemických zbraní známých ze zákopových bojů první světové války rovnající se apokalyptickému scénáři likvidace celých velkoměst a v Sovětském svazu narůstal strach ze špionáže a aktivit vnitřního nepřítele. To byly faktory, které živily atmosféru denunciací, politických monstrprocesů, čistek NKVD i obecného podezírání nazývanou velký teror.

Komunisté jednoznačně ve svém tisku popisovali SSSR jako baštu ze všech stran ohroženou agresivním nepřítelem. Podobně situaci interpretovali také národně socialističtí a sociálně demokratičtí žurnalisté, kteří jednoznačně přisoudili Japonsku či Německu roli agresora a Sověty stavěli do pozice obránců míru a civilizačních hodnot. Konsenzus všech levicových médií panoval také na názoru, že vstup SSSR do Společnosti národů v září 1934 byl pozitivním krokem, který dělnickou diktaturu přiblíží standardům evropské diplomacie. Rostoucí napětí v druhé polovině třicátých let vedlo k upevňování tohoto konsenzu. Zatímco byly prakticky všechny vlády včetně administrativy USA ze strany levice kritizovány za rostoucí náklady na armádní výdaje, které byly interpretovány jako eskalace závodů ve zbrojení, posilování vlivu armády v SSSR, jejího početního stavu i vývoj nových zbraní bylo celou levicí vnímáno jako pozitivum vedoucí k posilování tábora míru.

V polovině třicátých let se navíc Sovětský svaz stal klíčovým spojencem Francie a Československa, který měl posílit alianci s cílem odstrašit německé nacisty od uskutečnění jejich plánů na revizi výsledků první světové války. Socialistické vládní strany toto klíčové spojení nechtěly ohrozit a patrně jejich vedení účelově ovlivňovalo obsah vlastních médií s tematikou Sovětského svazu. V tisku sociální demokracie či národních socialistů se zřídka objevovaly opravdu kritické texty v souvislosti s likvidací Stalinových odpůrců či hospodářskými a dalšími strukturálními problémy SSSR. Naopak čistky mezi starými bolševiky, kteří aktivně následovali Lenina v dobách revoluce a občanské války národní socialisté interpretovali jako thermidor bolševické revoluce, příchod opravdu realistické politické síly chránící sovětské státní zájmy, a hlavně rezignaci na romanticky utopické plány na rozpoutání celosvětové revoluce. Dokonce se objevovaly výzvy ze strany nerevoluční levice adresované československým komunistům, aby si vzali příklad z rozumného Stalina, který se vrátil k nacionalismu a obraně demokracie, a přestali rozvracet československý republikanismus. Zatímco tedy komunisté oslavovali sovětskou revoluční bdělost a vnitřní sílu strany vypořádat se se zrádci i v těch nejvyšších patrech státních a stranických institucí, sociální demokraté a národní socialisté vnímali velký teror jako očištný proces sovětskou společnost normalizující do předvídatelné podoby a očekávali její brzkou demokratickou proměnu.

Jestliže obraz SSSR v levicovém tisku v druhé polovině třicátých let vypadal téměř jednoznačně pozitivně, Spojené státy americké se stále více stávaly synonymem pro cynickou koloniální politiku. Americká armáda a diplomacie měla pracovat zejména ve prospěch finančníků a průmyslníků, jakkoliv předstírala zájem o otázku odzbrojení a globálního míru. Nejen komunisté, ale i sociální demokraté a národní socialisté pravidelně kritizovali postup americké zahraniční politiky a armády vůči sousedními Mexiku, Kubě, Bolívii a levice jako celek sympatizovala se Sandinovými rebely vzdorujícími Američanům v Nikaragui. Ve třicátých letech se s kritickými ohlasy setkala i americká snaha ovlivňovat politické dění v Pacifiku a na dálném východě. Lze bez nadsázky říci, že československá levicová média vnímala USA třicátých let jako sílu prosazující imperialismus nového typu.

Zvyšující se tlak nacistického Německa na Československo eskalující v mnichovskou krizi posiloval pozitivní obraz SSSR jako obránce míru a demokracie ve střední Evropě. Postupně rostl počet novinových článků o skvělé bojové připravenosti sovětských brigád a ochotě čelných představitelů SSSR dostát svým spojeneckým závazkům a Československo před nacistickou agresí bránit. Tento trend se projevoval nejen v komunistickém tisku, ale ve všech analyzovaných zdrojích. Zatímco Roosevelt jasně odsoudil německé a italské přesvědčení o

vlastní nadřazenosti a vymezil se proti jejich agresivním nástrojům v zahraniční politice, USA zůstávaly neutrální. Naopak těsně před podepsáním mnichovské dohody a odstoupení československého pohraničí Třetí říši *Rudé právo*, *České slovo* i *Právo lidu* očekávalo rychlou reakci Rudé armády. V zásadě ihned po československé kapitulaci otisklo sociálně demokratické *Právo lidu* článek, který vysvětlil situaci následovně: Sovětská armáda byla připravena ihned zakročit, ale prezident Beneš ji nemohl povolát, protože německá agrese by se v očích dosavadních západních spojenců Československa patrně změnila v boj Evropy proti bolševismu, a to by vedlo k rozpoutání boje všech proti Sovětům. Symbolickým vítězem mnichovské krize se tak stala sovětská diplomacie, která neztratila kapitál rozhodné antifašistické síly, se kterou levicová reprezentace během války i po válce počítala jako se silnou bezpečnostní zárukou.

Nacistická hrozba jednoznačně posílila pozitivní obraz SSSR v médiích KSČ, ale také sociální demokracie a národních socialistů. Navzdory tomu, že se komunistům nepodařilo prosadit na politické úrovni stabilní lidovou jednotnou frontu proti fašismu, jak je instruovalo vedení Kominterny, na úrovni veřejné debaty a mediální komunikace došlo k silnému konsenzu na pozitivní roli SSSR v mezinárodní politice, který ovlivňoval další vývoj levice v době, kdy se stáhla do ilegality či exilu a také v prvních poválečných letech.

8.6 Pro poválečná levicová média byl sovětský stalinismus prakticky nekritizovatelný

Omezování veřejného života, koncentrace politického stranictví a snaha vytlačit levicové politické proudy z aktivního ovlivňování dění vedla nedlouho po podepsání Mnichovské dohody ke stažení KSČ do ilegality a také faktické marginalizaci sociální demokracie jejím sloučením s národními socialisty do Národní strany práce. V březnu 1939, kdy Prahu a zbytek Čech a Moravy obsazovala německá armáda, vycházelo ze sledovaných periodik legálně pouze původně národně socialistické *České slovo*. Mělo se stát orgánem Národního souručenství. Redakce fungovala jako oficiální hlas dělnictva Protektorátu Čechy a Morava a produkovala diskurz typický pro českou vlasteneckou spolupráci pod křídly Třetí říše. Zatímco po podepsání paktu Molotov-Ribbentrop psala o bezproblémové spolupráci a koexistenci nacistického panství se sovětským bolševismem, v létě 1941 se po invazi Wehrmachtu do nitra SSSR stali bolševici hlavním ideovým nepřítelem a nejhorší hrozbou pro evropskou civilizaci i český národ, který se jeho vlivu může ubránit jedině pod ochranou silného Německa.

Mediální kampaň zaměřená proti nepříteli na východní frontě využívala negativních obrazů a stereotypů dobře známých a ukotvených od roku 1917. Spojení bolševismu se světovým židovstvím a antisemitský jazyk používaný ve spojitosti s lidovými komisaři doplňovaly zprávy o zvůli sovětské tajné policie, hrůzném teroru, diktatuře stranických aparátů. Klíčovou složkou tehdejší kritiky bolševické vlády ale byly poukazy na velký hladomor spojený s kolektivizací, naturalistické popisy utrpení sovětských dělníků, pronásledování církví a také velice konkrétní informace o utrpení vězňů pracovních táborů systému Gulag. Na konci téhož roku, kdy se Německo pustilo do války se Sovětským svazem se k nepřátelům OSY připojily také Spojené státy americké. Nicméně jejich symbolická role byla v oficiálních Protektorátních médiích konstruovaná rozdílně. Navzdory tomu, že západní spojenci včetně Američanů byly sice nazývány “gangstery” a “teroristy”, protektorátní tisk je v zásadě vnímal jako rovnocenné soupeře německé armády jak vojensky, tak civilizačně. Naopak vítězství bolševiků představovalo nejhorší variantu naprosté likvidace všech hodnot a kulturních statků. Navzdory leteckým útokům na německá i protektorátní města byl za hlavního a osudového nepřítele označen právě ruský “asiatický” bolševismus, před nímž byly ještě na jaře 1945 čtenáři *České slova* důrazně varováni.

Klíčový faktor vývoje obrazu SSSR v protektorátním *Českém slově* představuje fakt, že konstrukce nepřítele byla postavena na informacích o stinných stránkách stalinismu, které byly již v meziválečném mediálním prostředí běžně přítomné a představovaly důležitou kritickou složku ve vnímání prvního dělnického státu. Jak redakce Osvobozeného Českého slova vycházejícího po květnu 1945, tak všechny ostatní opět obnovovaná či nově zakládaná periodika se od nacistického a kolaborantského jazyka snažila distancovat. Došlo tak k delegitimizaci kritického diskurzu vůči nedostatkům a násilnostem stalinismu. Symbolický i jazykový aparát vhodný k jejich pojmenování se ocitl ve sféře nevyslovitelného, a to silně pomohlo jednostranné adoraci sovětské modernity a utváření kultu vzájemné blízkosti SSSR a Československa.

Další důležitou okolností pak byl fakt, že si nejen komunistický, ale obecně levicový odboj přisvojil přímočarý primordiální koncept nacionalismu a etnické sounáležitosti. Jednalo se o defenzivní komunikaci pracující s tím, že němečtí nepřátelé ohrožovali svojí rasovou teorií o árijské nadřazenosti, o které se v protektorátním *Českém slově* raději nepsalo, Slovanstvo jako celek. V posledních letech války se proto pod sovětským vedením a s naprostým souhlasem československého londýnského exilu organizovala slovanská sounáležitost pro boj s “odvěkým německým nepřítelem”. Role rudoarmějců jako přátel a osvoboditelů pak byla podložena

dlouhým historickým vývojem a obecnou představou o kulturní blízkosti danou tradicí českého plebejského, slovanského nacionalismu. Tato okolnost dovršila celý soubor symbolů a metafor pozitivního mediálního obrazu SSSR, který byl typický pro československou levicovou mediální krajinu druhé poloviny čtyřicátých let a začátku let padesátých. Ten zahrnoval představy o funkčnosti sovětského centrálního plánování schopného zajistit všeobecnou prosperitu, důvěru v systém řízení společnosti a emancipativní charakter sovětské kulturní politiky, minulost společného kvalitního a nezrazeného spojení z období mnichovské krize a postavení slovanské velmoci stojící nad poraženým Německem.

Předkládaný výzkum byl realizován ve snaze nalézt odpověď na otázku, jestli bylo vůbec reálné, aby levice tvořící páteř poválečného mocenského kartelu Národní fronty vyměnila prosovětskou politiku za orientaci na Západ v éře rané studené války stále více spojovaný s USA. Důkladná analýza komunistických, sociálně demokratických a národně socialistických médií po třicet let jejich fungování přinesla poznatky, že taková varianta byla velice nepravděpodobná. Sovětský socialismus se v průběhu času stával stále přijatelnější variantou pro budoucí vývoj nejen pro komunisty, kteří jej vždy vehementně prosazovali na všech úrovních své činnosti, ale také pro národní socialisty a sociální demokraty. USA byly ve stejné době stereotypně zobrazovány jako země hypertrofovaného individualismu, nekontrolovaného kapitalismu, korupce, organizovaného zločinu a také imperialismu. Spojené státy navíc neměly narozdíl od SSSR na své straně silnou politickou ale také mediální sílu, která by veřejně obhajovala jejich civilizaci a americký způsob života. Váhání amerických diplomatů během růstu agresivity nacistické zahraniční politiky v druhé polovině třicátých let navíc umožňovala ex post sloučit do jedné kategorie francouzské a britské zrádce českého národa se zájmy USA. Všechny podstatné prvky studenovělečného binárního diskurzu popisujícího SSSR jako zemi míru a prosperujícího socialismu a USA jako centrum dekadentního kapitalismu se zrodily v meziválečné éře a postupně se dotvářely ve válečných čtyřicátých letech. Deklarací podpory USA na úkor SSSR v letech 1945–1948 by zrazovali sami sebe a svou politickou minulost nejen komunisté, ale také jejich sociálně demokratičtí a národně socialističtí partneři v Národní frontě.

Studenovělečné vnímání Západu spojovaného s démonickým obrazem USA ani jednostranná adorace SSSR nebyly nastoleny v úzkém horizontu několika let či dokonce měsíců v závěru čtyřicátých let, které považujeme za období rozpadu sovětsko-americké spojenecké koalice bojující společně proti nacismu. Jakkoliv mocenská hra KSČ v únoru 1948 umožnila plnou symbolickou a diskurzivní hegemonii narativu o SSSR jako jediném spojenci a sovětském socialismu jako nedosažitelném modernizačním vzoru, tento způsob uvažování se postupně

prosazoval v rámci politické levice již od bolševické revoluce v roce 1917. Podobně krystalizoval velice kritický narativ vůči USA jako zemi nespravedlivého kapitalismu zrazující původní americké ideály rovných příležitostí. Pro příjemce vyhroceného studenoválečného diskurzu z řad sympatizantů s politickou levicí byl pozitivní obraz sovětské společnosti a ostrá kritika USA důvěrně známým hodnocením světové politiky, a tedy byl pro něj potenciálně velmi legitimní.

Analýza stovek žurnalistických textů ve formě novinových článků, reportáží, cestopisů či politických brožur přinesla zjištění, že v symbolické rovině jeden z nejvýraznějších rysů československého stalinismu nebyl z Moskvy vnuceným „newspeakem“, ale atrofovanou a stalinisty instrumentalizovanou vrstvou mentality tuzemské levice, která byla pevnou součástí nejen komunistického, ale také sociálně demokratického a národně socialistického světonázoru. Tento fakt má nemalý potenciál pro otevření debaty ohledně ryze českých a slovenských kořenů stalinské diktatury, které ze silného spojení se SSSR a následování jeho cesty v budování socialismu dělaly důvěryhodný projekt společenské změny pro nezanedbatelné množství členů generace politicky aktivních lidí, pro které bylo meziválečné a válečné období časem politické iniciace. Je zároveň výzvou k revizi představy o stalinismu jako o cizím fenoménu ve vývoji tuzemské společnosti.

9. Seznam pramenů a literatury

9.1 Dobový tisk

A-Zet 1929–1937

Čech. Politický týdeník katolický 1928

České slovo 1918–1945

Čin 1945

Lidová demokracie 1950

Lidové noviny 1931, 1951

Mladá fronta 1951

Nové Československo 1943

Nové Rusko 1925–1930

Obzory. Týdeník pro politiku a kulturu 1945

Osvobozené České slovo 1945

Práce 1950–1952

Pravda 1928

Pravda chudoby 1920–1934

Právo lidu 1917–1938

Proletárka 1924–1927

Robotnické noviny 1921–1933

Ročenka Slovenskej chudoby 1925

Rozsévačka 1926–1936

Rudé právo 1920–1938; 1945–1953

Slovenské Zvesti 1936–1938

Staré Právo lidu 1920

Svět práce 1945–1950

Svět sovětů 1932–1938; 1951

Svobodný směr 1946

Tvorba 1933–1938; 1945

Večerní České slovo 1918–1945

Večerník Práva lidu 1917–1938

Večerník Ranních novin 1938

Večerník Rudého práva 1920–1938

Venkov 1918–1945

Vlasta 1947

Volné Slovo 1945

Země Sovětů 1932–1938

Zlín Časopis pro šíření zásad služby veřejnosti 1932–1935

Ženské noviny 1920–1933

9.2 Online zdroje

Marek, Martin: *Druhá světová válka a letecký nálet na Zlín*, Zlínský architektonický manuál (<https://zam.zlin.eu/studie/druha-svetova-valka-a-letecky-nalet-na-zlin-martin-marek/1>)

Pohanka, Vít: *Američané a únor 1948 v Československu: naivita a špatná odhad situace*, Český rozhlas Plus, 25. 2. 2018 (<https://plus.rozhlas.cz/american-a-unor-1948-v-ceskoslovensku-naivita-a-spatny-odhad-situace-7164830>)

Chmel Denčevová, Ivana: *Únor 1948: KSČ měla podporu téměř poloviny národa, byla to ale ozbrojená menšina říká historik*, irozhlas.cz, 22. 2. 2018 (https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/unor-1948-ksc-mela-podporu-temer-poloviny-naroda-byla-ale-ozbrojena-mensina_1802221035_jak)

Pehe, Veronika: *Únor 1948 přestává být součástí živé paměti. Rozhovor s historičkou Christiane Brenner*, a2larm.cz, 16. 2. 2018 (<https://a2larm.cz/2018/02/unor-1948-prestava-byt-soucasti-zive-pameti/>)

9.3 Filmy

Aerograd, rež. Alexandr Dovženko 1935

Botostroj, rež. K. M. Walló 1954

Generální linie, rež. Sergej Ejzenštejn 1929

Hrozny hněvu, rež. John Ford 1940

Ninočka, rež. Ernst Lubitsch 1939

9.4 Vydané prameny a paměti

Amort, Čestmír: *Mezinárodní ohlas Velké říjnové socialistické revoluce*, Praha 1977

Avdějenko, Alexandr: *Miluji*, Praha: Odeon 1934

Ažajev, Vasilij: *Daleko od Moskvy*, Praha: Vyšehrad 1952

Baker, Ray Stannard: *Woodrow Wilson a úprava světa*, Praha: Čin 1925

Baťa, Jan Antonín: *Budujme stát pro 40 000 000 lidí*, Zlín: Marek Belza 1938

Bauer, F. – Karas, J. – Koudelka, J. – Slavík, J.: *Státníci dneška. První díl Hitler, Mussolini, Roosevelt, Stalin*, Praha: L. Mazáč 1937

Beer, Fritz: *a tys na Němce střílel, dědo? Českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Litomyšl: Paseka 2008

Beneš, Edvard: *Nová slovanská politika (Demokratické společenství svobodných slovanských národů)*, Londýn: Československý výbor pro slovanskou vzájemnost 1943

Beneš, Jiří: *Svaz sovětských socialistických republik (SSSR)*, Praha: České slovo 1937

Beran, Karel: *Před soudem lidu: proces s Miladou Horákovou a jejími 12 společníky před st. soudem v Praze 31. května až 8. června 1950*, Praha: Melantrich 1950

Brož, Aleš: *Soudobá Amerika. Politické, hospodářské, sociální a kulturní poměry*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (A. Svěcený) 1928

Cekota, Antonín: *Baťa. Myšlenky, činy, život a práce*, Praha 1929

Co chce Hitler? Odpověď komunistů na Hitlerovu řeč: Nevydat republiku Hitlerovi, Praha: Josef Krosnář 1938

Co chtějí socialisté?, Praha: Dělnický výzkumný ústav při Dělnické akademii 1934

Čapek, Karel: *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Fr. Borový 1937

Čapek, Tomáš: *Moje Amerika. Vzpomínky a úvahy (1861-1934)*, Praha: Fr. Borový 1935

Čecháček, Jaroslav: *Marx a teorie hospodářských krisí*, Praha: Knihy Pospolitosti 1933

Fast, K.: *Dělnictvo Fordových závodů*, In: *Život a práce u Forda. Zápisky československých inženýrů z Ameriky*, Stanislav Špaček (ed.), Praha: Masarykova akademie práce 1927

- Fierlinger, Zdeněk: *Několik poznámek k naší smlouvě*, In: Za nové Československo. Sborník článků, projevů a dokumentů, Moskva: Vydavatelství cizojazyčné literatury 1944
- Fierlinger, Zdeněk: *Sovětské Rusko na nové dráze*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (Ant. Svěcený) 1932
- Fučík, Julius: *Přijde Rudá armáda na pomoc? Odpověď na ožehavou otázku dneška*, Praha: Karel Borecký 1938
- Fučík, Julius: *V zemi, kde zítra již znamená včera*, Praha: K. Borecký 1932
- Fučíková, Gusta: *Život s Juliem Fučíkem*, Praha: Svoboda 1971
- Hanus, Ladislav – Drástová, Marie: *Pracovní kniha zeměpisu pro III. ročník měšťanských škol. Část I*, Praha: Československá grafická unie 1937
- Hejda, Jiří: *Žil jsem zbytečně*, Brno: Machart 2010
- Heller, Otto: *Sibiř druhá Amerika*, Praha: Karel Borecký 1930
- Hitchcock, Edvard B.: *Zasvětil jsem život míru. Životopis Edvarda Beneše*, Praha: Jaroslav Podroužek 1947
- Jediná záchrana – Sověty*, Praha: Komunistická strana Československá 1934
- Jurijev, Pavel: *Tvář bolševismu. Dvanáct statí o životě v sovětských socialistických republikách*, Praha: Česká liga proti bolševismu 1945
- K třetí Internacionále!: akční program sociálně demokratické levice: směrnice, stanovy a podmínky III. (komunistické) Internacionály*. V Praze: Nakladatelství a knihkupectví Tisk. výboru soc. dem. strany dělnické (levice), 1921
- Kalinin, Michal: *Slované a válka*, Praha: Svoboda 1945
- Kiselov (Gromov), N. I.: *Tábory smrti v SSSR*, Praha: Frant. Chudomel 1933
- Kisch, Egon Erwin: *Caři, popi, bolševici*, Praha: Pokrok 1929
- Kisch, Egon Erwin: *Egon Erwin Kisch dovoluje si předvésti Americký ráj*, Praha: Pokrok 1930
- Kisch, Egon Erwin: *Továrna na boty (socializovaný Baťa)*, Gottwaldov: Svít 1949
- Kollontaj, Alexandra: *Cesta okřídlenému Erosu*, Praha: Kniha 1925
- Kollontaj, Alexandra: *Rodina v Komunistickém státě*, Chicago: Dělnický kroužek 1920

Kopecký, Václav: *Za socialistické vlastenectví a proletářský internacionalismus. Projev na konferenci čtenářů časopisu Za trvalý mír, za lidovou demokracii v Praze dne 2. 3. 1952*, Praha: Svoboda 1952

Kopta. Josef: *Cesta do Moskvy*, Praha: Čin 1928

Kosáková, Hana – Kosák, Michal: (red.) *Spisy Jiřího Weila: Moskva-hranice, sv. IV*, Praha: Triáda 2021

Košický vládní program. Program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků, Praha: Svoboda 1984

Kotomkin, Alexandr: *Satanisté (rudý ráj): Obrazy ze života sovětského Ruska*, Praha: [sn] 1923

Kožíšek, Antonín: *Moře bídy*, Praha: Orbis 1942

Landová-Štychová, Luisa: *Sociálně-revoluční význam 14. října 1918*, Praha: B. Vrbenský a V. Borek 1935

Lenin, Vladimír Iljič: *Měšťácká demokracie a proletářská diktatura*, Praha: Tiskový výbor č. komun. strany – R. Rejman 1920

Lenin, Vladimír Iljič: *Stát a revoluce. Učení marxismu o státu a úkolech proletariátu v revoluci*, Praha: Sociální demokrat 1920

Ležák-Borin, Vladimír: *Za přeludem svobody aneb tak bylo je a bude...*, Praha: Vlahour Publishers 2018

Machotka, Otakar: *Amerika její duch a život*, Praha: Melantrich 1946

Majakovskij, Vladimír: *O Americe*, Praha: Svět sovětů 1950

Majerová, Marie: *Dojmy z Ameriky*, Praha: Knihovna holubice 1920

Marion, George: *Američtí komunisté před soudem Wall Streetu*, Praha: Orbis 1950

Masaryk, Tomáš Garrigue: *O bolševictví*, Praha: Havlíčkovo Vseslovanské knihkupectví 1921

Masaryk, Tomáš Garrigue: *Velicí mužové*, Praha: Státní nakladatelství 1926

Masaryk, Tomáš Garrigue: *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, Praha: Orbis – Čin 1928

Michajlov, Nikolaj Nikolajevič: *Čtení o SSSR. Kniha o sovětské zemi a lidu, jeho dějinách, společenském zřízení a národním hospodářství*, Praha: Svět sovětů 1950

Mnichov, Praha: Tiskové oddělení hlavní správy výchovy a osvěty při MNO 1945

Muchanov, L. – Dikovskij, S. – Goldberg, M.: *Čeljuskin v zajetí ledu*, Praha: Karel Borecký 1934

Muna, Alois: *Ruská revoluce a československé hnutí na Rusi. Řeč soudr. Muny pronesená na schůzi v Dělnickém domě v Kladně dne 12.1. 1919*, Kladno [1919]

Nečas, Jaromír: *Skutečná pravda o Sovětském Rusku. S kritikou Šmeralových a Olbrachtových článků*, Praha: Vetešník 1920

Olbracht, Ivan: *Obrazy ze soudobého Ruska I–III.*, Praha: František Borový 1920

Památce Woodrow Wilsona národ Československý, Praha: Národní rada Československa 1924

Pavlenko, Petr: *Na dálném východě hřmí*, Praha: Evropský literární klub 1937

Pfeiferová, Karla: *Paměti: stará textilačka vypravuje*, Praha: SNPL 1964

Pilňak, Boris: *Stavíme Přehradu*, Praha: Melantrich 1932

Pogodin, Nikolaj: *Aristokrati. Komédie o dvou dílech*, Praha: E. F. Burian 1936

Popov, A. J.: *USA – organisátor a aktivní účastník mnichovské dohody s fašistickými útočníky*, In: SSSR – ochránce a osvoboditel československého lidu, Praha: SNPL 1953

Program českého národního socialismu ve 30. letech, Politické programy českého národního socialismu 1897–1948, Josef Harna (ed.), Praha: HÚ 1998

Program českého socialismu z roku 1918, In: Politické programy českého národního socialismu 1897–1948, Josef Harna (ed.), Praha: HÚ 1998

Protokoly ustavujícího a slučovacího sjezdu KSČ, 14.–16. května 1921 a 30. října – 2. listopadu 1921, Praha: SNPL 1981

Provolání účastníků shromážděných slovanských vojáků, In: Slovanští vojáci vpřed k vítězství, Moskva: Všeslovanský výbor 1944

Ripka, Hubert: *Mezi východem a západem*, Londýn 1944

Rudé právo 1939–1945, Praha: Svoboda 1971

- Říha, Oldřich: *Ohlas Říjnové revoluce v ČSR*, Praha: SNPL 1957
- Sedláček, Alfons: *Vládci Kremly*, Praha: Orbis 1941
- Sinclair, Upton: *Jatky*, Praha: Družstevní práce 1929
- Slánský, Rudolf: *Komunistická strana v boji za svobodu národa. Zpráva ústředního sekretáře KSČ o činnosti strany od VII. sjezdu*, Praha: ÚV KSČ 1946
- Soukup, František: *Syn dělníka vítězem nad Habsburky. K sedmdesátým narozeninám presidenta Československé republiky T. G. Masaryka*, Praha: Ant. Svěcený [1920]
- Stachanov, Alexej G.: *Vyprávění o mém životě*, Praha: Svoboda 1951
- Stachanovské hnutí v zemi osvobozené práce. Výbor z řečí na poradě stachanovců v Moskvě*, Praha: Pavel Prokop 1936
- Stalin, Josif Vissarionovič: *O nedostacích stranické práce a opatřeních proti trockistickým a jiným licoměrníkům*, Praha: Fr. Nedvěd 1937
- Statistická příručka republiky Československé*, č. 1, Praha: Státní statistický úřad 1920
- Steinbeck, John: *Hrozny hněvu*, Praha: Evropský literární klub 1941
- Steinbeck, John: *Hrozny hněvu*, Praha: Sfinx 1946
- Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů. Obvodní výbor Prahy 2*, Praha 1961
- Sum, Antonín: *Americký dělník*, Praha: Státovědecká společnost 1924
- Syllaba, Theodor: *T. G. Masaryk a revoluce v Rusku*, Praha: Naše vojsko 1959
- Šimová, Kateřina – Drápala, Milan (eds.): *Julius Fučík – Egon Erwin Kisch – Franz Carl Weiskopf – Jiří Weil. Edice textů (1927–1937)*, Soudobé dějiny, 2020/27/3–4
- Šimová, Kateřina – Kolenovská, Daniela – Drápala, Milan (eds.): *Cesty do utopie. Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*, Praha: Prostor 2017
- Šmeral, Bohumír: *Co bylo vykonáno v rámci první pětiletky*, Praha: Svět sovětů 1932
- Šmeral, Bohumír: *Pravda o Sovětovém Rusku. Denní záznamy z cesty do proletářské říše*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství 1920
- Šolochov, Michail: *Rozrušená země*, Praha: Sfinx 1933

Špaček, Stanislav: *Vývoj technického hospodářství Spojených států Amerických*, Praha: Elzevir B. Moser 1926

Špirit, Michael (red.): *Spisy Jiřího Weila, sv. III Reportáže a stati 1933–1937*, Praha: Triáda 2022

Špirit, Michael (red.): *Spisy Jiřího Weila, sv. VIII Stati a reportáže 1938–1959*, Praha: Triáda 2022

Šrom, Josef Eduard: *V říši Stalinově*, Praha: Melantrich 1929

Štern, Evžen: *Kam spěje SSSR? Poznatky a úsudky z cesty Sovětským svazem*, Praha: Svaz národního osvobození 1935

Šustrová, Radka (ed.): *Demokracie a socialismus. Dva programové dokumenty demokratické levice z první poloviny 20. století*, Olomouc: Masarykova demokratická akademie 2018

Šverma, Jan: *Za Lidovou frontu v Československu!*, In: *Paříž volá k milionům: Lidová fronta vítězí*, Praha 1935

Švermová, Marie: *Vzpomínky*, Praha: Futura 2008

Tučný, Alois: *Organizace průmyslové a zemědělské výroby. Referát pronesený na valném sjezdu Československé strany socialistické 7. – 8. 12. 1924*, In: *Politické programy českého národního socialismu*, Josef Harna ed., Praha: Historický ústav 1998

Turek, Svatopluk: *Botostroj*, Praha: Sfinx 1933

Urban, Jan: *Sacco – Vanzetti: pamětní list Mezinárodní rudé pomoci Československa k výročí bostonské justiční vraždy*, Praha: MOPR 1928

Weil, Jiří: *Češi stavějí v zemi pětiletok*, Praha: Družstevní práce 1937

Wells, H. G. – Stollberg, B. – Vinton, W. J.: *Nová Amerika. Hospodářské následky nového údělu*, Praha: Družstevní práce 1936

Wilson, Woodrow : *Nová svoboda. Výzva k vymanění ušlechtilých sil národa*, Praha: Josef Springer 1917

Zika, Jan – Breitenfeld, Gustav: *Baťa bankrot*, Praha: Průmyslový svaz kožedělníků 1932

Ženatý, Berty: *Země pruhů a hvězd, díl I. a II.*, Praha: Fr. Borový 1929

9.5 Literatura

Adams, Ralph J. Q.: *British Politics and Foreign Policy in the Age of Appeasement 1935–1939*, London, Palgrave 1993

Adamthwaite, Anthony: *France and the Coming of the Second World War, 1936–1939*, London: Routledge 2021

Allen, Robert C.: *Farm to Factory. A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2009

Anderson, Benedict: *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha: Karolinum 2008

Applebaum, Anne: *Gulag: dějiny*, Praha – Plzeň: Beta Dobrovský 2004

Applebyová, Joyce – Huntová, Lynn – Jacobová, Margaret: *Jak říkat pravdu o dějinách. Historie, věda, historie jako věda a Spojené státy*, Brno: CDK 2002

Ashcroft, Bill – Griffiths, Gareth – Tiffin, Helen: *Post-colonial Studies. The Key Concepts*, London – New York: Routledge 2007

Babka, Lukáš: *Návštěva Maxima Gorkého v Soloveckém koncentračním táboře*, Slovanský přehled, 2002 88/1

Bade, Klaus J.: *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*, Praha: NLN 2004

Bachtin, Michail M.: *Román jako dialog*, Praha: Odeon 1980

Ball, Alan: *Survival in the Street World of Soviet Russias Besprizotnye*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 1991, 30/1

Ball, Allan M.: *Imagining America: Influence and Images in Twentieth Century Russia*, New York – Oxford: Rowman and Littlefield 2003

Bednařík, Petr – Jirák, Jan – Köpplová, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*, Praha: Grada 2011

Beneš, Jakub: *Workers and Nationalism. Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria 1890–1918*, Oxford: Oxford University Press 2017

Benko, Juraj: *Bolševizmus medzi východom a západom (1900–1920)*, Bratislava 2012

- Benko, Juraj: *Komunisti medzi demokraciou a diktaturou*, In: Dva režimy jednej krajiny, Jaroslava Roguľová (ed.), Bratislava: Veda 2017
- Benko, Juraj: *Slovenská republika rád 1919 v kontexte povojnovej revolučnej vlny a vojny o Slovensko*, In: Počátky Československé republiky, sv. 2, Jan Kober – Stanislav Holubec (ed.), Praha: Academia 2022
- Beránková, Milena: *Dějiny československé žurnalistiky, Díl III. Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*, Praha: Novinář 1988
- Bercovitch, Sacvan: *Rituály souhlasu. Symbolická konstrukce Ameriky a její proměny*, Praha: Karolinum 2017
- Berger, Peter – Luckman, Thomas: *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999
- Bergman, Jay: *Valerii Chkalov: Soviet Pilot as New Soviet Man*, Journal of Contemporary History, 1998, 33/1
- Berman, Sheri: *The Social Democratic Moment. Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*, Cambridge – London: Harvard University Press 1998
- Bindas, Kenneth J.: *The New Deal and American Society 1933–1941*, London – New York: Routledge 2022
- Blackledge, Paul: *Reflections on the Marxist Theory of History*, Manchester – New York: Manchester University Press 2006
- Bloor, David: *Collective Representations as Social Institutions*, In: Durkheim and Representation, W. S. F. Pickering (ed.), London – New York: Routledge 1999
- Blum, Mark E. – Smaldone, William (eds.): *Austro-Marxism: The Ideology of Unity. Austro-Marxist Theory and Strategy*, Boston – Leiden: Brill 2015
- Boček, Martin: *S nadějí za oceán. Soupeření lodních společností o zákazníky v habsburské monarchii na přelomu 19. a 20. století*, Plzeň: ZČU Plzeň 2019
- Bošтік, Pavel: *Venkov bez mezí. Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*, Praha: Národní zemědělské muzeum 2020
- Bouverie, Tim: *Appeasing Hitler. Chamberlain, Churchill and the Road to War*, London: Bodley Head 2019

- Brandes, Detlef: *Češi pod Německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha: Prostor 2019
- Brenner, Christiane: *Mezi východem a Západem. Československé politické rozpravy 1945–1948*, Praha: Argo 2015
- Burleigh, Michael – Wippermann, Wolfgang: *Rasistický stát: Německo 1933–1945*, Praha: Columbus 2010
- Burr, Vivien: *An Introduction to Social Construction*, London – New York: Routledge 1995
- Cabada, Ladislav: *Český stranický systém 1890–1939*, Plzeň: ZČU 2000
- Clarková, Katerina: *Sovětský román. Dějiny jako rituál*, Praha: Academia, 2015
- Clemens, Peter: *Prosperity, Depression and the New Deal*, London: Hodder Education 2005
- Cohen, Jean Louis: *Scenes of the World to Come. European Architecture and the American Challenge 1893–1960*, Montreal: Canadian Centre for Architecture 1995
- Colson, Dan: *Erasing Anarchism: Sacco and Vanzetti and the Logic of Representation*, *American Quarterly*, 2014, 66/4
- Connely, John: *Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice*, *Central European History*, 1999, 32/1
- Cullen, Jim : *The American Dream. A Short History of an Idea That Shaped a Nation*, Oxford – New York: Oxford University Press 2003
- Damier, Vadim: *Ocelové století. Sociální historie sovětské společnosti*, Praha: Nakladatelství Anarchistické federace 2018
- Dant, Sara: *Losing Eden. An Environmental History of the American West*, Oxford: Blackwell 2017
- David-Fox, Michael: *Showcasting the Great Experiment. Cultural Diplomacy and Western Visitors to the Soviet Union, 1921–1941*, Oxford: Oxford University Press, 2012
- Dearing, James W. – Rogers, Everett M.: *Agenda-Setting*, London: Sage 1996

- Dejmek, Jindřich: *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první Revolucionář a diplomat (1884–1935)*, Praha: Karolinum 2006
- Demel, Walter – Thamer, Hans Ulrich (eds): *Dějiny světa. Globální dějiny od počátků do 21. století. Díl 5. 1700–1914*, Praha: Vyšehrad 2014
- Doenecke, Justus D.: *Nothing Less than War. A New History of Americas Entry into World War I*, Lexington: University Press of Kentucky 2011
- Doleshal, Zachary A.: *In the Kingdom of Shoes. Bata, Zlín, Globalization 1894–1945*, Toronto – London: Toronto University Press 2021
- Durkheim, Emile: *Pravidla sociologické metody*, Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969
- Dušková, Lucie: *Noc v Československu 1945–1960: Reprezentace a sociální praxe*, disertační práce, Praha: Univerzita Karlova, ÚHSD 2019
- Eckstein, Modris: *Svěcení jara. Velká válka a zrod moderní doby*, Praha: Argo 2019
- Eco, Umberto: *Vytváření nepřítelů a jiné příležitostné texty*, Praha: Argo 2013
- Ehrenberg, John: “Class Politics and the State: Lenin and the Contradictions of Socialism.” *Science & Society*, 1995, 59/3
- Eisenstad, Shmuel: *Multiple Modernities*, Daedalus, 2000, 129/1
- Eley, Geoff: *Forging democracy. The History of the Left in Europe 1850–2000*, Oxford – New York: Oxford University Press 2002
- Eliade, Mircea: *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*, Praha: Oikumene 1993
- Ellwood, David W.: *The Shock of America. Europe and the Challenge of the Century*, Oxford: Oxford University Press 2012
- Fairclough, Norman: *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*: London – New York: Routledge 2003
- Fairclough, Norman: *Language and Power*, New York: Longman Inc. 1989
- Faragher, John Mack (ed.): *Rereading Frederick Jackson Turner. The Significance of the Frontier in American History and Other Essays*, New Haven – New York: Yale University Press 1998

Farnham, Barbara R.: *Roosevelt and the Munich Crisis: A Study of Political Decision-Making*, Princeton – New Jersey: Princeton University Press 2021

Fasora, Lukáš: *Josef Hybeš (1850–1921). Život, dílo a mýtus*, Praha: NLN 2018

Fasora, Lukáš: *Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920*, Brno: CDK 2015

Faure, Justine: *Americký přítel. Československo ve hře americké diplomacie 1943–1968*, Praha: NLN 2005

Feinberg, Mellisa: *Elusive Equality. Gender, Citizenship, and Limits of Democracy in Czechoslovakia 1918–1950*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press 2006

Feindt, Georg: *Making the „New Man“. Baťa, Baptism and Ideologies of Social Engineering in Interwar Czechoslovakia*, In: *Multiple Sacralities. Rethinking Sacralizations in European History*, Bernhard Gissibl – Andrea Hofmann (eds.), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2023

Fitzpatrick, Sheila: *Každodenní stalinismus: obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech*, Praha: Academia 2018

Foucault, Michel: *Archeologie vědění*, Praha: Hermann & synové 2016

Freeman, Joshua B.: *Behemot. Dějiny továrny a utváření moderního světa*, Brno: Host 2019

Fritzsche, Peter – Hellbeck, Jochen: *Nový člověk stalinského Ruska a nacistického Německa*, In: *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, Michael Geyer – Sheila Fitzpatricková (eds.), Praha: Academia 2012

Frommer, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha: Academia 2010

Galandauer, Jan: *Bohumír Šmeral 1914–1941*, Praha: Svoboda 1986

Gamache, Ray: *Gareth Jones: Eyewitness to the Holodomor*, Cardiff: Welsh Academic Press 2013

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha: Paseka 2004

Geertz, Clifford: *Interpretace kultur*, Praha: SLON 2000

- Gellner, Ernest: *Rozum a kultura. Historická úloha racionality a racionalismu*, Brno: CDK 1999
- Gerwarth, Robert: *Poražení: Světová válka byla jen jedna*, Praha: Paseka 2018
- Gilbert, Martin: *První světová válka. Úplná historie*, Praha: BB Art 2005
- Glanc, Tomáš: „Příliš rychle, příliš rychle, příliš silný je ten dojem“ (*Enthusiasmus a extáze Julia Fučíka v jeho textech o Sovětském svazu*), In: Julek Fučík věčně živý, F. A. Podhajský (ed.), Brno: Host 2010
- Goldman, Wendy: *Vytváření nepřítele. Udávání a zastrašování ve stalinském Rusku*, Praha: Karolinum 2014
- Griffin, Roger: *Modernismus a fašismus. Pocit začátku za Mussoliniho a Hitlera*, Praha: Karolinum 2015
- Grill, JohnPeter Horst – Jenkins, Robert L.: *The Nazis and American South in the 1930s: A Mirror Image?*, *The Journal of Southern History*, 1992, 58/4
- Guha, Ramachandra: *Environmentalism. A Global History*, New York: Longman 2000
- Hajdu, Tibor: *The Hungarian Soviet Republic*, Budapest: Akadémiai 1979
- Hájek, Miloš – Mejdrová, Hana: *Vznik Třetí internacionály*, Praha: Karolinum 2000
- Hájková, Alena: *Praha v komunistickém odboji*, Praha: Svoboda 1984
- Hálek, Jan – Štofánik, Jakub: *Interpreting the Creation of Czechoslovakia between 1948 and 1989*, *Soudobé dějiny*, 2022, 29/3
- Hankins, Barry: *Woodrow Wilson. Ruling Elder, Spiritual President*, Oxford: Oxford University Press 2016
- Harman, Chris: *The Lost Revolution. Germany 1918 to 1923*, London: Bookmarks 1983
- Harna, Josef : *Nad reflexí první republiky v české společnosti po druhé světové válce (1945–1948)*, In: K počtě Jaroslava Marka. Sborník prací k 70. narozeninám prof. dr. Jaroslava Marka, Lubomír Slezák – Radomír Vlček (eds.), Praha 1996
- Harna, Josef: *Český národní socialismus*, In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004*, Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., Brno: Doplněk 2005

- Haslam, Jonathan: *The Spectre of War. International Communism and the Origins of World War II*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2021
- Heater, Derek: *National Self-Determination. Woodrow Wilson and his Legacy*, Basingstoke: Macmillan Press 1994
- Heimann, Mary: *Československo: stát, který zklamal*, Havlíčkův Brod: Petrkov 2020
- Henig, Ruth: *Versailles and After: 1919–1933*, London – New York: Routledge 2001
- Herf, Jeffrey: *Reactionary Modernism. Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*, Cambridge: Cambridge University Press 1985
- Herman, Arthur: *1917: Lenin, Wilson and the Birth of the New World Disorder*, New York: Harper 2017
- Heumos, Peter: *Strukturální prvky první Československé republiky. Politicko-společenský systém, intermediární organizace a problém stability*, Soudobé dějiny, 1995, 2/2–3
- Hirsch, Francine: *The Soviet Union at the Palace of Justice: Law, Intrigue, and International Rivalry in the Nuremberg Trials*, In: *Stalins Soviet Justice. „Show“ Trials, War Crimes Trials, and Nuremberg*, David M. Crowe (ed.), London – New York: Bloomsbury Academic 2019
- Hobsbawm, Eric: *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914–1991*, Praha: Argo 1998
- Hoffmann, David L.: *Stalinist Values. The Cultural Norms of Soviet Modernity (1917–1941)*, Ithaca – London: Cornell University Press 2003
- Holubec, Stanislav: *A ‚Golden Twenty Years‘, or a bad Stepmother? Czech Communist and Post-Communist Narratives on Everyday Life in Interwar Czechoslovakia*, Acta Poloniae Historica 2014/110
- Holubec, Stanislav: *Nešťastná revolucionářka: myšlenkový svět a každodennost Luisy Landové-Štychové (1885–1969)*, Praha: NLN 2021
- Holubec, Stanislav: *Silní milují život. Utopie, ideologie a biopolitika baťovského Zlína*, Kuděj 2009, 11/2
- Horník, Jan: *„Barbarství Čingischánovo obživlo“. Politické represe v SSSR na stránkách československých meziválečných novin*, Paměť a dějiny, 2023, 17/3

Hořčíčka, Václav: *Vztahy Rakouska–Uherska a Spojených států amerických v období první světové války*, Praha: Karolinum 2007

Hradílek, Adam: *Nikolaj Kiselev a jeho Tábory smrti*, Paměť a dějiny 03/2023

Hutečka, Jiří: *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké vlastenecké války 1914–1918*, Praha: NLN 2016

Chadaga, Julia Bekman: *Light in Captivity: Spectacular Glass and Soviet Power in the 1920s and 1930s*, *Slavic Review*, 2007, 66/1

Charvát, Jakub: *Analýza průběhu a výsledků voleb do národního shromáždění konaných v roce 1946*, In: Jiří Kocian – Vít Smetana (eds.): *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří*, Praha: Euroslavica 2014

Irye, Akita: *Global and Transnational History. The Past, Present and Future*, New York: Palgrave MacMillan 2012

Janáček, František – Štvrtecká, Anna – Hříbek, Josef – Beer, Ferdinand: *KSČ a politika národní fronty 1938–1945*, In: *Národní fronta a komunisté. Československo, Jugoslávie, Polsko 1938–1945*, Praha: Naše vojsko 1968

Janák, Dušan – Kokoška, Stanislav a kol.: *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*, Praha: ÚSD 2019

Jemelka, Martin – Ševeček, Ondřej: *Tovární města Baťova koncernu. Evropská kapitola globální expanze*, Praha: Academia 2016

Jones, Jeffrey Owen – Meyer, Peter: *A History of the Pledge of Allegiance*, New York: Thomas Dunne Books 2010

Jones, Polly: *Myth, Memory, Trauma. Rethinking the Stalinist Past in the Soviet Union 1953–1970*, New Haven – London: Yale University Press 2013

Josephson, Paul – Dronin, Nicolai – Cherp, Aleh – Mnatsakanian, Ruben – Efremenko, Dmitry – Larin, Vladislav: *An Environmental History of Russia*, New York: Cambridge University Press 2013

Judt, Tony: *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945*, Praha: Prostor 2017

Jurčák, Alexej: *Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo. Poslední sovětská generace*, Praha: Karolinum 2018

- Kalinová, Lenka: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*, Praha: ÚSD 2004
- Kalvas, František: *Nastolování agendy. Role masové a interpersonální komunikace, osobní zkušenosti a genderu*, Plzeň: ZČU 2009
- Kaplan, Karel: *Národní fronta 1948–1960*, Praha: Academia 2012
- Kaplan, Karel: *Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948*, Brno: ÚSD 1994
- Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938), sv. II. Československo v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha: Libri 2002
- Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky, sv. III. O přežití a o život (1936–1938)*, Praha: Libri 2018
- Kárník, Zdeněk: *První pokusy o založení komunistické strany v Čechách*, Rozpravy ČSAV, sešit 10, 1966
- Kárník, Zdeněk: *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral*. Praha: Karolinum 1996
- Kennedy, Paul: *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*, Praha: NLN 1996
- Kermode, Frank: *Smysl konců. Studie k teorii fikce*, Brno: Host 2007
- Kershaw, Ian: *Do pekel a zpět. Evropa 1914–1949*, Praha: Argo 2017
- Kocian, Jiří – Smetana, Vít: *Květnové volby a jejich důsledky*, Jiří Kocian – Vít Smetana (eds.): *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří*, Praha: Euroslavica 2014
- Kocian, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*, Brno: Doplněk 2002
- Kohlrausch, Martin – Trischler, Helmut: *Building Europe on Expertise. Innovators, Organizers, Networkers*, London: Palgrave 2014
- Kocho-Williams, Alastair: *Russian and Soviet Diplomacy 1900–1939*, New York: Palgrave Macmillan 2012
- Konrád, Ota – Kučera, Rudolf: *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha: Academia 2018

- Kopeček, Michal: *Čechoslovakismus: zastřené dějiny jednoho pojmu*, In: Čecho/slovakismus, Adam Hudek – Michal Kopeček – Jan Mervart (eds.), Praha: NLN – ÚSD 2019
- Kotkin, Stephen: *Stalin, Vol. 1 Paradoxes of Power*, New York: Penguin Press 2014
- Kouba, Karel – Schmarc, Vít: *"Tank míru": Traktor jako popkulturní emblém československého socialistického realismu*, Slovo a smysl, 2006 3/6
- Krausz, Tamás: *Reconstructing Lenin. An Intellectual Biography*, New York: Monthly Review Press 2015
- Krško, Jan – Mareš, Jan – Pohunek, Jan – Randák, Jan – Špringl, Jan: *Český tramping v časech formování a rozmachu*, Praha: Academia 2019
- Křen, Jan: *Dvě století střední Evropy*, Praha: Argo 2005
- Křest'an, Jiří: *KSČ, Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR*, In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 2, Praha: Dokořán – ÚSD AVČR 2004
- Křest'an, Jiří: *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl: Paseka 2012
- Kučera, Rudolf: *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha: NLN 2013
- Kuklík, Jan: *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004*, Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., Brno: Doplněk 2005
- Kuklík, Jan: *K problematice vzniku národní fronty v domácím odboji. Vývoj odbojové organizace PVVZ na území Čech v letech 1939–1941*, Praha: UK 1976
- Kusák, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*, Praha: Torst 1998
- Kvaček, Robert: *První světová válka a česká otázka*, Praha: Triton 2003
- Lehár, Bohumil: *Dějiny Baťova koncernu (1894–1945)*, Praha: SNPL 1960
- Lenoe, Matthew: *Stalinist Culture, Social Revolution and Soviet Newspapers*, Cambridge – London: Harvard University Press 2004
- Link, Stefan J.: *Forging Global Fordism. Nazi Germany, Soviet Russia and the Contest over the Industrial Order*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2020

- Lippmann, Walter: *Veřejné mínění*, Praha: Portál 2015
- Lomb, Samantha: *Stalin's Constitution: Soviet Participatory Politics and the Discussion of the 1936 Draft Constitution*, London – New York: Routledge 2018
- Lomiček, Jan – Mervart, Jan: „Evenings in Interhelpo“ – two Views of Czechoslovak Writers on the Soviet Union, *Prager wirtschafts-und sozialhistorische Mitteilungen*, 13/2011
- Lomiček, Jan: *Světlem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století*, In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 6, eds. Praha: Dokořán – ÚSD AVČR 2009
- Lovaš, Karol: *Reflexe nástupu komunismu v Rusku očima katolického časopisu Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie v letech 1918–1938*, In: *Meziválečná česká a slovenská žurnalistika (1918–1938)*, Jana Čeňková – Jan Cebe (eds.), Praha: Karolinum 2019
- Ludmerer, Kenneth M.: *Genetics, Eugenics, and the Immigration Restriction Act of 1924*, *Bulletin of the History of Medicine*, 1972 46/1
- Lukeš, Igor: *Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mnichovu*, Praha: Prostor 2018
- Lukeš, Igor: *Československo nad propastí. Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945–1948*, Praha: Prostor 2014
- Lukeš, Igor: *Československo nad propastí: Odpověď*, *Soudobé dějiny*, 2016, 23/1–2
- Lyotard, Francois: *O postmodernismu*, Praha: AV ČR 1993
- Macura, Vladimír: *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha: Academia 2008
- Machin, David – Mayr, Andrea: *How To Do Critical Discourse Analysis. A Multimodal Introduction*, Los Angeles – London: Sage 2012
- Machovec, Milan: *Tomáš G. Masaryk*, Praha: Melantrich 1968
- Malíř, Jiří – Marek, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004*, sv. I, Brno: Doplněk 2005

- Maňasová Hradská, Helena: *Moc snů první republiky: vztah reklamy a modernity*, In: Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity, Milena Bartlová (eds.), Praha: UMPRUM 2017
- Marek, Jaromír: *Interhelpo. Tragický příběh československých osadníků v Sovětském svazu*, Brno: Host 2020
- Marek, Martin: *Baťovy závody, batismus a Sovětský svaz v letech 1918–1938. Konfrontace a kontakty na pozadí specifík československo-sovětských hospodářských vztahů*, disertační práce, FF Masarykova univerzita, Brno 2010
- Marchand, Roland: *Advertising the American Dream. Making Way for Modernity 1920–1940*, Berkeley – London: University of California Press 1986
- Marková, Ivana: *Dialogičnost a sociální reprezentace. Dynamika mysli*, Praha: Academia 2017
- Martuccelli, Danilo: *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*, Brno: CDK 2008
- Mazower, Mark: *Hitlers Empire. Nazi Rule in Occupied Europe*, New York – Toronto: Penguin Book 2008
- Mazower, Mark: *Temný kontinent. Evropa ve 20. století*, Praha: Karolinum 2019
- McCombs, Maxwell: *A Look at Agenda-setting: Past, Present and Future*, Journalism Studies, 2005 6/4
- McCombs, Maxwell: *Agenda setting. Nastolování agendy: masová média a veřejné mínění*, Praha: Portál 2009
- McDermott, Kevin: *Communist Czechoslovakia 1945–1989. A Political and Social History*, London – New York: Palgrave 2015
- McElvaine, Robert S.: *The Great Depression. America 1929–1941*, New York: Crown Publishing Group 1984
- McGir, Lisa: *The Passion of Sacco and Vanzetti: A Global History*, The Journal of American History, 2007, 93/4
- Melichar, Bohumil: *Levicový aktivismus na hraně zákona. Právně-politické ideje a snahy komunistického hnutí*, In: Společnou silou. Aktéři společenské změny v českých zemích 1918–1925, Jan Kober – Stanislav Holubec (eds.), Praha: Academia 2023

Melichar, Bohumil: *Nad sebranými spisy Jiřího Weila: o nadšení a pochybnostech ze sovětského socialismu*, Kontradikce 2023, 8/1

Melichar, Bohumil: *Socialismus jako spravedlivá společnost. Obrazy sovětské reality v tisku meziválečné KSČ*, Střed/Centre 2023, 15/2

Melichar, Bohumil: *Ze země, kde zítra již znamenalo včera. Fučíkovy reportáže jako hold sovětskému experimentu*, Soudobé dějiny, 2021, 28/1

Memmi, Albert: *The Colonizer and Colonized*, London: Earthscan Publication 2003

Merson, Allan: *Communist Resistance in Nazi Germany*, London: Lawrence and Wishart 1986

Miller, James A. – Pennybacker, Susan D. – Rosenhaft, Eve: *Mother Ada Wright and the International Campaign to Free the Scottsboro Boys 1931 – 1934*, The American Historical Review, 2001, 106/2

Míšková, Alena: *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha: Karolinum 2002

Morgan, Kevin: *International Communism and the Cult of the Individual. Leaders, Tribunes and Martyrs under Lenin and Stalin*, London: University of Manchester – Palgrave 2017

Moscovici, Serge: *Social Representations: Explorations in Social Psychology*, New York: New York University Press 2001

Nečasová, Denisa: *Buduj vlast – posilíš mír. Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*, Brno: Matice moravská 2011

Nečasová, Denisa: *Nový člověk 20. století ve víru sociálních experimentů*, In: Svůdnost sociálního experimentu: nový člověk 20. století, Denisa Nečasová – Lukáš Fasora – Jiří Hanuš a kol., Praha: NLN 2018

Nečasová, Denisa: *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*, Brno: Host 2018

Nečasová, Denisa: *Obrazy nepřítelů v Československu 1948–1956*, Praha: NLN 2020

Ngai, Mae M.: *The Architecture of Race in American Immigration Law: A Reexamination of the Immigration Act of 1924*, The Journal of American History, 1999, 86/1

Novotný, René: *Řešení české otázky. Nacistická rasová politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha: Epoque 2021

- O'Rourke, Kevin H.: *From Empire to Europe: Britain in the World Economy*, In: The Cambridge Economic History of Modern Britain, Volume II., 1870 to the Present, Roderick Floud – Jane Humphries – Paul Johnson (eds.), Cambridge: Cambridge University Press 2014
- Oldenziel, Ruth – Hard, Mikael: *Consumers, Tinkerers, Rebels. The People Who Shaped Europe*, Basingstoke: Palgrave MacMillan 2013
- Olivová, Věra: *Dějiny první republiky*, Praha: Karolinum 2000
- Olivová, Věra: *Zápas o Československo 1938*, Praha: Společnost Edvarda Beneše 1992
- Olšáková, Doubravka – Janáč, Jiří: *Kult jednoty. Stalinský plán na přetvoření přírody v Československu 1948–1964*, Praha: Academia 2018
- Onderčanin, Lukáš: *Utopie v Leninově zahradě. Československá komuna Interhelpo*, Žilina: Absynt 2023
- Orzoff, Andrea: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*, Oxford – New York: Oxford University Press 2009
- Osvaldová, Barbora – Čeňková, Jana: *Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami*, Praha: Academia 2017
- Parsons, Talcott: *The Social System*, London: Routledge 1991
- Patel, Kiran Klaus: *Soldiers of Labor. Labor Service in Nazi Germany and New Deal America 1933–1945*, Cambridge: Cambridge University Press 2010
- Patel, Kiran Klaus: *The New Deal. A Global History*, Oxford – Princeton: Princeton University Press 2016
- Pavlát, David: *Novinář a politik Hubert Ripka. Člověk, který nemlčel*, Praha: Academia 2018
- Pfaff, Ivan: *Česká levice proti Moskvě 1936–1938*, Praha: Naše vojsko 1993
- Pisch, Anita: *The Personality Cult of Stalin in Soviet Posters*, Sydney: Australian National University Press 2016
- Pohl, J. Otto: *Ethnic Cleansing in the USSR, 1937–1949*, Westport – London: Greenwood Press 1999

Polášek, Martin: *Revizionisté, progresivisté a tradicionalisté. Programové debaty v československé sociální demokracii v letech 1924–1938*, Praha – Brno: FSV UK – Doplněk 2013

Příruční slovník k dějinám KSČ sv. 2, P–Ž, Praha: NPL 1964

Pullmann, Michal: *Spravedlnost a demokracie v moderní době. Přelom roku 1918 mezi revolucí a reformou*, In: *Spravedlnost a demokracie v evropské integraci*, Marek Hrubec (ed.), Praha: Filosofia 2005

Pynsent, Robert: *Pátrání po identitě*, Jinočany: H&H 1996

Rákosník, Jakub – Spurný, Matěj – Štaif, Jiří: *Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848–1989*, Praha: Argo 2018

Rákosník, Jakub: *Dlouhá 30. léta (1929–1945) – konceptuální přístupy k transformaci modernity*, *Dějiny – Teorie – Kritika* 2/2010

Rákosník, Jakub – Noha, Jiří: *Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha: Auditorium 2012

Rákosník, Jakub: *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha: FF UK 2008

Rassweiler, Anne D.: *The Generation of Power. The History of Dneprostroy*, New York: Oxford University Press 1988

Rauchway, Erich: *The Great Depression and the New Deal. A very Short Introduction*, Oxford – New York: Oxford University Press 2008

Ree, Erik van: *The Political Thought of Joseph Stalin. A Study in Twentieth-century Revolutionary Patriotism*, London – New York: Routledge 2002

Rosenthal, Bernice Glatzer: *New Myth, New World. From Nietzsche to Stalinisms*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press 2002

Rupnik, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha: Academia 2002

Ryle, J. M.: *International Red Aid and Comintern Strategy 1922–1926*, *International Review of Social History*, 1970, 15/1

Saint Lauren, Constance: *Social Thinking and History: A Sociocultural Psychological Perspective on Representation of the Past*, London – New York: Routledge 2021

Sandel, Michael: *Spravedlnost. Co je správné dělat*, Praha: Karolinum 2015

Sebastyan, Victor: *Lenin. Osobnost, ideologie, teror*, Praha: Maraton 2021

Schmarz, Vít: *Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*: Praha: Academia – ÚČL AV ČR 2017

Schwartz, Avshalom: *Political Imagination and Its Limits*, Synthese 2021, 199/1–2

Smetana, Vít: *Ani vojna, ani mír. Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války*, Praha: NLN 2016

Smetana, Vít: *Na pomezí historického románu*, Soudobé dějiny, 2015, 22/3–4

Smetana, Vít: *Komentář k odpovědi profesora Lukeše*, Soudobé dějiny, 2016, 23/1–2

Sommer, Vítězslav: *Angažované dějepisceví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1967)*, Praha: NLN 2011

Stern, Ludmila: *Western Intellectuals and the Soviet Union 1920–1940. From the Red Square to the Left Bank*, London – New York: Routledge 2007

Suzman, James: *Práce: Dějiny toho, jak trávíme čas*, Brno: Host 2020

Šedivý, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha: NLN 2014

Šedivý, Ivan: *TGM. K mytologii první československé republiky*, Praha: NLN 2002

Šefrna, Vivian: *The Right to Make Choices About Our Bodies Only Belong to Us! Induced Abortion and the Communist Womens Press in Interwar Czechoslovakia*, Dějiny – teorie – kritika 2023 /1

Štaif, Jiří: *Modernizace na pokračování. Společnost v českých zemích 1770–1918*, Praha: Argo 2020

Šubrtová, Alena: *Umělé potraty v diskusích meziválečného období v Československu (1918–1938)*, Demografie revue pro výzkum populačního vývoje 4/2002

Švéda, Josef: *Země zaslíbená, země zlořečená. Obrazy Ameriky v české literatuře a kultuře*, Příbram: Pistorius a Olšanská 2016

- Tajovský, Ladislav: *Hospodářská politika USA mezi světovými válkami 1918–1938*, České Budějovice: Kopp 2014
- Tesař, Jan: *Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky*, Praha: Prostor 2014
- Tomek, Václav – Slačálek, Ondřej: *Anarchismus: svoboda proti moci*, Praha: Vyšehrad 2006
- Traverso, Enzo: *Fire and Blood. The European Civil War 1914–1945*, London: Verso 2016
- Underhill, James W.: *Creating Worldviews. Metaphor, Ideology and Language*, Edinburgh: Edinburgh University Press 2011
- Veber, Václav: *Osudové únorové dny 1948*, Praha: NLN 2008
- Veyne, Paul: *Jak se píšou dějiny*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2010
- Viola, Lynne: *Stalin's Empire. The Gulag and Police Colonization in the Soviet Union in the 1930s*, In: *Stalin and Europe. Imitation and Domination 1928–1953*, Timothy Snyder – Ray Brandon (eds.): Oxford – New York: Oxford University Press 2014
- Volti, Rudi: *A Century of Automobility, Technology and Culture*, 1996, 37/4
- Voráček, Emil a kol.: *V zájmu velmoci. Československo a Sovětský svaz 1918–1948*, Praha: HÚ AVČR 2019
- Vrba, Jakub: *Komunistická strana Československa na Liberecku mezi lety 1921–1935*, *Paginae Historiae*, 2020, 28/2
- Wagner, Peter: *A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline*, London – New York: Routledge 1994
- Weinberg, Gerhard L.: *Hitlers Image of the United States*, *The American Historical Review*, 1964, 69/4
- Wheatcroft, Stephen G.: *The Soviet Famine of 1945–1947, the Weather and Human Agency in Historical Perspective*, *Europe-Asia Studies*, 2012, 64/6
- Wiedemann, Andreas: *Nadace Reinharda Heydricha v Praze (1942–1945)*, Praha: Pražská edice 2004
- Whitman, James G.: *Hitlers American Model. The United States and the Making of Nazi Race Law*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2017

Zahra, Tara: *Against the World. Anti-globalism and Mass Politics between the World Wars*, New York: W. W. Norton & Company 2023

Zamoyski, Adam: *Varšava 1920. Leninovo neúspěšné dobývání Evropy*, Praha: Academia 2023

Zeman, Zbyněk: *Edvard Beneš. Politický životopis*, Praha: Mladá fronta 2009